

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 50

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав
2021

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Пасічний М. Д., докт. екон. наук; Петрук О. М., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Леваєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макарчук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рибаківа Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнасяк-Шульц докт. екон. наук (Польща); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь); В. Юшчус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету Григорія Сковороди в Переяславі. Протокол № 1 від 30 серпня 2021 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Рибаківа Т.О.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 31 серпня, 2021 року. Формат 60x84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 24,41.

Обл.–вид. арк. 20,14. Наклад 100 примірників.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

08400, обл. Київська, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело.

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Research Bible, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
Университет Григория Сковороды в Переяславе

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 50

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав
2021

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Пасечный Н. Д., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макаруч И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь); В. Юшчиус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом Университета Григория Сковороды в Переяславе. Протокол № 1 от 30 августа 2021 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 г. № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Университет Григория Сковороды в Переяславе.

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Рыбакова Т.А.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 31 августа 2021. Формат 60x84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 24,41.

Обл.-изд. л. 20,14. Тираж 100 экземпляров.

Университет Григория Сковороды в Переяславе

08400, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия КВ, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия КВ, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета» зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Индексирование и реферирование: «Україніка Наукова», «Джерело».

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 50

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50>

Established in 2006
Issued quarterly

Pereiaslav
2021

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: **L. O. Marmul**, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; **O. D. Hordei** Doctor of Economics; **L. A. Goroshkova** Doctor of Economics; **M. M. Ignatenko**, Doctor of Economics; **Y. V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O. P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M. O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **I. G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **M. D. Pasichnyi**, Doctor of Economics; **O. M. Petruk**, Doctor of Economics; **V. B. Tropina**, Doctor of Economics; **A. V. Cherep**, Doctor of Economics; **I. Y. Chugunov**, Doctor of Economics; **L. Y. Levaieva**, Candidate of Economics; **V. V. Malyshko**, Candidate of Economics; **I. M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **O. M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **T. O. Rybakova**, Candidate of Economics; **S. T. Sliusar**, Candidate of Economics, **G. V. Chaban**, Candidate of Economics, **S. Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: **V. Voronov**, Doctor of Sociology (Latvia); **A. Ignasiak-Szulc**, Doctor of Economics (Poland); **O. Vankevych**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska**, Doctor of Economics (Republic of Moldova); **V. Menshikov**, Doctor of Sociology (Latvia); **S. Polonyk**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov**, Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Tetrynets**, Candidate of Economics (Republic of Belarus); **V. Juščius**, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Protocol No 1 dated August 30, 2021.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: T.O. Rybakova

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on August 31, 2021. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 24,41.

Issued sheets 20,14. 100 copies.

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo.

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (USA), Google Scholar, Research Bible, National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 721.011

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-07-12>

РЕДЕВЕЛОПМЕНТ ПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК СПОСІБ СТВОРЕННЯ НОВИХ ЗАСОБІВ ТУРИСТИЧНОЇ ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ

Макарчук І. М.,
Колодич Ю. М.,
Шевчук К. В.

У науковій літературі проблема реконструкції міських промислових зон розглядалася вченими переважно с точки зору архітектури та будівництва (Сєдін В.Л., Кравчуновская Т. С Ковальов В.В., Броневицький С.П. та інші), економічному аспекту – приділялося менше уваги. Закордонними вченими Пейсер Р., Арунінта А., Ха С., Дардя М., Девіс Т., Марголіс К. поняття «редевелопмент» досліджено достатньо широко, як у теоретичному плані, так і на основі прикладів конкретних міст.

За останнє десятиліття деіндустріалізація великих міст набула широкого розголосу. Внаслідок скорочення виробництва з'явилися масштабні деградуючі промислові території з не використовуваними будівлями, складськими приміщеннями та супутньої інфраструктурою. Просторова структура таких зон потребує послідовного перетворення на основі багатоцільового аналізу. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення робіт по реконцепції промислових зон, їх адаптації до сучасних умов функціонування міста та сталого розвитку. Редевелопмент є вдалою практикою у всьому світі. Редевелопмент має багатогранний ефект: вдосконалення архітектурно-планувального розвитку міста, появи нових земельних ресурсів, об'єктів нерухомості, робочих місць, перетворення та розвиток транспортної мережі, скорочення маятникової міграції, вирішення екологічних проблем і звісно залучення великої кількості туристів.

Актуальність дослідження. Редевелопмент промислових територій – це перепрофілювання застарілих промислових та адміністративних будівель у відповідності до потреб сучасного ринку та суспільного розвитку. Так як туризм є галуззю, яка потребує потужного матеріального фонду, тож цілком очевидним є використання редевелопмента промислових територій саме в цілях розвитку туристичної інфраструктури.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути використані при обґрунтуванні та реалізації редевелопменту промислових територій як способу створення нових засобів туристичної зацікавленості.

Мета дослідження. Аналізуються позитивні та негативні сторони редевелопменту, а також обґрунтовується доцільність використання і необхідність оптимізації в майбутньому з метою розвитку туристичної інфраструктури.

Предметом дослідження є розгляд проблемних питань, перешкод та мотиваційних важелів при реалізації проектів редевелопменту промислових зон.

Отже, редевелопмент промислових зон може стати мотиваційним стимулом для інвесторів тільки за умов зацікавленості муніципалітету у цьому процесі. Саме редевелопмент пропонує комплексне вирішення питань пов'язаних з перетворенням не затребуваних об'єктів промисловості чи нераціонально використовуваних територій в нові, інвестиційно привабливі туристичні об'єкти.

Ключові слова: *редевелопмент, ринок нерухомості, проекти, туристичні атракції, міські території, промислові об'єкти, комплексне освоєння території.*

РЕДЕВЕЛОПМЕНТ ПРОМЫШЛЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ КАК СПОСОБ СОЗДАНИЯ НОВЫХ СРЕДСТВ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТИ

**Макарчук И. Н.,
Колодич Ю. Н.,
Шевчук К. В.**

В научной литературе проблема реконструкции городских промышленных зон рассматривалась учеными преимущественно с точки зрения архитектуры и строительства (Седин В.Л., Кравчуновская Т.С., Ковалев В.В., Броневицкий С.П. и другие), экономическому аспекту - уделялось меньше внимания. Зарубежными учеными Пейсер Г., Аруннта А., Ха С., Дарда М., Дэвис Т., Марголис К. понятие «редевелопмент» исследовано достаточно широко, как в теоретическом плане, так и на основе примеров конкретных городов.

За последнее десятилетие деиндустриализация крупных городов получила широкую огласку. Вследствие сокращения производства появились масштабные деградирующие промышленные территории с не используемыми зданиями, складскими помещениями и сопутствующей инфраструктурой. Пространственная структура таких зон требует последовательного преобразования на основе многоцелевого анализа. В связи с этим возникает необходимость проведения работ по реконцепции промышленных зон, их адаптации к современным условиям функционирования города и устойчивого развития. Редевелопмент является удачной практикой во всем мире. Редевелопмент имеет многогранный эффект: улучшение архитектурно-планировочного развития города, появления новых земельных ресурсов, объектов недвижимости, рабочих мест, преобразования и развитие транспортной сети, сокращение маятниковой миграции, решения экологических проблем и конечно привлечения большого количества туристов.

Актуальность исследования. Редевелопмент промышленных территорий - это перепрофилирование устаревших промышленных и административных зданий в соответствии с потребностями современного рынка и общественного развития. Так как туризм является отраслью, которая требует мощного материального фонда, поэтому вполне очевидно использование редевелопмента промышленных территорий именно в целях развития туристической инфраструктуры.

Область применения результатов. Полученные результаты могут быть использованы при обосновании и реализации редевелопмента промышленных территорий как способа создания новых средств туристической заинтересованности.

Цель исследования. Анализируются положительные и отрицательные стороны редевелопмента, а также обосновывается целесообразность использования и необходимость оптимизации в будущем с целью развития туристической инфраструктуры.

Предметом исследования является рассмотрение проблемных вопросов, препятствий и мотивационных рычагов при реализации проектов редевелопмента промышленных зон.

Итак, редевелопмент промышленных зон может стать мотивационным стимулом для инвесторов только при заинтересованности муниципалитета в этом процессе. Именно редевелопмент предлагает комплексное решение вопросов, связанных с преобразованием невостребованных объектов промышленности или нерационально используемых территорий в новые, инвестиционно привлекательные туристические объекты.

Ключевые слова: *редевелопмент, рынок недвижимости, проекты, туристические аттракции, городские территории, промышленные объекты, комплексное освоение территорий.*

REDEVELOPMENT OF INDUSTRIAL TERRITORIES AS A WAY TO CREATE NEW MEANS OF TOURIST INTEREST

**Makarchuk Inna,
Kolodich Julia,
Shevchuk Ekaterina**

In the scientific literature, the problem of reconstruction of urban industrial zones was considered by scientists mainly in terms of architecture and construction (Sedin V.L., Kravchunovskaya T.S., Kovalev V.V., Bronevitsky S.P. and others), the economic aspect - less attention was paid. Foreign scientists Pacer R., Aruninta A., Ha S., Dardya M., Davis T., Margolis K. studied the concept of «redevelopment» quite widely, both theoretically and on the basis of examples of specific cities.

Over the last decade, the deindustrialization of large cities has become widely known. As a result of reduced production, large-scale degrading industrial areas with unused buildings, warehouses and related infrastructure. The spatial structure of such zones requires a consistent transformation based on multi-purpose analysis. In this regard, there is a need for work on the reconception of industrial zones, their adaptation to modern conditions of the city and sustainable development. Development is a good practice all over the world. Development has a multifaceted effect: improving the architectural and planning development of the city, the emergence of new land

resources, real estate, jobs, transformation and development of the transport network, reducing pendulum migration, solving environmental problems and of course attracting large numbers of tourists.

Relevance of research. The development of industrial territories is the re-profiling of obsolete industrial and administrative buildings in accordance with the needs of the modern market and social development. Since tourism is an industry that requires a strong material fund, it is obvious that the use of redevelopment of industrial areas is in order to develop tourist infrastructure.

Field of application of results. The obtained results can be used in substantiation and implementation of redevelopment of industrial territories as a way to create new means of tourist interest.

The aim of the study. The positive and negative aspects of redevelopment are analyzed, as well as the expediency of use and the need for optimization in the future are substantiated.

The subject of the research is the consideration of problematic issues, obstacles and motivational levers in the implementation of redevelopment projects of industrial zones.

Thus, the development of industrial zones can be a motivating incentive for investors only if the municipality is interested in this process. It is the redevelopment that offers a comprehensive solution to the issues related to the transformation of unclaimed industrial facilities or irrationally used areas into new, investment-attractive tourist facilities.

Key words: redevelopment, market of non-hassle, projects, tourist attractions, miscellaneous territories, promises about, complex development of territories.

JEL Classification: L83, O30

Вклад основного матеріалу. Історично склалося, що для великих міст характерні два види розміщення підприємств: дистанційне, при якому окремі великі підприємства розташовані в межах житлових територій, а ряд дрібних знаходиться серед житлової забудови і навіть у центральній частині міст; концентроване, коли промислові підприємства або групи їх територіально об'єднані в самостійні міські промислові зони.

Промислова зона – це функціональна спеціалізована частина території міста, до складу якої входять об'єкти матеріального виробництва, комунального господарства, виробничої інфраструктури, науки, наукового обслуговування, підготовки кадрів, інших об'єктів невиробничої сфери, які обслуговують матеріальне та нематеріальне виробництво.

Одним із суттєвих недоліків сформованих промислових зон міст є необґрунтованість їх планувальної структури, її випадковість, відсутність єдиного задуму в архітектурно-просторової організації.

Редевелопмент є вдалою практикою у всьому світі. Як зазначають вітчизняні дослідники проблеми екологізації міського простору: «Перепрофільовані виробничі території стають новими точками тяжіння у містах, використовуючись для створення багатофункціональних кластерів, що поєднують різноманітні об'єкти нерухомості, рекреаційні зони, науково-інноваційні центри, культурно-просвітницькі об'єкти тощо.

У широкому плані, редевелопмент промислових зон – це процес, який полягає у вдосконаленні планувальної структури промислових зон, що включає більш раціональне використання промислової території з підвищенням коефіцієнта її зайнятості; виявлених територіальних резервів, підвищення ступеня їх використання за рахунок збільшення щільності забудови; впорядкування транспортних зв'язків і ліквідації малодіяльних промислових підприємств; підвищенні архітектурних якостей забудови, скорочення шкідливого впливу підприємств на навколишнє середовище.

У більш вузькому розумінні, редевелопмент промислових зон – це процес перепрофілювання промислових територій під новий напрямок, спрямований на ефективне використання об'єктів в сучасних умовах

В межах проектів редевелопменту може бути представлена наступна класифікація їх видів (рис.1).

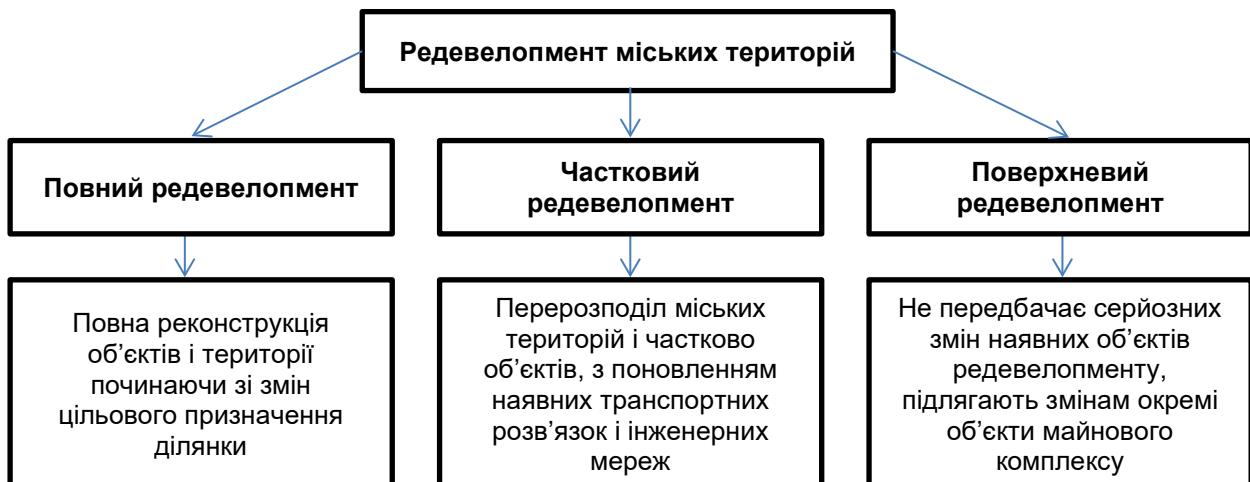

Рисунок 1. Класифікація видів редевелопменту міських територій

Повний редевелопмент передбачає кардинальний перерозподіл території та об'єктів нерухомості, починаючи з цільового призначення земельної ділянки, узгодження нового проекту, і закінчуючи

прокладанням нових інженерних систем та транспортних розв'язок. В такому випадку промислові об'єкти стають новими торговими центрами та бізнес-центрами.

Частковий редевелопмент передбачає перерозвиток міських територій і частково об'єктів з модернізацією чи оновленням існуючих транспортних розв'язок та інженерних мереж.

Поверхневий редевелопмент, як правило не передбачає серйозних кардинальних змін існуючих об'єктів.

Редевелопмент цікавий з багатьох точок зору, а саме:

- економічної – адже реконструкція занедбаних промислових об'єктів, перетворює їх на економічно привабливі за рахунок підвищення вартості та відновлення можливості давати прибуток;

- туристичної – з'являються нові об'єкти туристичної інфраструктури, що сприяє посиленню туристичного потоку в місця їх локалізації;

- культурної – адже більшість занедбаних промислових підприємств представляють собою архітектурні витвори минулих століть, а отже являються пам'ятками архітектури, об'єктами культурної та історичної спадщини.

Їх реконструкція, як правило, відбувається зі збереженням початкового вигляду; - екологічної – більшість промислових підприємств, які вже не використовуються за призначенням, поступово перетворюються на звалища, що небезпечно для навколишнього середовища.

В світовій практиці відомо багато способів розвитку та вдосконалення міського простору. І не останні позиції в цьому займає редевелопмент промислових територій, який покликаний створити творчі «креативні» кластери та надихнути життям вже існуючі забудови.

Після реновації колишні промислові зони повинні виконувати різні функції: зокрема, виконувати житлові та соціальні. Тут повинні бути присутніми якісь виробництва, паркові зони, зони відпочинку і т.д.

Варіантів насправді може бути безліч. На території занедбаної промзони можна створити найрізноманітніші кластери. Дуже часто на місці промислових зон будують апартаменти. Це житло в стилі лофт, в якому не можна прописатися. З одного боку, це як би житло, а з іншого – начебто і немає. Лофт – новий модний стиль, який передбачає переобладнання старих фабричних приміщень під житло бізнес-класу. У таких апартаментах обробка потрібна мінімальна. Стиль передбачає голі цегляні стіни, відкриті інженерні комунікації, великі панорамні вікна. Але, на жаль, багато проектів освоєння промислових територій невдалі. Часто замість якісної реновації в такий промзоні будується житловий район-мурашник з будинками, схожими один на одного.

Основні промислові об'єкти в Україні створювалися в минулому столітті за часів індустріалізації країни. Основним завданням індустріалізації було перетворення з переважно аграрної країни в провідну індустріальну державу. Багато міст будувалися навколо заводів. Однак, в наш час ситуація вкрай змінилася. Незважаючи на щільну забудову, у багатьох містах як і раніше збереглися величезні промислові території, які практично не використовуються. промислові зони займають тисячі гектарів. Більшість з них припинили виробництво багато років тому і перетворилися на склади і звалища. Тепер ці території будуть використані в інтересах городян і розвитку економіки. У структурі розвивається сучасного міста в останні роки проблема реновації промислових територій є особливо актуальною.

Промислові зони для інвесторів цікаві тим, що території занедбаних заводів в перспективі можна перетворити в розвинені комплекси, реалізуючи проекти з предметною областю, що включає в себе дитячі та молодіжні центри, сучасні виставкові та творчі простору, офісні центри, житлові апартаменти в стилі лофт, спортивні споруди, майданчики для екстремальних видів спорту і багато іншого. Подібні сценарії розвитку невикористовуваних територій допоможуть збільшити обсяг внутрішнього туризму в регіоні, залучити великих інвесторів працюють в різних сферах бізнесу [3].

Правда, як з'ясовується на практиці, процес поживлення таких територій дуже складний, вимагає зваженого і, головне, комплексного підходу. Перша проблема, яку доводиться вирішувати, приступаючи до освоєння такого «проблемного» простору - це власники. вони абсолютно не зацікавлені в розвитку даної території. І тримаються за свої магазини, склади, офіси мертвою хваткою.

Тут майже все треба починати з нуля. Насамперед на такий території робиться рекультивация ґрунту. Замінюється весь верхній шар, причому не тільки там, де розташовувався якийсь хімічний або нафтопереробний завод. Процедура ця не з дешевих: на рекультивацию ґрунтів йде до 7 млн доларів.

Купа складнощів, як правило, виникає на етапі узгодження проекту з транспортними та інженерними структурами: часто під майбутнім житловим районом проходить лінія метро, розташовуються великі водоводи, тепломережі тощо.

Нарешті, постає питання оплати за використання землі: цей внесок часом становить близько 20% від інвестиційного бюджету. виходить, ти ще нічого не збудував, а вже потрібно внести в бюджет п'яту частину від вартості всього будівництва. Загалом, забудовник, який взявся за реновацію такої ділянки, повинен бути готовий до вирішення нестандартних завдань і до боротьби з упередженнями по відношенню до промислових зон. Але, незважаючи на ці складності, девелопери все охочіше беруться за подібні проекти, так як промзони – території з великим потенціалом, які здатні перетворитися в престижні, комфортні житлові квартали.

Можна виділити наступні позитивні риси редевелопменту промислових територій як способу створення нових туристичних атракцій:

- Як правило промислові об'єкти, які наразі не використовуються за призначенням через значний вік, невідповідність сучасним технологіям, будувалися у центрі міст, тож це співпадає з пріоритетним розташуванням туристичних об'єктів.

Промислові об'єкти минулого як правило вражають своєю масштабністю, тож цільове використання величезних площ, а не їх занепад, є раціональним з багатьох точок зору:

- Запобігання екологічним катастрофам через перетворення занедбаних промислових об'єктів на звалища.
- Промислові об'єкти минулого мали свою інфраструктуру, що також полегшує їх використання.
- Перетворення застарілих об'єктів в економічно привабливі.

Поряд з позитивними моментами у редевелопменті промислових територій в нові туристичні атракції є й багато труднощів:

- Зміна призначення промислового об'єкту поки не має чіткого правового та законодавчого механізму, що викликає велику кількість бюрократичних перепон.
- Висока вартість реконструкції об'єктів, яка цілком покладається на девелопера за відсутності державних програм фінансової допомоги.
- Можлива складна екологічна ситуація через колишнє функціонування промислового підприємства.
- Реконструкція промислового об'єкту має відбуватись в контексті загального архітектурного ансамблю.
- Пошук та залучення інвестицій.

В даний час вкрай важливо кардинально переглянути підхід до стратегії архітектурно-планувального розвитку міст. Сучасне місто з індустріальним минулим вимагає збільшення щільності забудови і комплексної реконструкції міста для успішної життєдіяльності.

Принципи функціонального зонування міст, проголошені в теорії в початку двадцятого століття і здійснені на практиці, мали основоположне значення для минулого. Однак, на сучасному етапі ідея автономії ключових областей міського життя, очевидним чином, вичерпала себе. Допомогти міській структурі в процесі відновлення може ідея будівництва багатоцільових об'єктів на всіх щаблях в ієрархії містобудівних зв'язків. Нові типи поліфункціональних структур повинні стати важливою ланкою в розвитку міст.

Формування багатофункціональних комплексів на основі перепрофілювання зупинених промислових підприємств в ракурсі піднятих містобудівних проблем ставати досить актуальним, вимагає детального вивчення та проведення подальших досліджень з розробкою науково-обґрунтованих рекомендацій і нормативних положень.

Редевелопмент промислових об'єктів в нові засоби туристичної зацікавленості є перспективним з точки зору збагачення матеріальної бази туризму та розвитку туристичної сфери окремих регіонів та України в цілому, але потребує державної підтримки на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Быстров П. Н. *Функциональный аспект редевелопмента промышленных территорий*. Известия КазГАСУ, 2008. № 1 (9). URL: http://izvestija.kgasu.ru/files/1_2008/Bistrov_22_24.pdf
2. Голованов Е. Б., Киселева В. А. *Развитие редевелопмента как направления по преобразованию городских территорий*. Вестник Южно-Уральского Государственного Университета. 2013. № 3 (7). с. 12–16.
3. Пандас А. В., Крижановський С. О. *Редевелопмент як перспективний механізм розвитку промислової зони*. Економіка та держава. 2018. № 12. С. 64–67.
4. Сєдін В. Л., Ковальов В. В., Кравчуновська Т. С. *Комплексний підхід до організації реконструкції промислових підприємств в умовах екологізації міського середовища*. Строительство, материаловедение, машиностроение: сб. науч. тр. Приднепр. акад. стр-ва и архитектуры. Днепр, 2017. Вып. 101. С. 198–202.
5. Pedko I. *Revitalization of industrial zones of the big city*. Pandas In Economic and Social Development (Book of Proceedings). 32nd International Scientific Conference on Economic and Social. 2018. p. 174-180.

References

1. Bystrov P. N. (2008). *Funkcionalnyj aspekt redevelopmenta promyshlennyh territorij* [The functional aspect of the redevelopment of industrial territories]. *Izvestiya KazGASU*, 1 (9). URL: http://izvestija.kgasu.ru/files/1_2008/Bistrov_22_24.pdf
2. Golovanov E. B., Kiseleva V. A. (2013). *Razvitie redevelopmenta kak napravleniya po preobrazovaniju gorodskih territorij* [Development of redevelopment as a direction for the transformation of urban areas]. *Vestnik YUzhno-Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 3 (7). 12–16.
3. Syedin V. L., Kovalov V. V., Kravchunovska T. S. (2017). *Kompleksnij pidhid do organizaciyi rekonstrukciji promislovyh pidpriemstv v umovah ekologizaciyi miskogo seredovishha* [A comprehensive approach to the organization of reconstruction of industrial enterprises in terms of greening the urban environment]. *Stroitelstvo, materialovedenie, mashinostroenie: sb. nauch. tr. Pridnepr. akad. str-va i arhitektury. Dnepr*, 2017. 101. 198–202.
4. Pandas A. V., Krizhanovskij S. O. (2018). *Redevelopment yak perspektivnij mehanizm rozvitku promislovoyi zoni* [Redevelopment as a promising mechanism for the development of the industrial zone]. *Ekonomika ta derzhava*, 12. 64–67.
5. Pedko I. (2018). *Revitalization of industrial zones of the big city*. Pandas In Economic and Social Development (Book of Proceedings). 32nd International Scientific Conference on Economic and Social, 174-180.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Макарчук Інна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8434-5660>

Researcher ID: 0089054

Колодич Юлія Миколаївна викладач-методист, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, голова циклової комісії туризмознавчих дисциплін.

Державний вищий навчальний заклад «Рівненський коледж економіки та бізнесу»

e-mail: julia18031973@gmail.com

Шевчук Катерина Василівна спеціаліст I категорії, викладач циклової комісії туризмознавчих дисциплін.

Державний вищий навчальний заклад «Рівненський коледж економіки та бізнесу»

e-mail: mega_shevchuk_katia@meta.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Макарчук Інна Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе

e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Колодич Юлия Николаевна преподаватель-методист, специалист высшей квалификационной категории, председатель цикловой комиссии туризмознавческих дисциплин.

Государственное высшее учебное заведение «Ровенский колледж экономики и бизнеса»

e-mail: julia18031973@gmail.com

Шевчук Екатерина Васильевна специалист I категории, преподаватель цикловой комиссии туризмознавческих дисциплин. Государственное высшее учебное заведение «Ровенский колледж экономики и бизнеса».

e-mail: mega_shevchuk_katia@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makarchuk Inna, PhD in Economics, Assistant Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

E-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Kolodich Julia, teacher-methodologist, specialist of the highest qualification category, head of the cyclic commission of tourism science disciplines. State Higher Educational Institution «Rivne College of Economics and Business»

e-mail: julia18031973@gmail.com

Shevchuk Ekaterina, Specialist of I category, teacher of the cyclic commission of tourism-related disciplines. State Higher Educational Institution «Rivne College of Economics and Business»

e-mail: mega_shevchuk_katia@meta.ua

УДК 378.147

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-12-17>

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Різник Н. А.

В умовах сучасної науково-технічної та інформаційної революції освіта функціонує як складний соціально-економічний організм, який відіграє важливу роль у прогресі людства. Державна політика в галузі освіти є невід'ємною складовою загальнодержавної політики. Усе, що відбувається в суспільстві, економіці, культурі, так чи інакше впливає на формування та здійснення освітньої політики, функціонування системи освіти в цілому.

Метою статті є висвітлення сутності поняття «мультимедіа», «мультимедійні технології» та «дистанційне навчання», характеристика видів мультимедійних продуктів які найчастіше використовуються для організації вивчення теоретичного матеріалу, розкриття переваг використання мультимедійних технологій в освітньому середовищі.

У статті розкрито сутність понять: «мультимедіа», «мультимедійні технології» та «дистанційне навчання», охарактеризовано види мультимедійних продуктів які найчастіше використовуються для організації вивчення теоретичного матеріалу, розкрито переваги використання мультимедійних технологій в освітньому середовищі, визначено основні методологічні та дидактичні вимоги щодо використання мультимедійних технологій під час навчання у закладі вищої освіти.

Висновки: застосування мультимедійних технологій дозволяє індивідуалізувати навчальний процес та сприяє розвитку самостійності здобувачів. Завдяки даним технологіям підвищується інтерес здобувачів до освітньої компоненти, з'являється впевненість в тому, що він в змозі його засвоїти, шляхом повторного вивчення матеріалу у зручний для себе час. Також з'являється можливість підлаштувати час і тривалість навчання під свій власний розклад і можливості.

***Ключові слова:** мультимедіа, мультимедійні технології, дистанційне навчання, інформаційні технології, інтерактивність, заклад вищої освіти, комп'ютеризоване навчання.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ВО ВРЕМЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Резник Н. А.

В условиях современной научно-технической и информационной революции образование функционирует как сложный социально-экономический организм, который играет важную роль в прогрессе человечества. Государственная политика в области образования является неотъемлемой составляющей общегосударственной политики. Все, что происходит в обществе, экономике, культуре, так или иначе влияет на формирование и осуществление образовательной политики, функционирования системы образования в целом.

Целью статьи является освещение сущности понятия «мультимедиа», «мультимедийные технологии» и «дистанционное обучение», характеристика видов мультимедийных продуктов, которые чаще всего используются для организации изучения теоретического материала, раскрытие преимуществ использования мультимедийных технологий в образовательной среде.

В статье раскрыта сущность понятий: «мультимедиа», «мультимедийные технологии» и «дистанционное обучение», охарактеризованы виды мультимедийных продуктов, которые чаще всего используются для организации изучения теоретического материала, раскрыты преимущества использования мультимедийных технологий в образовательной среде, определены основные методологические и дидактические требования к использованию мультимедийных технологий при обучении в высшем учебном заведении.

Выводы: применение мультимедийных технологий позволяет индивидуализировать учебный процесс и способствует развитию самостоятельности соискателей. Благодаря данным технологиям повышается интерес соискателей к образовательной компоненте, появляется уверенность в том, что он в состоянии его усвоить, путем повторного изучения материала в удобное для себя время. Также появляется возможность подстроить время и продолжительность обучения под свое собственное расписание и возможности.

***Ключевые слова:** мультимедиа, мультимедийные технологии, дистанционное обучение, информационные технологии, интерактивность, учреждение высшего образования, компьютеризированное обучение.*

USE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES DURING DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Riznyk Nadya

In the context of modern scientific, technical and information revolution, education functions as a complex socio-economic organism, which plays an important role in the progress of mankind. The state policy in the field of education is an integral part of the state policy. Everything that happens in society, economy, culture, one way or another, affects the formation and implementation of educational policy, the functioning of the education system as a whole.

The aim of the article is to highlight the essence of the «multimedia» concept, «multimedia technologies» and «distance learning», the characteristics of the types of multimedia products that are most often used to study theoretical material, revealing the benefits of using multimedia technologies in the educational environment.

The article reveals the essence of concepts: «multimedia», «multimedia technologies» and «distance learning», describes the types of multimedia products that are often used to organize the study of theoretical material, discloses the advantages of using multimedia technologies in the educational environment, identifies the main methodological and didactic requirements to the use of multimedia technologies in training at a higher education institution.

Conclusions: using multimedia technologies allows to individualize the learning process and promotes the independence of applicants. Thanks to these technologies, the interest of applicants in the educational component increases, there is confidence that he is able to learn it, by re-studying the material at a convenient time. It is also possible to adjust the time and duration of training to your own schedule and capabilities.

***Key words:** multimedia, multimedia technologies, distance learning, information technology, interactivity, institution of higher education, computerized learning.*

JEL Classification: O15, O33, L86

Актуальність дослідження. Використання мультимедійних технологій як елементу дистанційного навчання в освітньому процесі під час пандемії стало необхідною вимогою сучасної вищої школи. Саме тому, розробка й упровадження комп'ютерно-інформаційних, зокрема мультимедійних технологій навчання, в галузі вищої освіти набуло особливої актуальності.

Ступінь дослідження. На сьогоднішній день вчені здобули значний практичний досвід дослідження процесу використання мультимедійних технологій під час дистанційного навчання. Зокрема такі дослідження здійснювали: Гуревич Р. С., Гуржій А. М., Букач А. В., Заболотний В. Ф., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л., Міщенко О. А., Морохов Г. О., Науменко О. М., Пінчук О. П., Шестопап О. В., Шликова О. В. та інші.

Метою статті є висвітлення сутності поняття «мультимедіа», «мультимедійні технології» та «дистанційне навчання», характеристика видів мультимедійних продуктів які найчастіше використовуються для організації вивчення теоретичного матеріалу, розкриття переваг використання мультимедійних технологій в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. В умовах пандемії та сучасного інформаційного суспільства виникає нагальна потреба інформатизації освіти, метою якої є раціоналізація навчального процесу шляхом використання нових інформаційних технологій в умовах дистанційного навчання, значного підвищення ефективності та якості підготовки фахівців з новим типом мислення, що відповідає вимогам сучасного ринку праці.

Сьогодні дистанційне навчання органічно включає в себе комп'ютерні та інтернет-технології навчання. Сучасні технології є сполучною ланкою між студентом і викладачем, які можуть знаходитись на відстані тисячі кілометрів один від одного. Навчання ведеться в корпоративній мережі, через Інтернет, e-mail та за допомогою інших сучасних засобів зв'язку.

Головною зручністю даного виду навчання полягає в незалежності від місця знаходження, головною умовою є наявність комп'ютера і підключення до мережі Інтернет. Тому здобувач може знаходитись в будь-якому місці і засвоювати знання з нової професії. Ще однією перевагою є те, що навчати можна будь-кого, немає жодних вікових, територіальних, освітніх, професійних обмежень, практично немає обмежень за станом здоров'я, що є дуже актуальним в сучасних умовах пандемії.

«Для практичної реалізації дистанційного навчання здебільшого використовують спеціалізовані інформаційні системи, які називають системами управління навчанням (learning management system, LMS) або інколи – програмно-педагогічними системами» [1, с. 7]. Зазвичай, такі інформаційні системи складаються з наборів модулів, які забезпечують повноцінне дистанційне навчання. Нині є значна кількість розроблених систем управління навчанням, які поширюють як на комерційній основі, так і вільно. Також, є чимало розробок закладів вищої освіти «під себе». Однак, усе більше навчальних закладів віддає перевагу значним, уже перевіреним на практиці системам. Основою побудови процесу дистанційного навчання є використання мультимедіа технологій.

Основою впровадження мультимедійних технологій в освітній простір є головна властивість мультимедіа – гармонійний синтез різних видів інформації. Поняття «мультимедіа» є багатограним і посідає важливе місце в процесі інформатизації освіти. «Мультимедіа» (від англ. multi – багато і від лат. media – носій, засіб, середовище, посередник) часто вживається як аналог терміна «засоби масової комунікації» (друк, фотографія, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні комп'ютерні системи, включаючи Інтернет). У загальноприйнятому визначенні «мультимедіа» – це спеціальна інтерактивна технологія, яка за допомогою технічних і програмних засобів забезпечує роботу з комп'ютерною графікою, текстом, мовленнєвим супроводом, високоякісним звуком, статичними зображеннями й відео [7, с. 6]. Мультимедіа в дослівному перекладі означає засоби для представлення інформації користувачу.

Похідними від «мультимедіа» є поняття «мультимедійні технології», «мультимедійні засоби», «мультимедійна інформація», «мультимедійні продукти». Важливо чітко їх розрізняти і розуміти в чому їх відмінність і значимість.

«Мультимедійна технологія» - це технологія, яка дозволяє за допомогою комп'ютера інтегрувати, обробляти і водночас відтворювати різноманітні типи сигналів, різні середовища, засоби і способи обміну даними, відомостями [9]. Основними перевагами мультимедійних технологій вважається розширення можливостей, вдосконалення методів доступу до матеріалів, більша наочність опановуваного матеріалу.

Мультимедійні засоби поділяються на апаратні (комп'ютер з процесором, мультимедіа-монітором із вбудованими стерео-динаміками, TV-тюнери, звукові плати, мультимедійні проектори, SMART Board) та програмні (програми та проблемно орієнтовані мови програмування, що враховують особливості MM). Особливе місце займають авторські засоби мультимедіа. Вони представляють собою прикладне програмне забезпечення (додатки), яке має заздалегідь підготовлені елементи для розроблення мультимедійних програм. Найпоширенішим в Україні авторським засобом мультимедіа є прикладна програма PowerPoint, яка входить до складу інтегрованого пакета MS Office. Цей тип авторських засобів є потужним завдяки застосуванню мови сценаріїв, великої кількості шаблонів, прикладів і готових графічних елементів, призначених для користувача інтерфейсу.

«Мультимедійні продукти» – це документи, що несуть інформацію різних типів і припускають використання спеціальних технічних пристроїв для їх створення та відтворення [8, с. 145].

В умовах дистанційного навчання практичні заняття, а тим більше лекцію неможливо уявити без використання мультимедійних технологій: вони так чи інакше включені в структуру навчального процесу, наповнюють його ілюстративністю, інтерактивністю, сучасністю, як наслідок підвищують якість навчання, мотивацію й успішність здобувачів під час навчального процесу.

Завдяки застосуванню мультимедіа можна змінити способи передачі навчального матеріалу, які традиційно здійснюються під час лекцій. При цьому якість засвоєння теоретичного матеріалу знаходиться на рівні з тією, яка досягається при звичному читанні лекцій і може бути досягнута шляхом створення комп'ютерних навчальних програм і використання телекомунікацій у навчальному процесі.

Для організації вивчення теоретичного матеріалу викладачі закладів вищої освіти використовують такі види мультимедійних продуктів [5, 6, 9]:

- *відео-лекція* – целекція науково-педагогічного працівника яка записується на відео. До лекції можна додати різного роду схеми, малюнки та інші зображення, що ілюструють викладений в лекції матеріал. Завдяки додатковим ілюстраціям матеріал краще сприймається і запам'ятовується. До того ж здобувач в будь-який зручний для нього час може повторно переглянути лекційний матеріал і зафіксувати для себе основні

його положення. Відео лекції можуть бути у різних форматах: відеозапис лектора («голова, що говорить»); студійний запис лектора – «живий» запис заняття; інтерактивне відео; слайд-фільм із закадровим голосом; відео інструкція та інші.

- *мультимедіалекція* – під час самостійного вивчення лекційного матеріалу викладач може впровадити інтерактивні комп'ютерні навчальні програми. Наприклад, електронні навчальні посібники, в яких теоретичний матеріал завдяки використанню мультимедійних засобів структурований таким чином, що кожен здобувач має можливість вибрати для себе оптимальну траєкторію вивчення матеріалу, зручний темп роботи над дисципліною і такий спосіб вивчення, який повною мірою відповідає психофізіологічним особливостям його сприйняття. Навчальний ефект у мультимедійних програмах досягається не лише за рахунок змістовної частини дружнього інтерфейсу, але і за рахунок використання, наприклад, тестуючи програм, які дозволяють студенту оцінити ступінь засвоєння ним теоретичного навчального матеріалу.

- *традиційні аналогові навчальні видання* – електронні тексти лекцій, опорні конспекти, методична допомога для вивчення теоретичного матеріалу, методичні рекомендації з написання курсових робіт і т.д.

До основних відмінностей мультимедійних ресурсів від «немультимедійних» належать:

- 1) дані (інформація) зберігаються і обробляються в цифровій формі із застосуванням комп'ютера;
- 2) ресурси можуть містити різні види інформації (не тільки текстову, а й звукову, графічну, анімаційну, відео тощо);
- 3) суттєвою особливістю мультимедійних ресурсів є інтерактивність – активна взаємодія ресурсу, програми, послуги і людини, їх взаємовплив. Здобувач може взяти той чи інший Інтернет-продукт, і додати в нього свою інформацію (схеми, таблиці, текст), тим самим стаючи його співавтором;
- 4) наявністю гіпертексту.

Мультимедійні продукти в дистанційному навчальному процесі закладу вищої освіти найчастіше представлені у вигляді електронних підручників, розміщених на різних платформах, самостійно підготовленому викладачем матеріалі, презентації інформації за допомогою програми PowerPoint, відеометоді, електронній пошті, рольовій грі під час он-лайн заняття, он-лайн тестування під час виконання практичного заняття та ін.

Для продуктивності і дидактичного результату відео- і аудіо фрагменти мають відповідати технічним, ергономічним, психологічним і педагогічним вимогам:

- наочна демонстрація певного питання, призначеного для вивчення;
- відеоматеріал має бути високоякісним (якісна операторська робота, чистота звуку, правильна дикція лектора, чіткість зображення малюнків і тексту на відео, відсутність перешкод і факторів, що відволікають увагу);
- глибина і доступність викладеного матеріалу;
- простота, зрозумілість і зручність використання;
- можливість управління процесом демонстрації;
- наявність альтернативного джерела інформації (титри, мовний супровід, цедасть змогу здобувачам, які мають проблеми зі слухом або зором швидко сприймати інформацію і не відставати від інших слухачів).

Отже, відео та аудіоскладові мультимедіа є потужними дидактичними засобами, що сприяють значному підвищенню ефективності навчання в дистанційному режимі.

«Вчені зосереджують увагу на особливостях аудіовізуального образу, відтвореного в навчальних відео, що забезпечує оптимальне поєднання вербальної та візуальної форми подачі нового матеріалу. Адже природа аудіовізуального повідомлення пов'язана з особливостями людської психіки в безпосередньому й опосередкованому пізнанні навколишнього світу. У навчальному процесі аудіовізуальні дані покликані забезпечити ефективність формування уявлення про навколишню дійсність й організацію різноманітних видів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти оскільки на аудіовізуальні засоби представлення матеріалу покладена роль інтенсивних, чітких, не викривлених сигналів, спрямованих на покращення засвоєння знань» [2 с. 25].

Дидактична значимість методу мультимедіа-візуалізації виявляється насамперед у реалізації принципу наочності в навчанні на якісно новому рівні шляхом використання дидактичного потенціалу мультимедіа-технології. Надзвичайна виразність, візуальність мультимедіа дуже важлива під час роботи з новим відео-поколінням, якому притаманна здатність до ефективнішого сприйняття, усвідомлення та запам'ятовування знання через твори екранної комп'ютерної культури. Остання формує у здобувачів схильність сприймати, пізнавати світ через образно-візуальне подання інформації на основі мультимедіа, готовність до діяльності в інформаційному суспільстві, яке на наших очах стрімко створюється в Україні [4].

У вступі мультимедійної програми бажано розмістити методичні рекомендації, в яких вказується, на кого розрахована ця презентація, види умінь, які виробляються з її допомогою, на якому навчальному матеріалі базується програма, приблизна тривалість функціонування програми, її місце в навчальному процесі. Іншими словами, мультимедійний програмний продукт повинен містити методичні рекомендації щодо його використання для того щоб його мали змогу використовувати інші науково-педагогічні працівники. Під час використання мультимедійних програм на практичному чи лекційному занятті структура заняття принципово не змінюється. У ньому, як і раніше, зберігаються всі основні етапи, змінюються, можливо, тільки їх часові характеристики [4].

Важливою умовою організації дистанційного навчання з використанням мультимедійних технологій є телекомунікаційне інформаційне освітнє середовище. Для підтримки дистанційного навчання воно має включати: засоби навігації у межах цього середовища; інформаційно-навчальний матеріал: лекції, словники, посилання до друкованих матеріалів, посилання до віддалених мережевих ресурсів (бази даних, www-

сервери, програмне забезпечення та ін.); засоби контролю знань: відкрите запитання, заповнення форм, тестування в режимі on-line, тестування в синхронному режимі; засоби спілкування: електронна пошта, списки розсилання, Chat, аудіо та відео-конференції [6 с. 112].

Застосування мультимедійних засобів під час навчання дозволяє змінити процес навчально-пізнавальної діяльності здобувачів, активізувати їх самостійну роботу з різними електронними засобами навчального призначення. Найбільш ефективним є застосування мультимедіа в процесі засвоєння здобувачами первинних знань, а також під час відпрацювання навичок та вмінь, необхідних для професійної підготовки.

Дистанційна освіта має значну кількість переваг порівняно із традиційною. Зокрема:

- навчання в індивідуальному темпі – швидкість вивчення обирається здобувачем залежно від його особистих обставин і потреб;
- свобода і гнучкість – здобувач може вибрати будь-який з численних курсів навчання, а також самостійно планувати час, місце і тривалість занять;
- доступність – незалежність від місця проживання учня та місцезнаходження освітньої установи;
- мобільність – ефективна реалізація зворотного зв'язку між науково-педагогічним працівником і здобувачем. Дана перевага є однією з основних вимог і підстав успішності процесу навчання;
- технологічність – використання в освітньому процесі новітніх досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій;
- рівні можливості одержання освіти незалежно від стану здоров'я, елітарності і матеріальної забезпеченості здобувача;
- комфортні умови для творчого самовираження того хто навчається.

Саме тому використання мультимедійних технологій у сфері освіти є об'єктивною потребою сучасного суспільства.

Використання мультимедійних технологій під час дистанційного навчання дозволяє науково-педагогічним працівникам і здобувачам організувати свої виступи у вигляді презентацій і проєктів. брати участь в очних, заочних, дистанційних проєктах різного рівня складності, здійснювати моделювання природних процесів, створювати мультимедійні твори (проєкти), виконувати пошук і обмін різного роду інформацією.

Висновки. Виклики, що постали перед освітніми системами усіх країн світу, в тому числі й Україною, зумовлені пандемією COVID-19, вимагають від науково-педагогічних працівників, батьків та здобувачів оперативної реакції з метою організації високого рівня освітнього процесу в дистанційному режимі. Максимально ефективно організувати даний процес можливо за допомогою використання мультимедіа.

«Мультимедіа - це система візуальних і аудіоефектів під керуванням інтерактивного програмного забезпечення з використанням технічних засобів, які об'єднують текст, звук, відео в одному цифровому відтворенні».

Використання мультимедійних технологій під час дистанційного навчання сприяють ефективній передачі інформації, появі нового насиченого кола спілкування й зародження нових ідей, точок перетину, які отримали нове місце у сучасній культурі порівняно з традиційними та відомими засобами передавання інформації та навчання. Мультимедійні технології, як засоби навчання, створюють можливості для поєднання логічного й образного способів опанування інформації, активізації освітнього процесу за рахунок посилення наочності й інтерактивної взаємодії, спілкуванні в інформаційно-освітньому просторі.

Деякі вчені стверджують, що майбутнє за системою навчання, яка відображається у схемі «студент – мультимедійні технології – викладач». За якої викладач перетворюється на педагога-методиста, технолога, а студент стає активним учасником навчального процесу.

Проте, мультимедійні технології навчання у закладі вищої освіти не можуть повністю замінити науково-педагогічного працівника, але вони сприяють удосконаленню й урізноманітненню його діяльності, це в свою чергу дозволяє підвищити продуктивність навчального процесу. Також, використання мультимедійних технологій під час навчання дозволяє розкрити творчий потенціал кожного здобувача.

Отже, застосування мультимедійних технологій дозволяє індивідуалізувати навчальний процес та сприяє розвитку самостійності здобувачів. Завдяки даним технологіям підвищується інтерес здобувачів до освітньої компоненти, з'являється впевненість в тому, що він в змозі його засвоїти, шляхом повторного вивчення матеріалу у зручний для себе час. Також з'являється можливість підлаштувати час і тривалість навчання під свій власний розклад.

Список використаних джерел

1. Букач А. Інформаційні та комунікаційні технології в освітній системі міста. Школа. 2007. №12.
2. Денисенко С. М. Використання відеоматеріалів у мультимедійних електронних освітніх ресурсах. *Information Technologies in Education*. 2015. № 25. С. 74-83.
3. Кітаєва М. Використання мультимедійних технологій. Початкова освіта, № 38, 2011, С. 7.
4. Морохов Г. О. Застосування мультимедіа-технологій у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій. *Класичний приватний університет. Запоріжжя*. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp9/morohov.pdf.
5. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання: посібник / ав.: Жалдак М. І., Шут М. І., Жук Ю. О., Дементієвська Н. П., Пінчук О. П., Соколюк О. М., Соколов П. К. / За редакцією: Жука Ю. О. К.: Педагогічна думка, 2012. 112 с.

6. Мультимедійні технології та засоби навчання : навчальний посібник / А. М. Гуржій, Р. С. Гуревич, Л. Л. Коношевський, О. Л. Коношевський; за ред. академіка НАПН України Гуржія А. М. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 556 с.
7. Науменко О. М. Деякі аспекти підготовки майбутніх учителів до використання засобів ІКТ в навчальній діяльності ; автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2010. С. 6.
8. Шлыкова О. Культура мультимедиа : учеб. пособие для студ. вузов. М. : Фаир-Пресс, 2004. 415 с.
9. IT-словник. Мультимедійна технологія. URL: <http://im.slovnyk.ukr/index.php/мультимедійна-технологія>.

References

1. Bukach A. (2007). *Informatsiini ta komunikatsiini tekhnolohii v osvittii systemi mista [Information and communication technologies in the educational system of the city]* Shkola – School, 12.
2. Denysenko S. M. (2015). *Vykorystannia videomaterialiv u multymediinykh elektronnykh osvittikh resursakh [The use of video materials in multimedia electronic educational resources]*. *Information Technologies in Education*, 25. 74-83.
3. Kitaieva M. (2011). *Vykorystannia multymediinykh tekhnolohii [The use of multimedia technologies]*. *Pochatkova osvita*, 38. 7.
4. Morokhov H. O. *Zastosuvannia multymedia-tekhnolohii u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh menedzheriv orhanizatsii [Application of multimedia technologies in the process of professional training of future managers of organizations]*. *Klasychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia*. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp9/morohov.pdf.
5. Zhaldak M. I., Shut M. I., Zhuk Yu. O. & other. (2012). *Multymediini systemy yak zasoby interaktyvnoho navchannia: posibnyk [Multimedia systems as a means of interactive learning: manual]*; za redaktsiieiu: Zhuka Yu. O. K.: *Pedahohichna dumka*.
6. Hurzhii A. M., Hurevych R. S., Konoshevskiy L. L. (2017). *Multymediini tekhnolohii ta zasoby navchannia : navchalnyi posibnyk [Multimedia technologies and teaching aids: textbook]*; za red. akademika NAPN Ukrainy Hurzhia A. M. Vinnytsia : Nilan-LTD.
7. Naumenko O. M. (2010). *Deiaki aspekty pidhotovky maibutnikh uchyteliv do vykorystannia zasobiv IKT v navchalnii diialnosti [Some aspects of training future teachers to use ICT in educational activities]* ; avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. K.
8. Shlykova O. (2004). *Kultura multymedya : ucheb. posobyie dlia stud. vuzov [Culture of multimedia: textbook. manual for stud. universities]*. М. : Fayr-Press.
9. IT-slovnyk. Multymediina tekhnolohiia [IT dictionary. Multimedia technology]. URL: <http://it.slovnyk.ukr/index.php/multymediina-tekhnolohiia>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Різник Надія Анатоліївна – старший викладач кафедри професійної освіти
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Миру 4, кв. 28, м. Переяслав, 08400 Україна
e-mail: riznuk@ya.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Резник Надежда Анатольевна – старший преподаватель кафедры профессионального образования
Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Мира 4, кв. 28 м. Переяслав, 08400 Украина
e-mail: riznuk@ya.ru

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Nadya Riznyk – senior lecturer of Vocational Education Department
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Str. Myru 4, 28, Ukraine 08400
e-mail: riznuk@ya.ru

УДК 378.937.796.071

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-17-23>

СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Танана С. М.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання складових формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування та готельно-ресторанної справи.

Мета статті полягає у визначенні основних наукових підходів до тлумачення поняття «комунікативна компетентність» та її складових, а також визначенні змісту творчих завдань різного

аспекту, завдяки яким відбувається формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування та готельно-ресторанної справи.

Методи дослідження. У статті застосовані методи теоретичного узагальнення, порівняння та системного аналізу.

Результати роботи. Від комунікативних здібностей кожного працівника туристичної галузі залежить кількість проданої продукції та залучених клієнтів, точність наданої інформації, а залежно від спрямування турдіяльності – і задоволеність якістю обслуговування. Виконання таких завдань вимагає високого рівня комунікативних навиків персоналу. Варто зазначити, що протягом останнього десятиліття простежується значний науковий інтерес до проблеми комунікативної компетентності працівників туристичного бізнесу як важливого атрибуту їх професіоналізму. Така компетентність розглядається як комплекс «психологічна контактності, доречності стилю спілкування, вміння активно слухати, креативний підхід та ситуативна адаптивність, контекстуальні знання, емоційна збалансованість поведінки».

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення ділової комунікації при підготовці сучасних фахівців сфери обслуговування у ЗВО.

Висновки. В умовах сучасного освітнього процесу педагог професійного навчання має володіти високим рівнем культури педагогічного спілкування, оскільки фахова комунікація є основою його професійної діяльності. Знання іноземних мов при роботі з закордонними партнерами потребує вміння спеціальних комунікативних навичок під час комунікації. Комунікативна орієнтація процесу навчання професійному іношомовному спілкуванню в туристичній роботі визначається двома головними факторами: існування мотивації та існуванням переносу мовленнєвих умінь у сферу їх практичного застосування.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативна культура, фахівець із сфери обслуговування та готельно-ресторанної справи, мовленнєва компетенція, професійна підготовка.

СОСТАВНЫЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ И ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОГО ДЕЛА

Танана С. М.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы составляющих формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов сферы обслуживания и гостинично-ресторанного дела.

Цель статьи заключается в определении основных научных подходов к толкованию понятия «коммуникативная компетентность» и ее составляющих, а также определении содержания творческих задач различного аспекта, благодаря которым происходит формирование коммуникативной компетентности будущих специалистов сферы обслуживания и гостинично-ресторанного дела.

Методы исследования. В статье использованы методы теоретического обобщения, сравнения и системного анализа.

Результаты работы. От коммуникативных способностей каждого работника туристической отрасли зависит количество проданной продукции и привлеченных клиентов, точность предоставленной информации, а в зависимости от направления туристической деятельности. Выполнения таких задач требует высокого уровня коммуникативных навыков персонала. Стоит отметить, что в последнее десятилетие прослеживается значительный научный интерес к проблеме коммуникативной компетентности работников туристического бизнеса как важного атрибута их профессионализма. Такая компетентность рассматривается как комплекс «психологической контрастности», уместности стиля общения, умение активно слушать, креативный подход и ситуативная адаптивность, контекстуальные знания, эмоциональная сбалансированность поведения.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения деловой коммуникации при подготовке современных специалистов сферы обслуживания в учреждениях высшего образования.

Выводы. В условиях современного образовательного процесса педагог профессионального обучения должен обладать высоким уровнем культуры педагогического общения, поскольку профессиональная коммуникация является основой его профессиональной деятельности. Знание иностранных языков при работе с зарубежными партнерами требует умения специальных коммуникативных навыков во время коммуникации. Коммуникативная ориентация процесса обучения профессиональному иноязычному общению в туристической работе определяется двумя главными факторами: существование мотивации и существованием переноса речевых умений в сферу их практического применения.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативная культура, специалист из сферы обслуживания и гостинично-ресторанного дела, речевая компетенция, профессиональная подготовка.

THE COMPONENTS OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE SPECIALISTS OF SERVICE SECTOR AND HOTEL-RESTAURANT BUSINESS

Tanana Svitlana

The subject of the research is theoretical and practical questions of the components of the formation of communicative competence of the future specialists of the service sector and restaurant business.

***The purpose of the research** is analyzed of the main scientific approaches to the interpretation of the concept of «communicative competence» and its components, and also determined of the content of creative objectives of different aspects, due to which the communicative competence of future specialists of the service sector and hotel-restaurant business are considered in it.*

***Research methods.** The methods of theoretical generalization and comparison, system analysis are applied in the article.*

***The result of the work.** The number of products sold attracted by the tourism industry depends on the communicative abilities of each employee, the tourism and satisfaction with the quality of service. Implementation such tasks need of the high level of communicative staff skills. It should be noted that in the last decade there is a significant scientific interest in the problem of communicative competence of tourism business workers as an important attribute of their professionalism. Such competence is considered as a complex of « psychological contact», appropriateness of communication style, the ability to actively listen, creative approach and situational adaptability, contextual knowledge, emotional balance of behavior.*

***Field of using result.** The result of this research can be used to the study of the field of study of business communication in the preparation of modern specialists of service sector in the establishments of higher education.*

***Conclusions.** In the conditions of modern educational process, the teacher of professional education must have a high of level culture of pedagogical communication, because professional communication is a base of his professional activities. Knowledge of foreign languages when working with foreign partners requires the skill of special communicative skills during communication. Communicative orientation of the training process of professional foreign language in tourist is determined by two main factors: the existence of motivation and existence of the transfer of speech skills in the sphere of their practical application.*

***Key words:** communicative competence, communicative culture, specialist of the service sector and hotel-restaurant business, speech competence, professional preparation.*

Актуальність теми. Вища освіта в Україні спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати сучасний рівень науково-технічного, економічного і соціально-культурного процесу, забезпечувати всебічний розвиток особистості. Розширення і розвиток міжнародних відносин України, євроінтеграція, глобалізація ринкової діяльності, входження в європейський освітній простір та інтернаціоналізація ділових стосунків підвищує вимоги до мовної підготовки фахівців у сфері обслуговування. Висококваліфіковані професіонали з різнобічними і глибокими професійними знаннями і вміннями, готові до постійного оновлення та поглиблення знань, – головна мета нової генерації педагогічних кадрів у ЗВО. Її основні завдання полягають у формуванні й розвитку глибоких мовних знань і високого інтелекту майбутніх фахівців, їхніх особистісних рис, здібностей та вмінь використовувати здобуті знання у повсякденному житті.

В умовах сучасного освітнього процесу педагог професійного навчання має володіти високим рівнем культури педагогічного спілкування, оскільки фахова комунікація є основою його професійної діяльності. Знання іноземних мов при роботі з закордонними партнерами потребує вміння спеціальних комунікативних навичок під час комунікації.

Починаючи з ХХ століття, туризм як один із пріоритетних напрямів розвитку економіки й культури нашої держави, створює всі необхідні умови для вдосконалення міжнародної туристичної діяльності. Саме тому ця галузь потребує фахівців, здатних успішно поєднувати мовні знання та комунікативні вміння висококваліфікованого працівника. Одним із важливих завдань сьогодення є підготовка фахівця сфери обслуговування з професійними мовно-комунікативними знаннями, уміннями та навичками, компетентного, комунікабельного фахівця, здатного до самостійного прийняття рішень, готового до творчого розв'язання типових і нетипових професійних завдань, спрямованих на задоволення потреб споживачів послуг.

Сучасний фахівець сфери обслуговування – це людина, яка не тільки отримала достатню спеціальну підготовку, але є високорозвинутою мовною особистістю. Мовленнєва підготовка фахівця з урахуванням специфіки майбутньої фахової діяльності є неодмінною умовою його професійного й особистісного зростання, адже для ринкової економіки потрібні фахівці, які володіють комунікативними вміннями і навичками продуктивного спілкування у професійній сфері.

Згідно зі стандартами вищої освіти за спеціальностями 015. Професійна освіта (Сфера обслуговування) для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, компетентностями випускника визначено: здатність до співпраці з діловими партнерами і клієнтами, уміння забезпечувати з ними ефективні комунікації, здатність формувати та реалізовувати ефективні зовнішні та внутрішні комунікації на підприємствах сфери гостинності, навички взаємодії [10].

З огляду на вищевикладене, неабиякого значення набуває формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування та готельно-ресторанної справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що віддавна і до сьогодні дослідження проблеми комунікації залишається дискусійним.

Варто зазначити, що професійна підготовка фахівців сфери туризму досліджувалася у багатьох аспектах: теоретичні аспекти та методичні засади досліджували Н. Закордонєць, Р. Гуревич, Г. Лоїк, В. Федорченко та ін.; професійно-комунікативну компетентність фахівців туристичної галузі (С. Александрова, І. Писаревський); формування комунікативних умінь майбутніх фахівців сфери обслуговування, культура

професійного спілкування фахівців у професійній діяльності працівників туристичної галузі (Л. Савчук); особливості формування вмінь ділової комунікації майбутніх менеджерів туристичної діяльності, актуальні питання формування професійного мовлення та іншомовної комунікативної компетентності майбутніх менеджерів туризму (О. Сергійчук, С. Танана).

Окремі аспекти готовності до різних видів комунікації у професійній діяльності перебували в сфері інтересів науковців, зокрема досліджувалася готовність до професійного і педагогічного спілкування (С. Буцацька, І. Міщук, Н. Логутіна, В. Чорній та ін.), міжкультурної комунікації (А. Козак).

Отже, наразі простежується значний науковий інтерес до проблеми формування готовності до професійної комунікації працівників туристичної галузі як важливого атрибуту їх професіоналізму.

Мета статті полягає у визначенні основних наукових підходів до тлумачення поняття «комунікативна компетентність» та її складових, а також визначенні змісту творчих завдань різного аспекту, завдяки яким відбувається формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування та готельно-ресторанної справи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з визначенням, поданим І.Бехом, «комунікативна компетентність» (з лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і *competens* (*competentis*) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів тощо [3]. Логічним продовженням цього визначення є думка С. Танани, яка доводить, що комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування [6]. Вчена дійшла висновку, що вона формується в умовах безпосередньої взаємодії, оскільки є результатом досвіду спілкування між людьми, та опосередкованої, в тому числі з літератури, театру, кіно, з яких людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішень. Опанування людиною комунікативних навичок передбачає запозичення з культурного середовища засобів аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм [1; 2].

Зосереджуючись на складових комунікативної компетентності зазначимо, що існують різні підходи їх визначення.

Так, О. Сергійчук, узагальнюючи результати наукових досліджень ряду вчених, дійшла висновку, що до складових комунікативної компетентності належать [6, с.125]: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин, умов соціального середовища; готовність й уміння будувати контакти з людьми; знання, уміння й навички конструктивного спілкування тощо.

На думку О.Кравченко-Дзондзи, комунікативна компетентність належить до базових компетентностей людини, та її складовими є: лінгвістична (мовна), соціолінгвістична (вміння використовувати мовний матеріал відповідно до контексту), соціокультурна (вміння користуватися знаннями з історії, культури тощо), дискурсивна (вміння організувати мовлення, підтримувати розмову, слухати співрозмовника, брати до уваги його точку зору), стратегічна (вміння ставити завдання, досягати мети, встановлювати контакт із співрозмовником), соціальна (вміння поставити себе на місце іншого, здатність впоратися з ситуацією) [4, с. 205].

Ми суголосні, що комунікативна компетентність являє собою структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, так і соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння й навички [8].

Працівники туристичної галузі займають лівову частку на сучасному ринку праці України. Саме на них покладаються комунікативні функції діяльності підприємств, а отже – і відповідальність за результативність її виконання. Від комунікативних здібностей кожного працівника туристичної галузі залежить кількість проданої продукції та залучених клієнтів, точність наданої інформації, а залежно від спрямування турдіяльності – і задоволеність якістю обслуговування. Виконання таких завдань вимагає високого рівня комунікативних навичок персоналу. Варто зазначити, що протягом останнього десятиліття простежується значний науковий інтерес до проблеми комунікативної компетентності працівників туристичного бізнесу як важливого атрибуту їх професіоналізму. Така компетентність розглядається як комплекс «психологічної контактності, доречності стилю спілкування, уміння активно слухати, креативний підхід та ситуативна адаптивність, контекстуальні знання, емоційна збалансованість поведінки» [4].

Водночас, як свідчать результати низки наукових досліджень щодо формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців взагалі і сфери обслуговування зокрема, на сьогодні у навчальних планах недостатньою є кількість дисциплін комунікативної спрямованості; не завжди викладачами на лекційних і семінарських заняттях ефективно застосовуються комунікативні технології навчання; студенти не обізнані у теоретичних аспектах основ спілкування та комунікації; недостатньо уваги з боку викладачів приділяється формуванню у студентів практичних навичок ділової та міжособистісної комунікації тощо.

Розв'язанню цих проблем у процесі підготовки фахівців за спеціальностями «Готельно-ресторанна справа» та «Сфера обслуговування» має сприяти насамперед інтеграційний підхід до процесу формування комунікативної компетентності студентів шляхом навчання їх постановки запитань та надання обґрунтованих відповідей на них, комунікації у малих та великих групах, участі у ділових іграх, дискусіях, мозкових штурмах тощо. Безперечно завдання творчого характеру типу «Закінчить розповідь», «Знайдіть декілька варіантів розв'язання проблеми»,

«Проранжуйте варіанти відповіді в певній ситуації» тощо надають змогу студентів оволодіти такими формами комунікації, як вербальна і невербальна, а також компонентами комунікативної компетентності.

На основі вивчення результатів досліджень учених та багаторічного власного педагогічного досвіду ми дійшли висновку, що важливим педагогічним інструментом у структурі професійної мовленнєвої підготовки працівників туристичної галузі займає гра. Комплексна дидактична гра є осередком цілеспрямованої, керованої діяльності студентів.

Комунікативну гру можна провести в парах або завдяки маленькій групі. Будь-яка гра, як відомо, вимагає дотримання визначених правил. Правила гри – це коротка інформація про принципи взаємодії з партнерами чи ігровими об'єктами для вирішення навчально-пізнавальних задач. Коли йде підготовка до гри, викладач формулює правила гри та оголошує вимоги до проведення гри за правилами.

Дидактичне оснащення гри має забезпечити всіх учасників. До необхідних матеріальних засобів входять: краєзнавчі тексти, малюнки, кросворди, ребуси, пазли. Щодо ігор, дидактичний потенціал яких спрямований на формування умінь розмовляти іноземною мовою, варіативність моделі повинна виражатися у комунікативних намірах учасників та етично-професійних зразках мовленнєвої взаємодії майбутніх працівників туристичної галузі [8, с. 95].

У грі формується співпричетність, самооцінка, співпереживання. Гра – це насамперед дія. Успіх у житті визначається тими діями, які студент виконує в різних ситуаціях. Наведемо приклади.

Conference «The most comfortable and convenient kind of traveling» (Конференція «найбільш зручний спосіб подорожування»)

Студенти висловлюють свою думку із зазначеного питання, і аргументують її. Інші можуть задавати питання, заперечувати і т. д. Завдання: навести якомога більше аргументів.

«Travel Agency» («Туристичне агентство»).

Студенти розбиваються на команди по 3-4 особи в кожній. Їм дається завдання розіграти сцену у туристичному агентстві.

Travelling. (Подорожування).

Для гри можна взяти дві книжки («багаж»), листок паперу («заборонений товар»). Перед грою важливо повторити лексику, щоб студенти могли вербально оцінити поведінку партнера. У грі беруть участь два працівника митниці, двоє мандрівників і вся аудиторія. На дошці можна записати опорні слова (name, business, country, reasons of travelling, to look nervous (exciting, red, pale), to keep silence, to behave oneself, to pretend, to be silent (calm, talkative)).

Студенти-учасники запрошуються до дошки; обирають ролі; мандрівники виходять; працівникам митниці повідомляють, що вони повинні за поведінкою мандрівників визначити, котрий з них перевозить заборонений товар. Студенти також висловлюють свою думку, і коментують її. Потім «мандрівники» зізнаються, у кого з них «заборонений товар».

«Interview» («Інтерв'ю»).

Серед учасників дійства заздалегідь обирається відома особистість (представник англomовної країни). Студенти повинні поцікавитися її біографічними даними, роботою, творчістю, життям, знайти цікаві факти.

На занятті один зі студентів обирається на роль відомої людини, інші виступають у ролі журналістів, ставлять різноманітні питання.

Для сучасного фахівця у сфері обслуговування та туризму особливе значення має наявність належного рівня володіння іноземною мовою. Щораз більше зростає потреба в працівниках туристичної галузі, які здатні та готові вступати в міжособистісні та ділові комунікації з представниками інших країн і культур, вирішувати професійні завдання в умовах іншомовного спілкування.

Серед найтипівіших ефективних методів навчання іноземних мов все більшого поширення набувають акмеологічні методи, які об'єднують у собі комунікативні цілі: мікронавчання (micro teaching); швидке збирання ідей (brainstorming); навчання через дію (learning through); колективна взаємодія (interactive learning); демонстрація (demonstration); перекодування інформації (information solving); рольові ігри (role-play) [2, с. 80].

Навчання професійному іншомовному спілкуванню може здійснюватися лише на основі вже сформованих базових знань, пов'язаних із професійними сферами діяльності майбутнього фахівця. Значущим є професійне спілкування спеціаліста туристичного профілю, яке включає в себе володіння специфічним вокабулярієм.

Висновки. Слід зазначити, що фахівець сфери обслуговування та готельно-ресторанної справи здійснює професійну діяльність, яка пов'язана з діловим спілкуванням, процес якого оцінюється як з боку колег та ділових партнерів, так і з боку керівництва, тому доречно констатувати факт важливості комунікативної компетентності як складової професійної підготовки фахівців сфери обслуговування.

Перспективи подальших досліджень. Подальшої розробки потребує система завдань творчого характеру, спрямованих на формування різних компонентів комунікативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Александрова С. Комунікативна компетентність як професійно значуща якість фахівців туристської індустрії. Педагогіка та психологія формування творчої особистості: проблеми і пошук. Зб. наук. праць. Запоріжжя: ЗІДМУ, 2007. Вип. 42. С. 16-21.

2. Бичок А. Міжкультурна комунікація – важливий аспект у професійній діяльності менеджера туристичної галузі. Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів (Тернопіль, 15-16 жовтня 2009 р.) : матер. II міжн. наук.-практ. конф. ТНЕУ, кафедра іноземних мов для ЗЕД. Тернопіль, 2009. С. 259-261.

3. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : навч.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. С. 107.

4. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип.10. 2014. С. 205-208.

5. Сергійчук О., Танана С. Marketing information technologies in the professional preparation of specialists in the sphere of service. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 36/1. С. 59-64.

6. Сергійчук О., Танана С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування засобами інтерактивних технологій. Професійна підготовка сучасного вчителя трудового навчання та технологій : колективна монографія / За ред.С.М. Ящук. Умань, 2019. С. 122-142.

7. Стандарт вищої освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/241-gotel-restoran-sprava-B.pdf> (дата звернення 20.02.2021 р.).

8. Танана С. Особливості формування вмінь ділової комунікації майбутніх менеджерів туристичної діяльності. Педагогічні науки: зб. наук. праць Херсонського ДПУ. Вип. LXXXIX. Том 1.2018.С.160-164.

9. Танана С. Актуальні питання формування професійного мовлення та іншомовної комунікативної компетентності майбутніх менеджерів туризму. Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. університету імені Івана Огієнка, інститут педагогіки НАПН України. Вип. 25 (2-2018). Ч. 2. С. 95-104.

10. Танана С., Сергійчук О. Сучасні аспекти підвищення якості надання туристичних послуг у період євроінтеграції // SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT No 13 Berlin : MONOGRAFIA. «Diamond trading tour», Warszawa 2019. P. 198-202.

11. Яшенкова О. Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2010. 312 с.

References

1. Aleksandrova S. (2007). Komunikatyvna kompetentnist' yak profesiyno znachushcha yakist' fakhivtsiv turystyts'koyi industriyi [Communicative competence as a professional significant quality of specialists of the tourists industry]. Pedagogika ta psykholohiya formuvannya tvorchoyi osobystosti: problemy i poshuk. Zb. nauk. prats'. Zaporizhzhya: ZIDMU, 42. 16-21.

2. Bychok A. (2009). Mizhkul'tupna komunikatsiya – vazhlyvyi aspekt u pprofeciyniy diyal'nosti menedzhera turystychnoyi haluzi [Intercultural communication – important aspect in the professional activities of the manager of the tourism industry]. Ppoblemy ta perspektyvy lnhvictychnykh doclidzhen' v umovax hlobalizatsiynykh ppotseciv (Ternopil', 15-16 zhovtnya 2009 p.) : mater. II mizhn. nauk.-ppakt. konf. TNEU, kafedpa inozemnykh mov dlya ZED. Ternopil', 259-261.

3. Bekh I. D. (1998). Osobystisno-zoriyeyihhovane vykhovannya : navch.-metod. posibnyk [Personality-oriented education]. Kyiv : IZMN.

4. Kravchenko-Dzondza O. (2014). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentsiyi studentiv u protsesi vyvchennya kul'turolohichnykh dystsyplin [Formation of communicative competence of students in the process of studying of culturological disciplines]. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. 10. 205-208.

5. Serhiychuk O., Tanana S. (2018). [Marketing information technologies in the professional preparation of specialists in the sphere of service]. Ekonomichnyy visnyk universytetu, 36/1. 59-64.

6. Serhiychuk O., Tanana S. (2019). Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannya zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy Formation of professional competence of future specialists of service sector by means of interactive technologies]. Profesiyna pidhotovka suchasnoho vchytelya trudovoho navchannya ta tekhnolohiy : kolektyvna monohrafiya / Za red. S. M. Yashchuk. Uman'. 122-142.

7. Standart vyshchoyi osvity Ukrayiny [Standard of higher education]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/241-gotel-restoran-sprava-B.pdf>

8. Tanana S. (2018). Osoblyvosti formuvannya vmin' dilovoyi komunikatsiyi maybutnikh menedzheriv turystychnoyi diyal'nosti [Peculiarities of formation of business communication skills of future managers of tourist activities]. Pedagogichni nauky: zb. nauk. prats' Kherson's'koho DPU, LXXXIX. T.1. 160-164.

9. Tanana S. (2018). Aktual'ni pytannya formuvannya profesiynoho movlennya ta inshomovnoyi komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh menedzheriv turyzmu [Actual questions of formation of professional speech and foreign language of communicative competence of future managers of tourist]. Pedagogichna osvita: teoriya i praktyka: zb. nauk. prats' Kamyanets'-Podil's'koho nats.universytetu imeni Ivana Ohiyenka, instytut pedagogiky NAPN Ukrayiny, 25/2. 95-104.

10. Tanana S., Serhiychuk O. (2019). Suchasni aspekty pidvyshchennya yakosti nadannya turystychnykh posluh u period yevrointehratsiyi [Modern aspects of quality improvement of provision of tourist services in the period of European integration]. SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT, No 13 Berlin : MONOGRAFIA. «Diamond trading tour», Warszawa 198-202.

11. Yashenkova O. (2010). Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiyi: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv [Bases of theory of language communication]. Kyiv : Akademiya.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Танана Світлана Михайлівна, к.п.н., доцент кафедри професійної освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
пр. Петра Дорошенка, 4 м. Переяслав, 08403, Україна
e-mail: tananasvetlana@gmail.com

ДАНИЕ ПРО АВТОРА

Танана Светлана Михайловна, к.п.н., доцент кафедры профессионального обучения, Университет Григория Сковороды в Переяславе
пр. Петра Дорошенка, 4 г. Переяслав, 08403, Украина
e-mail: tananasvetlana@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Tanana Svitlana, Ph.D. in Pedagogics, Associate Professor at the Department of Vocational Training, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
4, Doroshenko Str., Pereiaslav, Kyiv region, 08403, Ukraine
e-mail: tananasvetlana@gmail.com

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ КЛАСИФІКАЦІЙ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Грузький Ю. О.

Актуальність теми дослідження. Стаття присвячена теоретичним та практичним аспектам класифікації публічних закупівель в Україні.

Постановка проблеми. Розроблення науково-обґрунтованої класифікації закупівель, яка б забезпечувала поєднання теорії та практики здійснення публічних закупівель, дозволила проводити більш точну оцінку ефективності використання бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті наведений огляд сучасних публікацій, присвячених управлінню публічними закупівлями, а також науковим підходам до класифікації публічних закупівель.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Автором підкреслено недостатність вітчизняних праць щодо класифікації публічних закупівель з урахуванням останніх змін в законодавстві нашої держави.

Метою статті є аналіз класифікаційних критеріїв публічних закупівель, а також пошук напрямів для удосконалення класифікації публічних закупівель.

Методи дослідження: діалектичний, аналіз і синтез, емпіричний, статистичний.

Результати роботи та висновки. У статті розглянуто теоретичні та практичні засади класифікації публічних закупівель, здійснено аналіз наукових підходів до класифікації публічних закупівель, визначено основні критерії, за якими необхідно проводити класифікацію закупівель, удосконалено класифікацію публічних закупівель.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути використані, в першу чергу, при проведенні закупівельних процедур, а також при вдосконаленні економічної політики держави.

Новизна: Запропоновано класифікацію публічних закупівель, яка відповідає сучасному етапу становлення сфери публічних закупівель, відтворює структуру та організацію закупівельної діяльності в Україні.

Ключові слова: публічні закупівлі, види публічних закупівель, класифікація публічних закупівель, класифікаційні критерії публічних закупівель, стійкі («зелені») закупівлі.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ КЛАСИФІКАЦІЙ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПОК

Грузький Ю. А.

Актуальность темы исследования. Статья посвящена теоретическим и практическим аспектам классификации публичных закупок в Украине.

Постановка проблемы. Разработка научно-обоснованной классификации закупок, которая бы обеспечивала сочетание теории и практики осуществления публичных закупок, позволила проводить более точную оценку эффективности использования бюджетных средств.

Анализ последних исследований и публикаций. В статье приведен обзор современных публикаций, посвященных управлению публичными закупками, а также научным подходам к классификации публичных закупок.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Автором подчеркнута недостаточность отечественных работ по классификации публичных закупок, с учетом последних изменений в законодательстве нашего государства.

Целью статьи является анализ классификационных критериев публичных закупок, а также поиск направленный для совершенствования классификации публичных закупок.

Методы исследования: диалектический, анализ и синтез, эмпирический, статистический.

Результаты работы и выводы. В статье рассмотрены теоретические и практические основы классификации публичных закупок, осуществлен анализ научных подходов к классификации публичных закупок, определены основные критерии, по которым необходимо проводить классификацию закупок, усовершенствована классификация публичных закупок.

Область применения результатов. Полученные результаты могут быть использованы в первую очередь при проведении закупочных процедур, а также при совершенствовании экономической политики государства.

Новизна: Предложена классификация публичных закупок, которая соответствует современному этапу становления сферы публичных закупок, воспроизводит структуру и организацию закупочной деятельности в Украине.

Ключевые слова: публичные закупки, виды публичных закупок, классификация публичных закупок, классификационные критерии публичных закупок, устойчивые («зеленые») закупки.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CLASSIFICATIONS OF PUBLIC PROCUREMENT

Hruzky Yuriy

Relevance of the research topic. The article is devoted to theoretical and practical aspects of classification of public procurement in Ukraine.

Formulation of the problem. The development of a scientifically sound classification of procurement, which would provide a combination of theory and practice of public procurement, allowed for a more accurate assessment of the effectiveness of the use of budget funds.

Analysis of recent research and publications. The article provides an overview of current publications on public procurement management, as well as scientific approaches to the classification of public procurement.

Selection of unexplored parts of the general problem. The author emphasizes the insufficiency of domestic works on the classification of public procurement, taking into account the latest changes in the legislation of our state.

The purpose of the article is to analyze the classification criteria of public procurement, as well as to find ways to improve the classification of public procurement.

Research methods: dialectical, analysis and synthesis, empirical, statistical.

Work results and conclusions. The article considers the theoretical and practical principles of classification of public procurement, analyzes scientific approaches to the classification of public procurement, identifies the main criteria for the classification of procurement, improved the classification of public procurement.

Field of application of results. The obtained results can be used primarily in procurement procedures, as well as in improving the economic policy of the state.

Novelty: The proposed classification of public procurement, which corresponds to the modern stage of the formation of the sphere of public procurement, reproduces the structure and organization of procurement activities in Ukraine.

Key words: public procurement, types of public procurement, classification of public procurement, classification criteria of public procurement, sustainable («green») procurement.

JEL Classification: E69; H50, H57.

Постановка проблеми. Одним із механізмів реалізації економічної функції держави є запровадження ефективної системи управління публічними закупівлями. Сфера публічних закупівель в Україні перебуває у процесі реформування. Державою взято курс на гармонізацію сфери публічних закупівель відповідно європейським стандартам управління державними фінансами. Належне функціонування системи публічних закупівель потребує розроблення науково-обґрунтованої класифікації закупівель, яка б забезпечувала поєднання теорії та практики здійснення публічних закупівель, що дозволить проводити більш точну оцінку ефективності використання бюджетних коштів.

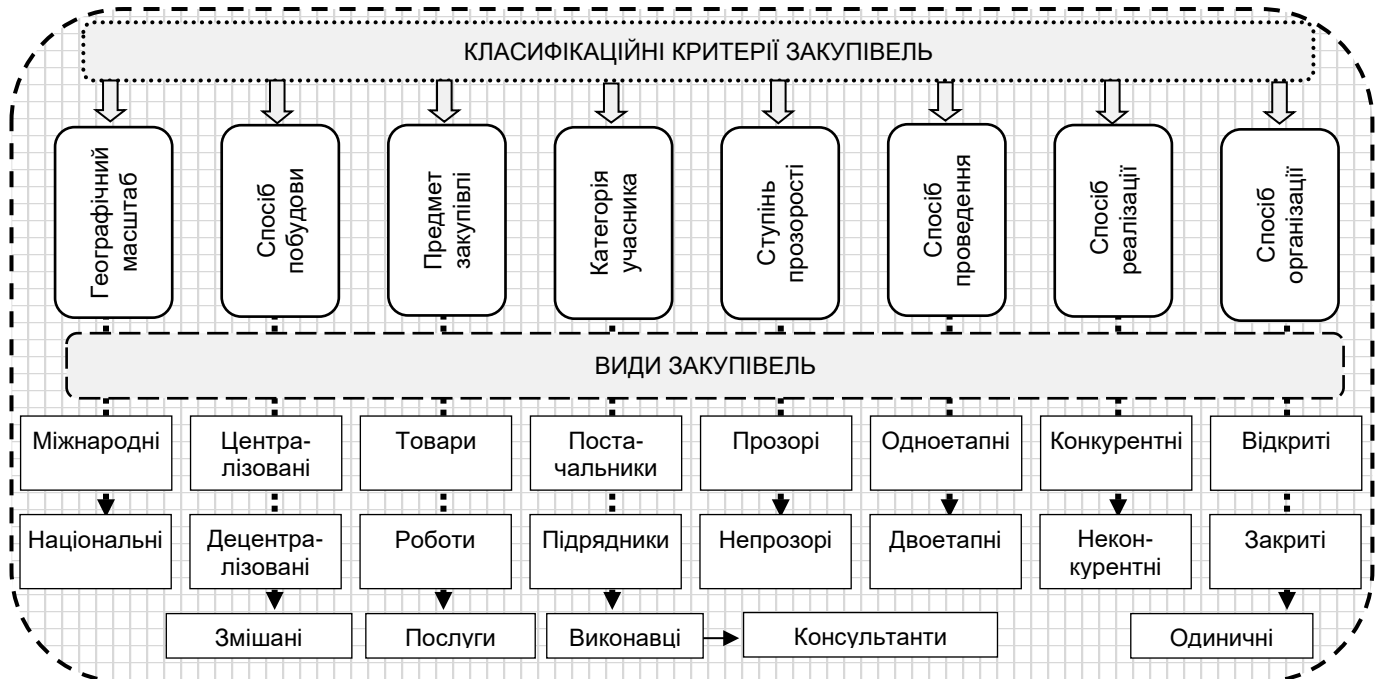
Актуальність теми дослідження полягає у необхідності вдосконалення класифікації публічних закупівель відповідно європейським стандартам управління державними фінансами, а також вимогам сучасної практики здійснення публічних закупівель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню юридичних та економічних аспектів класифікації публічних закупівель присвячено роботи таких науковців як: Пінькас Г. І. [1], Ткаченко Н. Б. [2], Петруненко Я. В. [3; 4], Науменко С. М. [6], Малолітневої В. К. [8], Олефір А. О. [13], Здирко Н. Г. [16] та інших. Проблемні питання впровадження стійких («зелених») закупівель в Україні були предметом дослідження, зокрема, Черняхівської А. В. [18], Турченко О. Г. [19], втім **недослідженою частиною загальної проблеми** залишається питання класифікації публічних закупівель, з урахуванням останніх змін в законодавстві, що потребує його подальшого дослідження.

Метою дослідження є компаративний аналіз наукових підходів до класифікації публічних закупівель, з урахуванням змін в законодавстві, визначення основних критеріїв класифікації публічних закупівель та удосконалення наявної класифікації закупівель для підвищення ефективного використання бюджетних коштів.

Виклад основного матеріалу. Більшість дослідників сфери публічних закупівель відзначають практичну важливість класифікації публічних закупівель. Зокрема, на думку Пінькас Г. І., обґрунтована класифікація державних закупівель необхідна для розуміння правильного вибору та організації процедур, організації роботи тендерного комітету, інформаційної складової [1, с. 17]. Дійсно, класифікація публічних закупівель спроможна забезпечити вибір та організацію закупівельної процедури, здійснення закупівлі необхідних товарів, робіт чи послуг. В теорії та практиці сфери публічних закупівель відсутній єдиний критерій, за яким можливо було б провести класифікацію закупівель. У науковій літературі визначено цілий перелік критеріїв, за якими необхідно проводити класифікацію публічних закупівель.

Пінькас Г. І. пропонує систематизувати закупівлі таким чином, як представлено на рис. 1:

Рисунок 1. Візуалізація класифікації закупівель Пінькас Г. І.

Джерело: побудовано автором за [1, с. 23-24]

Ткаченко Н. Б. також виділяє основними класифікаційними ознаками закупівель: модель закупівлі, спосіб і вид їх здійснення, ступінь конкурентності, географічний масштаб, предмет закупівлі, статус учасника процедури закупівлі, джерело фінансування [2, с. 34]. Деякі із запропонованих Пінькас Г. І. та Ткаченко Н. Б. класифікаційних ознак (критеріїв) закупівель не втратили свою актуальність і до цього часу, зокрема, такі з них як: спосіб побудови, предмет закупівлі, статус учасника процедури закупівлі, спосіб реалізації, джерело фінансування. На відміну від Пінькас Г. І., Ткаченко Н. Б. доречно виділяє одним із класифікаційних критеріїв закупівель статус учасника процедури закупівлі, оскільки такий критерій в повній мірі відтворює господарсько-правову визначеність учасника закупівлі відповідно до запропонованого замовником предмету закупівлі. Аналіз відкритих джерел, зокрема електронних майданчиків для здійснення публічних закупівель, показує, що замовники на етапі формування тендерної документації досить часто невірно зазначають у тендерній документації предмет закупівлі, а саме послуги, замість робіт і навпаки. Попри схожість названих предметів закупівлі слід розмежовувати поняття «роботи» та «послуги», оскільки роботи, відповідно до законодавства, - це виконання підрядником певного завдання за дорученням замовника із передачею його результату замовнику, натомість послуги споживаються замовником в процесі їх надання. Петруненко Я. В. пропонує наступні класифікаційні ознаки закупівель: модель закупівлі; склад учасників; спосіб проведення; географічний масштаб; предмет закупівлі [3, с. 301-305].

Запропонований вищевказаними авторами класифікаційний критерій публічних закупівель за географічним масштабом на міжнародні та національні втратив свою актуальність, оскільки чинним тендерним законодавством визначено, що учасники закупівель (резиденти та нерезиденти) всіх форм власності та організаційно-правових форм беруть участь у закупівельних процедурах на рівних умовах, отже класифікація закупівель за географічним масштабом на даний час не має практичного значення, оскільки на процедуру здійснення закупівель не впливає на якому рівні вони проведені, закупівлі за участю іноземних компаній проводяться, враховуючи вартісні характеристики предмету закупівлі, у зв'язку з чим оголошення про проведення процедури закупівлі оприлюднюється в електронній системі закупівель англійською мовою. Водночас, варто виділити локальний (місцевий) рівень публічних закупівель, тобто закупівлі, які здійснюються органами місцевого самоврядування, а також комунальними підприємствами, установами та організаціями, які фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Петруненко Я. В. одним із позитивних здобутків

регулювання процедури публічних закупівель у деяких європейських державах, США та інших, які можуть бути використанні під час розроблення пропозицій з удосконалення національного законодавства у сфері публічних закупівель відносить визначення особливостей здійснення місцевих закупівель, тобто надання права органам місцевого самоврядування самостійно організовувати та проводити закупівлі у межах своїх потреб за кошти місцевих бюджетів [4, с. 27]. Запропонована Пінькас Г. І. класифікація публічних закупівель за способом організації на відкриті, закриті та одиничні не в повній мірі відтворює організацію закупівельних процедур відповідно до діючого тендерного законодавства, згідно з яким закупівлі можуть здійснюватися шляхом застосування однієї з таких конкурентних процедур: відкриті торги; торги з обмеженою участю; конкурентний діалог. Як виняток, замовники можуть застосовувати переговорну процедуру закупівлі [5]. Отже, поділ публічних закупівель за способом організації на відкриті, закриті та одиничні є досить умовним. Науменко С. М. класифікує закупівлі за ступенем конкуренції на конкурентні (конкурсні та позаконкурсні) і неконкурентні (закупівля у єдиного джерела), а також виділяє класифікацію закупівель за способом їх побудови (моделлю) на централізовані, децентралізовані та змішані [6, с. 246]. Тобто, автор розділяє думку Пінькас Г. І., Ткаченко Н. Б. та Петруненко Я. В. щодо поділу публічних закупівель за способом реалізації (конкуренції) та способом їх побудови (моделлю).

Дослідження наукової літератури показало практичну важливість класифікації публічних закупівель за способом побудови. При централізованій моделі закупівель створюється централізована закупівельна організація, визначається номенклатура, обсяг (товарів, робіт або послуг) і коло замовників, для яких закуповується продукція. В країнах ЄС використовуються послуги централізованих закупівельних організацій (ЦЗО). Обов'язкове чи добровільне використання послуг ЦЗО та рамкових угод, ступінь зобов'язання використовувати послуги ЦЗО в різних країнах ЄС суттєво відрізняється. У деяких державах-членах обов'язок закуповувати певні товари, роботи чи послуги через ЦЗО стосується лише певних визначених типів замовників [7, с. 132].

Публічні закупівлі в Україні здійснюються на децентралізованій основі, де замовники, як розпорядники державних коштів, самостійно здійснюють закупівлі та укладають договір із постачальниками (підрядниками, виконавцями послуг). Змішана модель передбачає застосування централізованої і децентралізованої моделі одночасно. Світовий досвід засвідчив ефективність центральних закупівельних організацій. Малолітнева В. К. пропонує запровадити централізовані закупівлі щодо товарів, робіт і послуг за наявності їх довгострокової постійної потреби в однакових товарах, роботах і послугах, які вже мають сформований ринок і відомий рівень цін; об'єднані закупівлі, які передбачають право двох і більше замовників, які мають потребу в придбанні однакових товарів, робіт чи послуг, передати всі або частину повноважень із здійснення закупівлі одному із замовників [8, с. 4]. Дійсно, запровадження централізованих (об'єднаних) закупівель зменшуватиме фінансові і часові витрати для державного сектору і учасників закупівель на проведення закупівель, сприятиме уніфікації (стандартизації) технічних специфікацій предметів закупівлі тощо. Водночас, «централізація» закупівель потребує додаткових фінансових та інтелектуальних ресурсів, не завжди закуплені ЦЗО товари (роботи чи послуги) відповідатимуть потребам та інтересам замовників, впровадження «об'єднаних» закупівель потребує внесення змін до законодавства.

Визначені тендерним законодавством закупівельні процедури за способом організації: відкриті торги, конкурентний діалог та торги з обмеженою участю віднесено до конкурентних закупівель, тоді як переговорна процедура застосовується як виняток і тільки за наявності визначених законом умов. Основним способом здійснення конкурентних закупівель є відкриті торги (тендер), тобто закупівля, в якій можуть взяти участь всі учасники, які прийняли пропозицію замовника закупівлі та беруть участь у торгах, за умови їх відповідності встановленим замовником кваліфікаційним критеріям процедури закупівлі. Конкурентний діалог є достатньо новим видом процедури закупівель і може бути застосований замовником у разі неможливості визначити необхідні технічні, якісні характеристики (специфікації) робіт або визначити вид послуг і для прийняття рішення про закупівлю необхідно провести переговори з учасниками процедури закупівлі. Вказана конкурентна процедура проводиться для здійснення «складних» закупівель у два етапи, де на першому етапі визначається коло учасників, пропозиції яких є найбільш вигідними та прийнятними, а на другому етапі проводиться близька до відкритих торгів процедура між вказаними учасниками. Торги з обмеженою участю застосовуються у разі потреби попередньої перевірки кваліфікації учасників шляхом проведення кваліфікаційного відбору та якщо оголошення про проведення торгів з обмеженою участю оприлюднюється в електронній системі закупівель англійською мовою, якщо очікувана вартість закупівлі перевищує суму, еквівалентну: для товарів і послуг – 133 тис. євро; для робіт – 5150 тис. євро. Вказана процедура закупівлі також проводиться в два етапи. На першому етапі торгів з обмеженою участю проводиться кваліфікаційний відбір учасників процедури закупівлі. Другий етап торгів з обмеженою участю проводиться, якщо за результатами кваліфікаційного відбору до участі у другому етапі торгів з обмеженою участю допущено кількість учасників процедури закупівлі, яка визначена в оголошенні про проведення торгів з обмеженою участю, або якщо кількість учасників, допущених до другого етапу, становить не менше ніж три. Такий диференційований підхід до організації конкурентних закупівельних процедур дозволяє задовольнити потреби замовників у необхідних товарах, роботах чи послугах, а також відтворює рівень конкуренції при їх проведенні. За переговорною процедурою замовник укладає договір про закупівлю після проведення переговорів щодо ціни та інших умов договору про закупівлю з одним або кількома учасниками процедури закупівлі. Тобто переговорна процедура відноситься до неконкурентних закупівель та може бути застосована у виняткових випадках [5]. Із набранням чинності нової редакції ЗУ «Про публічні закупівлі» № 922-VIII від 25 грудня 2015 р. класифікація закупівель за способом їх проведення на одноетапні та двоетапні, на нашу думку, втратила свою актуальність, оскільки відкриті

торги це по суті одноетапні закупівлі, а конкурентний діалог і торги з обмеженою участю - це двоетапні закупівлі. Динаміка та структура публічних закупівель за способом організації представлена в табл. 1.:

Таблиця 1. Динаміка та структура публічних закупівель за способом організації

Вид закупівлі	Відкриті торги			Конкурентний діалог			Переговорна процедура		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Рік									
Кількість тис. закупівель	78,322	85,840	91,053	8	189	34	48,866	53,934	30,925
Питома вага, %	7,2	6,93	2,568	-	-	0,001	4,5	4,36	0,872

Джерело: складено автором за [9]

Як видно з табл. 1, у переважній більшості організатори (замовники закупівель) застосовують відкриті торги для закупівлі товарів, робіт або послуг, при цьому, кількість проведених відкритих торгів у 2020 році, порівняно з 2018 роком, зростає більше ніж на 10 тис., що свідчить про достатню високу відкритість та прозорість електронної системи закупівель, втім у відсотковому значенні від загальної кількості тендерів кількість відкритих торгів зменшилась, у зв'язку зі збільшенням частки спрощених закупівель та процедур звітування про укладений договір. У свою чергу, зменшення кількості закупівель шляхом проведення конкурентного діалогу та переговорної процедури пояснюється непопулярністю зазначених процедур та складністю їх проведення. Питома вага процедур конкурентного діалогу та переговорної процедури у структурі публічних закупівель протягом досліджуваного періоду займає незначне місце (станом на 2020 р. менше 1 %).

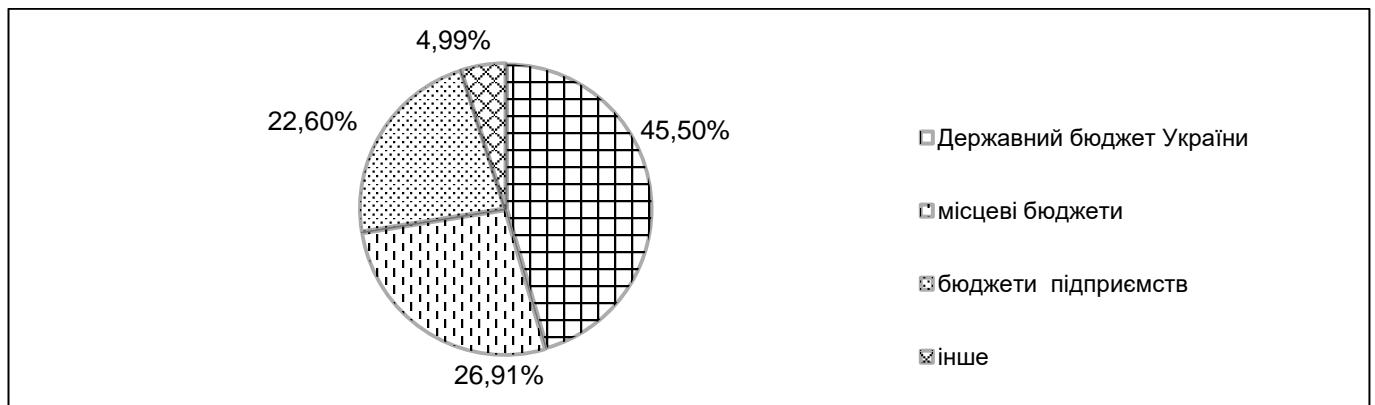
На думку Науменко С. М. класифікація закупівель на конкурентні (конкурсні та позаконкурсні) і неконкурсні (закупівля у єдиного джерела) тендерні закупівлі є достатньо вдалою з точки зору забезпечення принципу дотримання конкуренції, задекларованого тендерним законодавством України [6, с. 246]. Отже, класифікація за способом організації та типом процедури закупівель є тісно пов'язаними між собою. Метою законодавчих змін в системі управління публічними закупівлями є, зокрема, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель та розвиток добросовісної конкуренції. Пінькас Г. І. пропонує поділяти закупівлі також на «прозорі» та «непрозорі» [1, с. 22]. Тобто класифікаційним критерієм автор виділяє ступінь прозорості закупівель. На нашу думку, непрозорі закупівлі – це джерело корупції. Запобігання корупційним діям і зловживанням, на думку Селіванової Н. П., є провідною антикорупційною засадою, яка розкривається через публічність усіх дій у сфері закупівельного процесу та удосконалений і дієвий механізм правового реагування на корупційні правопорушення [10, с. 59]. Цимбаленко Я. Ю. та Альциванович О. В. вважають, що система «ProZorro» певною мірою стала тим інструментом, який «зламав» усталені протиправні схеми, змушуючи всіх учасників закупівельного процесу організовувати все в іншому, затвердженому державою, форматі [11, с. 100]. Ми вважаємо, що поділ закупівель на прозорі та непрозорі є досить умовним, таку класифікацію на практиці можна застосовувати лише в поодиноких випадках. Для мінімізації виявлення «непрозорих» закупівель необхідним є автоматизація всіх етапів здійснення закупівель та подальший розвиток системи електронних закупівель, підвищення кваліфікації замовників закупівель тощо.

Класифікація публічних закупівель в залежності від предмета закупівлі на закупівлю товарів, робіт чи послуг є досить зручною та характеризується своєю простотою. На законодавчому рівні визначено зміст термінів «товари», «роботи» та «послуги». Науковцями відмічається практичне значення цієї класифікації, зокрема, згадана класифікація актуальна при плануванні закупівель. Статистичні дані свідчать про те, що у переважній більшості державним сектором закуповуються товари. Так, у 2019 р. кількість завершених закупівель становила: товарів – 849222 процедур, робіт – 170319 процедур та послуг – 359028 процедур. У 2020 р. кількість завершених закупівель становила: товарів – 2400838 процедур, робіт – 212762 процедур та послуг – 928289 процедур [9]. Із класифікацією закупівель в залежності від предмета закупівлі тісно пов'язана запропонована Пінькас Г. І. та Ткаченко Н. Б. класифікація закупівель за статусом учасника процедури закупівлі, відповідно до якої учасники закупівель поділяються на постачальників, підрядників, виконавців та консультантів.

Угода про державні закупівлі забороняє підтримку продукції за ознакою держави-походження та постачальників за ознаками іноземної приналежності, власності або країни виробництва, втім цією ж угодою визначено можливість запровадження спеціального або диференційованого режиму для країн, що розвиваються, який дозволяє на погоджений період часу встановити протекціоністські заходи [12]. Як зазначає Олефір А. О., ратифікація Угоди про державні закупівлі СОТ суперечить національним інтересам України, яка не має достатньо власного виробничого потенціалу та експортних потужностей, а їх розвиток є неможливим без комплексного застосування усіх засобів державної підтримки, у тому числі закупівель. Можна передбачити різні підстави для надання державної підтримки, не порушуючи взятих міжнародних зобов'язань, залежно від мети такої підтримки, як-от: малі та середні підприємства; інноваційні підприємства; інноваційна продукція, що містить передові технологічні рішення та захищена патентами. Для цього важливо доповнити та збільшити питому вагу нецінового критерію при змішаній оцінці тендерних пропозицій [13, с. 2-4]. Деякі країни застосовують захисні механізми, які стимулюють розвиток внутрішнього виробництва й обмежують імпорту. Такі механізми створені в країнах ЄС, США, Японії та інших, де умови для вирощування, наприклад, багатьох сільськогосподарських культур гірші. Розроблені в цих країнах механізми захищають від дешевого імпорту окремих видів сільськогосподарської продукції і одночасно регулюють надходження продукції, що не виробляється або

виробляється в недостатній кількості для задоволення попиту населення країни [14, с. 200]. В Китаї система урядових закупівель спрямована виключно на заохочення та підтримку розвитку підприємств і виробників цієї країни. Державні органи КНР всіх рівнів здійснюють закупівлі лише китайських товарів, послуг чи проєктів (винятком, відповідно до законодавства, можуть бути такі три випадки: товари, послуги або проєкти, які необхідно придбати, недоступні в Китаї або не можуть бути отримані на розумних комерційних умовах; закупівлі для використання за межами Китаю; інші передбачені чинним законодавством випадки) [15]. Отже, при організації закупівель необхідно збільшувати питому вагу нецінових критеріїв шляхом доповнення їх такими, як наявність власних виробничих потужностей, використання власних ресурсів, екологічні характеристики тощо. Спираючись на вищевикладене, вважаємо за необхідне доповнити класифікацію закупівель товарів у залежності від ступеню захисту національного виробника на закупівлі товарів національного виробництва та товарів іноземного виробництва. Практичне впровадження цієї класифікації закупівель дасть змогу виділити критерії, за якими будуть стимулюватись закупівлі товарів національного виробництва.

За джерелом фінансування публічні закупівлі поділяються на закупівлі, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, власних бюджетів (кошти від господарської діяльності підприємств), бюджетів цільових фондів (що не входять до складу Державного або місцевого бюджетів), кредитів та позик міжнародних валютно-кредитних організацій та інше. Ця класифікація закупівель має практичне значення в контексті здійснення уповноваженими органами моніторингу закупівель та контролю за раціональним використанням бюджетних коштів. Так, за даними електронної системи закупівель протягом 2020 р. найбільшим джерелом фінансування за сумою договорів є Державний бюджет України – понад 198 млрд грн, місцеві бюджети складають понад 117 млрд грн всього фінансування, власні бюджети (кошти від господарської діяльності підприємств) – більш ніж 98 млрд грн [9]. Структуру здійснених закупівель за джерелом фінансування у 2020 р. представлено на рис. 2.:

Рисунок 2. Структура публічних закупівель за джерелом фінансування у 2020 р.

Джерело: складено автором за [9]

Здирко Н. Г. виділяє два типи публічних закупівель: допорогові та надпорогові [16, с. 52-54]. Запропонована автором класифікація в цілому відтворює визначений тендерним законодавством поділ публічних закупівель за вартісним порогом на допорогові (спрощені) та надпорогові. Законодавством також визначено умови для проведення закупівель із публікацією англійською мовою, які також є надпороговими. Спрощена закупівля – це придбання замовником товарів, робіт і послуг, вартість яких дорівнює або перевищує 50 тис. грн та є меншою за вартість, що встановлена у пунктах 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону. Замовники здійснюють спрощені закупівлі шляхом використання електронної системи закупівель [5]. Згідно зі статистичними даними, протягом 2016-2020 років частка так званих «допорогові» з усіх закупівель становила близько 80% (у 2016 році), більше 80% (у 2017-2019 роках) та більше 90% (у 2020 році) [9]. Надпорогові закупівлі – це закупівлі, вартісний поріг яких перевищує поріг для спрощених процедур. Класифікація публічних закупівель за вартісним порогом також має важливе практичне значення при організації закупівельних процедур, оскільки дозволяє проводити закупівлі відповідно до ціни предмету закупівлі. Проблемними залишаються питання визначення замовниками вартості необхідних товарів, робіт чи послуг. У наукових публікаціях неодноразово наголошувалося на тому, що при здійсненні закупівель варто враховувати не тільки ціну предмета закупівлі, а і його якісні показники.

Окремим аспектом управління публічними закупівлями є посилення екологічної складової частини у процесі організації та здійснення закупівельних процедур. Поняття «зелених» державних закупівель визначено в Повідомленні Європейської Комісії (СОМ (2008) 400) як «державні закупівлі для поліпшення стану довкілля» та «процес, в якому розпорядники бюджетних коштів прагнуть здійснити закупівлю товарів, виробів і послуг з більш кращими екологічними характеристиками протягом усього їх життєвого циклу у порівнянні з продукцією аналогічного функціонального призначення». «Зелені» державні закупівлі є добровільним механізмом, тому кожна держава та державні органи влади можуть визначати, в якій мірі його застосовувати задля інтеграції екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління [17]. Більшість дослідників сфери публічних закупівель відзначають, що «зелені» закупівлі є потужним інструментом для

стимулювання інновацій та розробки нових продуктів з підвищеною екологічною ефективністю. Зокрема, Чернихівська А. В. зауважує на необхідності збільшення екологічності державних закупівель, як одного із найбільш дієвих способів забезпечення ефективності витрачання коштів, що винятково актуально за умов дефіциту фінансових ресурсів держави, оскільки «зелені» закупівлі: стимулюють виробників впроваджувати «зелені» технології; заощаджують кошти; сприяють охороні навколишнього середовища; економлять матеріали та енергію; сприяють зменшенню відходів; поліпшують партнерські зв'язки між покупцями і виробниками [18, с. 164]. Турченко О. Г. вважає, що реформування системи публічних закупівель в Україні може відбуватися за такими напрямками: визначення критеріїв формування державного замовлення на екологічну продукцію, зокрема натуральних та вартісних показників, а також удосконалення порядку конкурсного відбору виконавців державного замовлення з визначенням їх прав, обов'язків та відповідальності; надання пріоритету в оцінці пропозицій при здійсненні стійких («зелених») закупівель оцінюванню вартості життєвого циклу [19, с. 79]. Поділяючи думку зазначених науковців, необхідно відзначити, що запровадження у національному законодавстві екологічних критеріїв при здійсненні публічних закупівель сприятиме зниженню ціни предмета закупівлі, впровадженню новітніх технологій, а також охороні навколишнього середовища. Отже, критерієм для класифікації публічних закупівель слід виділити ступінь їх екологічності, за яким поділити публічні закупівлі на стійкі («зелені») та нестійкі. Необхідність впровадження цієї класифікації, на нашу думку, дасть змогу визначити чіткі вимоги для проведення «зелених» закупівель та надання їм переваги відносно закупівель, які не достатньо враховують, зокрема, вартість життєвого циклу, інші екологічні характеристики предмета закупівлі, що, в свою чергу, сприятиме розвитку екологічних технологій, інновацій та інвестицій.

Підсумовуючи вищевикладене, класифікацію публічних закупівель в Україні можна представити у вигляді, як на рис. 3.

Рисунок 3. Класифікація публічних закупівель в Україні

Джерело: запропоновано автором

Висновки та перспективи подальших розвідок. Вищенаведена класифікація публічних закупівель відповідає сучасному етапу становлення сфери публічних закупівель, відтворює структуру та організацію закупівельної діяльності в Україні, відповідає європейським стандартам управління державними фінансами, дозволяє проводити аналіз публічних закупівель в залежності від конкретного класифікаційного критерію, враховуючи динаміку їх здійснення, а також оцінку проведення публічних закупівель з точки зору ефективності, рівня конкуренції, що, в свою чергу, сприятиме здійсненню контролю за процедурами закупівлі та економії бюджетних коштів.

Напрямами подальших досліджень є вдосконалення моделі здійснення та оптимізація способів організації публічних закупівель в Україні, пошук шляхів практичного впровадження стійких «зелених» закупівель.

Список використаних джерел

1. Пінкас Г. І. Фінансово-економічний механізм формування конкурентоспроможного ринку державних закупівель : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2009. 225 с.
2. Ткаченко Н. Б. Управління державними закупівлями : монографія. К. : Книга, 2007. 296 с.
3. Петруненко Я. В. Теоретико-методологічні засади системи державних закупівель в Україні. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. 2008. С. 299-306.
4. Петруненко Я. В. Зарубіжний досвід регулювання публічних закупівель як господарсько-правового засобу забезпечення ефективного використання державних коштів. Правова держава. 2019. Вип. 34. С. 23-28.
5. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
6. Науменко С. М. Система тендерних закупівель: теоретико-методологічні підходи до дефініції і класифікації. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Вип. 1 (2). С. 242-247.
7. Гризоголазов Т. В., Давидов І. А. Зарубіжний досвід здійснення державних закупівель. Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 19. Ч. 1. С. 129-133.
8. Малолітнева В. К. Правове регулювання державних закупівель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04; Нац. акад. наук України, Ін-т екон.-правових дослідж. К., 2015. 21 с.
9. Звіти сфери публічних закупівель. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Zviti>.
10. Селіванова Н. П. Адміністративно-правове забезпечення функціонування системи електронних закупівель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2017. 222 с.
11. Цимбаленко Я. Ю., Альциванович О. В. Теоретико-категоріальний аналіз поняття публічних закупівель та корупційних ризиків при їх здійсненні в Україні. Аспекти публічного управління. 2018. Том 6. № 9. С. 92-103.
12. Угода про державні закупівлі. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_050#Text.
13. Олефір А. О. Правозастосовні проблеми публічних закупівель як механізму інвестування. Теорія і практика правознавства. Вип. 1 (9). 2016. С. 1-16.
14. Колісник Г. М. Регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. 2006. № 2 (28): у 2 ч. Ч. 1. С. 198-207.
15. Публічні закупівлі в КНР. Режим доступу: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/publicni-zakupivli-v-knr>.
16. Здирко Н. Г. Публічні закупівлі: типи та процедури здійснення. Агросвіт. Науково-практичний журнал. 2019. Вип. № 18. С. 51-62.
17. Берзіна С. В. «Зелені» державні закупівлі. Режим доступу: <http://www.zhivaplaneta.org.ua/upload/zg-berzina.pdf>.
18. Чернихівська А. В. «Зелені» державні закупівлі як стратегічний інструмент соціально-економічного розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Випуск 8. Частина 2. С. 161-164.
19. Турченко О. Г. Впровадження стійких («зелених») закупівель: зарубіжний досвід. Правничий часопис Донецького університету. № 1/2. 2016. С. 73-80.

References

1. Pinkas H. I. (2009). *Finansovo-ekonomichnyi mekhanizm formuvannia konkurentospromozhnoho rynku derzhavnykh zakupivel* : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08 / Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Ukrainska akademiiia bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy». Sumy. 225 p. [in Ukr.].
2. Tkachenko N. B. (2007). *Upravlinnia derzhavnymy zakupivliamy* : monohrafiia. K. : Knyha. 296 p. [in Ukr.].
3. Petrunenko Ya. V. (2008). *Teoretyko-metodolohichni zasady systemy derzhavnykh zakupivel v Ukraini. Aktualni problemy derzhavy i prava*: zb. nauk. prats, 299-306 [in Ukr.].
4. Petrunenko Ya. V. (2019). *Zarubizhnyi dosvid rehuliuвання publichnykh zakupivel yak hospodarsko-pravovoho zasobu zabezpechennia efektyvnoho vykorystannia derzhavnykh koshtiv*. *Pravova derzhava*, 34. 23-28 [in Ukr.].
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *The Law of Ukraine «Pro publichni zakupivli»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>. [in Ukr.].
6. Naumenko S. M. (2014). *Systema tendernykh zakupivel: teoretyko-metodolohichni pidkhody do definiitsii i klasyfikatsii*. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, 1/2. 242-247 [in Ukr.].
7. Hryzohlazov T. V., Davydov I. A. (2016). *Zarubizhnyi dosvid zdiisnennia derzhavnykh zakupivel*. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 19/1. 129-133 [in Ukr.].

8. Malolitheva V. K. (2015). *Pravove rehuliuвання derzhavnykh zakupivel : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.04; Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t ekon.-pravovykh doslidzh. K. 21 p. [in Ukr.]*.
9. *Zvity sfery publichnykh zakupivel. URL: <https://www.me.gov.ua/Zviti>. [in Ukr.]*.
10. Selivanova N. P. (2017). *Administratyvno-pravove zabezpechennia funktsionuvannia systemy elektronnykh zakupivel v Ukraini : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Naukovo-doslidnyi instytut publichnoho prava. Kyiv. 222 p. [in Ukr.]*.
11. Tsybalenko Ya. Yu., Altsyanovych O. V. (2018). *Teoretyko-katehorialnyi analiz poniattia publichnykh zakupivel ta koruptsiinykh ryzykiv pry yikh zdiisnenni v Ukraini. Aspekty publichnoho upravlinnia, 6/9. 92-103 [in Ukr.]*.
12. *Uhoda pro derzhavni zakupivli. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_050#Text. [in Ukr.]*.
13. Olefir A. O. (2016). *Pravozastosvni problemy publichnykh zakupivel yak mekhanizmu investuvannia. Teoriia i praktyka pravoznavstva, 1/9. 1-16. [in Ukr.]*.
14. Kolisnyk H. M. (2006). *Rehuliuвання ahramoho rynku v zarubizhnykh krainakh. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. prats, 2/28-1. 198-207 [in Ukr.]*.
15. *Publichni zakupivli v KNR. URL: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/publichni-zakupivli-v-knr>. [in Ukr.]*.
16. Zdyrko N. H. (2019). *Publichni zakupivli: typy ta protsedury zdiisnennia. Ahrosvit. Naukovo-praktychnyi zhurnal, 18. 51-62 [in Ukr.]*.
17. Berzina S. V. «Zeleni» derzhavni zakupivli URL: <http://www.zhivaplaneta.org.ua/upload/zgz-berzina.pdf>. [in Ukr.]
18. Chernykhivska A. V. (2014). «Zeleni» derzhavni zakupivli yak stratehichniy instrument sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, 8/2. 161-164 [in Ukr.]*.
19. Turchenko O. H. (2016). *Vprovadzhennia stiikykh («zelenykh») zakupivel: zarubizhnyi dosvid. Pravnychyi chasopys Donetskoho universytetu, 1/2. 73-80 [in Ukr.]*.

ДАНИ ПРО АВТОРА:

Грузький Юрій Олександрович, аспірант Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки,
бульв. Дружби народів, 38, м. Київ, 01014, Україна,
e-mail: Gruzkyuri@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:

Грузький Юрий Александрович, аспірант Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики,
бульв. Дружбы народов, 38, г. Киев, 01014, Украина,
e-mail: Gruzkyuri@gmail.com

AUTHOR INFORMATION:

Yuriy Hruzky, graduate student of the State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy,
boul. Friendship of Peoples, 38, Kyiv, 01014, Ukraine,
e-mail: Gruzkyuri@gmail.com

УДК 330.33.012:669(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-32-48>

**МОДЕЛЮВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ПОЛІТИКИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПРИРОДНО-ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ**

**Горошкова Л. А.,
Хлобистов Є. В.**

Актуальність теми дослідження. Актуальність реформування територіального устрою в Україні, була зумовлена тим, що адміністративно-територіальний устрій у країні не відповідав вимогам трансформаційних процесів і у деякій мірі був перешкодою перетворенням у державі, обмежував можливості здійснювати ефективну регіональну політику, і, як наслідок, стримував розвиток як територій, так і держави загалом.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань здійснення адміністративно-територіальної реформи на субрегіональному рівні є забезпечення стійкості природно-господарських систем. Децентралізація повинна вирішити проблему низького рівня організації влади на місцевому рівні, малоефективного управління суспільним розвитком, наявних диспропорцій та нерівності на регіональному рівні. Отже існує необхідність методологічного обґрунтування процесу та умов забезпечення стійкості територій та ефективного використання їх природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу, як основи сталого розвитку національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оскільки залишається актуальною проблема сталого розвитку країни та її територій, існує необхідність розробки методологічних засад оцінки рівня сталості природно-господарських систем як основи сталого, збалансованого розвитку територій та країни цілому та формування концептуальних засад відповідної політики.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність визначення важелів, механізмів та побудови на їх основи моделей політики сталого розвитку територій на сучасному етапі реформування адміністративно-територіального устрою країни.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У роботі було проведено дослідження динаміки та ефективності реформування адміністративно-територіального устрою на базовому рівні. Запропоновано рівень ефективності проведених реформ оцінити за критерієм досягнутого рівня стійкості такої системи. Рівень стійкості запропоновано оцінювати таким чином: результуючий показник, який свідчить про стійкість – видатки розвитку (капітальні видатки), а фактори впливу – власні ресурси та наступні міжбюджетні трансферти: базова/реверсна дотація, освітня та інфраструктурна субвенція.

Розроблену методику використано для оцінки стійкості природно-господарських систем обласного рівня для двох областей – Запорізької і Херсонської.

Отримані результати свідчать про те, що на першому етапі децентралізації, як і очікувалось при побудові моделей політик, у обох областях застосовувалась політика пропорційної економічної стабілізації з відповідним попитом на капітальні видатки. Про це свідчить майже однакова величина частки капітальних видатків на одну особу від величини власних доходів на одну особу – на рівні 33%.

Побудовано моделі політики стабілізації, які забезпечать сталий розвиток територій на поточному етапі децентралізації, що охоплює базовий рівень.

Доведено, що для забезпечення стійкості територій (на рівні області чи району) у довготривалій перспективі доцільним є поетапне використання таких типів політик (в залежності від етапу реформування) щодо рівня капітальних видатків: політика пропорційної економічної стабілізації з відповідним попитом на капітальні інвестиції (капітальні видатки) та політика диференціальної стабілізації, за якої регулювання обсягів капітальних видатків пов'язане зі швидкістю зміни фінансових ресурсів (тобто використовується похідна).

Проведене також моделювання третього варіанту, коли наявна нестача (дефіцит) фінансових ресурсів для розвитку територій, що потребує політики інтегральної стабілізації, коли обсяги капітальних видатків (попит на капітальні видатки) пропорційний величині дефіциту фінансових ресурсів.

Висновки. Було проведено дослідження динаміки взаємозв'язку між капітальними видатками на одну особу та власними доходами на одну особу з використанням діаграм розсіювання та функції взаємної кореляції на прикладі Запорізької та Херсонської областей України. Встановлено наявність відповідних кореляційних залежностей.

Проведено дослідження динаміки взаємозв'язку між капітальними видатками на одну особу та інфраструктурною субвенцією на одну особу з використанням діаграм розсіювання та функції взаємної кореляції на прикладі Запорізької та Херсонської областей України. Встановлено наявність відповідних кореляційних залежностей.

Доведено наявність спільних тенденцій для областей з різними щодо активності темпами децентралізації на першому етапі реформування на базовому рівні.

На основі отриманих даних запропоновано методику оцінки рівня стійкості природно-господарських систем територіального рівня, в якій результуючим показником запропоновано вважати капітальні видатки (видатки розвитку) на одну особу, а факторами впливу власні доходи на одну особу та інфраструктурну субвенцію на одну особу.

Побудовано моделі політики стабілізації, які забезпечать сталий розвиток територій на поточному етапі децентралізації, що охоплює базовий рівень.

Доведено, що для забезпечення стійкості територій (на рівні області чи району) у довготривалій перспективі доцільним є поетапне використання таких типів політик (в залежності від етапу реформування) щодо рівня капітальних видатків: політика пропорційної економічної стабілізації з відповідним попитом на капітальні інвестиції (капітальні видатки) та політика диференціальної стабілізації, за якої регулювання обсягів капітальних видатків пов'язане зі швидкістю зміни фінансових ресурсів (тобто використовується похідна).

Проведене також моделювання третього варіанту, коли наявна нестача (дефіцит) фінансових ресурсів для розвитку територій, що потребує політики інтегральної стабілізації, коли обсяги капітальних видатків (попит на капітальні видатки) пропорційний величині дефіциту фінансових ресурсів.

Доведено, що успішність подальших реформ у країні може бути забезпечена на сучасному етапі шляхом переходу від політики пропорційної економічної стабілізації до політики диференціальної стабілізації.

Ключові слова: природно-господарська система, стійкість, капітальні видатки, міжбюджетні трансферти, моделі політики стабілізації

MODELING THE PARAMETERS OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT POLICY OF TERRITORIAL NATURAL AND ECONOMIC SYSTEMS

Horoshkova Lidiia,
Khlobystov Ievhen

Relevance of the research topic. The relevance of the reform of the territorial system in Ukraine was due to the fact that the administrative-territorial system in the country did not meet the requirements of transformational processes and to some extent it was an obstacle to transformations in the state, limiting the possibility of effective regional policies, and, as a result, restrained the development of its territories. So the state is generally.

Formulation of the problem. One of the main tasks of administrative-territorial reform in the subregional level is to ensure the stability of natural and economic systems. Decentralization should solve the problem of low level of organization of government at the local level, ineffective management of social development, existing disproportions and inequalities at the regional level. Therefore, there is a need for methodological substantiation of the process and conditions for ensuring the stability of territories and the effective use of their natural resource and socio-economic potential as the basis of sustainable development of the national economy.

Analysis of recent research and publications. Modern aspects of solving the problems of decentralization and reforming the administrative-territorial system in the country are such scientists as Pavlyuk A.P., Oliynyk D.I., Batalov O.A., Datsko O.I., Murkovych L.L., Molodozhen Yu.B. etc. [1-4]. The results of our own research on the problem are given in [5-11].

Selection of unexplored parts of the general problem. Since the issue of sustainable development of the country and its territories remains, there is a need to develop methodological principles for assessing the level of sustainability of natural and economic systems as the basis of sustainable, balanced development of territories and the country in general and the formation of conceptual principles of relevant policy.

Problem statement, research goals. The above circumstances are due to the expediency of determining the levers, mechanisms and construction on their basis of the model of sustainable development policy of territories at the present stage of reforming the administrative-territorial system of the country.

Method and methodology of research. In the process of conducting research, general scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstraction, modeling, etc.) methods of studying economic phenomena and processes were used.

Presentation of the main material (results of work). The study was conducted to study the dynamics and efficiency of reforming the administrative-territorial system at the basic level. The level of efficiency of the reforms carried out for the criterion of the achievement of the resistance of such a system is settled. The level of stability is preferably evaluated as follows: the resulting indicator indicating the stability - development expenditures (capital expenditures), and the factors of influence - its own resources and subsequent intergovernmental transfers: basic / reverse subsidies, educational and infrastructure subvention.

The developed method used to assess the stability of natural and economic systems of the regional level for two regions - Zaporozhye and Kherson.

The obtained results indicate that in the first stage of decentralization, as expected in the construction of politician models, the policy of proportional economic stabilization with the relevant demand for capital expenditures was applied in both regions. This is evidenced by almost the same value of the share of capital expenditures per person from the magnitude of its own income per person - at 33%.

The models of stabilization policy are constructed, which will ensure sustainable development of territories at the current stage of decentralization, which employs the baseline level.

It is proved that in order to ensure the stability of the territories (at the level of the region or district) in the long-term perception, it is expedient to use the following types of policies (depending on the reform phase) regarding capital expenditures: a policy of proportional economic stabilization with relevant capital investment demand (capital expenditures) and the policy of differential stabilization, in which the regulation of capital expenditures is due to the rate of financial resources (ie, a derivative) is used.

The simulation of the third option is also conducted when there is a shortage of financial resources for the development of territories requiring integral stabilization policy when capital expenditures (capital expenditures) are proportional to the magnitude of the financial resource deficit.

Conclusions. The study of the dynamics of interconnection between capital expenditures on one person and its own incomes per person with the use of scattering diagrams and the function of mutual correlation on the example of the Zaporizhzhya and Kherson regions of Ukraine was conducted. The presence of appropriate correlation dependencies is established.

The study of the dynamics of interconnection between capital expenditures on one person and an infrastructure subvention per person using the scattering diagrams and the function of mutual correlation on the example of the

Zaporizhzhya and Kherson regions of Ukraine were conducted. The presence of appropriate correlation dependencies is established.

The existence of joint trends for areas with different relation rates in the first stage of reforming at the baseline level has been proved.

On the basis of the data obtained, the method of assessing the level of stability of natural and economic systems of the territorial level is proposed, in which the resulting indicator is proposed to consider capital expenditures (development expenditures) per person, and factors influencing its own income one person and an infrastructure subvention per person.

The models of stabilization policy are constructed, which will ensure sustainable development of territories at the current stage of decentralization, which employs the baseline level.

It is proved that in order to ensure the stability of the territories (at the level of the region or district) in the long-term perception, it is expedient to use the following types of policies (depending on the reform phase) regarding capital expenditures: a policy of proportional economic stabilization with relevant capital investment demand (capital expenditures) and the policy of differential stabilization, in which the regulation of capital expenditures is due to the rate of financial resources (ie, a derivative) is used.

The simulation of the third option is also conducted when there is a shortage of financial resources for the development of territories requiring integral stabilization policy when capital expenditures (capital expenditures) are proportional to the magnitude of the financial resource deficit.

It is proved that the success of further reforms in the country may be providing at the present stage by transition from a policy of proportional economic element to a differential stabilization policy.

Keywords: natural-economic system, stability, capital expenditures, intergovernmental transfers, models of stabilization policy

JEL Classification: B55, H32, H55

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПАРАМЕТРОВ ПОЛИТИКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ПРИРОДНО-ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМ

Горошкова Л. А.,
Хлобыстов Е. В.

Актуальность темы исследования. Актуальность реформирования территориального устройства в Украине, была обусловлена тем, что административно-территориальное устройство в стране не отвечало требованиям трансформационных процессов и, в некоторой степени, было препятствием преобразованиям в государстве, ограничивало возможности осуществлять эффективную региональную политику, и, как следствие, сдерживало развитие как территорий, так и государства в целом.

Постановка проблемы. Одной из основных задач осуществления административно-территориальной реформы на субрегиональном уровне является обеспечение устойчивости природно-хозяйственных систем. Децентрализация должна решить проблему низкого уровня организации власти на местном уровне, малоэффективного управления общественным развитием, имеющихся диспропорций и неравенства на региональном уровне. Следовательно, существует необходимость методологического обоснования процесса и условий устойчивости территорий и использования их природно-ресурсного и социально-экономического потенциала, как основы устойчивого развития национального хозяйства.

Анализ последних исследований и публикаций. Современными аспектами решения проблем децентрализации и реформирования административно-территориального устройства в стране занимаются такие ученые, как Павлюк А.П., Олейник Д.И., Баталов О.А., Дацко О.И., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. и др. [1-4]. Результаты собственных исследований проблемы приведены в [5-11].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Поскольку остается актуальной проблема устойчивого развития страны и ее территорий, существует необходимость разработки методологических основ оценки уровня устойчивости природно-хозяйственных систем как основы устойчивого, сбалансированного развития территорий и страны в целом и формирования концептуальных основ соответствующей политики.

Постановка задачи, цели исследования. Приведенными выше обстоятельствами обусловлена целесообразность определения рычагов, механизмов и построения на их основе модели политики устойчивого развития территорий на современном этапе реформирования административно-территориального устройства страны.

Метод и методология проведения исследования. В процессе проведения исследования использованы общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группировки) и специальные (абстрагирование, моделирование и т.д.) методы изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе было проведено исследование динамики и эффективности реформирования административно-территориального устройства на базовом уровне. Предложено уровень эффективности проводимых реформ оценить по критерию достигнутого уровня устойчивости такой системы. Уровень устойчивости предложено оценивать следующим образом: результирующий показатель, который свидетельствует об устойчивости - расходы развития

(капитальные расходы), а факторы воздействия - собственные ресурсы и следующие межбюджетные трансферты: базовая / реверсная дотация, образовательная и инфраструктурная субвенция.

Разработанная методика использована для оценки устойчивости природно-хозяйственных систем областного уровня для двух областей - Запорожской и Херсонской.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что на первом этапе децентрализации, как и ожидалось при построении моделей политик, в обеих областях применялась политика пропорциональной экономической стабилизации с соответствующим спросом на капитальные расходы. Об этом свидетельствует почти одинакова величина доли капитальных расходов на одного человека от величины собственных доходов на одного человека - на уровне 33%.

Построены модели политики стабилизации, которые обеспечат устойчивое развитие территорий на текущем этапе децентрализации, охватывает базовый уровень.

Доказано, что для обеспечения устойчивости территорий (на уровне области или района) в долгосрочной перспективе целесообразно поэтапное использование таких типов политик (в зависимости от этапа реформирования) относительно уровня капитальных расходов: политика пропорциональной экономической стабилизации с соответствующим спросом на капитальные инвестиции (капитальные расходы) и политика дифференциальной стабилизации, при которой регулирование объемов капитальных расходов связано со скоростью изменения финансовых ресурсов (т.е. используется производная).

Проведенное также моделирование третьего варианта, когда имеется недостаток (дефицит) финансовых ресурсов для развития территорий, нуждается в политике интегральной стабилизации, когда объемы капитальных расходов (спрос на капитальные расходы) пропорционален величине дефицита финансовых ресурсов.

Выводы. Было проведено исследование динамики взаимосвязи между капитальными расходами на одного человека и собственными доходами на душу населения с использованием диаграмм рассеяния и функции взаимной корреляции на примере Запорожской и Херсонской областей Украины. Установлено наличие соответствующих корреляционных зависимостей.

Проведено исследование динамики взаимосвязи между капитальными расходами на одного человека и инфраструктурной субвенции на одного человека с использованием диаграмм рассеяния и функции взаимной корреляции на примере Запорожской и Херсонской областей Украины. Установлено наличие соответствующих корреляционных зависимостей.

Доказано наличие общих тенденций для областей с различными по активности темпами децентрализации на первом этапе реформирования на базовом уровне.

На основе полученных данных предложена методика оценки уровня устойчивости природно-хозяйственных систем территориального уровня, в которой результирующим показателем предложено считать капитальные расходы (расходы развития) на одного человека, а факторами влияния собственные доходы на душу населения и инфраструктурную субвенцию на одного человека.

Построены модели политики стабилизации, которые обеспечат устойчивое развитие территорий на текущем этапе децентрализации, охватывает базовый уровень.

Доказано, что для обеспечения устойчивости территорий (на уровне области или района) в долгосрочной перспективе целесообразно поэтапное использование таких типов политик (в зависимости от этапа реформирования) относительно уровня капитальных расходов: политика пропорциональной экономической стабилизации с соответствующим спросом на капитальные инвестиции (капитальные расходы) и политика дифференциальной стабилизации, при которой регулирование объемов капитальных расходов связано со скоростью изменения финансовых ресурсов (т.е. используется производная).

Проведенное также моделирование третьего варианта, когда имеется недостаток (дефицит) финансовых ресурсов для развития территорий, нуждается в политике интегральной стабилизации, когда объемы капитальных расходов (спрос на капитальные расходы) пропорционален величине дефицита финансовых ресурсов.

Доказано, что успешность дальнейших реформ в стране может быть обеспечена на современном этапе путем перехода от политики пропорциональной экономической стабилизации к политике дифференциальной стабилизации.

Ключевые слова: природно-хозяйственная система, устойчивость, капитальные расходы, межбюджетные трансферты, модели политики стабилизации

Актуальність теми дослідження. Актуальність реформування територіального устрою в Україні, була зумовлена тим, що адміністративно-територіальний устрій у країні не відповідав вимогам трансформаційних процесів і у деякій мірі був перешкодою перетворенням у державі, обмежував можливості здійснювати ефективну регіональну політику, і, як наслідок, стримував розвиток як територій, так і держави загалом. На державному рівні проголошено, що новий адміністративно-територіальний устрій повинен стати основою побудови нової моделі територіального управління, що вимагає вивчення передумов здійснення ефективного управління ресурсами на місцевому рівні та формування методологічної бази удосконалення територіальної організації влади шляхом, насамперед, формування самодостатніх територіальних громад. Саме такі

завдання стоять на сучасному етапі реформування адміністративно-територіального устрою країни на субрегіональному рівні.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань здійснення адміністративно-територіальної реформи на субрегіональному рівні є забезпечення стійкості природно-господарських систем. Децентралізація повинна вирішити проблему низького рівня організації влади на місцевому рівні, малоефективного управління суспільним розвитком, наявних диспропорцій та нерівності на регіональному рівні. Отже існує необхідність методологічного обґрунтування процесу та умов забезпечення стійкості територій та ефективного використання їх природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу, як основи сталого розвитку національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні займаються такі вчені, як Павлюк А.П., Олійник Д.І., Баталов О.А., Дацко О.І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю.Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оскільки залишається актуальною проблема сталого розвитку країни та її територій, існує необхідність розробки методологічних засад оцінки рівня сталості природно-господарських систем як основи сталого, збалансованого розвитку територій та країни в цілому та формування концептуальних засад відповідної політики.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність визначення важелів, механізмів та побудови на їх основи моделей політики сталого розвитку територій на сучасному етапі реформування адміністративно-територіального устрою країни.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі реформування адміністративно-територіального устрою важливим є питання створення стійкої системи розвитку територій з урахуванням не тільки базового, а й субрегіонального рівня. Отже успішність результатів децентралізації на базовому рівні, який триває в Україні з 2015 року, можливо оцінити за показником стійкості та стабільності розвитку нових утворень на субрегіональному рівні. Мова йде про доцільність проведенні оцінок стійкості систем обласного рівня з урахуванням нового районування, яке стало результатом децентралізації та створення громад та їх об'єднань. Нажаль, 100% переформатування станом на середину 2021 року ще не відбулось, але зазначений процес, на нашу думку, необхідно активізувати (у т.ч. з використанням державного впливу), оскільки світовий досвід децентралізації підтверджує, що позитивних результатів досягнуто у країнах, де зазначені процеси відбувались активно, у повній відповідності до планових показників. Країни, де децентралізація уповільнилась і не відбувалась в очікувані терміни, значних позитивних результатів, нажаль, не досягли.

Отже у термінах теорії складних систем, до числа яких належать і природно-господарські (області, райони, ОТГ і т. ін), рівень ефективності проведених реформ можливо оцінити за критерієм досягнутого рівня стійкості такої системи. Оптимальним для складної системи, є стан динамічної рівноваги. Він формується на основі взаємодії двох протилежних тенденцій зростання виробництва і споживання. Рівноважний стан характеризується певною організаційною структурою економічної системи та кількісно – ефективністю економічних відносин.

Для забезпечення розвитку системи є необхідність підтримувати її стійкість у певних межах заходами управління. Стан максимальної стійкості динамічної рівноваги – це стан рівноваги системи з максимальною ефективністю (Парето-ефективність). Парето-ефективність – максимально можлива ефективність розподілу ресурсів і благ – показник граничної стійкості рівноваги економічної системи. Мінімально можлива ефективність – показник граничної мінімальної стійкості рівноваги економічної системи. Кількісним виміром рівноваги є економічна ефективність – Парето-ефективність, що вимагає оптимального розподілу між учасниками ринку ресурсів для виробництва за умови їх рідкості та обмежених благ при необмеженості їх споживання.

Задля оцінки стійкості природно-господарської системи області чи району доцільно використати такі показники: результуючий показник – видатки розвитку (капітальні видатки), а факторами впливу – фінансові ресурси територій (області або її районів, що складаються з ОТГ). Серед фінансових ресурсів виокремимо власні ресурси та міжбюджетні трансферти.

До джерел власних ресурсів належать:

а) загальнодержавних податків і зборів (60% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО); 100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; 37% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування; 100% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів; 100% рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення; 5% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення; 100% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення; 3% рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України); 100% акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів; 13,44% акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального);

б) місцевих податків та зборів (100%) (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; плата за землю; транспортний податок; збір за місця паркування транспортних засобів; туристичний збір; єдиний податок);

в) неподаткових надходжень (100%) (плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів; адміністративні штрафи та інші санкції; плата за ліцензії на певні види господарської діяльності; адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань; плата за надання інших адміністративних послуг; адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; державне мито; орендна плата за водні об'єкти, що надаються в користування на умовах оренди державними адміністраціями та місцевими радами; інші надходження; концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності (крім тих, що мають цільове спрямування); кошти від реалізації безхазяйного майна; надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння (80/50%));

г) спеціального фонду (25% екологічного податку; 75% надходжень коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісового виробництва; 50% грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності; 100% концесійних платежів щодо об'єктів комунальної власності цільового призначення; 100% власних надходжень бюджетних установ; 100% цільових фондів, утворених органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади);

д) бюджету розвитку (100% дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є комунальна власність; 100% коштів пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту; 100% коштів від відчуження майна, що перебуває у комунальній власності; 90% коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності до розмежування земель державної та комунальної власності).

Міжбюджетні трансферти включають: базову/реверсну дотацію; освітню субвенцію; медичну субвенцію; субвенцію на формування інфраструктури ОТГ; субвенцію на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; інші субвенції та дотації, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів; кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР).

Базова і реверсна дотації використовуються для горизонтального вирівнювання платоспроможності територій і для їх визначення використовуються дані щодо наявного на території населення та дані про фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки.

Медична субвенція надається місцевим бюджетам з метою забезпечення реалізації делегованих повноважень у сфері охорони здоров'я, освітня – у сфері освіти і також розраховується з використанням певних нормативів, що враховують чисельність населення.

Субвенція на формування інфраструктури ОТГ надається для створення та модернізації інфраструктури громади і базовою умовою її надання є використання виключно на капітальні видатки в межах виділеного їй бюджету. Розмір субвенції на формування інфраструктури ОТГ є розрахунковою величиною, яка залежить від площі території ОТГ та чисельності сільського населення, яке на цій території проживає.

Інші дві субвенції – на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій та кошти ДФРР залежать від рішень спеціальної Комісії, що створюється при відповідному міністерстві, що є головним розпорядником цих коштів.

Основним джерелом розвитку територій є власні доходи, оскільки від рівня їх достатності залежить рівень самостійності а, отже, і рівень стійкості складної системи територіального рівня. Щодо міжбюджетних трансфертів, то вони можуть бути як підтримуючим, так і стримуючим важелем. Так, проведеними нами дослідженнями доведено, що, наприклад, наявність базової дотації забезпечує надходження на територію додаткових ресурсів і не стимулює бажання до активізації власної економічної активності громади, оскільки зрозуміло, що недолік коштів буде у будь-якому разі компенсований. В той же час реверсна дотація, як механізм вилучення коштів у ефективних громад, може негативно вплинути на динаміку та темпи їх розвитку, оскільки фактично зменшує фактично «зароблені» кошти, які могли стати джерелом внутрішніх інвестицій для розвитку цих ОТГ. Щодо освітньої субвенції, то проведені нами дослідження також показали, що чинний механізм її розрахунку є можна вважати оптимальним. Так, малочисленні громади, у яких і кількість дітей шкільного віку також не є значною, недоотримують необхідні кошти на фінансування освіти. Дослідження на прикладі Запорізької області показали, що в таких громадах в разі їх достатнього рівня фінансової самостійності, освіта додатково фінансується за рахунок власних ресурсів. Зрозуміло, що вразі достатності державного фінансування освіти зазначені ресурси також могли бути джерелом внутрішніх інвестицій. Більш-менш збалансованою є медична субвенція. Щодо субвенції на формування інфраструктури ОТГ, то в результаті проведених нами досліджень також доведено, що принцип її надання (в розрахунку на сільське населення) є також стримуючою умовою для громад, до складу яких входять як сільські, так і міські населені пункти, а інфраструктурний розвиток повинний бути у рівні мірі забезпечений для усіх мешканців, а не тільки сільських. При такому механізмі, як і у випадку освітньої субвенції, громади витрачають власні ресурси на збалансований інфраструктурний розвиток усіх територій, не залежно від тиму населеного пункту. Щодо субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій та коштів

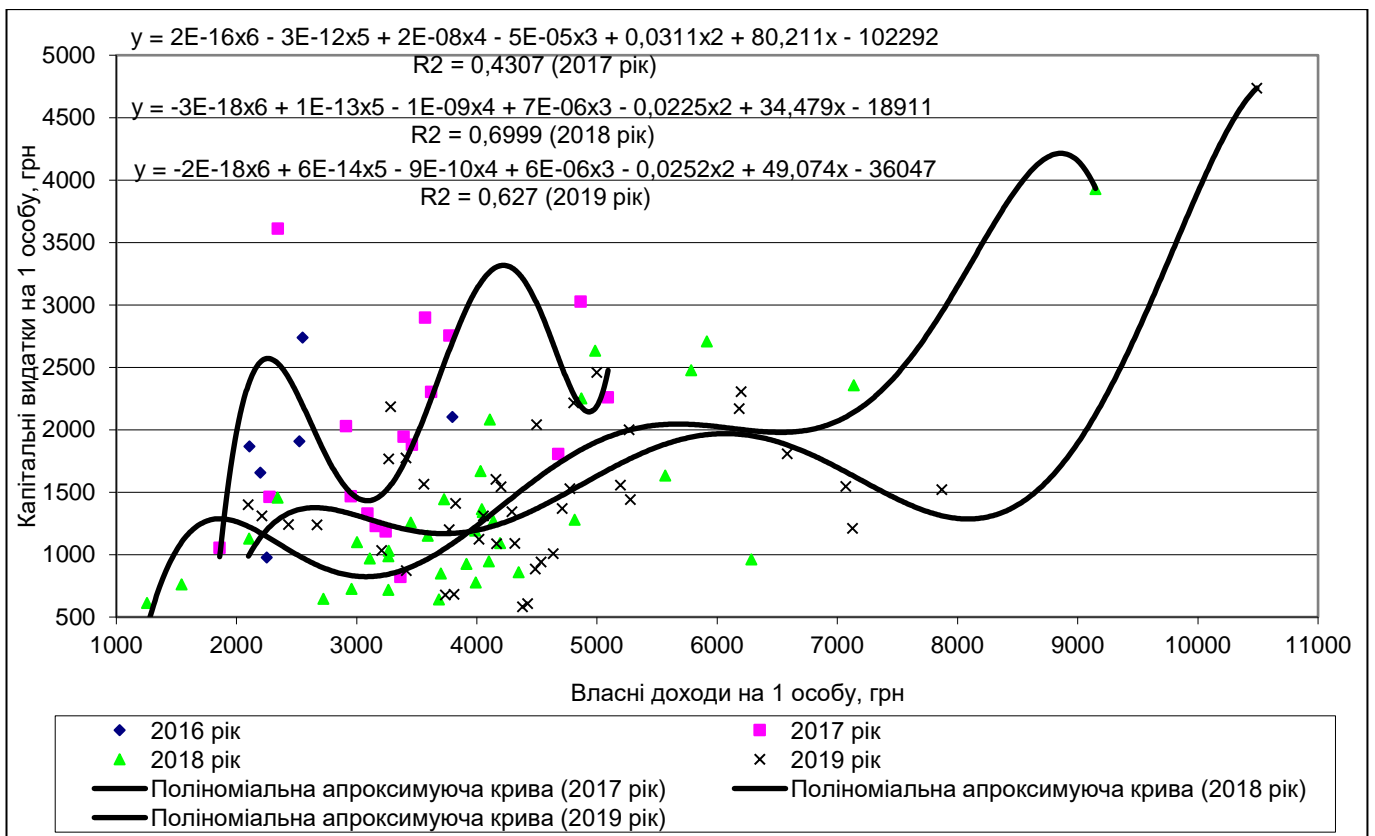
Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), то їх надання взагалі має суб'єктивний характер (урядове рішення щодо надання) і тому, на нашу думку не може вважатись фактором впливу на рівень стійкості природно-господарської системи.

Отже з урахуванням наведених вище міркувань рівень стійкості буде визначений таким чином: результуючий показник, який свідчить про стійкість – видатки розвитку (капітальні видатки), а фактори впливу – власні ресурси та наступні міжбюджетні трансферти: базова/реверсна дотація, освітня та інфраструктурна субвенція. Для того, щоб запропонована методика була універсальною, усі зазначені показники необхідно використовувати у перерахунку на 1 особу. Не є виключенням і інфраструктурна субвенція, не дивлячись на те, що виділяється вона у розрахунку на сільських мешканців (витрачається, вважаємо – на усіх).

Використаємо розроблену методику для оцінки стійкості природно-господарських систем обласного рівня для двох областей – Запорізької і Херсонської. Вибір об'єктів дослідження зумовлений тим, що одна з них – Запорізька, належить до територій, які активно долучились до процесів децентралізації із самого початку реформ. Херсонська – навпаки, область, де процеси децентралізації і створення ОТГ відбувались досить повільно. На основі офіційних даних щодо викремлених нами показників проведено аналіз у контексті зазначеної території.

Побудуємо діаграми розсіювання та проведемо їх аналіз. На рис. 1 – 3 наведені результати досліджень для Запорізької області; на рис. 4 – 6 – для Херсонської.

На рис. 1 наведена діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів власних доходів на 1 особу для 2017 – 2019 років та одночасною побудовою апроксимаційних кривих. Апроксимаційна крива для 2016 року не будувалась, оскільки у зазначеному році у Запорізькій області були лише 5 ОТГ.

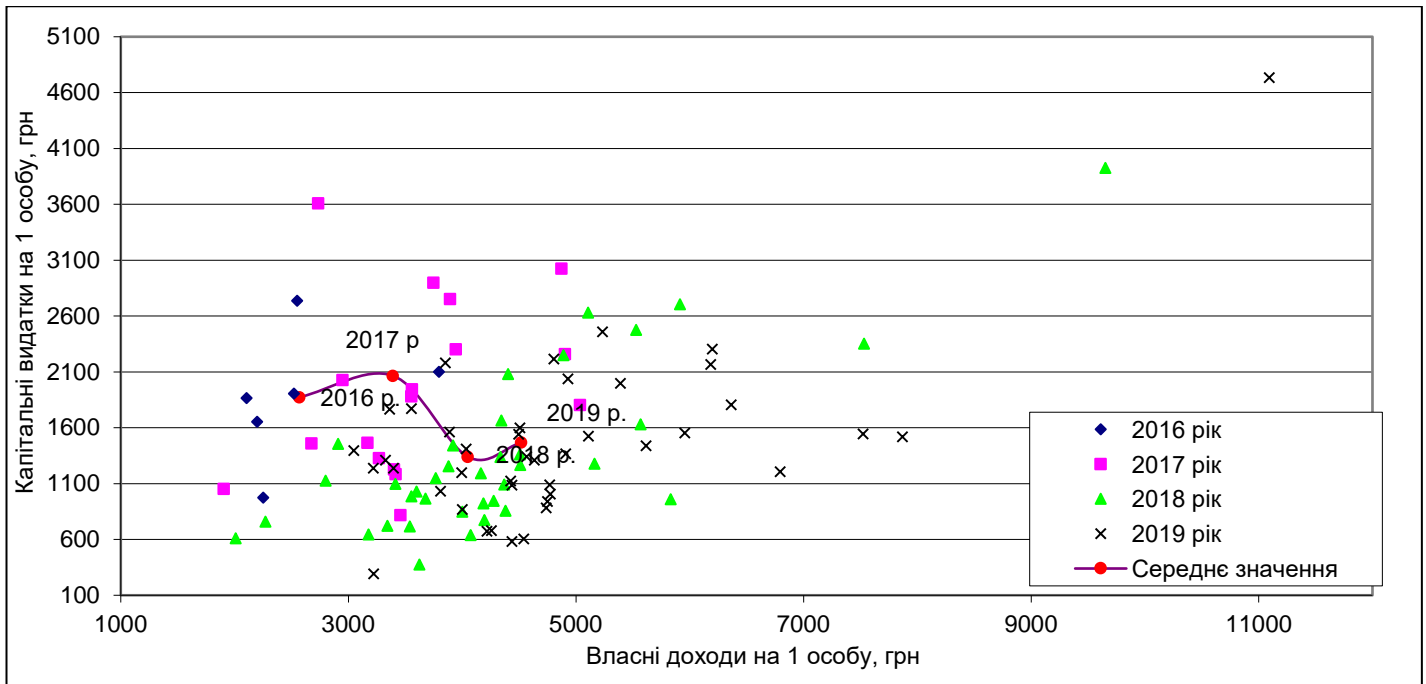

Рисунок 1. Діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів власних доходів на 1 особу впродовж 2017–2019 років та відповідні апроксимаційні криві для Запорізької області

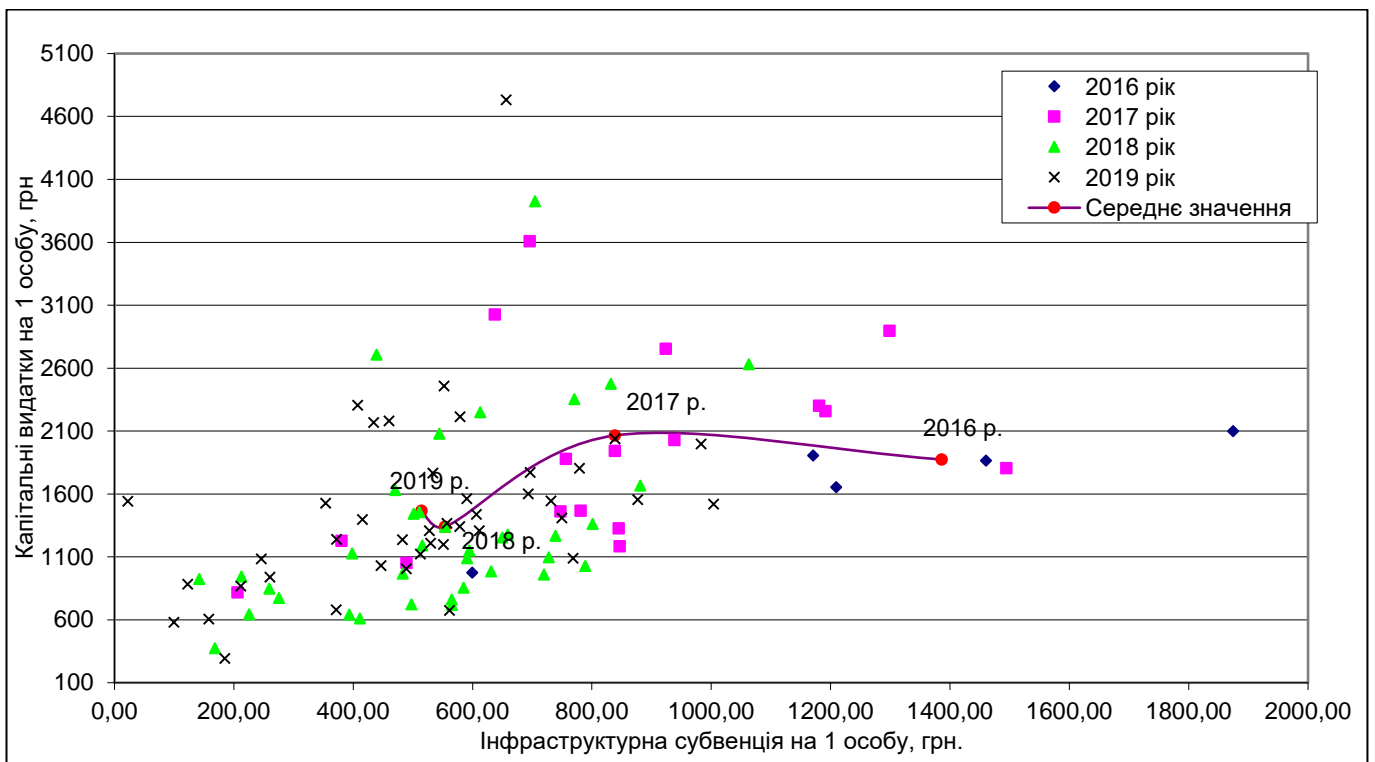
Діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів власних доходів на 1 особу впродовж 2017 – 2019 років та середній рівень величин по Запорізькій області наведені на рис. 2.

На рис. 3 наведена діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів інфраструктурної субвенції на 1 особу впродовж 2017 – 2019 років та відповідні апроксимаційні криві для Запорізької області.

Аналіз отриманих результатів свідчить про наявність кореляції між зазначеними показниками. Для визначення ступеня цієї кореляції були обчислені коефіцієнти взаємної кореляції для пар величин у динаміці. Так, для залежності між видатками розвитку на 1 особу та обсягами власних доходів на 1 особу впродовж 2016 – 2019 років отримані такі коефіцієнти взаємної кореляції: 0,349269; 0,305101; 0,764428 та 0,610393.

Рисунок 2. Діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів власних доходів на 1 особу впродовж 2017–2019 років та середній рівень величин по Запорізькій області

Рисунок 3. Діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів інфраструктурної субвенції на 1 особу впродовж 2017–2019 років та середній рівень показників для Запорізької області

Для залежності між видатками розвитку на 1 особу та обсягами інфраструктурної субвенції на 1 особу впродовж 2016 – 2019 років отримані такі коефіцієнти взаємної кореляції: 0,934635; 0,396605; 0,5050 та 0,400162. Отже, як бачимо, впродовж 2016 – 2017 років, коли відбувалось активне реформування та створення ОТГ у Запорізькій області, власні доходи відігравали не основне значення у процесі капітального інвестування. У 2016 році суттєве значення мала інфраструктурна субвенція, яка була найбільшою впродовж аналізованих років. Стабілізація спостерігається з 2018 року, отже можна стверджувати, що процес децентралізації у Запорізькій області має позитивну динаміку і досягнуто певного рівня стійкості природно-господарської системи області. Щодо інфраструктурної субвенції, то величина взаємної кореляції для неї

суттєво не змінювалась впродовж 2017 – 2019 рр., не дивлячись на скорочення її абсолютних величин. Це свідчить про те, що її вплив не є переважаючим щодо можливостей інвестицій у розвиток територій.

Аналогічні діаграми розсіювання були побудовані для Херсонської області. На рис. 4 наведена діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів власних доходів на 1 особу для 2017 – 2019 років та одночасною побудовою апроксимаційних кривих. Апроксимаційна крива для 2016 року не будувалась, оскільки у зазначеному році у Херсонській області була одна ОТГ.

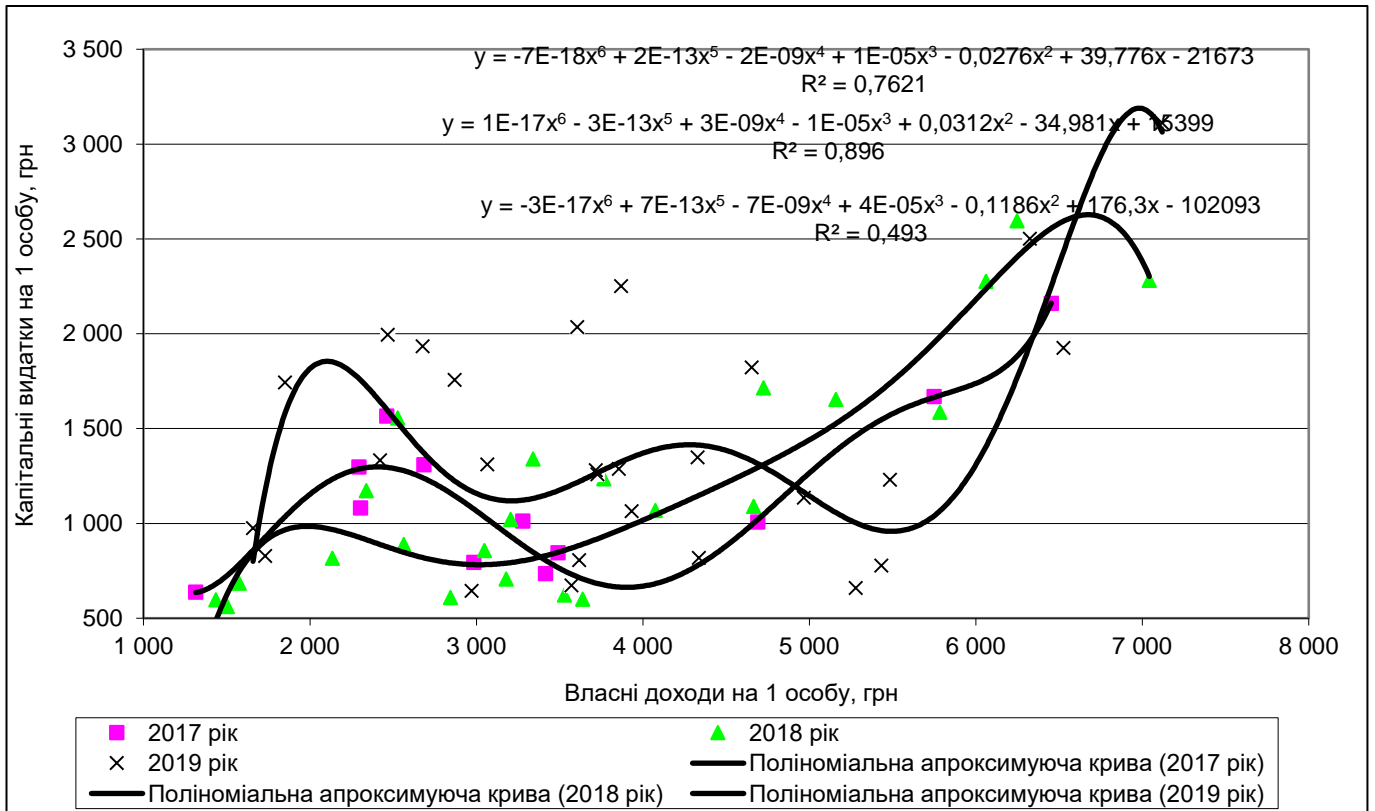

Рисунок 4. Діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів власних доходів на 1 особу впродовж 2017–2019 років та відповідні апроксимаційні криві для Херсонської області

Діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів власних доходів на 1 особу впродовж 2017–2019 років та середній рівень величин по Херсонській області наведені на рис. 5.

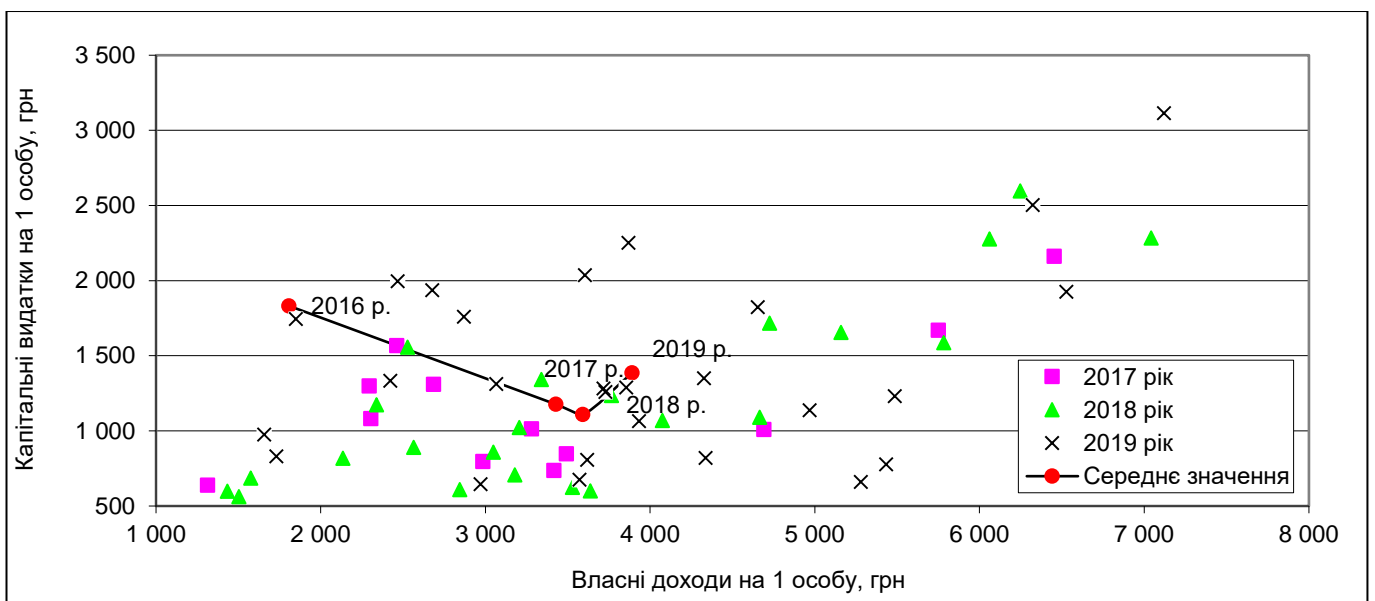
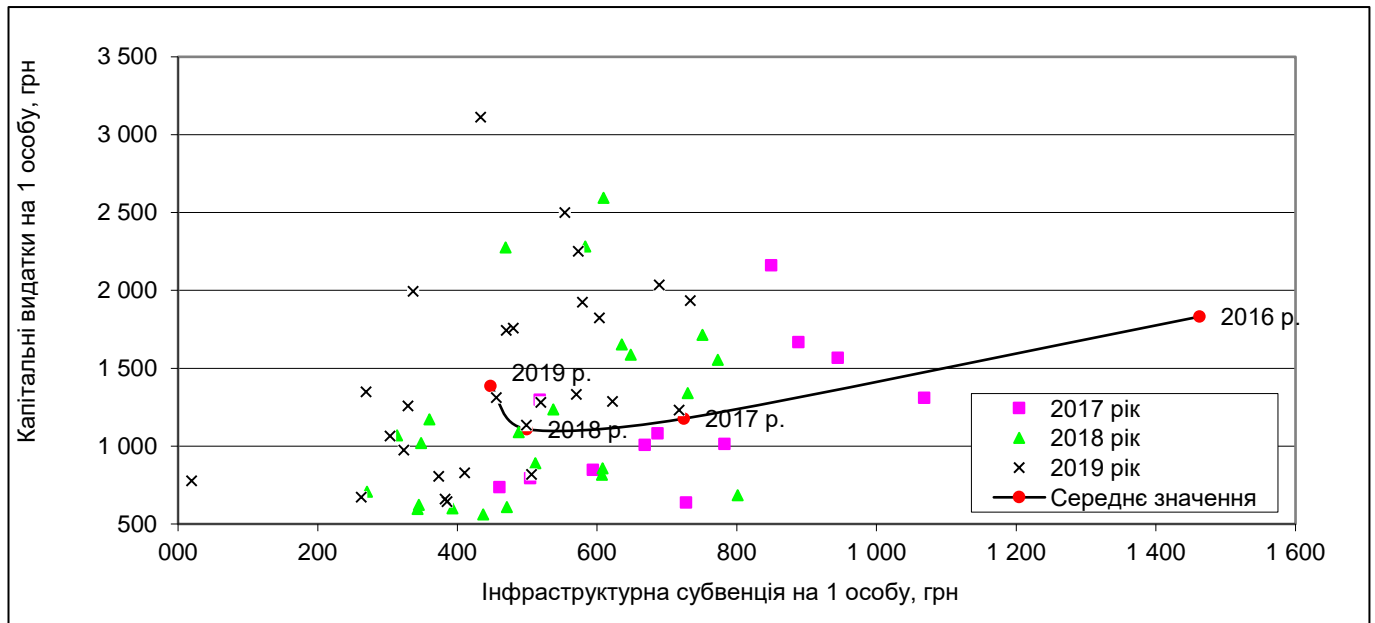

Рисунок 5. Діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів власних доходів на 1 особу впродовж 2017–2019 років та середній рівень величин по Херсонській області

На рис. 6 наведена діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів інфраструктурної субвенції на 1 особу впродовж 2017 – 2019 років та відповідні апроксимаційні криві для Херсонської області.

Аналіз отриманих результатів свідчить про наявність кореляції між зазначеними показниками як і у випадку Запорізької області. Для визначення ступеня цієї кореляції були також обчислені коефіцієнти взаємної кореляції для пар величин у динаміці.

Так, для залежності між видатками розвитку на 1 особу та обсягами власних доходів на 1 особу впродовж 2017 – 2019 років отримані такі коефіцієнти взаємної кореляції: 0,637734; 0,802157 та 0,35790. Отже, впродовж 2017 – 2018 років, коли відбувалось створення ОТГ у Херсонській області, але відбувалось це значно повільніше, ніж у Запорізькій, власні доходи відігравали суттєве значення у процесі капітального інвестування. Крім того, можливо стверджувати, що за рівнем фінансового потенціалу, створювані ОТГ були не різномірні (ОТГ створювали найбільш фінансово спроможні сільради).

Рисунок 6. Діаграма розсіювання для залежності видатків розвитку на 1 особу від обсягів інфраструктурної субвенції на 1 особу впродовж 2017–2019 років та середній рівень показників для Херсонської області

У Запорізькій області у цей період процес був досить активним і ОТГ створювали вже не тільки фінансово самодостатні сільради, об'єднувались території з різним потенціалом. Деяке зниження коефіцієнту взаємної кореляції у 2019 році у Херсонській області свідчить саме про активізацію процесу створення ОТГ, коли об'єднуватись почали території з різним потенціалом. Стабільності природно-господарської системи області можливо досягти на певному етапі децентралізації, отже за рівнем стабільності, як наслідок, Херсонська область поступається Запорізькій за підсумками 2016 – 2019 років. Активізація децентралізації в області тає підстави очікувати стабілізації у наступні роки.

Для залежності між видатками розвитку на 1 особу та обсягами інфраструктурної субвенції на 1 особу впродовж 2017 – 2019 років отримані такі коефіцієнти взаємної кореляції: 0,596413; 0,492982 та 0,50932. У 2016 році у Херсонській області була лише одна ОТГ і тому, відповідний коефіцієнт взаємної кореляції не розрахований. Достатня стабільність зазначеного коефіцієнта у 2017 – 2019 роках підтверджує зроблені висновки для Запорізької області: вплив інфраструктурної субвенції не є переважаючим щодо можливостей інвестицій у розвиток територій.

Для того, що б забезпечити Парето-ефективність, а саме стабільність системи територій на новому субрегіональному етапі децентралізації, доцільно розробити ефективну подель цього процесу задля того, щоб мати можливість прогнозувати цільові показники та створювати умови для здійснення позитивного управлінського впливу на процес. Отже існує необхідність у формуванні відповідної політики та побудови її економіко-математичної моделі.

Використаємо модель стабілізаційної політики Філіпса, що спирається на взаємозв'язок між урядовим попитом (урядові витрати) – цільова функція та національним доходом, як основним фактором впливу. Як відомо, Філіпс розглядав три можливих варіанти такої політики:

- політика пропорційної економічної стабілізації з урядовим попитом.
- політика диференціальної стабілізації, за якої регулювання урядового попиту пов'язане зі швидкістю зміни національного доходу (тобто використовується похідна).
- політика інтегральної стабілізації, тобто урядовий попит пропорційний дефіциту національного доходу.

В контексті визначення можливих варіантів стабілізації політики, що забезпечить стійкість територіальних систем на субрегіональному рівні реформування адміністративно-територіального устрою країни, можливо використати модель Філіпса, в якій в якості цільової функції вважати капітальні видатки (видатки розвитку), а основним фактором впливу – фінансові ресурси територій (області або її районів, що складаються з ОТГ). Серед фінансових ресурсів виокремимо власні ресурси та міжбюджетні трансферти.

Таким чином, для забезпечення стійкості територій (на рівні області чи району) у довготривалій перспективі доцільним є поетапне використання таких типів політик (в залежності від етапу реформування) щодо рівня капітальних видатків $G^*(t)$:

а) політика пропорційної економічної стабілізації з відповідним попитом на капітальні інвестиції (капітальні видатки):

$$G^*(t) = -\gamma_p \cdot U(t), \tag{1}$$

де $U(t)$ – обсяг фінансових ресурсів території;

б) політика диференціальної стабілізації, за якої регулювання обсягів капітальних видатків пов'язане зі швидкістю зміни фінансових ресурсів (тобто використовується похідна):

$$G^*(t) = -\gamma_d \cdot \frac{dY}{dt}. \tag{2}$$

Доцільним є також моделювання третього варіанту, коли наявна нестача (дефіцит) фінансових ресурсів для розвитку територій, що потребує політики інтегральної стабілізації, коли обсяги капітальних видатків (попит на капітальні видатки) пропорційний величині дефіциту фінансових ресурсів:

$$G^*(t) = -\gamma_i \int_0^t U(\tau) \cdot d\tau, \tag{3}$$

В усіх трьох випадках коефіцієнти пропорційності $\gamma_p, \gamma_d, \gamma_i$ – задані величини (коефіцієнти пропорційності).

Задля забезпечення універсальності запропонованих моделей, а саме незалежності від розмірів територій та чисельності населення, усі показники беруться у розрахунок на одну особу.

Між запланованим рівнем капітальних видатків на одну особу $G^*(t)$ і реальним $G(t)$, що впливає на економіку території, наявна розбіжність $G^*(t) - G(t)$, яку бажано мінімізувати для забезпечення стабілізації.

Нехай $\beta < 0$ – коефіцієнт, що визначає швидкість реакції прийнятих рішень (коефіцієнт реакції). Тоді рішення щодо капітальних видатків $G(t)$ визначається як рішення лінійного рівняння першого порядку:

$$\frac{dG(t)}{dt} + \beta \cdot G(t) = \beta \cdot G^*(t), \tag{4}$$

де $G^*(t)$ задається одним з варіантів політики (а, б або за умови наявності дефіциту ресурсів) або їх комбінацією з метою досягнення рівноваги попиту та пропозиції фінансових ресурсів території.

Доцільним є використання моделі Філіпса тільки з мультиплікатором, без акселератора тобто коефіцієнта пропорційності індукційованих інвестицій до швидкості зміни доходів території $\frac{dY}{dt}$, отже сукупний попит на видатки розвитку $Y_c(t)$, с урахуванням капітальних видатків на території складе:

$$Y_c(t) = cY(t) + G(t) + C_0 + I_0, \tag{5}$$

де $0 < c < 1$ – схильність до споживання;

C_0 – споживання;

I_0 – автономні інвестиції.

У рівнянні (5) сукупні видатки розвитку $Y_c(t)$ є сумою таких показників, як схильність до споживання, капітальні видатки (видатки розвитку), споживання та автономні інвестиції. Серед перерахованих величин є ті, що забезпечують розвиток територій у довготривалій перспективі (капітальні видатки), а є ті, що створюють умови для її поточного розвитку (споживання та автономні інвестиції). Автономні інвестиції I_0 включають в себе освітню, медичну та інфраструктурну субвенції для територій, які не залежать від фінансових результатів діяльності територій, вони є розрахунковими величинами, на які впливає розмір територій та чисельності населення. Зазначені субвенції виділяються на фінансовий рік впродовж якого вони повинні бути використані (відсутня можливість накопичення). Доцільно зауважити, що інфраструктурна субвенція за умовами її надання (формально), належить до капітальних видатків, але нами вона свідомо віднесена до категорії поточних видатків за наступних причин. Ця субвенція за об'єктами, на які вона використовується, є дійсно капітальними видатками (шляхи сполучення, будівлі, споруди і т. ін.), але, як зазначено вище її розмір залежить не від ефективності діяльності громади, вона визначається відповідно до чисельності сільського населення. Отже ефективність або неефективність

діяльності території не впливає на її розмір. Крім того, як правило, вона використовується на першочергові потреби, хоча і капітального характеру, отже не забезпечує формування і реалізації перспективних планів розвитку територій повною мірою. Відомо, що обсяг інфраструктурної субвенції у країні не є постійним, він визначається урядом на кожний рік окремо і вже потім ця сума розподіляється між територіями. Але з урахуванням сутності механізму її витрат, існує необхідність при практичному застосуванні запропонованої моделі проводити оцінку співвідношення між величинами капітальних видатків територій та обсягами інфраструктурної субвенції.

Отже наведені вище міркування дозволяють вважати величину І0 з достатнім рівнем точності незмінною.

Величина споживання С0 у рівнянні (5) є сумою власних доходів територій та базової/реверсної дотації – обидві величини є показниками рівня стійкості розвитку територій, які формуються за рахунок ефективності її діяльності.

У рівняння (5) нами не враховані два останніх вида субвенцій – на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій та кошти ДФРР, соскільки вони мають цілком суб'єктивний характер (залежать від урядових рішень). Отже територія, формуючи систему фінансово-економічного забезпечення стабільного та сталого розвитку на перспективу, повинна розраховувати на ресурси, які вона отримує самостійно (власні доходи), або ті, що законодавчо закріплені і будуть надані їй в обов'язковому порядку (перераховані вище види субвенцій), а не на ті, надання яких май ймовірніший характер.

Отже, пропозиція в цьому випадку буде задана рівнянням:

$$\frac{dY}{dt} = \alpha(Y_c(t) - Y(t)). \quad (6)$$

Складемо математичну модель політики економічної стабільності території та визначимо, до якого ефекту призведе така політика.

Підставимо у рівняння (6) замість $Y_c(t)$ його значення зі співвідношення (5) та одержимо:

$$\frac{dY}{dt} = -\alpha s Y(t) + \alpha G(t) + \alpha A, \quad (7)$$

де $s = 1 - c$ – схильність до заощаджень (норма нагромадження) ($1/s = \mu$ – мультиплікатор Кейнса); $A = C_0 + I_0$.

Тепер продиференціюємо співвідношення (5). Будемо мати:

$$\frac{dY_c}{dt} = c \frac{dY}{dt} + \frac{dG}{dt}. \quad (3.8)$$

Додамо рівняння (8) до рівнянням (5) та результат помножимо на β (коефіцієнт реакції), тоді отримаємо:

$$\frac{dY_c}{dt} + \beta Y_c = c \frac{dY}{dt} + \beta c Y(t) + \beta G(t) + \beta A. \quad (9)$$

Підставивши в рівняння (8) замість $\frac{dG}{dt}$ його значення з рівняння (4), будемо мати:

$$\frac{dY_c}{dt} + \beta Y_c(t) = c \frac{dY}{dt} + \beta c Y(t) + \beta G^*(t) + \beta A. \quad (10)$$

Відповідно до рівняння (6)

$$Y_c(t) = \frac{1}{\alpha} \left(\frac{dY}{dt} + \alpha Y(t) \right), \quad (11)$$

тоді

$$\frac{dY_c}{dt} = \frac{1}{\alpha} \left(\frac{d^2 Y}{dt^2} + \alpha \frac{dY}{dt} \right). \quad (12)$$

Підставимо вирази (11), (12) у співвідношення (10):

$$\frac{1}{\alpha} \left(\frac{d^2 Y}{dt^2} + \alpha \frac{dY}{dt} \right) + \frac{\beta}{\alpha} \left(\frac{dY}{dt} + \alpha Y(t) \right) = c \frac{dY}{dt} + \beta G^*(t) + \beta A. \quad (13)$$

або

$$\frac{d^2 Y}{dt^2} + (\beta + \alpha s) \frac{dY}{dt} + \alpha \beta_s Y(t) = \beta \alpha G^*(t) + \beta \alpha A. \quad (14)$$

Відповідне характеристичне рівняння для рівняння (14) записується у вигляді:

$$\lambda^2 + (\beta + \alpha s)\lambda + \alpha \beta s = 0. \quad (15)$$

і має корені $\lambda_1 = -\beta$, $\lambda_2 = -\alpha s$.

Таким чином, загальне рішення відповідного однорідного рівняння буде мати вигляд:

$$Y^0(t) = C_1 e^{-\beta t} + C_2 e^{-\alpha s t}, \quad (16)$$

де C_1, C_2 – довільні постійні.

Маємо $Y^0(t) \rightarrow 0$ при $t \rightarrow \infty$.

Проаналізуємо особливості політики диференціальної стабільності.

Рівняння (17) для неї приймає вид:

$$\frac{d^2 Y}{dt^2} + (\beta + \alpha s) \frac{dY}{dt} + \alpha \beta (s + \gamma_\rho) Y(t) = \alpha \beta A. \quad (17)$$

Загальне рішення рівняння (22) будемо шукати у вигляді $Y(t) = Y^0(t) + Y^*$.

Методом підбора знаходимо часткове рішення:

$$Y^* = \frac{A}{s + \gamma_\rho}. \quad (18)$$

Для знаходження загального рішення $Y^0(t)$ відповідного однорідного рівняння складаємо характеристичне рівняння:

$$\lambda^2 + (\beta + \alpha s)\lambda + \alpha \beta (s + \gamma_\rho) = 0. \quad (19)$$

Для визначення коренів рівняння (19) обчислимо дискримінанту:

$$D = (\beta + \alpha s)^2 - 4\alpha \beta (s + \gamma_\rho) = (\beta - \alpha s)^2 - 4\alpha \beta \gamma_\rho. \quad (20)$$

Якщо $D = 0$, тоді $\gamma_\rho = \frac{(\beta - \alpha s)^2}{4\alpha \beta}$ і $\lambda_1 = \lambda_2 = \frac{\beta + \alpha s}{2}$, а $Y^0(t) = (C_1 t + C_2) e^{-\frac{\beta + \alpha s}{2} t}$, C_1, C_2 – довільні постійні.

При $t \rightarrow \infty$ маємо: $Y^0(t) \rightarrow 0$ а $Y(t) \rightarrow Y^* = \frac{A}{s + \gamma_\rho}$, тобто процес розвитку стабілізується.

Якщо $D < 0$, то $\gamma_\rho > \frac{(\beta - \alpha s)^2}{4\alpha \beta}$, а корені $\lambda_{1,2}$ комплексно-сполучені і мають місце коливання. У цьому

випадку $Y(t) = e^{-\frac{(\beta + \alpha s)}{2} t} (C_1 \cos \varphi t + C_2 s \alpha t)$, і при $t \rightarrow \infty$ маємо: $Y^0(t) \rightarrow 0$;

Колівання є згасаючими і процес тяжіє до стабілізації.

Отже, як бачимо політика диференціальної стабілізації дійсно забезпечує умови стабільності складної системи – певної території, якою може бути район або область. Щодо етапності застосування політик, то на початковому етапі децентралізації доцільним буде використання політики пропорційної стабілізації. При повноцінному формуванні субрегіонального рівня території (області за умови нового районування), доцільним буде задля підвищення темпів розвитку територіальних систем довготривалий розвиток прогнозувати на засадах диференціальної стабілізаційної політики.

Політика інтегральної стабілізації не є такою, що створює умови та стійкого розвитку територій. Але її також доцільно розробляти, оскільки мінливість зовнішнього середовища може привести будь-яку територію до економічної кризи і тоді відповідна схема подолання негативних явищ і їх наслідків дозволить вийти з кризи. Саме такою схемою і є механізм інтегральної стабілізації, оскільки він в ситуації нестачі фінансових ресурсів дозволяє все ж таки формувати механізм капітального інвестування як джерело виходу із кризи і подальшого розвитку.

Проведемо апробацію зарпонованих моделей з використанням офіційних статистичних даних щодо фінансових показників децентралізації в Україні. В якості прикладу застосуємо моделі для Запорізької та Херсонської області.

Оцінемо частку капітальних видатків на одну особу від величини власних доходів на одну особу у Запорізькій області впродовж 2016 – 2019 років. Отримаємо такі значення: 72,86%; 57,29%; 33,08% та 32,34% відповідно (для співвідношення середніх значень показників по області).

Проведемо аналогічні оцінки для Херсонської області впродовж 2017 – 2019 років. Отримаємо такі значення: 34,34%; 30,87% та 35,63% відповідно (для співвідношення середніх значень показників по області).

Отримані результати свідчать про те, що на першому етапі децентралізації, як і очікувалось при побудові моделей політик, у обох областях застосовувалась політика пропорційної економічної стабілізації з відповідним попитом на капітальні видатки. Про це свідчить майже однакова величина частки капітальних видатків на одну особу від величини власних доходів на одну особу – на рівні 33%. Більше значення у Запорізькій області у 2017 році є додатковим свідченням висновку, оскільки, як видно з рис. 2, саме в цьому році спостерігалось зростання рівня видатків при одночасному зростанні рівня доходів. У 2018 р. в обох областях знизився рівень доходів при одночасному зниженні рівня видатків, у 2019 році ситуація дещо

покращилась. Отже можливо вважати, що для забезпечення стабільності природно-господарської системи області принамі 1/3 частина власних доходів повинна спрямовуватись на капітальні видатки.

Процес децентралізації в Україні триває з 2016 року і у 2020 році повинні були активно відбуватись реформи субрегіонального рівня, але станом на середину 2021 року, нажалі очікувані результати не досягнуті (фактично нове районування тільки впроваджується). Це унеможливує отримати коректні оцінки моделі для нових районів (у такому форматі вони ще не функціонують), отже стійкість територіальних систем в Україні була нами оцінена для обласного рівня в контексті тих ОТГ, які створювались у обраних для аналізу областях впродовж 2016 – 2019 років. У подальшому, аналогічні оцінки можливо буде виконати і для субрегіонального рівня (райони областей).

Висновки. Було проведено дослідження динаміки взаємозв'язку між капітальними видатками на одну особу та власними доходами на одну особу з використанням діаграм розсіювання та функції взаємної кореляції на прикладі Запорізької та Херсонської областей України. Встановлено наявність відповідних кореляційних залежностей.

Проведено дослідження динаміки взаємозв'язку між капітальними видатками на одну особу та інфраструктурною субвенцією на одну особу з використанням діаграм розсіювання та функції взаємної кореляції на прикладі Запорізької та Херсонської областей України. Встановлено наявність відповідних кореляційних залежностей.

Доведено наявність спільних тенденцій для областей з різними щодо активності темпами децентралізації на першому етапі реформування на базовому рівні.

На основі отриманих даних запропоновано методіку оцінки рівня стійкості природно-господарських систем територіального рівня, в якій результуючим показником запропоновано вважати капітальні видатки (видатки розвитку) на одну особу, а факторами впливу власні доходи на одну особу та інфраструктурну субвенцію на одну особу.

Побудовано моделі політики стабілізації, які забезпечать сталий розвиток територій на поточному етапі децентралізації, що охоплює базовий рівень.

Доведено, що для забезпечення стійкості територій (на рівні області чи району) у довготривалій перспективі доцільним є поетапне використання таких типів політик (в залежності від етапу реформування) щодо рівня капітальних видатків: політика пропорційної економічної стабілізації з відповідним попитом на капітальні інвестиції (капітальні видатки) та політика диференціальної стабілізації, за якої регулювання обсягів капітальних видатків пов'язане зі швидкістю зміни фінансових ресурсів (тобто використовується похідна).

Проведено також моделювання третього варіанту, коли наявна нестача (дефіцит) фінансових ресурсів для розвитку територій, що потребує політики інтегральної стабілізації, коли обсяги капітальних видатків (попит на капітальні видатки) пропорційний величині дефіциту фінансових ресурсів.

Доведено, що успішність подальших реформ у країні може бути забезпечена на сучасному етапі шляхом переходу від політики пропорційної економічної стабілізації до політики диференціальної стабілізації.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Доцільним буде у подальших дослідженнях здійснити порівняльний аналіз показників стійкості розвитку інших областей України.

Список використаних джерел

1. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf (дата звернення 04.02.2018).
3. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. URL: http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf (дата звернення 04.02.2018).
4. Молодожен Ю. Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 128-136.
5. Horoshkova L. A., Volkov V. P., Karbivnychy I. O., Karbivnychy R. O., Horbova I. A. Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 2018. 190 с.
6. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations. International Journal of Engineering & Technology. 2018. № 7(4.8). P. 539-543.
7. Горошкова Л. А., Волков В. П., Хлобистов Є. В., Кутук В. В. Прогностичні моделі фінансового регулювання бюджетів територіальних громад. Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету. 2019. № 42. С. 179-190.
8. Horoshkova L., Khlobystov Ie., Filipishyna L., Bikulov D. Distribution of Local Expenditure for Sustainable Development of United Territorial Communities (economic and mathematical approach). Advances in Economics, Business and Management Research. 2019. Vol. 99. P.20-25.
9. Горошкова Л. А., Хлобистов Є. В. Соціально-економічний потенціал розвитку об'єднаних територіальних громад (на прикладі Запорізької області). Український географічний журнал. 2019. №4. С.19-28.
10. Horoshkova L., Khlobystov Ie., Volkov V., Kutyk V. Kaizen technologies in natural and economic systems management: approaches to economic and mathematical modeling. Economics and Region. 2019. №2 (73). P. 116-122.
11. Горошкова Л. А., Лісовський С. А., Хлобистов Є. В. Потенціал ефективності реформування адміністративно-територіального устрою (на прикладі Запорізької області). Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2019. № 30. С. 32-42.

References

1. Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya [Territorial community as a base part of the administrative-territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report]. Kyiv.: NISI, 2016. 61 p. [in Ukr.].
2. Batanov O. V. Terytorialna hromada – pervynnyi subiekt munitsypalnoi vlady v Ukraini: poniattia ta oznaky [A territorial community – primary subject of municipal authority in Ukraine: concept and attribute]. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf. [in Ukr.].
3. Murkovich L. A. Terytorialna hromada yak subiekt mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini: teoretychni aspekty [Territorial community as the subject of local self-management in Ukraine: theoretical aspects]. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf. [in Ukr.].
4. Molodozhen, Y. B. (2006). Poniattia i sutnist terytorialnoi hromady v systemi mistsevoho samovriaduvannya Ukrainy [Concept and essence of a territorial community in system of local self-management of Ukraine]. University scientific slip: a magazine of Khmelnytskyi university, 2. 128-136. [in Ukr.].
5. Horoshkova L. A., Volkov V. P., Karbivnychy I. O., Karbivnychy R. O., Horbova I. A. Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 2018. 190 c.
6. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. (2018). The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations. International Journal of Engineering & Technology, 7(4.8). 539-543.
7. Horoshkova, L. A., Volkov, V. P., Khlobystov, Ie. V., Kutyk, V. V. (2019) Prohnostychni modeli finansovoho rehuliuвання biudzhetiv terytorialnykh hromad. [Prognostic models of financial regulation of budgets of territorial communities]. University Economic Bulletin, 42. 179-190. [In Ukr.]
8. Horoshkova, L., Khlobystov, Ie., Filipishyna, L., Bikulov, D. (2019). Distribution of Local Expenditure for Sustainable Development of United Territorial Communities (economic and mathematical approach). Advances in Economics, Business and Management Research, 99. 20-25.
9. Horoshkova, L., Khlobystov, Ie. (2019). Sotsialno-ekonomichnyi potentsial rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad (na prykladi Zaporizkoi oblasti) [united territorial communities socio-economic development potential (the case of Zaporizhzhia region)]. Ukrainian Geographical Journal, 4. 19-28. [in Ukr.].
10. Horoshkova, L., Khlobystov, Ie., Volkov, V., Kutyk, V. (2019). Kaizen technologies in natural and economic systems management: approaches to economic and mathematical modeling. Economics and Region, 2 (73). 116-122.
11. Horoshkova, L., Lisovsky, S., Khlobystov, Ie. (2019). Potentsial efektyvnosti reformuvannya administratyvno-terytorialnoho ustroiu (na prykladi Zaporizkoi oblasti) [Capacity of reforms efficiency of administrative and territorial structure (the case of Zaporizhzhia region)]. Problems of continuous geographical education and cartography, 30. 32-42. [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна
e-mail: goroshkova69@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>
Researcher ID: D-6527-2019

Хлобистов Євген Володимирович, д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна
e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9983-9062>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Киево-Могилянская академия» ул. Григория Сковороды, 2, Киев 04655, Украина
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Хлобыстов Евгений Владимирович, д.э.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Киево-Могилянская академия» ул. Григория Сковороды, 2, Киев 04655, Украина
e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics
Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorody str., Kyiv 04070, Ukraine
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Khlobystov Ievhen, D. Sc. in Economics, professor

УДК 502.33:330.131

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-48-57>

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ГРОМАД

Патока І. В.

Актуальність теми дослідження. Оцінювання екосистем з точки зору їх внеску в людський добробут є одним з напрямів досягнення цілей сталого розвитку, а саме в рамках реалізації цілей 14 та 15, тому є надзвичайно актуальним завданням при розробці стратегій розвитку територіальних громад.

Постановка проблеми. Наразі в Україні немає офіційної методики здійснення оцінювання екосистемних послуг, інтегрованої в систему управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даний час розроблені підходи до оцінки екосистем та їх послуг, що представлені в керівних міжнародних документах: Millennium Ecosystem Assessment (MEA), The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB), System of Environmental-Economic Accounting – Ecosystem Accounting. Final Draft.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Залишаються малодослідженими питання формування методичних підходів до оцінювання вартості екосистемних послуг природоохоронних територій громад.

Постановка завдання, мети дослідження. В даному дослідженні поставлено завдання оцінити екосистемні послуги природоохоронної території громади, враховуючи культурні послуги (рекреація і туризм) та послуги по збереженню біорізноманіття.

Метод або методологія проведення дослідження. Застосований методологічний підхід оцінювання загальної економічної вартості екосистем.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). На прикладі природоохоронної території НПП «Бузький Гард» в межах Благодатненської ОТГ Первомайського району Миколаївської області розрахована вартість прямого та опосередкованого використання екосистемних послуг (розглядались культурні послуги) та вартість існування (розглядались послуги по збереженню біорізноманіття), а також загальна економічна вартість її екосистемних послуг.

Галузь застосування результатів. Результати мають вагоме практичне значення для територіального управління.

Висновки відповідно до статті. В роботі доведено, що вартість опосередкованого використання екосистемних послуг природоохоронної території громади та вартість її існування суттєво переважають вартість прямого використання.

Ключові слова: екосистемні послуги, оцінювання, біорізноманіття, природоохоронні території, територіальна громада.

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭКОСИСТЕМНЫХ УСЛУГ ПРИРОДООХРАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ ОБЩИН

Патока И. В.

Актуальность темы исследования. Оценка экосистем с точки зрения их вклада в благосостояние людей является одним из направлений достижения целей устойчивого развития, а именно в рамках реализации целей 14 и 15, поэтому она чрезвычайно актуальна при разработке стратегий развития территориальных общин.

Постановка проблемы. Сейчас в Украине нет официальной методики осуществления оценки экосистемных услуг, интегрированной в систему управления.

Анализ последних исследований и публикаций. В настоящее время разработаны подходы к оценке экосистем и их услуг, представленных в руководящих международных документах: Millennium Ecosystem Assessment, The Economics of Ecosystems and Biodiversity, System of Environmental-Economic Accounting - Ecosystem Accounting. Final Draft.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Остаются малоисследованными вопросы формирования методических подходов к оценке стоимости экосистемных услуг природоохранных территорий общин.

Постановка задачи, цели исследования. В данном исследовании поставлена задача оценить экосистемные услуги природоохранной территории общины, учитывая культурные услуги (рекреация и туризм) и услуги по сохранению биоразнообразия.

Метод или методологию проведения исследования. Использован методологический подход оценки общей экономической стоимости экосистем.

Изложение основного материала (результаты работы). На примере природоохранной территории НПП «Бугский Гард» в границах Благодатненской ОТГ Первомайского района Николаевской области рассчитана стоимость прямого и опосредованного использования экосистемных услуг (рассматривались культурные услуги) и стоимость существования (рассматривались услуги по сохранению биоразнообразия), а также общая экономическая стоимость экосистемных услуг.

Область применения результатов. Результаты имеют важное практическое значение для территориального управления.

Выводы в соответствии со статьей. В работе доказано, что стоимость опосредованного использования экосистемных услуг природоохранной территории общины и стоимость ее существования существенно перевешивают стоимость прямого использования.

Ключевые слова: экосистемные услуги, оценка, биоразнообразие, природоохранные территории, территориальная община.

SCIENTIFIC APPROACHES TO ASSESSMENT OF THE ECOSYSTEM SERVICES OF THE NATURE PROTECTED AREAS

Patoka Iryna

Relevance of research topic. Assessing ecosystems in terms of their contribution to the human well-being is one of the ways to achieve the goals of sustainable development, namely within the implementation of goals 14 and 15, therefore, it is an extremely important task in developing strategies for the development of local communities.

Formulation of the problem. There is no official methodology for assessing ecosystem services and its integration into the management system in Ukraine.

Analysis of recent research and publications. Currently, approaches to the assessment of ecosystems and their services are being developed, which are presented in the leading international documents: Millennium Ecosystem Assessment (MEA), The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB), System of Environmental-Economic Accounting – Ecosystem Accounting. Final Draft. Version 5.

Selection of unexplored parts of the general problem. The issues of forming methodological approaches to the assessment of ecosystem services of protected areas of communities remain little studied.

Setting the task, the purpose of the study. In this study, the task is to assess the ecosystem services of the protected area of the community basing on the example of cultural services (recreation and tourism) and services for biodiversity conservation

Method or methodology for conducting research. To assess the cost of ecosystem services in the protected area, a methodological approach to estimating the overall economic value of ecosystems is used.

Presentation of the main material (results of work). On the example of the protected area of NPP «Bug Guard» within Blagodatnenskaya OTG Pervomaisky district of Mykolayiv region calculated the cost of direct and indirect use of ecosystem services (considered cultural services) and the cost of its existence (considered services to preserve biodiversity), as well as the total economic value.

The field of application of results. The calculations are of great practical importance for territorial management.

Conclusions according to the article The paper proves that the cost of indirect use of ecosystem services of the protected area and the cost of its existence significantly outweigh the cost of direct use.

Key words: ecosystem services, assessment, biodiversity, protected areas, territorial community.

JEL Classification: Q50, Q57

Актуальність теми дослідження. Сучасна економіка повністю не враховує економічні внески цінностей екосистем, тому сьогодні в світі виникла нагальна необхідність включення екосистемних послуг у діяльність економічних суб'єктів на різних ієрархічних рівнях господарювання. Децентралізація врядування в Україні актуалізує реформування системи управління природоохоронними територіями громад на екосистемних засадах, що потребує адекватної оцінки екосистемних послуг таких територій.

Постановка проблеми. У більшості країн Європи концепція екосистемних послуг отримала визнання в екологічній політиці і законодавстві та є основою стратегічних планів національної політики збереження та відновлення природних ресурсів. У контексті вирішення завдань переходу до сталого розвитку в Україні, як і в інших країнах, останнім часом також приділяють певну увагу запровадженню концепції екосистемних послуг, а саме: оцінюванню, розробці методичного апарату, формуванню й реалізації стратегії держави на внутрішньому і зовнішньому ринках екосистемних послуг. Але досі в Україні немає офіційної методики здійснення оцінювання екосистемних послуг та її інтеграції в систему управління.

У Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII передбачається впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління по напрямках, безпосередньо пов'язаних зі збереженням природоохоронних територій громад, а саме:

- Ціль 5: припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі;
- Ціль 7: удосконалення регіональної екологічної політики [1].

Реалізації цього завдання багато в чому сприяє створення природоохоронних територій (ПТ), що є ключовим елементом екосистемного підходу до формування екологічної політики. Тому виникає необхідність розробки та запровадження ефективних методичних підходів до оцінювання екосистемних послуг природоохоронних територій громад з метою імплементації їх вартісних оцінок в проекти сталого просторового розвитку на місцевому рівні та формування інвестиційної привабливості за рахунок використання місцевих природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту виходу фундаментальної праці «Оцінка екосистем на порозі тисячоліття» (Millennium Ecosystem Assessment, 2005), [2] в усьому світі спостерігається значне збільшення кількості досліджень, присвячених екосистемним послугам, в яких сфокусована увага на різноманітних аспектах їх визначення та підходах до вимірювання у масштабах від місцевих екосистем до глобальних оцінок [3]. Потенціал застосування концепції екосистемних послуг для формування розуміння відносин між людьми та навколишнім середовищем ще більше зміцнився завдяки роботі різних ініціатив, включаючи серед багатьох інших ініціативу «Економіка екосистем та біорізноманіття» (TEEB, 2010) [4], інтегровану систему для проекту обліку природного капіталу (INCA) [5] та Міжурядову науково-політичну платформу з питань біорізноманіття та екосистемних послуг (IPBES) [6]. В основу методичних підходів до економічної оцінки екосистемних послуг і біорізноманіття в цих дослідженнях покладені принципи і процедури фізичного і вартісного обліку природного капіталу територій з метою аналізу та забезпечення їх сталого розвитку, що впроваджуються в практику управління через стандарти і рекомендації ООН по еколого-економічному і екосистемному обліку (System of Environmental-Economic Accounting 2012) [7]. Загально визнано, що послуги екосистем мають вплив на добробут в різних масштабах, від регулювання клімату і видалення вуглецю в глобальному вимірі до захисту від повеней, сприяння ґрунтоутворенню в місцевому і регіональному масштабі, та в різних формах: як опосередковано (наприклад, регулювання клімату), так і безпосередньо (наприклад, рекреаційні можливості) [8].

Оцінки екосистемних послуг природоохоронних територій широко представлені в сучасних наукових публікаціях.¹ Вагомими є розробки білоруських вчених О. В. Неверова і О. А. Варапаєвої щодо методології вартісної оцінки екосистемних послуг і біологічного різноманіття [9], яка була покладена в основу методики, закріпленої у 2013 р. в чинному в Білорусі офіційному Технічному кодексі усталеної практики.² Заслуговує на увагу приклад розрахунків вартості прямого використання і потенційної економічної вартості екосистемних послуг асканійського степу, основна частина якого входить до складу біосферного заповідника «Асканія-Нова». В рамках дослідження автори здійснили оцінювання вартості прямого використання екосистемних послуг рекреаційної діяльності (а саме туристичних послуг) в межах БЗ «Асканія-Нова».

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте залишаються малодослідженими питання формування методичних підходів до оцінювання екосистемних послуг природоохоронних територій громад.

Постановка завдання, мети дослідження. В даному дослідженні поставлено завдання оцінити екосистемні послуги природоохоронної території громади на прикладі культурних послуг (рекреація і туризм) та послуг по збереженню біорізноманіття рослинного та тваринного світу. Метою дослідження є запровадження сучасних підходів щодо економічної оцінки екосистемних послуг природоохоронних територій в межах місцевих громад.

Метод або методологія проведення дослідження. Проведений аналіз літературних джерел засвідчує, що найбільш уживаним методологічним підходом до оцінки вартості екосистемних послуг природоохоронних територій в межах громад є оцінювання загальної економічної вартості, яке включає оцінку вартості від використання послуг екосистем (пряме і непряме використання, вартість вибору) та вартості невикористання (вартість від існування та заповідання).

Таким чином, загальна економічна вартість природоохоронної території складає:

- пряму вартість: сировину й продукцію, яка може безпосередньо використовуватися для виробництва, споживання і продажу: виробництво енергії, харчові продукти, с/г продукція, водозабезпечення і рекреаційні послуги;
- непряму вартість: екологічні функції, які підтримують і захищають природні екосистеми за рахунок таких послуг, як: забезпечення якості води, захист від підтоплення, стабілізація мікроклімату, депонування вуглецю;
- вартість потенційного використання: представлена генетичним ресурсом і різноманіттям видів, які можуть бути використані в майбутньому, але які зараз не становлять великої цінності. Можуть бути використані для розвитку рекреації, мати комерційне, індустріальне, фармацевтичне значення в майбутньому;

¹Редковская О. В. Эколого-экономическая оценка биоразнообразия биосферных заповедников республики Беларусь // Лесное и охотничье хозяйство. М. 2007. Вып. 10. С. 27-31; Бобылев С. Н., Перелет Р. А., Соловьева С. В. Оценка и внедрение системы платежей за экосистемные услуги на особо охраняемых природных территориях // Методические рекомендации. Волгоград, 2012. с. 176.; Завдская А. В., Николаева Е. А, Сажина В. А, Шпиленок Т. И., Шувалова О. А. Экономическая оценка природных ресурсов и экосистемных услуг Кроноцкого заповедника и Южно-Камчатского заказника / Под. ред. проф. С.Н. Бобылева. Петропавловск-Камчатский: Камчатпресс, 2017. 244с.; Федоренко М. А. Класифікація екосистемних послуг природоохоронних територій // Збалансоване природокористування. 2017. №1.; Лукавенко Я. І., Деревська К. І. Економічна оцінка вартості прямого використання екосистемних послуг асканійського степу (на прикладі біосферного заповідника "Асканія-Нова") // Наук/ записки НАУКМА. 2017. Т. 197.

²ТКП17.02102013 (02120). Охрана окружающей среды и природопользование. Порядок проведения стоимостной оценки экосистемных услуг и определения стоимостной ценности биологического разнообразия. Минск: Минприроды, 2013. 23 с. URL: http://www.ecoinv.by/images/pdf/tkp_fond/_17.02102012.pdf.

• вартість цінності існування: сама по собі екосистема становить цінність для заповідання, збереження біорізноманіття для майбутніх поколінь, має культурно-естетичне значення.

Використовуючи методологічний підхід оцінки загальної економічної вартості, вартість прямого використання природоохоронних територій оцінюється, враховуючи забезпечуючі послуги (продукти харчування, прісна вода, деревина як паливо, волокна, медичні ресурси) та культурні послуги (рекреація і туризм, освітня цінність, наукова цінність). Вартість опосередкованого використання оцінюється, враховуючи вартість регулюючих послуг (регулювання якості повітря, водоочисна функція, попередження стихійного лиха, захист ґрунтів від ерозії, біологічний контроль, запилення) та вартість культурних послуг (рекреація і туризм). Вартість існування природоохоронних територій оцінюється, враховуючи підтримуючі послуги (забезпечення біорізноманіття та кругообігу речовин). В даному дослідженні сфокусована увага на оцінці культурних послуг (з них розглядались рекреація і туризм), які є складовою вартості прямого використання природоохоронних територій, та відповідно культурних послуг, які є складовою вартості їх опосередкованого використання. Вартість існування природоохоронної території оцінювалась через екосистемну послугу по збереженню біорізноманіття природоохоронної території в межах громади.

Викладення основного матеріалу. Об'єктом дослідження стала ПТ в межах Благодатненської ОТГ Первомайського району Миколаївської області.

На території с. Семенівка Благодатненської ОТГ знаходиться частина (площею 727,08 га, що складає близько 12 % всієї території) Національного природного парку «Бузький Гард», загальна площа якого 6138,13 га. В межах громади парк пролягає уздовж р. Південний Буг та її притоки р. Корабельної. Тут долина річки Південний Буг вузька, каньйоноподібна зі скелями, прорізана кам'янистими глибокими балками, вкритими лісами та степовою рослинністю. Тому пороги Південного Бугу є однією із найпопулярніших у Європі трас для водного слалому, починаючи з травня по вересень. Крім того, специфічна геологічна історія території обумовила значну кількість унікальних об'єктів живої природи – реліктів та ендеміків. Тут було виявлено значну кількість видів рослин і тварин середземноморських та гірсько-альпійських за походженням, виявлено 86 представників флори і фауни, занесених до Червоної книги України та Європейського Червоного списку.

1. Розрахунок вартості прямого використання екосистемних послуг природоохоронної території в межах громади

На основі огляду наукових джерел [10, с.236] розроблений авторський підхід до оцінки вартості екосистемної послуги з продукування рекреаційних ресурсів екосистемами природоохоронної території громад із застосуванням методу факторного доходу та представлений в формалізованому вигляді. Оцінка ґрунтувалася на тому, що рекреаційна функція природоохоронної території полягає в задоволенні потреби людей в активному відпочинку, відновленні їх працездатності, впершу чергу фізичних сил. При оцінці рекреаційної функції природоохоронного ландшафту враховується ступінь стійкості екосистем природоохоронної території до впливу рекреаційних навантажень (табл.1).

Таким чином, економічна оцінка вартості екосистемних послуг з продукування рекреаційних ресурсів екосистемами природоохоронної території громад розраховується згідно формули 1:

$$E_r = (Rl \times Pt - Ch) \times S, \text{ де} \tag{1}$$

E_r – економічна оцінка вартості екосистемних послуг з продукування рекреаційних ресурсів екосистемами природоохоронної території громад, в рік;

Rl – середньорічне допустиме рекреаційне навантаження для аналізованої екосистеми, осіб/га;

Pt – вартість квитка за користування природоохоронною територією, грн/на 1 особу;

Ch – щорічні витрати на ведення господарства на природоохоронній території, грн/га;

S – площа ПТ громади, га.

Таблиця 1. Допустимі норми антропогенного навантаження рекреантів на природне середовище*

Тип природного середовища	Допустиме рекреаційне навантаження, осіб/га
Мішаний ліс	15-20
Хвойний ліс	10-14
Степи	12
Лісопарки та лугопарки	25
Міські парки	50

* Джерело: Складено за: *Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб. / Д. М. Стеченко, І.В. Безуглий, Н. П. Турло, С. М. Махронос; за ред. Д. М. Стеченка. К.: Знання, 2012. 455с. с. 99.*

Розрахована вартість даної екосистемної послуги, що її надає природоохоронна територія в межах Благодатненської ОТГ (727,08 га), виходячи з розташування цієї території в степовій зоні та вартості квитка за послуги на території національного природного парку «Бузький Гард»¹, становить:

$$E_r = (12 \times 50 - 80,3) \times 727,08 = \mathbf{377\ 863,5} \text{ (грн)}$$

Показник Ch розрахований за наступним алгоритмом:

1) національний природний парк «Бузький Гард» займає територію 6138,13 га;

2) природоохоронна територія в межах Благодатненської ОТГ становить 727,08 га;

¹ Дані офіційного сайту НПП «Бузький Гард». URL: <http://buzkiy-gard.org/index.php/informatsiia-turystam/platni-poslugi>

3) витрати на ведення господарства на природоохоронній території у 2020 році становили 677,7 грн /га на рік¹;

4) відповідно витрати на ведення господарства на природоохоронній території в межах Благодатненської ОТГ становлять 80,3 грн /га на рік.

2. Розрахунок вартості опосередкованого використання екосистемних послуг природоохоронних територій в межах громади

Вартість опосередкованого використання екосистемних послуг природоохоронної території здійснюється на основі врахування потоку вигід, що отримуються за межами самих природоохоронних екосистем. Цей показник включає вартість послуг по депонуванню вуглецю та зниження наслідків зміни клімату, очистка води і повітря, попередження ерозійних процесів, оздоровчі функції рекреації та ін. В даному дослідженні вартість опосередкованого використання екосистемних послуг природоохоронних територій в межах громад розрахована із застосуванням унормованого підходу до оцінки вартості екосистемної послуги по забезпеченню оздоровчого ефекту від рекреації і туризму на даних територіях, проведена методом запобіжних витрат. Оцінка ґрунтується на тому, що відвідувачі природоохоронної території, крім безпосереднього використання рекреаційних ресурсів території, отримують опосередковані блага, пов'язані з оздоровленням під час перебування на природі та активної рекреації. Відповідно розрахунковим даним², при відпочинку на природі на протязі 20 днів число днів тимчасової непрацездатності скорочується на 3,5 дня на рік. Таким чином, економічна оцінка вартості екосистемних послуг по забезпеченню оздоровчого ефекту від рекреації і туризму на природоохоронних територіях в межах громад розраховується згідно формули 2:

$$E_w = N_v \times 3,5 C_d, \text{ де} \quad (2)$$

E_w – економічна оцінка вартості екосистемних послуг по забезпеченню оздоровчого ефекту від рекреації і туризму на природоохоронних територіях громади;

N_v – кількість відвідувачів ПТ в межах громади в рік, чол.;

C_d – вартість 1 робочого дня, грн. (при 21 робочому дню в місяць).

Розрахунок показника вартості одного робочого дня (C_d) спирається на дані про середньомісячний прибуток відвідувачів (грн/міс.), який може бути визначений шляхом опитування або на підставі середньомісячної заробітної плати в поточному році (дані Держстату).

Таким чином визначена вартість екосистемної послуги по забезпеченню оздоровчого ефекту від рекреації і туризму, що її надає природоохоронна територія національного природного парку «Бузький Гард» в межах Благодатненської ОТГ (статистичні дані надані адміністрацією НПП «Бузький Гард»), яка становить **12288640** грн. на рік. (табл.2)

Таблиця 2. Розрахунок вартості опосередкованого використання екосистемних послуг природоохоронної території НПП «Бузький Гард» в межах Благодатненської ОТГ

Показники	2020 рік
Кількість відвідувачів природоохоронної території в межах громади в рік, чол.	616
Середньомісячний прибуток відвідувачів, грн./міс. (на 2020 рік)	12000
Вартість 1 робочого дня, грн.*	571,4
Вартість 3,5 робочих днів, грн.	2000
Оздоровчий ефект, грн.	1232000

*При 21 робочому дню в місяць

Джерело: Складено та розраховано автором за: даними, наданими адміністрацією НПП «Бузький Гард», лист від 16.04.2021 року.

Показник N_v розрахований за наступним алгоритмом:

1) національний природний парк «Бузький Гард» займає територію 6138,13 га;

2) природоохоронна територія в межах Благодатненської ОТГ становить 727,08 га;

3) кількість відвідувачів природоохоронної території НПП «Бузький Гард» у 2020 році становили 5200 чол.;

4) відповідно на територію НПП громади припадає 616 відвідувачів.

3. Розрахунок вартості існування природоохоронної території громади, оцінена як вартість екосистемної послуги по збереженню її біорізноманіття.

Збереження біорізноманіття є самою важливою з підтримуючих послуг природоохоронних територій.

Біорізноманітність території характеризується кількістю ендемічних видів, притаманних екосистемі і розраховується методом компенсаційних витрат або методом відновлювальних витрат (витрат на відтворення), що визначає витрати на відновлення послуг екосистеми.

Економічна оцінка вартості екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття природоохоронних територій громад можна обрахувати за формулою 3:

¹ Дані надані адміністрацією НПП «Бузький Гард», лист від 16.04.2021 року (Додаток 1)

² Завдская А. В., Николаева Е. А., Сажина В. А., Шпиленок Т. И., Шувалова О. А. Экономическая оценка природных ресурсов и экосистемных услуг Кроноцкого заповедника и Южно-Камчатского заказника / Под. ред. проф. С.Н. Бобылева. Петропавловск-Камчатский: Камчатпресс, 2017. с. 163.

$$E_b = C_r \times S + \sum_{t=1}^n C_p + \sum_{t=1}^m C_a, \text{ де} \quad (3)$$

E_b – економічна оцінка вартості екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття природоохоронних територій громад

C_r – розмір витрат на відновлення видів, грн/га

S – площа ПТ громади, га

C_p – компенсація за кожний екземпляр виду рослинного світу, занесеного до Червоної книги України згідно із встановленими розмірами, грн

n – кількість видів рослинного світу, занесених до Червоної книги, на даній площі

C_a – компенсація за кожний екземпляр виду тваринного світу, занесеного до Червоної книги України згідно із встановленими розмірами, грн

m – кількість видів тваринного світу, занесених до Червоної книги, на даній площі.

3.1 Оцінка вартості екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття рослинного світу, що ґрунтується на компенсації за кожний екземпляр виду рослинного світу згідно із встановленими розмірами

Регламентуючі параметри оцінки:

- екологічні (число особливо охоронюваних таксонів, занесених до Червоної книги на ПТ громади);
- фінансові (орієнтовні витрати на відновлення таксона).

Вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття розраховується, виходячі з розміру витрат на відновлення видів згідно діючого нормативно-правового забезпечення (табл.3).

Таблиця 3. Розрахунок вартості екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття ПТ Благодатненської ОТГ, виходячі з компенсації за кожний екземпляр виду рослинного світу, занесеного до Червоної книги України, згідно із встановленими розмірами

Вид	Кількість таксонів даного виду на ПТ громади	Витрати на відновлення одного екземпляра*/ одного таксона**(грн)	Вартість збереження таксонів (грн)	Статус видів****
Гвоздика бузька	5	410/41000	205000	В
Чистець вузьколистий	1	287/28700	28700	Р
Громовик гранітний	3	62/6200	18600	З
Рястка Буше	1	62/6200	6200	Н
Тюльпан бузький	1	49/4900	4900	В
Рябчик руський	1	49/4900	4900	В
Півники понтичні	2	49/4900	9800	В
Астрагал шерстистоквітковий	1	49/4900	4900	В
Горицвіт весняний	3	62/6200	18600	Н
<i>Лікарські рослини</i>				
Шипшина	4	615/61500	246000	
Чебрець двовидний	2	410/41000	82000	
Звіробій продірявлений	2	62/6200	12400	
Глід	1	164-615000***	1640	
Всього			658400	

* Згідно з Постановою КМУ «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» від 07 листопада 2012 р. № 1030 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF>

** 3 розрахунку min 100 екземплярів на таксон

*** 1. Розмір компенсації за незаконне добування видів дерев залежить від їх діаметру, за один екземпляр.

2. За знищення або пошкодження дерев до ступеня припинення росту з діаметром стовбура понад 50 сантиметрів розмір компенсації збільшується на 1640 гривень за кожний сантиметр діаметра.

3. За пошкодження дерев до ступеня неприпинення росту з діаметром стовбура понад 50 сантиметрів розмір компенсації збільшується на 820 гривень за кожний сантиметр діаметра.

****Природоохоронний статус видів, занесених до Червоної книги України: З - зникаючий, В - вразливий, Р - рідкісний, Н – неоціненний, НВ – недостатньо відомий.

Джерело: Складено та розраховано автором за: Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 900с.; Літопис природи НПП «Бузький Гард» [том 1]. Мигія, ПП «Видавництво Шамрай», 2010; Артамонов В. А., Легкий С. В., Овсієнко Я. В., Ширяєва Д. В. Перелік видів судинних рослин Миколаївської області, що занесені до Червоної книги України та резолюції 6 Бернської конвенції // Матеріали VII Наукових читань пам'яті Сергія Таращука (м. Миколаїв, 23-24 квітня 2021 року) Миколаїв, 2021. с.113-121. URL: <http://buzkiy-gard.org/index.php/diyalnist/publikatsiji/304-vii-chitannya-tarashchuka>

3.2 Вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття, враховуючи розмір витрат на відновлення видів (C_r)

Відповідно до діючої Постанови КМУ¹, в якій визначається, що за знищення природних луків, сіножатей, пасовищ, боліт та інших місцезростань рослин, занесених до Червоної книги України, яке призвело до загибелі рослин, відшкодування нараховується в сумі 6150 гривень за один гектар для видів рослин, які є зникаючими і вразливими, 4100 гривень за один гектар – для видів рослин, які є рідкісними, неоціненими і недостатньо відомими і додатково сплачується компенсація за кожний екземпляр виду згідно із встановленими розмірами, та виходячи з того, що більшість видів, занесених до Червоної книги України та розташовані в межах ПТ Благодатненської ОТГ, належать до зникаючих і вразливих, вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття рослинного світу (E_{br}) можна обрахувати за формулою 4:

$$E_{br} = C_r \times S + \sum_{t=1}^{13} C_p, \text{ де} \quad (4)$$

E_{br} – економічна оцінка вартості екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття рослинного світу природоохоронних територій громад

C_r – розмір витрат на відновлення видів, грн/га

S – площа ПТ громади, га

C_p – компенсація за кожний екземпляр виду рослинного світу, занесеного до Червоної книги України згідно із встановленими розмірами, грн

13 – кількість видів рослинного світу, занесених до Червоної книги, на даній площі.

Отже, $E_{br} = 6150 \times 727,08 + 658400 = 4471050 + 658400 = 5129450$ (грн) (ціни 2012 року).

Таким чином, розрахована вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття рослинного світу природоохороною територією в межах Благодатненської ОТГ на території Семенівської громади (виходячи з того, що на території с. Семенівка знаходиться частина Національного природного парку «Бузький Гард» (727,08 га), який пролягає уздовж р. Південний Буг, становить **5129450** грн. (ціни 2012 року).

3.3 Оцінка вартості екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття тваринного світу, що ґрунтується на компенсації за кожний екземпляр виду тваринного світу згідно із встановленими розмірами

Компенсація за кожний екземпляр виду тваринного світу згідно із встановленими розмірами розраховується згідно наступних регламентуючих параметрів оцінки:

- екологічних (число особливо охоронюваних таксонів, занесених до Червоної книги на ПТ громади);
- фінансових (орієнтовні витрати на відновлення таксона) (табл.4).

Таблиця 4. Розрахунок вартості екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття ПТ Благодатненської ОТГ, виходячи з компенсації за кожний екземпляр виду тваринного світу, занесеного до Червоної книги України, згідно із встановленими розмірами

Вид	Кількість екземплярів даного виду на ПТ громади (min)	Витрати на відновлення одного екземпляра*(грн)	Вартість збереження (грн)	Статус на ПТ
Полоз жовточеревий	1-10	4000	40000	Рідкісний
Мідянка звичайна	1-10	4000	40000	Рідкісний
Рудий шуліка	1-10	120000	1200000	Гніздиться
Польовий лунь	1-10	80000	800000	Гніздиться
Степовий лунь	1-10	80000	800000	Гніздиться
Орел-карлик	1-10	120000	1200000	Гніздиться
Малий підорлик	1-10	56000	560000	Зустрічається під час міграції, гніздиться
Балабан	1-10	112000	1120000	Гніздиться
Сипуха	1-10	15000	150000	Гніздиться, зимує
Сірий сорокопут	1-10	413	4130	Зустрічається під час міграції, зимує
Прудка очеретянка	1-10	700	7000	Гніздиться
Всього			5121130	

* Згідно з Постановою КМУ «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» від 07 листопада 2012 р. № 1030 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF>

Джерело: Складено та розраховано автором за: Літопис природи НПП «Бузький Гард» [том 1]. Мигія, ПП «Видавництво Шамрай», 2010; Артамонов В. А. Національний природний парк «Бузький Гард». ПП «Видавництво Шамрай», 2011; Червона книга України, Миколаївська область. Тварини Миколаївської області, занесені до Червоної книги України. URL: <https://redbook-ua.org/animals/region/mikolajivska>.

¹Постанова Кабінету Міністрів «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» від 07 листопада 2012 р. № 1030 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF#Text>

Таким чином, розрахована вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття тваринного світу природоохороної території в межах Благодатненської ОТГ (виходячи з того, що на території с. Семенівка знаходиться частина Національного природного парку «Бузький Гард» (727,08 га), якій пролягає уздовж р. Південний Буг, становить **5121130** грн. (ціни 2012 року).

3.4. Загальна вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття природоохоронних територій (Eb), як зазначалося вище, обчислюється за формулою 3, яка включає вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття рослинного світу і вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття тваринного світу. Підсумовуючи, маємо:

$$E_b = E_{br} + E_{ba} = 5129450 + 5121130 = 10242260 \text{ (грн.) (ціни 2012 року).}$$

Для репрезентативності отриманих результатів розрахунків їх необхідно привести до поточних цін станом на 2020 рік. Відповідно отримуємо **31366921** грн. (в результаті перерахунку згідно з паритетним валютним курсом Національного банку України, який у 01.01 2012 р. становив близько 8 грн. за 1 дол. США, а відповідно 01.01.2020р. становив 24, 5 грн. за 1 дол. США)¹.

Останнім кроком дослідження визначається загальна економічна вартість екосистемних послуг природоохороної території Національного природного парку «Бузький Гард» в межах Благодатненської ОТГ Миколаївської області (на території с. Семенівка) (табл. 5).

Таблиця 5. Загальна економічна вартість екосистемних послуг природоохороної території НПП «Бузький Гард» в межах Благодатненської ОТГ Миколаївської області (на території с. Семенівка)* на 01.01.2020р.

Складові загальної економічної вартості	Вартість, грн
Вартість прямого використання екосистемних послуг природоохороної території в межах громади , розрахована за допомогою оцінки вартості екосистемної послуги з продукування рекреаційних ресурсів екосистемами природоохороної території громади	377 863,5
Вартість опосередкованого використання екосистемних послуг природоохороної території в межах громади , розрахована за допомогою оцінки вартості екосистемної послуги по забезпеченню оздоровчого ефекту від рекреації і туризму на природоохоронній території	12 288 640
Вартість існування природоохороної території , оцінена з врахуванням вартості екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття природоохороної території в межах громади	31 366 921
Всього	44 033 424,5

*Джерело: Складено та розраховано автором

Аналізуючи отримані результати, важливо відмітити, що вартість опосередкованого використання екосистемних послуг ПТ та вартість її існування суттєво переважають вартість прямого використання екосистемних послуг цієї території.

Висновки відповідно до статті. На основі огляду вітчизняних та міжнародних наукових джерел розроблений авторський підхід до оцінки вартості екосистемної послуги з продукування рекреаційних ресурсів екосистемами природоохороної території громад із застосуванням методу факторного доходу та представлений в формалізованому вигляді. Розрахована вартість даної екосистемної послуги на прикладі ПТ в межах Благодатненської ОТГ Миколаївської області.

Розроблений власний алгоритм розрахунку вартості екосистемних послуг по збереженню біорізноманіття природоохоронних територій із застосуванням методу компенсаційних витрат та представлений в формалізованому вигляді. Керуючись даним алгоритмом, розрахована вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття рослинного та тваринного світу ПТ в межах Благодатненської ОТГ Миколаївської області.

Використовуючи методологічний підхід оцінки загальної економічної вартості, на прикладі Благодатненської ОТГ Первомайського району Миколаївської області розрахована вартість прямого використання екосистемних послуг ПТ в межах громади, вартість опосередкованого використання екосистемних послуг ПТ в межах громади та вартість існування ПТ, оцінена через вартість екосистемної послуги по збереженню біорізноманіття. Показано, що вартість опосередкованого використання екосистемних послуг ПТ та вартість її існування суттєво переважають вартість прямого використання.

Розрахована загальна економічна вартість екосистемних послуг природоохороної території НПП «Бузький Гард» в межах Благодатненської ОТГ Миколаївської області (на території с. Семенівка), що становить 44033424,5 грн. на 01.01.2020 р.

Оцінка екосистемних послуг природоохоронних територій громад є важливою умовою для вибору оптимальних рішень в місцевій екологічній політиці з метою забезпечення раціонального природокористування та недопущення деградації обмежених ресурсів, демонструючи вигоди для громади від збереження ПТ.

¹ Минфин. Архив валютных курсов. Официальный курс НБУ. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2012-01-01/>
 Минфин. Архив валютных курсов. Официальный курс НБУ. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2020-01-01/>

Перспективи подальших розвідок полягають у розробці та запровадженні ефективних методичних підходів до оцінювання екосистемних активів ПТ громад, які можна охарактеризувати як природні запаси, які забезпечують потік екосистемних послуг. Важливість цього завдання в тому, що оцінені екосистемні активи мають відображатися у частині макроекономічних показників, які дотичні до визначення потенційної прибутковості використання природних ресурсів громад, зокрема, щодо використання природних ресурсів у рекреаційних та бальнеологічних цілях.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.
2. Millennium Ecosystem Assessment. *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington, DC: Island Press, 2005. URL: <https://www.millenniumassessment.org/ru/Reports.html>.
3. System of Environmental-Economic Accounting – Ecosystem Accounting. *Final Draft. Version 5, February 2021*. 350 p. URL: http://unstats.un.org/unsd/statcom/52nd-session/documents/BG-3f-SEEA-EA_Final_draft-E.pdf.
4. TEEB. *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature: A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of TEEB*. Progress Press, Malta, 2010. 39 p.
5. Vallecillo, S., La Notte, A., Zulian, G., Ferrini, S., & Maes, J. *Ecosystem services accounts: Valuing the actual flow of nature-based recreation from ecosystems to people*. *Ecological Modelling*, 2019. 392 p. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ecolmodel.2018.09.023>
6. Díaz, S., Demissew, S., Carabias, J., Joly, C., Lonsdale, M., Ash, N., Larigauderie, A., Adhikari, J.R., Arico, S., Báldi, A., Bartuska, A., Baste, I. A., Bilgin, A., Brondizio, E., Chan,., ... Zlatanova, D. *The IPBES Conceptual Framework – connecting nature and people*. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 2015. 14 p. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2014.11.002>
7. System of Environmental-Economic Accounting 2012. *Experimental Ecosystem Accounting / United Nations, European Union, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Organisation for Economic Co-operation and Development, World Bank Group*. New York, 2014. 198 p. URL: https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seeaRev/eea_final_en.pdf.
8. de Groot R., Fisher B., Christie M. et al. *Integrating the ecological and economic dimensions in biodiversity and ecosystem service valuation*. Chapter 1. March, 2010. 40 p. URL: http://www.teebweb.org/wpcontent/uploads/2013/04/D0Chapter_1_Integrating_the_ecological_and_economic_dimensions_in_biodiversity_and_ecosystem_service_valuation.pdf.
9. Неверов А. В., Варпаева О. А. *Стоимостная оценка экосистемных услуг и биологического разнообразия / Труды БГТУ. Сер.: Экономика и управление*. 2013. № 7. С. 95–100. URL: <https://elib.belstu.by/handle/123456789/3484>.
10. Юрак В. В. *Теоретико-методический подход к оценке общественной ценности природных ресурсов: дис. ... кандидата эконом. наук: 08.00.05*. Екатеринбург, 2017. с. 236. URL: <http://hdl.handle.net/10995/31613>; http://elar.ufu.ru/bitstream/10995/44976/1/ufu1661_d.pdf;

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), *The Law of Ukraine «About the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2030»*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> [in Ukr.].
2. Millennium Ecosystem Assessment. (2005). *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington, DC: Island Press. URL: <https://www.millenniumassessment.org/ru/Reports.html>. [in Eng.]
3. United Nations (2021), «*System of Environmental-Economic Accounting – Ecosystem Accounting. Final Draft. Version 5*», URL: http://unstats.un.org/unsd/statcom/52nd-session/documents/BG-3f-SEEA-EA_Final_draft-E.pdf.
4. TEEB. (2010). *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature: A Synthesis of the Approach, Conclusions and Recommendations of TEEB*. URL: <http://teebweb.org/publications/teeb-for/synthesis/> [in Eng.]
5. Vallecillo, S., La Notte, A., Zulian, G., Ferrini, S., & Maes, J. (2019). *Ecosystem services accounts: Valuing the actual flow of nature-based recreation from ecosystems to people*. *Ecological Modelling*, 392. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ecolmodel.2018.09.023> [in Eng.]
6. Díaz, S., Demissew, S., Carabias, J., Joly, C., Lonsdale, M., Ash, N., Larigauderie, A., Adhikari, J. R., Arico, S., Báldi, A., Bartuska, A., Baste, I. A., Bilgin, A., Brondizio, E., Chan,., ... Zlatanova, D. (2015). *The IPBES Conceptual Framework – connecting nature and people*. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 14. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2014.11.002> [in Eng.]
7. United Nations (2014), «*System of Environmental-Economic Accounting 2012 – Experimental Ecosystem Accounting*», URL: https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seeaRev/eea_final_en.pdf [in Eng.]
8. de Groot R., Fisher B., Christie M. et al. (2010). *Integrating the ecological and economic dimensions in biodiversity and ecosystem service valuation*, Ch. 1., March 2010, URL: http://www.teebweb.org/wpcontent/uploads/2013/04/D0Chapter_1_Integrating_the_ecological_and_economic_dimensions_in_biodiversity_and_ecosystem_service_valuation.pdf. [in Eng.]
9. Neverov A. V., Varapaeva O. A. (2013). *Stoimostnaya otsenka ekosistemnykh uslug i biologicheskogo raznoobraziya [Valuation of ecosystem services and biodiversity]*. *Trudy BGTU. Seriya: Ekonomika i upravlenie – Proceedings of BSTU. Ser.: Economics and Management*, 7. 95–100, URL: <https://elib.belstu.by/handle/123456789/3484> [in Rus.].

10. Yurak V. V. (2017). *Teoretikometodicheskii podkhod k otsenke obshchestvennoi tsennosti prirodnykh resursov [Theoretical and methodical approach to assessing the social value of natural resources]. Candidate's thesis. Ekaterinburg, Ural Federal University named after First President of Russia B.N. Yeltsin. URL: http://elar.ufu.ru/bitstream/10995/44976/1/urfu1661_d.pdf [in Rus.].*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Патока Ірина Вікторівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу екосистемного оцінювання природно-ресурсного потенціалу, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»
бул. Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна
e-mail: patoka.iryana@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3810-2796>

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Патока Ирина Викторовна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела экосистемного оценивания природно-ресурсного потенциала, ГУ «Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАНУ»
бул. Шевченка, 60, г. Киев, 01032, Украина
e-mail: patoka.iryana@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Iryna Patoka, Ph.D. in Economical Science, Candidate of Economic Sciences, Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»,
60, Shevchenko str., Kyiv, 01032, Ukraine
e-mail: patoka.iryana@ukr.net

Рецензент: Хлобистов Є.В., проф. кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська Академія», акад. АЕН України, д.е.н., проф.

УДК 338.43:172

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-57-64>

РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ І КОРПОРАЦІЙ

Ігнатенко М. М.,
Романюк І. А.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні пропозиції щодо удосконалення механізмів управління та здійснення соціальної відповідальності (СВ) на рівні аграрних підприємств, корпорацій (КСВ) та інших суб'єктів агробізнесу й аграрного господарювання загалом.

Метою статті є обґрунтування механізмів управління та здійснення соціальної відповідальності аграрних підприємств і корпорацій з урахуванням сучасних тенденцій розвитку інформатизації, інновацій та конкурентного середовища у практичній діяльності.

Методологічною основою статті є історичний, монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистико-економічні, проблемно-цільовий.

Результати статті. Основними результатами статті є обґрунтування теоретичних аспектів й розроблення практичних пропозицій щодо удосконалення механізмів управління та здійснення соціальної відповідальності (СВ) на рівні аграрних підприємств, корпорацій (КСВ) та інших суб'єктів агробізнесу й аграрного господарювання загалом. Визначено, що вони знаменують собою поєднання взаємопов'язаних складників, - інституційного, організаційно- й фінансово-економічного, стимулювання і мотивації, виділити які в окремі системи можна досить умовно. При цьому соціальна відповідальність беззаперечно має бути присутня як постійний чинник аграрного господарювання як своєрідна подяка бізнесу за економічні вигоди у вигляді вирішення соціальних та екологічних проблем. Тому механізми її здійснення та управління нею мають бути націлені на кінцевий результат: не тільки збільшення обсягів СВ, але й покращення репутації аграрних підприємств, зміцнення іміджу і на цій основі, - прибутковості. Отже, в основу використання механізмів соціальної відповідальності має бути покладений бізнес-процесний підхід. Також треба враховувати підвищену роль у здійсненні соціальної відповідальності та управління нею інформації й інформатизації та оцифрування діяльності. Саме вони сприяють не тільки її програмуванню й ефективному управлінню, але й контролю за фінансовими й іншими ресурсами забезпечення.

Галузь застосування результатів. У навчальних закладах вищої освіти, в управлінні персоналу аграрних підприємств, корпорацій.

Висновки. Структура інтегрованого механізму містить загальну інформацію про формування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Вона має вигляд взаємопов'язаних блоків, в основу виділення яких покладено бізнес-процесну концепцію прийняття управлінських та господарських рішень, спрямованих на розробку та вибір найкращого із можливих альтернативних варіантів вирішення конкретної проблеми. Запропонований підхід дозволяє розробити укрупнену модель, яку можна деталізувати, визначивши основні етапи впровадження механізму формування соціальної відповідальності на підприємствах аграрного та агропромислового виробництва на перспективу.

Ключові слова: аграрні підприємства, корпорації, соціальна відповідальність, здійснення, механізми, управління, розвиток.

РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМОВ УПРАВЛЕНИЯ И ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И КОРПОРАЦИЙ

Игнатенко Н. Н.,
Романюк И. А.

Предметом исследования являются теоретические основы и практические предложения по совершенствованию механизмов управления и осуществления социальной ответственности (СВ) на уровне аграрных предприятий, корпораций (КСО) и других субъектов агробизнеса и аграрного хозяйствования в целом.

Целью статьи является обоснование механизмов управления и осуществления социальной ответственности аграрных предприятий и корпораций с учетом современных тенденций развития информатизации, инноваций и конкурентной среды в практической деятельности.

Методологической основой статьи исторический, монографический, системно-структурного анализа и синтеза, статистико-экономические, проблемно-целевой.

Результаты статьи. Основными результатами статьи является обоснование теоретических аспектов и разработка практических предложений по совершенствованию механизмов управления и осуществления социальной ответственности (СВ) на уровне аграрных предприятий, корпораций (КСО) и других субъектов агробизнеса и аграрного хозяйствования в целом. Определено, что они знаменуют собой сочетание взаимосвязанных составляющих, - институционального, организационно и финансово-экономического, стимулирования и мотивации, выделить которые в отдельные системы можно весьма условно. При этом социальная ответственность бесспорно должна присутствовать как постоянный фактор аграрного хозяйствования как своеобразная благодарность бизнеса за экономические выгоды в виде решения социальных и экологических проблем. Поэтому механизмы ее осуществления и управления ею должны быть нацелены на конечный результат: не только увеличение объемов СО, но и улучшение репутации аграрных предприятий, укрепление имиджа и на этой основе - прибыльности. Итак, в основу использования механизмов социальной ответственности должен быть положен бизнес-процессный подход. Также надо учитывать повышенную роль в осуществлении социальной ответственности и управления ею информации и информатизации и оцифровки деятельности. Именно они способствуют не только ее программированию и эффективному управлению, но и контролю за финансовыми и другими ресурсами обеспечения.

Область применения результатов. В учебных заведениях высшего образования, в управлении персонала аграрных предприятий, корпораций.

Выводы. Структура интегрированного механизма содержит общую информацию о формировании социальной ответственности субъектов хозяйствования. Она имеет вид взаимосвязанных блоков, в основу выделения которых положены бизнес-процесную концепцию принятия управленческих и хозяйственных решений, направленных на разработку и выбор наилучшего из возможных альтернативных вариантов решения конкретной проблемы. Предложенный подход позволяет разработать укрупненную модель, которую можно детализировать, определив основные этапы внедрения механизма формирования социальной ответственности на предприятиях аграрного и агропромышленного производства на перспективу.

Ключевые слова: аграрные предприятия, корпорации, социальная ответственность, осуществления, механизмы, управление, развитие.

DEVELOPMENT OF MANAGEMENT MECHANISMS AND IMPLEMENTATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND CORPORATIONS

Ihnatenko Mykola,
Romaniuk Iryna

The subject of the research is theoretical principles and practical proposals for improving the mechanisms of management and implementation of social responsibility (SI) at the level of agricultural enterprises, corporations (CSR) and other agribusiness and agribusiness entities in general.

The purpose of the work is to substantiate the mechanisms of management and implementation of social responsibility of agricultural enterprises and corporations, taking into account current trends in informatization, innovation and competitive environment in practice.

The methodological basis of the article is historical, monographic, system-structural analysis and synthesis, statistical-economic, problem-target.

Results of work. The main results of the article are substantiation of theoretical aspects and development of practical proposals for improving the mechanisms of management and implementation of social responsibility (JI) at the level of agricultural enterprises, corporations (CSR) and other agribusiness and agricultural entities in general. It is determined that they mark a combination of interrelated components – institutional, organizational, financial and economic, incentives and motivation, which can be distinguished in separate systems quite conditionally. At the same time, social responsibility should undoubtedly be present as a constant factor in agricultural management as a kind of gratitude to business for economic benefits in the form of solving social and environmental problems. Therefore, the mechanisms of its implementation and management should be aimed at the end result: not only increasing the volume of JI, but also improving the reputation of agricultural enterprises, strengthening the image and on this basis – profitability. Therefore, the use of social responsibility mechanisms should be based on a business process approach. It is also necessary to take into account the increased role in the implementation of social responsibility and its management of information and informatization and digitization of activities. They contribute not only to its programming and effective management, but also to control over financial and other resources.

Field of application of results. In educational institutions of higher education, in personnel management of agricultural enterprises, corporations.

Conclusions. The structure of the integrated mechanism contains general information on the formation of social responsibility of economic entities. It has the form of interconnected blocks, the basis of which is based on the business process concept of management and business decisions aimed at developing and selecting the best possible alternative solutions to a particular problem. The proposed approach allows to develop an enlarged model that can be detailed, identifying the main stages of implementation of the mechanism of formation of social responsibility in the enterprises of agricultural and agro-industrial production in the future.

Key words: agricultural enterprises, corporations, social responsibility, implementation, mechanisms, management, development.

Formulation of the problem. For further development and expanded reproduction of significant production and resource potential, ensuring the efficiency of economic entities in the agricultural sector of Ukraine's economy, it is necessary to introduce significant changes and eliminate a large number of problems that accompany these processes. No company can achieve its goals and be successful and competitive without effective management. However, the growing dynamics of the internal and external economic environment also requires adjustments to its mechanisms, methods and techniques. This is especially true of their social and environmental aspects.

Analysis of recent research and publications. The results of a comprehensive analysis of economic behavior show that the main focus of entrepreneurs and managers often focuses on the need to master the mechanisms to interest or force others to do work, to manage subordinates to achieve their own goals. This can lead to disruption of technology, production of poor quality food products, sometimes even harmful to humans and the environment. Therefore, in modern business conditions, the concept of social responsibility (JI) of agribusiness acquires special significance, according to which the process of value creation should be appropriate not only for owners of agricultural enterprises, but also for their business partners, consumers, the state as a whole.

Researchers who study these issues, namely O. Bayura, V. Granovska, O. Grishnova, M. Ihnatenko, Y. Kirilov, A. Kolot argue that, as a guarantee of high reputation, social responsibility is one of the sources of sustainability and competitiveness of economic entities in the agricultural sector. The development of national agribusiness, integration into the European and world economic system, increasing competition pose many new challenges for agricultural enterprises related to social and corporate social responsibility (CSR). For many of them, the development of strategies and mechanisms of social responsibility to ensure sustainable development is a conceptual task, because it is not just about spontaneous charity, but about systemic activities embedded in all business processes.

Formulation of the goals of the article. The purpose of the article is to substantiate the mechanisms of management and implementation of social responsibility of agricultural enterprises and corporations, taking into account current trends in informatization, innovation and competitive environment in practice.

Presenting main material. The world practice of using JI shows not only the improvement of one's own reputation, but also the profit from increasing consumer loyalty. In view of the above, the relevance and growing importance of JI application mechanisms in international and domestic business is confirmed. Ukrainian agricultural and agro-industrial enterprises, corporations and holdings are increasingly active in the international market, so the application of JI and CSR practices should become an integral part of the mechanisms of production and economic activity of national economic entities.

Significant changes in the relationship between the state, public institutions and private enterprises are observed around the world. Along with production and economic factors, non-economic indicators of enterprises are beginning to play an increasing role in ensuring competitiveness, achieving high productivity, resource efficiency, profitability of production – the level of social security of workers, development and implementation of loyalty programs, support socio-cultural institutions, solving environmental problems.

A special social role is played by the introduction of quality control mechanisms and product certification, the use of environmentally friendly and energy-saving technologies and more. The concept of mechanisms of social responsibility of business fully embodies this interaction [1, p. 176]. In fact, the terms «mechanisms of social responsibility», «mechanisms of corporate social responsibility» were first formulated only together with the basic categories as systemic phenomena and the processes they develop in 1999. There are several definitions of these concepts. In the scientific literature, the mechanisms of social responsibility are seen as a set of tools and levers, technologies to promote socially responsible business that benefits business and society, promotes social, economic and environmentally sustainable development by maximizing the positive impact on the business environment and minimizing the negative [2, p. 23].

Jl and CSR mechanisms are aimed at achieving commercial success by means that take into account the moral, ethical and environmental principles of management. In a broader sense, the mechanism of social responsibility should be understood as a systemic dynamic interconnected set of organizational and managerial (forms, directions, levels, principles, monitoring, planning, forecasting, control), financial and investment (tax, price, customs, credit), institutional (norms, laws, institutions) tools and methods to ensure a responsible attitude of any enterprise to its product or service, consumers, employees, partners, active social position, which consists in harmonious coexistence, interaction and constant dialogue with society, participation in decision-making the most acute social problems [3, p. 9].

In our opinion, it should be supplemented with a motivational component, the elements of which are incentives of a tangible and intangible nature. In general, in the scientific literature there are four main approaches to the concept and mechanisms of social responsibility [4, p. 42]. In particular, it is an economic approach, according to which the company acts as a tool for profit, so any of its social activities and, accordingly, its mechanisms are aimed at achieving economic results. Acting in this way, the company performs its economic function, producing goods and services necessary for society and creating jobs and maximizing profits for shareholders. Therefore, financial and economic levers are of fundamental importance in Jl mechanisms.

Socio-political approach is based on the fact that companies are able to influence society in some way, so they must use this property responsibly. The attitude of business in Ukraine to the mechanisms of social responsibility is determined, on the one hand, the origin of the enterprise or company, its size, industry, spatial location, active communication with the end user, the level of competition in the market, marketing strategies. On the other hand, the socio-economic situation in the country, the degree of development of the industry, compliance with current legislation, etc. are important.

In Ukraine, most agricultural enterprises (both large and medium) do not have a defined strategy of social responsibility, are at the stage of compliance with the law and individual charitable or volunteer activities. The main purpose of the introduction of Jl mechanisms by domestic agricultural enterprises is: to achieve and maintain a positive image and reputation as a competitive resource for transnational corporations and companies engaged in international activities in the agricultural sector; own beliefs of top management and owners; expansion of markets through the creation of new models of socially significant products, services or access to new markets; increase in capitalization due to increased investment attractiveness of agricultural enterprises; increasing the loyalty of regional and state authorities to business [5, p. 175].

The limited application of Jl principles in domestic agricultural and agro-industrial enterprises is also due to the lack of sufficient financial resources, the shortage of governmental and non-governmental organizations that support it; instability of the political and economic situation in the country; lack of full understanding by enterprises of the essence of social responsibility; lack of an effective system of moral and material encouragement of social responsibility of business structures [6, p. 62].

Thus, we found that in the mechanisms of social responsibility it is necessary to strengthen the information and advertising and financial and economic components or blocks. This will ensure better and wider implementation of social responsibility of agribusiness entities, which, in turn, can help create new markets for food and agricultural products in Ukraine and abroad, solve social and environmental problems, facilitate access to business structures with Ukrainian capital to international markets, increase their capitalization and ensure sustainable development of the country as a whole.

Formation and development of domestic mechanisms and models of implementation of social responsibility allows to harmonize the goals of social policy of the state and business goals and processes of enterprises of the Ukrainian agri-food business environment. With the support of the state, following the practical experience of Jl international and other domestic enterprises, the partnership of state and business will become a powerful resource for effective and competitive development of agricultural enterprises, their social responsibility to society, community, vulnerable groups, will harmonize social development.

We believe that in order to fully characterize the mechanisms of social responsibility formation, it is necessary to use system-structural and business-process approaches. They allow to determine their place in the general system of enterprise management and to identify the properties inherent only in these mechanisms. Instead, the implementation of Jl mechanisms is impossible without taking into account the management decision-making process as the «smallest» component of the management system, the implementation of which is impossible without proper information support.

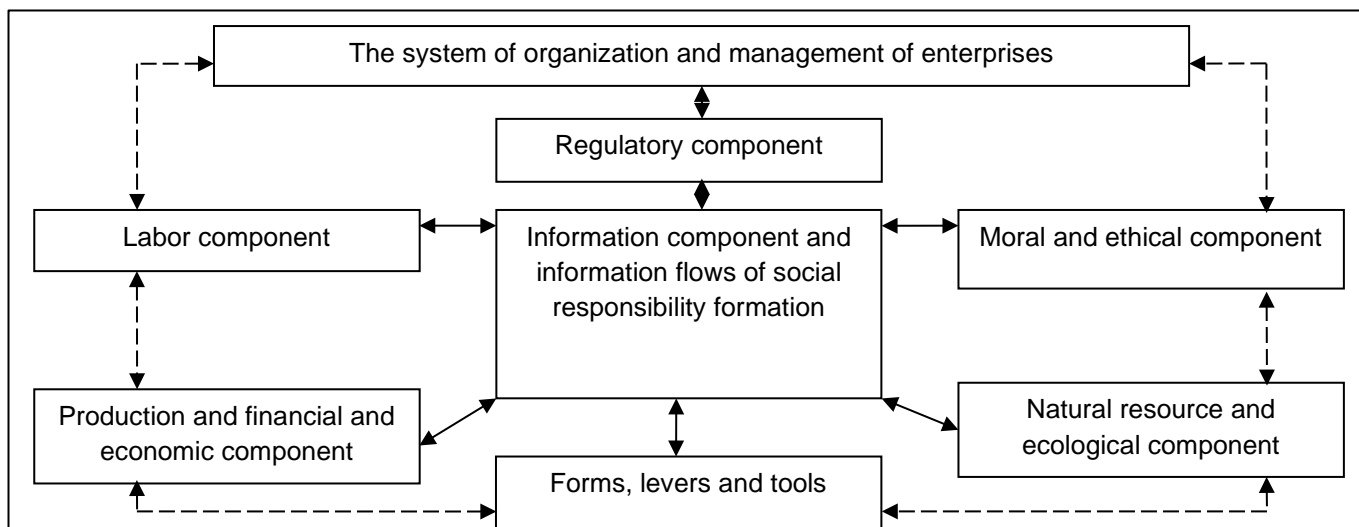
Thus, the process of managing the social responsibility of agricultural enterprises in terms of information is reduced to a continuous process of information processing, its further analysis in order to develop and make

management decisions based on the results of the analysis. As a result, information, on the one hand, acts as a generator of development of the corporate social responsibility management system of enterprises, and on the other hand, is a source of uncertainty and risk of its implementation [7, p. 118].

Therefore, given the exceptional importance of information and its understanding as the basis of the relationship between the elements of the mechanism of social responsibility and the overall management system of the enterprise, it is necessary to consider the management of information flows in the context of mechanisms. Note that the system of information flow management in the mechanisms of formation of social responsibility can not be considered separately from the general system of enterprise management.

It is related to other components of the general management system of agricultural entities, namely: production and functional (conditions of agricultural production, safety of technological processes, ensuring sanitary and hygienic and environmental requirements); organizational (forms and principles of organization of activity, structure of business processes, flexibility of management, innovation in decision-making, restructuring); personnel (qualification level of employees, their training and development, comprehensive personnel policy, employment policy of youth, women, the disabled); cultural and moral and ethical (corporate culture, business reputation and image of enterprises, moral and ethical principles); subsystem of interaction with the external environment (communication with mass media, advertising activity, cooperation with representatives of authorities and non-governmental organizations); institutional (implementation of regulations, collective and individual agreements, internal code of the organization).

Of course, on the one hand, such complexity and diversity of connections complicates the management of information flows in the mechanism of social responsibility of agricultural enterprises, however, it is the adequacy, timeliness, completeness and relevance of information to identify problems, make informed management decisions to eliminate and ensure operational control over the obtained results [8, p. 35]. The selection of the constituent elements of the internal structure of the mechanisms of development and management should be based on the channels of information movement (Fig. 1).

Figure 1. The place of the information component in the organizational and economic mechanism of formation of social responsibility of agricultural entities

It is established that the very separation of measures in the field of social responsibility from the main activities of agricultural enterprises leads to the impossibility of assessing their effectiveness from the standpoint of the interests of each individual business entity. On the other hand, the main plane of the management system of the information component and information flows in the mechanisms of social responsibility is its relationship with the external environment, which can be schematically depicted (Fig. 2) by combining the internal structure, which is expressed through the relationship between control and managed systems, and the external environment, which includes input and output signals, the feedback between them [9, p. 28]. The process of information movement between the external environment and the social responsibility management system of agricultural enterprises in Fig. 2 is shown by dotted lines.

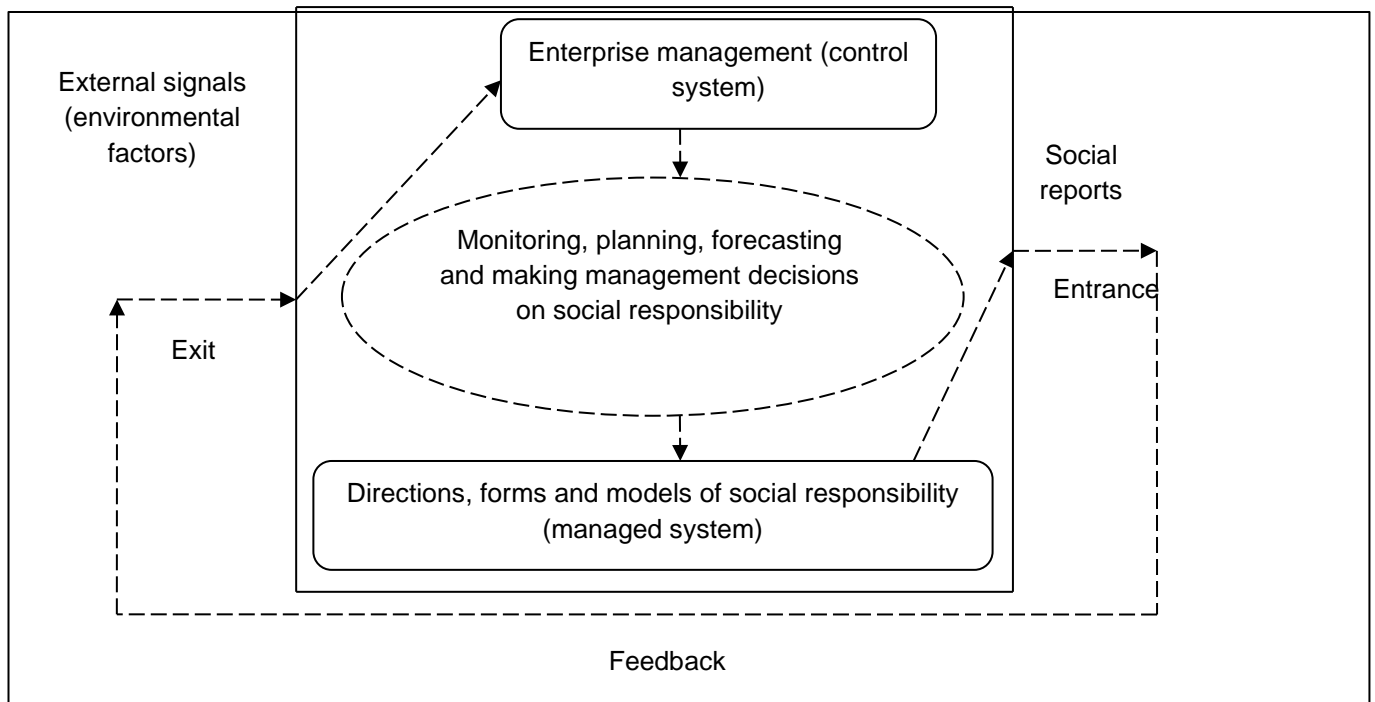
It is revealed that as a result of using the mentioned subsystem in the specified plane the direct interrelation between signals of external environment and activity of the agrarian enterprises in the field of social responsibility is provided. However, the correct interpretation of the information obtained is impossible without taking into account the operation of objective socio-economic laws [10, p. 208], which can be grouped into three groups:

1) economic laws, namely: division of labor, the relationship between demand and price, supply and price; supply and demand; reduction of profitability, the effect of production scale, competition; cyclical production and economic activity and development, etc.;

2) the laws of the enterprise as an organizational system, namely: the laws of coordination of goals and business processes, proportionality (relationship between parts of the whole and their interdependence), the smallest

elements (system stability is determined by the stability of the most vulnerable system element), synergy, self-preservation, self-development, etc.;

3) laws of management, namely: laws of definition of the purposes on the basis of objective possibilities of the enterprise as system, variety of influence of governing bodies, traditions (organizational culture), development of system owing to influence of managing bodies, feedback, etc. Subject to these laws, it is possible to correctly interpret the signals, risks and challenges of the internal and external business environment and make informed management decisions.

Figure 2. The relationship between the information component of the mechanisms of formation of social responsibility and the external environment of the functioning of agricultural entities

Thus, the development of mechanisms for the formation of social responsibility and ensuring the efficiency of agricultural enterprises involves the study and consideration of a significant amount of information and data that are not directly related to it, but express theoretical experience and practical experience in organizing and managing enterprise development. It is the analysis of theoretical approaches, determining the place and role of the information component, justifying the need to take into account the objective laws of a market economy allowed to develop and propose a structural model of mechanisms for the formation and implementation of social responsibility.

The mechanism of formation of social responsibility at the level of agrarian and agro-industrial enterprises and corporations is an interconnected set of processes, techniques, tools, methods and approaches to influence decision-making to determine the basic, mandatory and optional points of social responsibility, formation and effective introduction of a set of its measures in order to achieve the end results – the realization of competitive advantages of economic entities on the one hand and the solution of social problems and the satisfaction of public interests – on the other [11, p. 7128].

At the level of industry, region, rural areas, local communities, the assessment is based on the idea of determining the rating of agricultural enterprises by the level of social responsibility, the fairness of implementation and implementation of which requires compliance with the following conditions: 1) involvement of qualified specialists in the development of rating algorithm. practitioners, public activists); 2) impartiality and objectivity of rating, which is achieved through the involvement of independent international and domestic organizations – think tanks, non-governmental organizations (Association of Ukrainian Cities, Association of Regional Development Agencies of Ukraine, Association of Mayors; heads of village and settlement councils, etc.); 3) transparency and clarity of rating procedures (free access to the developed evaluation algorithm, characteristics of sources and methods of obtaining information); 4) voluntary participation of agribusiness entities in the rating procedure; 5) taking into account the data of the rating assessment of social responsibility by local and state authorities when providing state guarantees, subsidies or other preferences to agricultural enterprises.

Conclusions. The structure of the integrated mechanism contains general information on the formation of social responsibility of economic entities. It has the form of interconnected blocks, the basis of which is based on the business process concept of management and business decisions aimed at developing and selecting the best possible alternative solutions to a particular problem. The proposed approach allows to develop an enlarged model, which can be detailed, identifying the main stages of implementation of the mechanism of social responsibility in the enterprises of agricultural and agro-industrial production in the future.

Список використаних джерел

1. Кирилов Ю. Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації: монографія. Держ. ВНЗ «Херсон. держ. аграр. ун-т». Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 419 с.
2. Баюра Д. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління. Україна: аспекти праці. 2009. № 1. С. 21-25.
3. Ермаков О. Ю., Ігнатенко М. М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. № 18. 2015. С. 7-10.
4. Грішнова О. А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні. Демографія та соціальна політика. 2011. №1. С. 39-46.
5. Шандова Н. В., Жосан Г. В. Соціальна відповідальність : навч. посіб. Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон : Вишемірський В.С. 2015. 306 с.
6. Панухник Я. Г. Соціальна відповідальна діяльність як інструмент модернізації технологій управління підприємством у муніципальній економічній системі. Інноваційна економіка. 2016. № 3-4. С. 60-65.
7. Романюк І. А. Розвиток підприємництва та альтернативних видів діяльності сільського населення. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2014. № 1 (9). С. 117-121.
8. Ігнатенко М. М. Планування і прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. Агросвіт. 2015. № 17. С. 31-37.
9. Зибарева О. В., Вербівська Л. В. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті сталого розвитку підприємництва. Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. 2017. Випуск IV(68). С. 20-35.
10. Marmul L., Krukovskaya E. Certification of agrarian enterprises-producers of organic products in order to enter European markets. Baltic Journal of Economic Studies. 2018. Vol. 4 (4). С. 209-216.
11. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), Volume-8 Issue-3, September 2019. P. 7124-7132.

References

1. Kirilov Y.E. Conceptual bases of competitive development of agrarian sector of economy of Ukraine in the conditions of globalization: monograph. State. University «Kherson State Agrarian University». Kherson: OLDI-PLUS, 2015. 419 p.
2. Bayura D. Corporate social responsibility in the system of corporate governance. Ukraine: aspects of work. 2009. № 1. P. 21-25.
3. Ermakov O.Y., Ihnatenko M.M. Financial and investment support of production innovations and social responsibility of agricultural enterprises. Investments: practice and experience. № 18. 2015. P. 7-10.
4. Grishnova O.A. Social responsibility in the context of overcoming the systemic crisis in Ukraine. Demography and social policy. 2011. №1. P. 39-46.
5. Shandova N.V., Josan G.V. Social responsibility: textbook. way. Kherson. nat. tech. un-t. Kherson: Vyshemirsky VS 2015. 306 p.
6. Panukhnik Y.G. Socially responsible activity as a tool for modernization of enterprise management technologies in the municipal economic system. Innovative economy. 2016. № 3-4. P. 60-65.
7. Romaniuk I.A. Development of entrepreneurship and alternative activities of the rural population. Economy. Management. Business. 2014. № 1 (9). P. 117-121.
8. Ihnatenko M.M. Planning and forecasting the social responsibility of economic entities in the agricultural sector. Agrosvit. 2015. № 17. P. 31-37.
9. Zibareva O.V., Verbivska L.V. Corporate social responsibility in the context of sustainable business development. Scientific Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute KNTEU. 2017. Issue IV (68). P. 20-35.
10. Marmul L., Krukovskaya E. Certification of agrarian enterprises-producers of organic products in order to enter European markets. Baltic Journal of Economic Studies. 2018. Vol. 4 (4). P. 209-216.
11. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Agribusiness Companies. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), Volume-8 Issue-3, September 2019. P. 7124-7132.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди у Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: professorignatenko@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>
Researcher ID: F-9903-2019

Романюк Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та медіакомунікацій
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
вул. Алчевських, 44, м. Харків, 61002, Україна
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9257-2043>
 Researcher ID: G-2200-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Игнатенко Николай Николаевич, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики Университет Григория Сковороды в Переяславе, ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
 e-mail: professorignatenko@ukr.net

Романюк Ирина Анатольевна, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры маркетинга и медиакommunikаций Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко ул. Алчевских, 44, г. Харьков, 61002, Украина
 e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Ihnatenko Mykola, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Economics Department Hrygorii Skovoroda University in Pereiaslav str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
 e-mail: professorignatenko@ukr.net

Romaniuk Iryna, Ph.D., associate professor, associate professor of department of marketing and mediacomunications Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture str. Alchevskikh, 44, Kharkov, 61002, Ukraine
 e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

УДК 339.94: 338.45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-64-75>

МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПРИ ІНТЕГРАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Кушніренко О. М.,
 Зарудна О. С.

Актуальність теми дослідження Глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) є домінуючим елементом світової торгівлі, що інтегрують виробників на різних стадіях переробки різних за рівнем розвитку країн. Потенціал включення українських виробників до ГЛДВ є дуже високим, але нині не використовується в повній мірі. Тільки інноваційні, технологічно оснащені, сертифіковані, з надійною діловою репутацією компанії мають шанс увійти до ГЛДВ.

Постановка проблеми. Виклики пандемії коронавірусу посилюють значення обґрунтування й впровадження нових підходів щодо можливостей розвитку промисловості України, зокрема для успішної інтеграції у ГЛДВ.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах коронакризи відбулися зміни в організації світової торгівлі, пов'язані з порушенням мереж поставок товарів проміжної переробки, переорієнтацією на більш короткі ланцюги та посиленням контролю за якістю і безпечністю продукції з дотриманням санітарних норм. Це відкриває нові можливості для українських виробників, а проблема зниження ризиків та усунення перешкод при цьому залишається недостатньо дослідженою.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є висвітлення ключових ризиків та розробка комплексу заходів для їх мінімізації при інтеграції української промисловості до ГЛДВ.

Метод або методологія проведення дослідження. У роботі використано загально-наукові методи: системного аналізу, абстрактно-логічний, експертних оцінок, а також спеціальні методи дослідження: статистичних порівнянь, групування, вибірки (для ідентифікації ризиків при інтеграції до ГЛДВ).

Галузь застосування результатів. Науково обґрунтовані пропозиції і рекомендації щодо мінімізації ризиків та усунення перешкод при інтеграції до ГЛДВ для української переробної промисловості можуть бути використані в діяльності органів державної влади, місцевого управління та провідних недержавних інституцій.

Висновки. Аналіз розвитку ГЛДВ в умовах постпандемічних обмежень дозволив визначити ключові ризики та перешкоди для українських виробників, а саме високий рівень вразливості від посилення умов контролю та жорстких обмежень щодо поставок; невідповідність рівня цифрового та технологічного розвитку відповідно до світових стандартів; надмірна концентрація імпортової складової окремих категорій товарів, що спричиняє залежність від іноземних постачальників; дефіцит оборотних коштів; зниження прибутковості; погіршення фінансової стійкості та платоспроможності.

Ключові слова: глобальні ланцюги доданої вартості, постпандемічні обмеження, ризики, екзогенні та ендогенні перешкоди, диверсифікація, інтеграція, цифровізація, промисловість, додана вартість.

МИНИМИЗАЦИЯ РИСКОВ ДЛЯ УКРАИНСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ПРИ ИНТЕГРАЦИИ В ГЛОБАЛЬНЫЕ ЦЕПОЧКИ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ

Кушниренко О. Н.,
Зарудная О. С.

Актуальность темы исследования. Глобальные цепочки добавленной стоимости (ГЦДС) являются доминирующим элементом мировой торговли, интегрирующие производителей на различных стадиях переработки различных по уровню развития стран. Потенциал включения украинских производителей в ГЦДС очень высок, но сейчас не используется в полной мере. Только инновационные, технологически оснащенные, сертифицированные, с надежной деловой репутацией компании имеют шанс войти в ГЦДС.

Постановка проблемы. Вызовы пандемии коронавируса усиливают значение обоснования и внедрения новых подходов относительно возможностей развития промышленности Украины, в частности для успешной интеграции в ГЦДС.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В условиях коронакризиса произошли изменения в организации мировой торговли, связанные с нарушением сетей поставок товаров промежуточной переработки, переориентацией на более короткие цепочки и усилением контроля за качеством и безопасностью продукции с соблюдением санитарных норм. Это открывает новые возможности для украинских производителей, а проблема снижения рисков и устранения препятствий при этом остается недостаточно исследованной.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является выявление ключевых рисков и разработка комплекса мер по их минимизации при интеграции украинской промышленности в ГЦДС.

Метод или методология проведения исследования. В работе использованы общенаучные методы: системного анализа, абстрактно-логический, экспертных оценок, а также специальные методы исследования: статистических сравнений, группировки, выборки (для идентификации рисков при интеграции в ГЦДС).

Область применения результатов. Научно обоснованные предложения и рекомендации по минимизации рисков и устранения препятствий при интеграции в ГЦДС для украинской перерабатывающей промышленности могут быть использованы в работе органов государственной власти, местного управления и ведущих негосударственных учреждений.

Выводы. Анализ развития ГЦДС в условиях постпандемических ограничений позволил определить ключевые риски и препятствия для украинских производителей, а именно установлен высокий уровень уязвимости от ужесточения условий контроля и жестких ограничений по поставкам; несоответствие уровня цифрового и технологического развития в соответствии с мировыми стандартами; чрезмерная концентрация импортной составляющей отдельных категорий товаров, вызывающая зависимость от иностранных поставщиков; дефицит оборотных средств; снижение доходности; ухудшение финансовой устойчивости и платежеспособности.

Ключевые слова: глобальные цепочки добавленной стоимости постпандемические ограничения, риски, экзогенные и эндогенные препятствия, диверсификация, интеграция, цифровізація, промисловість, добавленная стоимость.

MINIMIZING RISKS OF INTEGRATING UKRAINIAN INDUSTRY INTO GLOBAL VALUE CHAINS

Kushnirenko Oksana,
Zarudna Olga

Relevance of the research topic Global value chains (GVC) are the dominant element of world trade, which incorporated various stages of processing into global supply chains of different development levels countries. The potential to include of Ukrainian producers into the GVC is very high, but not fully exploited now. Only innovative, technologically equipped, certified companies with a reliable business reputation have a chance to enter GVC.

Formulation of the problem. The challenges of the coronavirus pandemic increase the importance of justifying new approaches to opportunities for Ukrainian industry, in particular, for successful integration into the GVC.

Selection of unexplored parts of the general problem. Changes in the organization of world trade have occurred in the context of the coronary. This is due to disruption of intermediate processing supply chains, shifting to shorter chains and control increasing over the quality and safety of products in compliance with sanitary standards. This opens up new opportunities for Ukrainian producers, while the problem of reducing risks and removing obstacles remains insufficiently studied.

Setting the task, the purpose of the study. The study aims to highlight key risks and development of a set of measures to minimize them while integrating Ukrainian industry in GVC.

Method or methodology for conducting research. The work used general scientific methods: system analysis, abstract logical, expert assessments, as well as special research methods: statistical comparisons, groupings, sampling (to risk identification in the GVC integration process).

Conclusions. *Analysis of the development of GVC in the context of post-pandemic constraints made it possible to identify key risks and obstacles for Ukrainian producers, included among them are a high level of vulnerability was established from tightening control conditions and strict restrictions on supplies; The digital and technological gap in accordance with world standards; excessive concentration of the import component in selected product categories, causes dependence on foreign suppliers; a huge shortage of capital; decrease in profitability; deterioration of financial stability and solvency.*

Key words *global value chains post-pandemic constraints, risks, exogenous and endogenous barriers, diversification, integration, digitalization, industry, value added.*

JEL Classification *E 23, F01, F15*

Актуальність теми дослідження. Традиційно, глобальні ланцюги доданої вартості є домінуючим елементом світової торгівлі і інвестицій, що інтегрують різних виробників на різних стадіях переробки різних за рівнем розвитку країн. Пандемія COVID-19 переконала, що традиційні бізнес-моделі не працюють, а для виживання потрібні інноваційні трансформації. Жорсткі міри ізоляції призвели до закриття кордонів; активізації рещорингу; порушень мереж поставок товарів проміжної переробки; перекриття потоків трудової міграції; закріплення національних пріоритетів щодо забезпечення населення засобами індивідуального захисту, харчовими продуктами та предметами першої необхідності; переорієнтації товарних потоків на задоволення потреб внутрішніх ринків; зростання запиту бізнесу до державної допомоги. До того ж зростання вимог потреб споживачів та збільшення конкуренції між виробниками примушує компанії ставати інноваційними, продукувати інновації, що є додатковою перевагою при виборі учасників глобальних ланцюгів доданої вартості. Тільки інноваційні, технологічно оснащені, сертифіковані, з надійною діловою репутацією компанії мають шанс увійти в ГЛДВ.

Постановка проблеми. Виклики пандемії коронавірусу посилюють значення обґрунтування й впровадження нових підходів щодо можливостей подальшого розвитку промисловості України, зокрема пошуку можливостей для успішної інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості, перспективними серед яких ті, що орієнтовані на циркулярну економіку. Саме це зараз надзвичайно актуально для відродження колишньої промислової потужності України, де переробна промисловість, що має високий потенціал свого розвитку, не має достатнього рівня готовності до майбутніх технологічних викликів, що містить серйозні ризики в умовах посилення глобальної конкуренції і не дозволить виробникам конкурувати зі світовими лідерами вже в середньостроковій перспективі. Все це підвищило запити суспільства до державних інструментів підтримки, пошуку й реалізації власних ресурсів та можливостей економічного розвитку в умовах обмежень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки наукова та експертна спільнота приділяє багато уваги проблемам інтеграції у вищі ланки глобальних ланцюгів доданої вартості. Особливо це стосується отриманню вигід країнами від інтеграції в такі ланцюги, вибору правильної політики з метою поступового просування вгору за ланками ланцюга щодо поставок продукції та послуг з високою доданою вартістю. Так, в дослідженні Д. Родріка зазначено, що глобальні ланцюги доданої вартості приносять користь країнам, що розвиваються, полегшуючи вихід на світові ринки. Вони дозволяють компаніям у країнах, що розвиваються, отримати доступ до світових ринків, виробляючи конкретні завдання без необхідності розвивати побічні галузі [1]. Більшість дослідників визнає те, що в останні роки відбулася глобальна фрагментація виробництва, що спричинило глобальні зміни в організації світового виробництва, зокрема більшість компаній, що виробляють продукцію в розвинених країнах, передали свої виробництва спеціалізованим виробничим фірмам в інших країнах, формуючи глобальні ланцюги доданої вартості [2]. Глобальні ланцюги доданої вартості – це «організаційні системи», які працюють в різних країнах, інтегровані на основі технологічної бази з широким застосуванням інформаційних та комунікаційних технологій, які забезпечують порівняльні конкурентні переваги різним компаніям шляхом інтеграції глобальних і локальних конкурентних переваг (переваги, характерні для конкретної компанії і місця розташування [3]). В той же час, в Україні даному питанню не приділяється достатньо уваги, що призводить до відсутності єдиної політики щодо поступового становлення України як постачальника високотехнологічної продукції з високою частиною доданої вартості.

Метою дослідження є висвітлення ключових ризиків для української переробної промисловості та розробка комплексу заходів для мінімізації ризиків та усунення перешкод при інтеграції до глобальних ланцюгів доданої вартості.

Методи дослідження. У роботі використано загально-наукові методи: системного аналізу, абстрактно-логічний, статистичних порівнянь, групування, вибірки, експертних оцінок. Також застосовано спеціальні методи дослідження: статистичних порівнянь, групування, метаналізу, вибірки (для ідентифікації ключових ризиків при інтеграції українських виробників до глобальних ланцюгів доданої вартості).

Виклад основного матеріалу. За останні десятиліття глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ), інтегруючи країни, різні за рівнем розвитку, в єдиний виробничий ланцюг, посіли домінуюче місце в організації світової торгівлі, ускладнилися й збільшилися за довжиною та кількістю учасників, розширилися географічно за різними континентами світу. Процес виробництва товарів, від сировини до кінцевого продукту, все частіше розподіляється між різними підприємствами, де необхідні професійні знання та матеріали належної якості доступні за конкурентною ціною. Компанії оптимізують свої виробничі процеси, розміщуючи різні етапи створення вартості продукту (проекування, виробництво, маркетинг, дистрибуція) на різних виробничих майданчиках у різних країнах.

Найбільш яскравим прикладом є виробництво автомобілів. Автомобілебудування інтегрує компанії та види діяльності, що займаються виробництвом автомобілів, деталей та комплектуючих, є найбільшим

світовим промисловим сектором із загальним виробництвом одиниць продукції майже 90,3 мільйонів у 2019 році. Продукція галузі (вироби, деталі та компоненти) – це другий найбільш популярний товар у світі після електронних приладів та обладнання. Аналізуючи особливості розвитку ГЛДВ в автомобільній промисловості, ми бачимо, що найбільший дохід формується на стадії виробництва, складання та продажів, а рентабельність є найвищою на первинних ланках – добування (19%), переробки (7%) та виробництва (6%) (рис. 1).

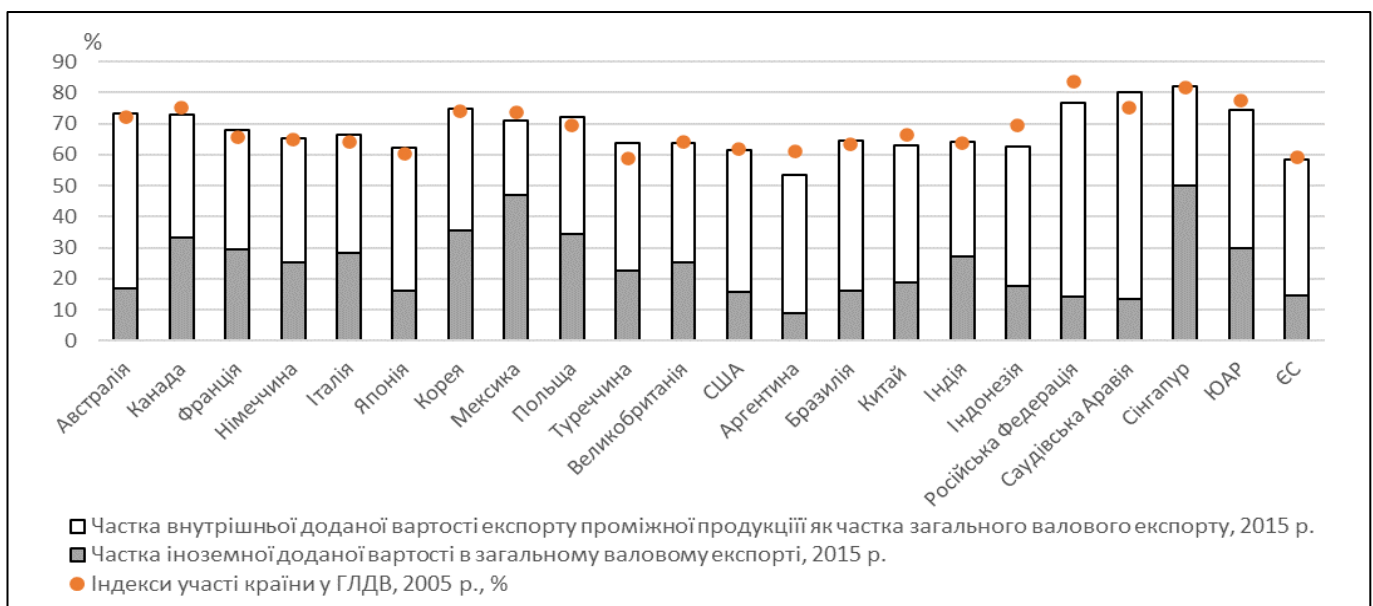
	Добування	Переробка	Виробництво	Складання	Розповсюдження
Рентабельність, %	19	7	6	4	1
Дохід, млрд дол. США	36,52	60,47	217,8	62,05	752
Вартість робочої сили (% витрат на оплату праці на 1 долар готової продукції)	16	2	4	4	5
Інтенсивність інноваційної діяльності (% доходу, вкладеного в НДДКР)	1	2	3	3	0
Конкурентне середовище (гравці в секторі)	8870	4630	57	21	16700

Рисунок 1. Розподіл доданої вартості на різних ланках ГЛДВ в сфері автомобілебудування

Джерело: побудовано авторами за даними Всесвітнього економічного форуму [4].

Зокрема в Україні є успішні кейси вбудовування українських підприємств до ГЛДВ: компанія «Kromberg & Schubert» має в Луцьку та Житомирі заводи з виробництва електричної проводки для автомобілів BMW та Mercedes; на Львівщині діє фабрика «Leoni AG», яка випускає аналогічну продукцію для машин Opel; корпорація «KOSTAL Ukraine» виготовляє електрообладнання та рульові колонки для авто європейських марок; виробнича філія «Аутомотив Електрик Україна», заснована «Prettl Kabel Konfektion GmbH», експортує автомобільні деталі до Євросоюзу; компанія «Гроклін-Карпати» займається пошивом сидінь для BMW, Volkswagen, Audi, Smart, Mercedes, Porsche, а також авто інших марок; завод «Disla» на Київщині, виготовляє легкосплавні диски для авто, експортуючи при цьому до країн Європи близько половини продукції [5].

За даними агентства Маккінсі, з 2000 до 2020 рр. вартість торгівельних потоків проміжних товарів зростає втричі і досягла 10 трлн. доларів в рік [6]. Залучення країн у ГЛДВ зображено на рис. 2.

Рисунок 2. Індекси участі країн світу у ГЛДВ в переробній промисловості

Джерело: побудовано авторами за даними OECD [7].

За наведеними даними, видно, що країни, які розвиваються, при виробництві товарів на експорт використовують більше іноземних проміжних ресурсів і є більш залученими до участі у ГЛДВ, ніж такі розвинуті країни як США, Австралія та Японія, де більша частина створення ланцюгів доданої вартості зосереджена на власній території. Хоча, експорт розвинутих країн не містить високої частки іноземної доданої вартості, проте їх проміжні ресурси широко використовуються у наступних ланках ГЛДВ, внаслідок чого мають достатньо високе значення індексу участі у ГЛДВ.

З 2005 по 2016 рр. в переробній промисловості більшості країн G20 відзначається зниженням частки вітчизняної доданої вартості щодо частки валового експорту (рис. 3). У країнах, де частка вітчизняної доданої вартості підвищилася, це може пояснюватися складом експорту. Тобто, ці країни експортують більше проміжні товари та продукцію тих галузей, де поділ виробництва не так превалює.

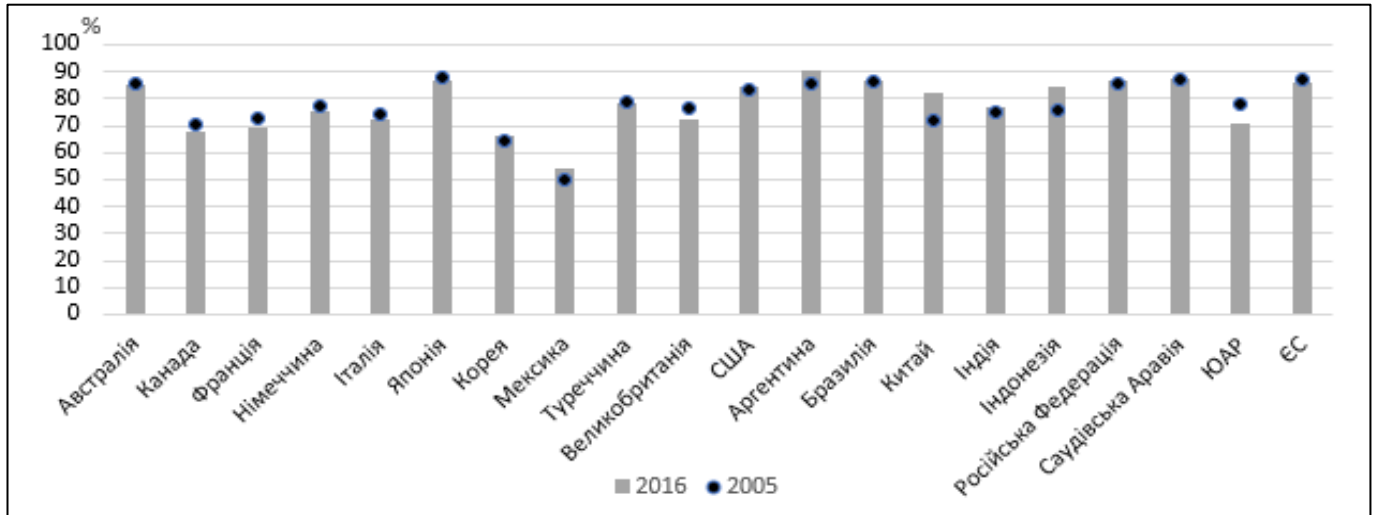

Рисунок 3. Частка вітчизняної доданої вартості у валовому експорті в переробній промисловості, %
Джерело: побудовано авторами за даними OECD [7].

Відзначимо, що у 2005 – 2015 рр. лідерами у формуванні глобальних ланцюгів доданої вартості є виробництво деревини, меблів, електроніки та приладів, харчових продуктів, хімічних виробів. Частка вітчизняних проміжних товарів в експорті дає уявлення про участь у вертикальній спеціалізації. Значущість вертикальних зв'язків між галузями відображає довжина ГЛДВ, що відображає кількість стадій виробничого процесу у ГЛДВ. Одні з найбільш довгі ланцюги ГЛДВ спостерігаються у виробництві транспортного обладнання, електричного й оптичного обладнання. Виробництво електричного й оптичного обладнання та транспортного обладнання є найбільш інтернаціоналізованими. Велика частина важливих стадій виробництва знаходиться за кордоном, підкреслюючи регіональний характер виробництва.

Таким чином, ГЛДВ є ефективними через економію на масштабах виробництва, використання переваг пільгових режимів торгівлі, трансферу нових знань та технологій. Підприємства, які успішно інтегрувались у глобальні виробничі мережі, досягли, крім прибуткової діяльності, поліпшення таких показників, як рівень запасів, своєчасність постачання та коротший час виконання. Водночас інтеграція в ГЛДВ пов'язана з суттєвими ризиками для української промисловості (рис. 4). Участь в ГЛДВ в умовах низької динаміки експорту готової продукції, може призвести до гальмування структурної трансформації промисловості в частині зростання поставок товарів первинної переробки, як це відбулось в країнах Латинської Америки [8].

1. Пандемія COVID-19 спричинила найшвидший і найглибший економічний шок в організації ГЛДВ і змусила змінити традиційні бізнес-моделі. Жорсткі заходи ізоляції призвели до таких загрозливих наслідків:

- ✓ закриття кордонів;
- ✓ перекриття потоків трудової міграції;
- ✓ порушення мереж поставок товарів проміжної переробки;
- ✓ скорочення операційної діяльності;
- ✓ дефіцит оборотних коштів, зниження прибутковості, погіршення фінансової стійкості та платоспроможності, зростання ймовірності банкрутства;
- ✓ зростання запиту бізнесу до державної допомоги.

Відбулось зниження імпорту сировини та комплектуючих для переробної промисловості в ланцюгах поставок Китаю, ЄС та США внаслідок постпандемічних обмежень. Це спричинило істотний вплив на країни, інтегровані в ГЛДВ, та стосується й промисловості України. Експорт з Китаю зменшився до всіх регіонів світу, що спочатку пандемії мало критичні наслідки зриву поставок та термінового пошуку товарів-замінників. Це сприяло скороченню довжини ланцюгів доданої вартості й особливо проявилось у секторах електроніки, обчислювальної техніки та виробництва текстилю.

Рисунок 4. Ключові ризики при інтеграції в ГЛДВ

Джерело: розроблено авторами.

Також постпандемічні обмеження мають великий вплив на трудомісткі ланцюги створення вартості через їх відносно високу залежність від ручної праці або роботи на відкритому повітрі. В умовах коронакризи, попит різко впав на товари, що не мають істотного значення, та подорожі, вразивши компанії в галузі одягу та взуття, нафтопродуктів та аерокосмічної галузі. Навпаки, для регіонально орієнтованих ланцюгів створення вартості, таких як сільське господарство, харчові продукти та напої, будівельні матеріали, гума та пластмаси, попит на продукцію продовжує зростати.

2. Участь в глобальних ланцюгах доданої вартості переважно на первинних ланках (виробництво напівфабрикатів, комплектуючих з низькою доданою вартістю)

Загальноприйнятим показником участі у ГЛДВ є торгівля проміжними товарами. [9] Так, за даними Світового банку (порталу WITS) [10], частка експорту проміжної продукції в структурі світової торгівлі становила 20,78% у 2018 р. В структурі експорту країн «Великої двадцятки», насамперед Китаю, Індії, Японії та Кореї, проміжна продукція становить 16,7%, 32,6%, 19,7%, 23,4% відповідно яка потім проходить додаткову переробку в країнах-партнерах, торгівля якої проходить в межах ГЛДВ.

Частка експорту проміжних товарів України перевищує показники активних учасників ГЛДВ – це 44,7% експорту проміжних товарів, що призначені для подальшої переробки у 2018 році. В Україні розвинуте виробництво товарів проміжної групи, яка використовується як складова ГЛДВ (рис. 5).

Проте структура українського промислового експорту свідчить, що товарне наповнення лишається незмінним – сировинним і низькотехнологічним. [11] Протягом 2010–2018 рр. частка експорту високотехнологічних товарів мала тенденцію до скорочення та становила у 2018 р. усього 3,3% загального експорту України (при загальносвітових показниках у середньому 10%).

В Україні відбувається поступове зменшення експорту товарів проміжної обробки з 49,0% у 2010 році до 44,7% в 2018 р. [10], що посилює значення впровадження невідкладних дій зі стимулювання експорту продукції з більш високою часткою доданої вартості. Експортно-орієнтована модель розвитку з переважанням

сировинної складової в промисловому експорті (експорт сировини становить 30,1% всього промислового експорту, тоді як експорт високотехнологічних товарів лише 7,1%), призвели до того, що в Україні наразі зосереджені в основному перші виробничі стадії, яким властиві такі риси, як капіталомісткість, низький попит на НДДКР і високопродуктивну робочу силу, незацікавленість у розвитку суміжних виробництв. Саме цим пояснюється несприйнятливність до інновацій, складність диверсифікації економіки.

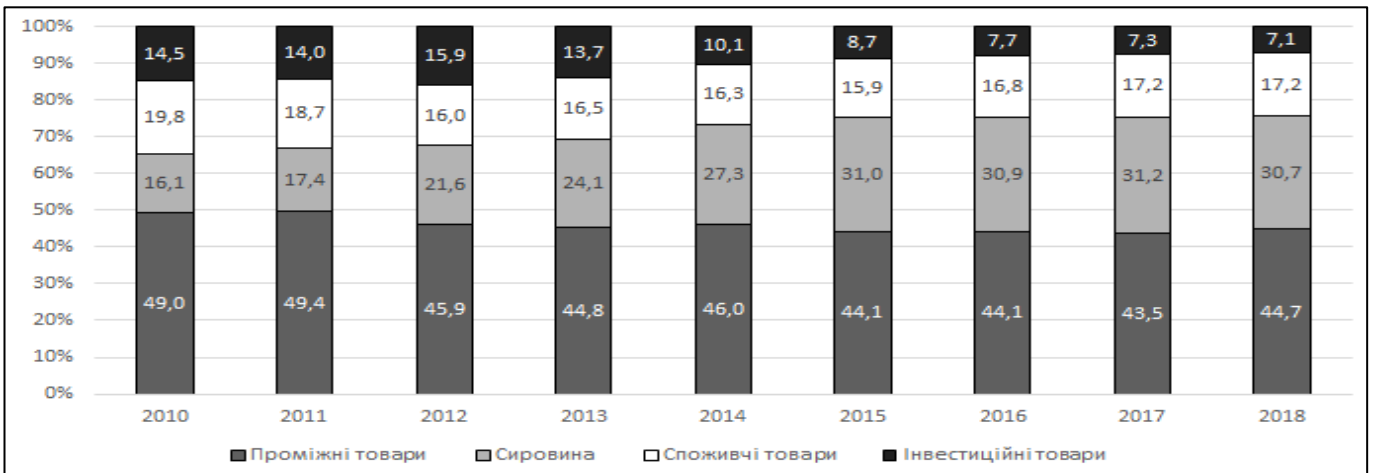

Рисунок 5. Структура експорту товарів України за етапами обробки, 2010–2018 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Світового банку [10].

3. Надмірна концентрація імпоротної складової окремих категорій товарів, що спричиняє залежність українського виробника від іноземних постачальників

Виробництво вітчизняної промислової кінцевої продукції або проміжної продукції є значно залежним від імпорту сировини, матеріалів та напівфабрикатів, ніж від вітчизняної продукції. Загалом по промисловості частка імпортової сировини, комплектуючих та нематеріальних послуг у процесі виробництва вітчизняних товарів у 2019 р. становила 25,8%. Найбільший вміст імпорту з досліджуваних галузей має виробництво гумових і пластмасових виробів (54,4%), виробництво коксу та коксопродуктів (53,7%) та виробництво текстилю й одягу (44,5%). Найменш залежними від імпортованих сировини, комплектуючих та нематеріальних послуг є виробництво готових металевих виробів (28,3%), металургійне виробництва (22,4%), виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів (18,3%) (рис. 6).

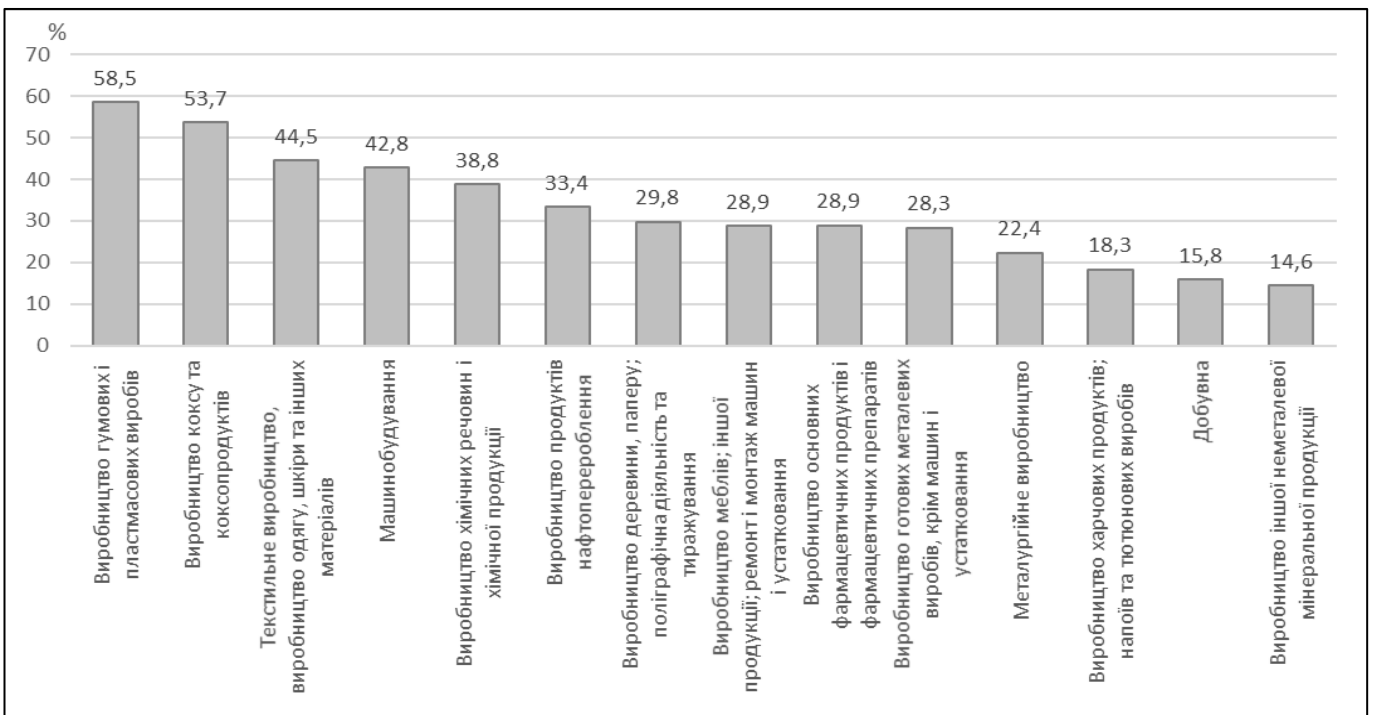

Рисунок 6. Частка імпорту в проміжному споживанні за видами діяльності промисловості України у 2019 р., %

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [12].

Наразі спостерігається надмірна концентрація імпортової складової окремих категорій товарів та значне збільшення імпорту товарів кінцевого споживання, який склав у 2018 р. 41,1% загального імпорту промисловості.

Водночас співставлення показників імпортової складової в експорті галузі та частки галузі у валовому експорті України найбільш повно відображає ступінь інтегрованості промисловості у ГЛДВ (табл. 1).

Таблиця 1. Імпортна складова в експорті галузі та частка галузі у валовому експорті України у 2018 р.

Вид діяльності	Імпортна складова в експорті галузі	Частка галузі у валовому експорті
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	53,6	2,0
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність	69,1	3,7
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	60,7	1,6
Виробництво електричного устаткування	51,4	2,0
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	62,2	8,2
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	78,7	2,0
Виробництво інших транспортних засобів	76,0	0,7

Джерело: складено авторами за даними Держстату України [12].

Усі вищезазначені галузі мають не високий рівень інтегрованості у ГЛДВ та знаходяться в середині ланцюга створення доданої вартості. Ми сьогодні в основному є конкурентними в галузях сировинного вектору, а для того, щоб успішно розвиватися в умовах коронакризи необхідно просуватися на вищі ланки ланцюгів доданої вартості. Модернізація матеріально-технічної бази та подальша цифровізація бізнес-процесів сприятимуть просуванню українських виробників на більш високі ланки.

4. Низький рівень кількості постачальників, що може збільшити ймовірність зриву та збільшити поширення шоків

Згідно досліджень ОЕСД, концентрація постачальників зменшує можливості для диверсифікації виробника, що може мати негативні наслідки для компаній, що працюють на цьому ринку [13]. На багатьох ринках експорт, як правило, зосереджений у кількох країнах-постачальниках, а географічні вектори імпорту, як правило, більш різноманітні. Для загальногосподарського показника концентрації, наприклад, для деяких частин лінійного телефонного обладнання три чверті світового постачання забезпечується трьома країнами: Китаєм, В'єтнамом та Кореєю. Фірми, що працюють з цими комплектуючими, не мають можливостей швидкого переходу на нові джерела постачання у випадку збоїв поставок. Це означає, що пропозиція досить концентрована, і кілька країн спеціалізуються на виробництві та продажу за кордоном, однак пропозиція в кінцевому рахунку забезпечує кінцевий попит у різноманітному діапазоні країн. Зосередження уваги на товарних групах показує, що комп'ютери та телефони демонструють на сьогодні найвищий ступінь концентрації в світовий експортний ринок: в середньому 79% експорту комп'ютерних товарів припадає лише на п'ять країн. Загалом, різниця у концентрації експорту порівняно з імпортом менша для проміжних товарів, підкреслюючи, що важливою характеристикою ГЛДВ є те, що пропозиція проміжних товарів менш концентрована, ніж пропозиція кінцевих товарів, вказуючи на те, що можливі вузькі місця можуть виникати більше за ланцюгом створення вартості.

Зростання стійкості ланцюгів доданої вартості сприятиме збільшення внутрішнього виробництва. Водночас розміщення виробництва окремих складових у певних країнах пов'язано з економічним обґрунтуванням доцільності такого заходу з врахуванням спеціалізації, доступу до споживчих ринків, економії від масштабу, природними ресурсами. Високотехнологічні ланцюги створення вартості сформовані як спеціалізовані екосистеми, що склалися в певних місцях, з унікальними постачальниками та спеціалізованими талантами. Рішення перенести виробництво за межі цієї екосистеми в нове місце є дорогим.

5. Спроможність виробника приєднуватися до вищих ланок ГЛДВ безпосередньо пов'язана з цифровізацією та відповідністю рівня технологічного розвитку до світових стандартів

Глобальне виробництво активно застосовує цілий ряд цифрових технологій Індустрії 4.0, таких як штучний інтелект, Інтернет речей, вдосконалена робототехніка та цифрові платформи. Зараз компанії мають доступ до нових рішень для запуску сценаріїв, оцінки компромісів, підвищення прозорості, прискорення реакцій та навіть зміни економіки виробництва.

Більшість компаній все ще перебувають на ранніх стадіях цифрових трансформацій, щоб пов'язати весь ланцюжок створення вартості безперебійним потоком даних. Цифрові технології можуть принести великі переваги ефективності та прозорості, які ще мають бути повністю реалізовані.

Наприклад, коли відбулася пандемія COVID-19, «Nike» використовувала прогностичну аналітику, щоб вибірково маркувати товари та скорочувати обсяги виробництва, це дозволило перенаправляти продукцію з стаціонарних магазинів на продажі електронної комерції, частково завдяки прямим споживчим онлайн-

продажам через власний навчальний додаток. Як результат компанія зазнала меншого падіння продажів, ніж деякі її конкуренти.

В Україні, як зазначає консалтингова компанія «KPMG International Limited» у звіті «Погляд керівників бізнесу в Україні 2020» пандемія прискорила цифровізацію бізнес-процесів для 39% опитаних менеджерів компаній у різних галузях економіки, найуспішнішим виявилось переведення в цифру операційної діяльності (39%) та створення нових цифрових бізнес-моделей й потоків доходів (36%) [14].

6. Просування в Україні стандартів сталої промисловості (нові принципи та стандарти ESG – Environmental, Social and Governance factors)

Пандемія COVID-19 виявила «вузькі місця» традиційних бізнес-моделей, зокрема вразливість глобальних ланцюгів доданої вартості від посилення умов контролю та жорстких обмежень щодо поставок. Це посилило важливість впровадження екологічних, соціальних та урядових принципів (ESG – environmental, social, governance), тобто принципів екологічної, соціальної та управлінської сталості провідними компаніями для досягнення етичного та екологічно стійкого ланцюжка поставок.

Згідно досліджень консалтингового агентства Маккінсі, компанії, які звертають увагу на екологічні, соціальні та управлінські проблеми, отримують конкурентні переваги при створенні доданої вартості, а сильна пропозиція ESG корелює з вищою віддачею власного капіталу, відповідає зменшенню ризику банкрутства та формуванню вищого кредитного рейтингу [15]. ESG як сукупність корпоративних критеріїв (екологічних, соціальних та регулюючих) сприяє побудові ланцюжка створення вартості, який є етичним та стійким до зривів.

Український бізнес також активно долучається до програм сталого розвитку в промисловості ESG, адже це дає можливість успішно інтегруватися до глобальних ланцюгів доданої вартості. Наприклад, в харчовій промисловості: українські продукти харчування є досить привабливими за кордоном, але іноземні конкуренти можуть створити їм бар'єри саме через ESG-принципи, які є слабким місцем українських виробників. Також розвиток ESG допомагає українським компаніям будувати прозору систему управління, знаходити потенційні зони ризику та росту.

В Україні ціла низка компаній здійснила ESG-ініціативи, починаючи від купівлі засобів індивідуального захисту та апаратів ІВЛ для лікарень, закінчуючи перебудовою лікарень [16]. Зокрема, це такі компанії як «Астарта», «ДТЕК», «Кернел», «IDS Borjomi UKRAINE», «Оболонь», «PepsiCo Україна», «Інтерпайп», «Метінвест», «МХП» та багато інших.

Так, згідно Звіту звіт зі сталого розвитку компанії «Астарта» у 2019 р., компанія працювала над поліпшенням корпоративної системи екологічного та соціального управління як стандартизованого процесу виявлення, пом'якшення та моніторингу потенційних ризиків та наслідків, що є частиною загальної системи екологічного і соціального управління (ESMS). Астарта робить внесок для забезпечення здорового способу життя й у місцевих громадах, де веде свій бізнес. Так, у 2019 році відремонтовано та обладнано 20 фельдшерсько-акушерських пунктів та лікарень; 80 команд та 345 учасників отримали підтримку під час підготовки до різних спортивних змагань; встановлено 12 спортивних майданчиків; підтримано 16 змагань; 3414 дітей із малозабезпечених сімей сільських громад забезпечено харчуванням; відремонтовано та обладнано 83 школи та 27 дитячих садочків в сільських громадах; 3533 дітей взяли участь в освітніх проектах; 203 сільських вчителів підвищили свою кваліфікацію на тренінгах та семінарах; в сільських територіях встановлено 19 водогонів та свердловин в рамках співпраці із місцевими громадами тощо. Все це сприяє формуванню сильної, сталої бізнес-моделі, формує довіру до підприємства як з боку внутрішніх споживачів, так і зовнішніх контрагентів, що також сприяє збільшенню експортних продажів.

Країни, що прагнуть створити ефективні ланцюги доданої вартості, також стикаються з **серйозними перешкодами при інтеграції** до таких ланцюгів, котрі можна розподілити на:

- *екзогенні перешкоди:*

- технічні бар'єри в торгівлі – процедури оцінки відповідності вимог до характеристик товарів: тестування, інспекція, реєстрація, акредитація та сертифікація;
- нетарифні бар'єри – квоти, антидемпінгові правила, митні правила й технічне регулювання;
- географічні бар'єри – територіальна віддаленість підприємств, збільшення транспортних витрат в разі погіршення логістики.

- *ендогенні перешкоди:*

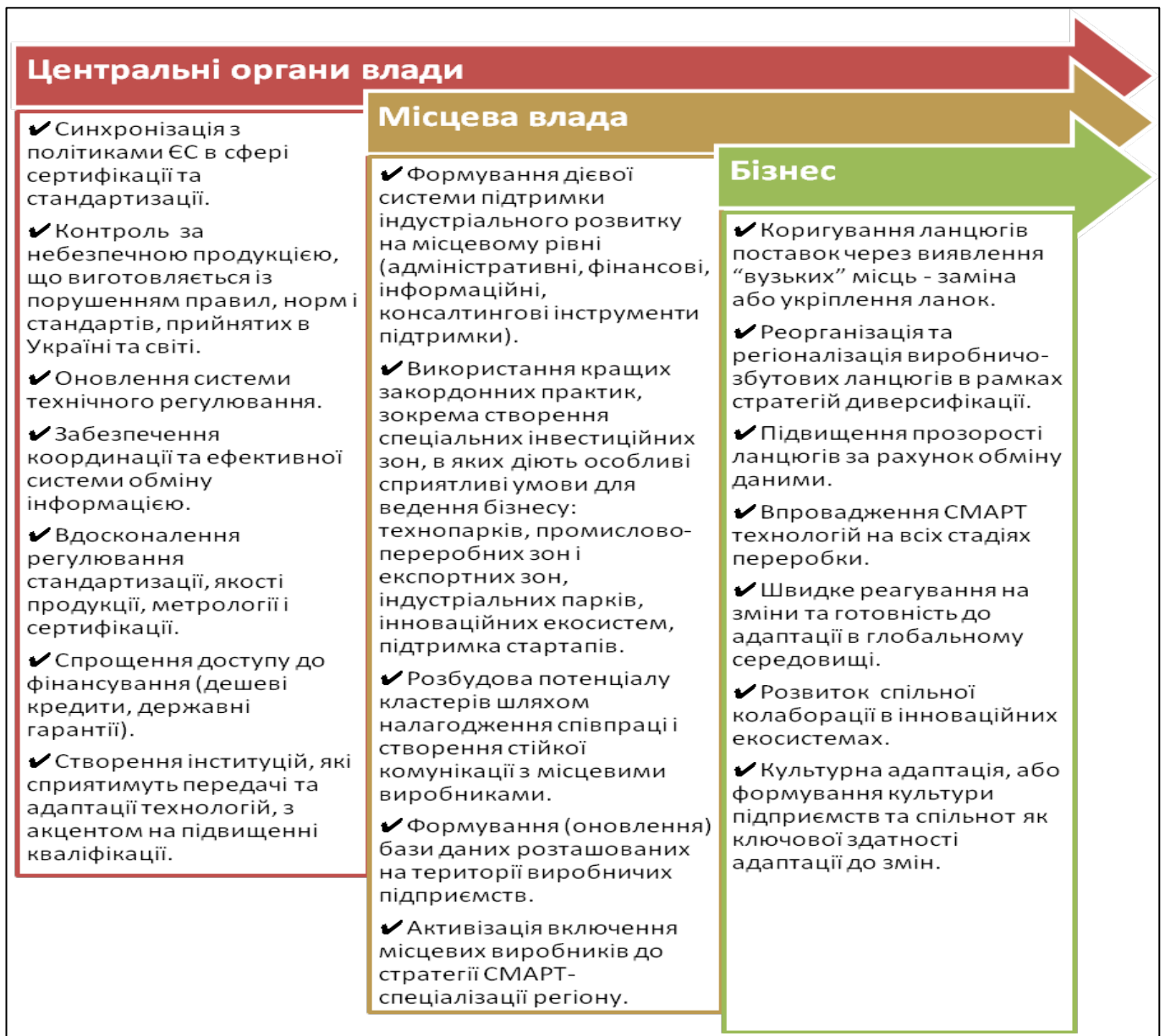
- корпоративно-комунікаційні бар'єри – корпоративна соціальна відповідальність, рівень менеджменту;
- виробничі бар'єри – застаріла матеріально-технічна база, недотримання світових стандартів якості та екологічних вимог, низький рівень цифровізації;
- дефіцит робочої сили – трудова міграція, вузька спеціалізація, необхідність перекваліфікації.

Напрями мінімізації ризиків при інтеграції в ГЛДВ

Для мінімізації наслідків ризиків та перешкод пропонуємо комплекс заходів на взаємопов'язаних рівнях: державний, регіональний, локальний та міжнародний (рис. 7).

Так, на рівні окремих виробників важливим є диверсифікація мережі постачальників. Аудит та диверсифікація ланцюга поставок може мати додаткову перевагу зменшення вуглецевої інтенсивності, підвищення екологічних та трудових норм та розширення можливостей для МСП. Одним із способів досягти стійкості ланцюга поставок є проектування продуктів із загальними компонентами, скорочуючи використання спеціальних деталей у різних товарних пропозиціях. Автомобільні виробники, мабуть, найбільш просунуті в

цьому плані, запровадивши модульні виробничі платформи, які обмінюються компонентами між товарними лініями та виробничими площадками.

Рисунок 7. Заходи для мінімізації наслідків ризиків при інтеграції у ГЛДВ

Джерело: розроблено авторами.

Висновки. Сучасна пандемія коронавірусу поставила Уряди країн перед безпрецедентними викликами, пов'язаними не тільки зі збереженням здоров'я і життя населення країн, але й виживанням національних економік. Зміни, які відбулись у міжнародних відносинах, призвели до скорочення спільних торгівельно-економічних відносин між країнами, наразі ризики їх подальшого ускладнення залишаються високими.

В умовах коронакризи відбулися глобальні зміни в організації світової торгівлі та мережевого виробництва, що дає шанс для української переробної промисловості, для виходу на нові рубежі та оволодіння новими ринковими нішами. Водночас умови нової нормальності постпандемічного світу загострили ризики та посилили перешкоди при інтеграції національних виробників на вищі ланки ланцюгів доданої вартості. Серед них визначальними є ризик зриву ланцюга поставок; вразливість глобальних ланцюгів доданої вартості від посилення умов контролю та жорстких обмежень щодо поставок; невідповідність рівня цифрового та технологічного розвитку відповідно до світових стандартів; надмірна концентрація імпоротної складової окремих категорій товарів, що спричиняє залежність українського виробника від іноземних постачальників; дефіцит оборотних коштів; зниження прибутковості; погіршення фінансової стійкості та платоспроможності; зростання ймовірності банкрутства.

Саме тому розбудова стійких, гнучких ланцюгів поставок, спроможних витримувати потрясіння і швидко перелаштовуватися до нових можливостей матиме ключове значення для сприяння розвитку і набуття

конкурентних переваг в умовах постковіду. Життєвою необхідністю для інтеграції українських виробників до ланцюгів доданої вартості є інноваційна трансформація на основі впровадження технологій Індустрії 4.0. Разом з тим, вважаємо за необхідне наголосити, що в умовах зростаючої невизначеності, що супроводжує коронакризу, дуже важливо поряд з інтеграцією в глобальні ланцюги доданої вартості приділити значну увагу розвитку внутрішнього ринку та зміцненню регіональних ланцюгів доданої вартості, що виступає стабілізуючим фактором розвитку національної економіки.

Список використаних джерел

1. Rodrik D. *New Technologies, Global Value Chains and the Developing Economies. Background Paper 1. September 2018. Prosperity Commission Background Paper Series, No. 1. Oxford. United Kingdom.* URL: www.pathwayscommission.bsg.ox.ac.uk
2. Brennan L., Ferdows K., Godsell J., Golini R., Keegan R., Kinkel S., Srai J.S., Taylor M. *Manufacturing in the World: Where Next? International Journal of Operations and Production Management.* 2015. Vol. 35, No. 9, pp. 1253-1274. URL: <http://dx.doi.org/10.1108/IJOPM-03-2015-0135>.
3. Cattaneo, O., Gereffi, G., Miroudot, S. and Taglioni, D. *Joining, upgrading and being competitive in global value chains: a strategic framework, Policy Research working paper, The World Bank, 2013, No. WPS 6406.*
4. *Reshaping Global Value: Technology, Climate, Trade – Global Value Chains under Pressure.* URL: <https://www.weforum.org/whitepapers/future-of-manufacturing-and-production-report>
5. Українські запчастини користуються попитом в Німеччині. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/26/7067678/>
6. *Risk, resilience, and rebalancing in global value chains: report. McKinsey Global Institute, 2020.* URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/risk-resilience-and-rebalancing-in-global-value-chains#>
7. Database OECD.Stat. Trade in Value Added (TiVA). URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_2018_C1# (дата звернення 15.05.2021)
8. Кушніренко О. М., Зарудна О. С., *Можливості інтеграції української промисловості до глобальних ланцюгів доданої вартості. Економічний вісник університету, 2018. Вип. 39, с. 65-74.* URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-65-74>
9. *Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 158 с.*
10. *World Integrated Trade Solution.* URL: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/WLD/StartYear/1996/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-PRDCT-SHR/Partner/WLD/Product/stages-of-processing>
11. *Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку : науково аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2019.* URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/304.pdf>
12. *Державна служба статистики України.* URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. OECD. *Global value chains: Efficiency and risks in the context of COVID-19.* 2021. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/global-value-chains-efficiency-and-risks-in-the-context-of-covid-19-67c75fdc/>
14. *Погляд керівників бізнесу в Україні 2020. Спецвипуск: COVID-19. KPMG в Україні. 2020.* URL: <https://home.kpmg/ua/uk/home/insights/2020/09/ukraine-ceo-outlook-2020.html>
15. *Five ways that ESG creates value. McKinsey Quarterly. November 14, 2019.* URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/five-ways-that-esg-creates-value>
16. *Скоротити ESG не можна фінансувати – чи ви знаєте де поставити кому? CFA Society Ukraine 2021.* URL: <https://ua.cfaukraine.org/skorotyty-esg-ne-mozhna-finansuvaty-chy-vy-znayete-de-postavyty-komu/>

References

1. Rodrik, D. (2018). *New Technologies, Global Value Chains and the Developing Economies. Background Paper 1. September 2018. Prosperity Commission Background Paper Series, No. 1. Oxford. United Kingdom.* URL : www.pathwayscommission.bsg.ox.ac.uk
2. Brennan, L., Ferdows, K., Godsell, J., Golini, R., Keegan, R., Kinkel, S., Srai, J.S. and Taylor, M. (2015). *Manufacturing in the World: Where Next? International Journal of Operations and Production Management, 35, 9. 1253-1274.* URL : <http://dx.doi.org/10.1108/IJOPM-03-2015-0135>.
3. Cattaneo, O., Gereffi, G., Miroudot, S. and Taglioni, D. (2013). *Joining, upgrading and being competitive in global value chains: a strategic framework, Policy Research working paper, The World Bank. No. WPS 6406.*
4. *Reshaping Global Value: Technology, Climate, Trade – Global Value Chains under Pressure.* URL: <https://www.weforum.org/whitepapers/future-of-manufacturing-and-production-report>
5. *Ukrayins'ki zapchastyny korystuyut'sya popyotom v Nimechchyni [Ukrainian spare parts are in demand in Germany].* URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/26/7067678/>
6. *Risk, resilience, and rebalancing in global value chains: report. McKinsey Global Institute, 2020.* URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/risk-resilience-and-rebalancing-in-global-value-chains#>
7. Database OECD.Stat. Trade in Value Added (TiVA). URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_2018_C1#

8. Kushnirenko O., Zarudna O. (2018). *Mozhlyvosti intehratsiyi ukrayins'koyi promyslovosti do hlobal'nykh lantsyuhiv dodanoyi vartosti [Opportunities for the integration of the Ukrainian industry into global value chains]. Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 39. 65-74. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-65-74>
9. Deineko, L. V. et al. (2018). *Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostannia ta onovlennia ukrayinskoyi ekonomiky: naukovo analitychna dopovid. [Development of industry to ensure the growth and renewal of the Ukrainian economy: scientific and analytical report]. Ed. by L. Deineko. Kyiv, NAS Ukraine, SI «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»*. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/301.pdf>.
10. *World Integrated Trade Solution*. URL: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/WLD/StartYear/1996/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-PRDCT-SHR/Partner/WLD/Product/stages-of-processing>
11. Deineko L. V. (Ed.) (2019) *Promyslova polityka yak klyuchovyy instrument stratehiyi rozvytku : naukovo analitychna dopovid' [Industrial policy as a key tool of development strategy: scientific and analytical report]. za red. d-ra ekon. nauk Deineko L.V. ; NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrayiny»*. Kyiv. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/304.pdf>
12. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. OECD (2021) *Global value chains: Efficiency and risks in the context of COVID-19*. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/global-value-chains-efficiency-and-risks-in-the-context-of-covid-19-67c75fdc/>
14. *Pohlyad kerivnykiv biznesu v Ukrayini 2020. Spetsvypusk: COVID-19. KPMG v Ukrayini 2020 [The view of business leaders in Ukraine 2020. Special issue: COVID-19. KPMG in Ukraine. 2020]*. URL: <https://home.kpmg/ua/uk/home/insights/2020/09/ukraine-ceo-outlook-2020.html>
15. *Five ways that ESG creates value. McKinsey Quarterly. November 14, 2019*. <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/five-ways-that-esg-creates-value>
16. *Skorotyty ESG ne mozhna finansuvaty – chy vy znayete de postavtyty komu? [You can't fund an ESG - do you know where to put it?]* CFA Society Ukraine 2021. URL: <https://ua.cfaukraine.org/skorotyty-esg-ne-mozhna-finansuvaty-chy-vy-znayete-de-postavtyty-komu/>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кушніренко Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: kushnksena@gmail.com

orcid.org/0000-0002-3853-584X

Researcher ID: T-1063-2017

Зарудна Ольга Станіславівна, молодший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: olgaszua@gmail.com,

orcid.org/0000-0002-7253-8091

Researcher ID: S-5188-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кушніренко Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: kushnksena@gmail.com

Зарудная Ольга Станиславовна, младший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: olgaszua@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kushnirenko Oksana, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Senior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: kushnksena@gmail.com

Zarudna Olga, Junior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: olgaszua@gmail.com

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ МОНЕТАРНИМИ АКТИВАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Перчук О. В.,
Яременко Л. М.,
Бородіна Т. Г.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні проблеми формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами.

Метою статті є розроблення наукових підходів і методичних рекомендацій щодо розробки обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами на лісогосподарських підприємствах.

Методологія проведення роботи. Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, основні підходи та положення обліково-аналітичного забезпечення системи управління, що висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Для виконання поставлених завдань використано методи: діалектичний метод пізнання – для аналізу законодавчо-нормативних документів та наукових праць вчених, що стосуються проблематики формування дієвої системи обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами; аналізу та синтезу - при дослідженні та узагальненні зарубіжного та вітчизняного досвіду теоретико-методичних основ обліку та аналізу монетарних активів; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використанні в практичній діяльності підприємств лісогосподарського комплексу для підвищення ефективності управлінської діяльності.

Результати і висновки роботи. На основі проведеного дослідження розкрито сутність монетарних активів, визначено їх роль у забезпеченні функціонування підприємств лісової галузі. Обґрунтовано важливість побудови системи обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами, охарактеризовано її складові та визначено проблемні моменти реалізації облікової та аналітичної функцій при формуванні інформації для потреб управління монетарними активами та грошовими потоками лісогосподарських підприємств.

Підприємства лісогосподарського комплексу потребують збалансованості грошових потоків та їх поповнення для більш ефективного фінансування своєї діяльності. Управління підприємством повинно ґрунтуватись на аналізі й оцінці грошових потоків з використанням інформації, яку формує система обліку та аналізу. Таким чином, використання інформації про монетарні активи повинно стати важливим елементом оцінки якості управління підприємством і привести до підвищення ефективності використання і прогнозування грошових потоків.

Ключові слова: аналіз, грошові кошти, монетарні активи, облік, обліково-аналітичне забезпечення, підприємства лісового господарства, управління.

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ МОНЕТАРНЫМИ АКТИВАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА

Перчук О. В.,
Яременко Л. М.,
Бородіна Т. Г.

Предмет исследования: теоретические и практические проблемы формирования системы учетно-аналитического обеспечения управления монетарными активами.

Целью статьи является разработка научных подходов и методических рекомендаций по формированию учетно-аналитического обеспечения управления монетарными активами на лесохозяйственных предприятиях.

Методология проведения работы. Методологической основой исследования являются общетеоретические методы научного познания, основные подходы и положения учетно-аналитического обеспечения системы управления, которые освещены в работах отечественных и зарубежных ученых. Для выполнения поставленных задач использованы методы: диалектический метод познания – для анализа законодательно-нормативных документов и научных трудов ученых, касающиеся проблематики формирования действенной системы учетно-аналитического обеспечения управления монетарными активами; анализа и синтеза – при исследовании и обобщении зарубежного и отечественного опыта теоретико-методических основ учета и анализа монетарных активов; абстрактно-логический – для теоретических обобщений и формулирование выводов.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности предприятий лесного комплекса для повышения эффективности управленческой деятельности.

Результаты и выводы работы. На основе проведенного исследования раскрыта сущность монетарных активов, определены их роль в обеспечении функционирования предприятий лесной отрасли. Обоснована важность построения системы учетно-аналитического обеспечения управления

монетарними активами, охарактеризовані її складові частини та визначені проблемні моменти реалізації учетної та аналітичної функцій при формуванні інформації для потреб управління монетарними активами та грошовими потоками лісогосподарських підприємств.

Підприємства лісного комплексу потребують сбалансованості грошових потоків та їх поповнення для більш ефективного фінансування своєї діяльності. Управління підприємством повинно ґрунтуватися на аналізі та оцінці грошових потоків з використанням інформації, яку формує система учета та аналізу. Таким чином, використання інформації про монетарні активи повинно стати важливим елементом оцінки якості управління підприємством та привести до підвищення ефективності використання та прогнозування грошових потоків.

Ключеві слова: аналіз, грошові засоби, монетарні активи, учет, учетно-аналітичне забезпечення, управління лісного господарства, управління.

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR MONETARY ASSETS MANAGEMENT IN FORESTRY ENTERPRISES

Perchuk Oksana,
Yaremenko Liudmila,
Borodyna Tetiana

The subject of research: theoretical and practical problems of forming a system of accounting and analytical support for monetary assets management.

The purpose of the study is to develop scientific approaches and methodical recommendations for the development of accounting and analytical support for monetary assets management in forestry enterprises.

Method or methodology for conducting research. The methodological basis of the study is general theoretical methods of scientific knowledge, the main approaches and framework of accounting and analytical support of the management system, which are highlighted in the works of domestic and foreign scientists. To reach the research tasks the following methods were used: dialectical method of cognition – to analyze legislative and regulatory documents and scientific works of scientists concerning the formation of an effective system of accounting and analytical support for monetary assets management; analysis and synthesis – to study and generalize the foreign and domestic experience of theoretical and methodological fundamentals of the accounting and analysis of the monetary assets; abstract logical – for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

The field of application of results. The results of the study can be used in the practice of forestry enterprises to improve management efficiency.

The results of research and conclusions. Based on the study, the essence of monetary assets is revealed, their role in ensuring the functioning of forestry enterprises is determined. The importance of building a system of accounting and analytical support for monetary assets management is substantiated; its components are characterized, and the problematic aspects of accounting and analytical functions implementation in generating the information for managing forestry enterprises' monetary assets and cash flows are determined.

The enterprises of the forestry complex need the cash flows balancing and replenishment for more efficient financing of their activities. Enterprise management should be based on the analysis and evaluation of cash flows using the information generated by the accounting and analysis system. Thus, the use of information about monetary assets should become an important element in assessing the quality of enterprise management, and lead to improving the efficiency of cash flow use and forecasting.

Key words: analysis, cash, monetary assets, accounting, accounting and analytical support, forestry enterprises, management.

JEL Classification: M41, Q19.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування підприємств лісової галузі в Україні створюють особливу необхідність у обґрунтованості прийнятих управлінських рішень. На сьогодні лісове господарство – складна галузь, яка впливає на розвиток національної економіки. Однак поки що у ній ще не вироблено чіткої концепції щодо розвитку недержавних підприємницьких структур, на відміну від європейських країн, де можемо зустріти приклади високої продуктивності приватних лісів. На даному етапі в Україні лісогосподарська галузь утримується за рахунок державного бюджету, тобто вона знаходиться в державній формі власності. Це зумовлено також тим, що основна продукція – деревина – дозріває десятки, а в регіонах Карпат України – навіть 100-140 років при щоденній потребі в ній. Тому найнебезпечнішим є вузькогалузевий, споживацький, лісоексплуатаційний підхід до лісо- і природокористування. На думку багатьох вчених та практиків в галузі лісового господарства, реформування галузі потребує вдосконалення механізму фінансового забезпечення лісового господарства з урахуванням регіональних особливостей, вдосконалення системи оподаткування, оновлення системи продажу необробленої деревини тощо [1].

Пріоритетним завданням є пошук шляхів самостійного виживання державних лісогосподарських підприємств на основі реальної оцінки їх конкурентної позиції на ринку та обґрунтування адекватних рішень відповідно до поточної та перспективної ринкової кон'юнктури. У свою чергу, поглиблення ринкових відносин та глобалізаційних процесів, зумовлює розширення кола проблем, що покликані вирішувати бухгалтерський облік та економічний аналіз.

У таких умовах питання створення ефективної системи контролю та управління інформацією щодо руху фінансових потоків на лісогосподарських підприємствах набуває пріоритетного значення в загальній системі

управління суб'єктом господарювання. Раціональна організація процедур спостереження, реєстрації, контролю, аналізу грошових коштів та їх потоків повинна здійснюватися на всіх рівнях системи управління підприємством та сприяти ефективному їх використанню. Адже, втрата лісогосподарськими підприємства фінансової стабільності носить не лише фінансово-економічні наслідки, але й соціальні, екологічні та негативно відображається на цінності деревини та погіршені товарної і асортиментної структури продукції.

Фінансові засоби (кошти) часто без достатніх підстав називаються монетарними, а матеріальні і нематеріальні активи – немонетарними. Монетарні активи відносяться до тих особливих категорій, які завжди були найбільш актуальними в економічній думці, оскільки в процесі грошового руху найбільшою мірою проявляються і реалізуються інтереси суб'єктів ринку. Під монетарними об'єктами загалом розуміються об'єкти, вартісна оцінка яких фіксована їх статусом або договором і не залежить від змін купівельної спроможності відповідної грошової одиниці. Загальним об'єктом у системі управління фінансовими ресурсами виступають саме монетарні активи, основою яких є гроші виражені в різних формах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконалення управління лісогосподарським підприємством в цілому за допомогою обліково-аналітичного забезпечення досліджено в працях Макарєнко А. [2]. Питання теорії та практики обліку, аналізу та контролю грошових коштів досліджували такі автори як А. Андросова, С. Береза, М. Білуха, Н. Бондаренко, Ф. Бутинець, С. Голов, Н. Грабова, Н. Гудзь, В. Завгородній, З. Задорожній, Є. Калюга, Г. Кірейцев, М. Кужельний, Л. Кулаковська, Н. Малюга, Ю. Піч, А. Поддєрьогін, Н. Попадинець, В. Таран, О. Терещенко, Л. Сук, Р. Хом'як, М. Чумаченко та інші. Проблеми теорії та методології обліку та контролю монетарних активів досліджувала в своїх працях В. Скоробагатова [3]

Постановка завдання. Метою статті є розроблення наукових підходів і методичних рекомендацій щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами на лісогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Обліково-аналітичне забезпечення управління монетарними активами перш за все передбачає реалізацію таких його функцій, як облік та аналіз, останні знаходяться у тісному взаємозв'язку та утворюють обліково-аналітичну систему з метою забезпечення менеджерів усіх ланок управління підприємств необхідною інформацією задля впровадження ефективних рішень. Індикаторами ефективності використання коштів можна розглядати динаміку певних показників, які характеризують ефективність управління.

Підсистема облікового забезпечення управління монетарними активами складається з трьох взаємопов'язаних елементів: ланки первинного обліку, аналітичного обліку та підсумкового обліку.

Невіддільними елементами бухгалтерського обліку монетарних активів є великий потік первинних документів щодо оформлення руху грошових коштів, постійне виконання арифметичних операцій, перевірка правильності розрахунків та законності операцій, зіставлення даних з інформацією на суміжних ділянках обліку тощо.

Первинне оформлення операцій з монетарними активами забезпечується наступними документами, які переважно є уніфікованими формами: прибутковий та видатковий касові ордери, грошовий чек, супровідна відомість, платіжне доручення, виписка банку, фіскальний чек, розрахункова квитанція, платіжна відомість, фіскальний касовий чек.

Підсистема аналітичного забезпечення управління монетарними активами через реалізацію функції аналізу досліджує наявність, структуру, динаміку монетарних активів та окремих їх складових за допомогою аналітичних та економіко-математичних методів, вивчає ефективність їх використання, вивчає їх вплив на ліквідність, платоспроможність та загалом фінансовий стан підприємства. До базових методів аналізу монетарних активів можна віднести:

- горизонтальний та вертикальний аналіз руху монетарних активів;
- трендовий аналіз руху монетарних активів;
- коефіцієнтний аналіз.

Аналіз звітів держлігоспів і показників їх фінансово-економічного стану створює досить велику інформаційну базу про рівень їх фінансового становища та ефективність управління грошовими потоками та монетарними активами.

У господарській діяльності будь-якого суб'єкта грошові кошти є базою фінансового добробуту та є основою для забезпечення сучасної схеми здійснення розрахункових операцій. Наявність на лісогосподарському підприємстві обігових коштів у достатній мірі є запорукою нарощення активів, підвищення рівня рентабельності, ліквідності і, як результат, забезпечення фінансової рівноваги та платоспроможності.

Введення вище наведеного поділу активів на монетарні і немонетарні в практику бухгалтерського обліку України пов'язано з рядом проблем, але основним фактором стало закріплення монетарно-немонетарного методу оцінки в Міжнародних стандартах фінансової звітності, а згідно ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» національні стандарти не повинні суперечити міжнародним.

Зважаючи на вище сказане, важливим елементом системи обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами є нормативно-правова складова, яка формується на декількох рівнях, зокрема:

1 рівень. Міжнародні норми права (МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів», МСБО 29 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції»).

2 рівень Законодавчі акти України (Цивільний кодекс, Господарський кодекс, Податковий кодекс, Кодекс про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс, Закони України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» тощо).

3 рівень. Укази Президента та Постанови НБУ (Указ Президента України «Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки»).

4 рівень. Підзаконні нормативні документи (НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів», П(С)БО 22 «Вплив інфляції», Інструкція «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», Інструкція НБУ «Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України», Інструкція НБУ «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків в національній та іноземній валютах» та ін.).

5 рівень. Децентралізовані нормативні документи (Рішення і постанови органів місцевого самоврядування, локальні нормативно-правові документи, положення про облікову політику що стосуються монетарних активів).

Загородній А.Г. до немонетарних активів відносить всі активи, крім грошових коштів та їх еквівалентів, дебіторської заборгованості у фіксованій (або визнаній) сумі грошей [4, с. 23].

Американські дослідники Е.С. Хендріксен та М.Ф. Ван Бред розуміють під монетарними активами права (вимоги) на фіксовану кількість грошових одиниць (наприклад, доларів), що представляє загальну купівельну спроможність. Хоча ціни на товари та послуги можуть змінюватися, вимоги (права), виражені в певній кількості доларів, залишаються незмінними, але купівельна спроможність, або здатність конвертувати ці права в товари та послуги, змінюється. Крім того, Е.С. Хендріксен та М.Ф. Ван Бред вважають, що до монетарних активів слід відносити грошові кошти; обумовлені договором права на певні суми грошових коштів у майбутньому, наприклад дебіторська заборгованість; а також вкладення, які передбачають отримання доходів у вигляді відсотків і дивідендів і будуть відшкодовані у фіксованій сумі, хоча дата відшкодування може бути не визначена, наприклад, як для привілейованих акцій [3].

Згідно з П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» монетарні статті – це статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів [5]. Тобто за зазначених умов, монетарними статтями можуть бути кредиторська та дебіторська заборгованість.

Термін «монетарні статті» більш широкий у порівнянні з терміном «монетарні активи», оскільки він включає в себе як активи, так і зобов'язання.

У відповідності до п. 8 МСФЗ (IAS) 38 «Нематеріальні активи» монетарні активи – наявні грошові кошти та активи, що підлягають отриманню у вигляді фіксованих або визначених сум грошових коштів.

МСФЗ (IAS) 21 «Вплив змін обмінних курсів валют» п. 8 визначає монетарні статті як одиниці готівкової валюти, а також активи і зобов'язання до отримання чи виплати, виражені фіксованою або визначеною кількістю валютних одиниць [6].

Якщо виходити з того, що термін «одиниці готівкової валюти» не охоплює кошти на депозитних рахунках, то тоді цим терміном позначені грошові (платіжні) засоби. Термін «активи, до отримання» можна визначити як право на вимогу, тобто являють собою дебіторську заборгованість.

Основою монетарності активів є функція грошей як «засобу платежу», яка, як зазначає В.Д. Базилевич, передбачає обслуговування грошима, погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин [7, с. 159.]

В.В. Скоробагатова визначає два критерії віднесення активів до монетарних [3]:

- 1) монетарність, який означає, що актив виступає у вигляді грошових коштів, як у готівковій формі, так і у безготівковій або їх еквівалентів;
- 2) в основі певної операції з активами має лежати така функція грошей як «засіб платежу», тобто маються на увазі певні розрахунки.

Відповідно до даних критеріїв до монетарних активів відносяться: грошові кошти в касі національній та іноземній валюті; кошти на рахунках в банках в національній та іноземній валюті, як поточні, так і інші; електронні гроші, які емітуються у відкрито циркулюючій системі, депозити до запитання та кошти в дорозі. Фінансові інвестиції (довгострокові та поточні), дебіторська заборгованість (довгострокова та поточна) та векселі одержані (довгострокові та короткострокові) відносяться до змішаних активів, при цьому якщо буде виконуватися умова погашення їх грошовими коштами, то вони можуть вважатися монетарними активами. Також зазначені активи можуть вважатися монетарними за умови, якщо вони обліковуюватимуться на балансі підприємства до моменту їх погашення, а також виступають засобом капіталізації. Тому постає питання щодо відображення на рахунках бухгалтерського обліку кожної із складових монетарних активів.

Грошові кошти виражені в різних формах є основою монетарних активів. Щодо вибору рахунків для облікового відображення саме грошових коштів не виникає ніяких сумнівів, адже це визначено на законодавчому рівні. Чого не можна сказати про інші складові монетарних активів, а саме: депозити до запитання та електронні гроші у відкрито циркулюючій системі. Електронні гроші є особливим та новим видом грошей, що потребує як правового регулювання так і фінансового контролю з боку держави та обумовлює проблематику ідентифікації як об'єкта бухгалтерського обліку.

Підтримуючи думку Лукашової І.О. та І.С. Несходовського [8] доцільно для синтетичного обліку електронних коштів використовувати зарезервований рахунок 32 з назвою «Електронні кошти», а аналітичний облік здійснювати за їх видами. У фінансовій звітності сальдо по рахунку 32 «Електронні кошти» пропонується відображати в балансі у складі статті «Грошові кошти та їх еквіваленти». Слід відмітити, що перевагою такої форми розрахунків є відсутність обмеження суми розрахунків за день, на відміну від розрахунків готівкою, що встановлено Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [9], але поряд з цим

існує інший обмежуючий фактор, зокрема наявність комісії у відсотках від суми переказу, яка стягується з відправника в момент проведення кожної транзакції в середині системи.

Важливою характеристикою монетарних активів є їх ліквідність, тобто здатність брати участь в придбанні товару чи інших благ. Відповідно суттєвою обставиною, що відрізнятиме монетарні активи від всіх інших є те, що премія за ліквідність набагато перевищує витрати їх на утримання. Ліквідність монетарних активів є максимальною, а тривалість періоду трансформації для них рівна нулю.

Оскільки ефективно управління монетарними активами на лісгосподарських підприємствах та контроль за ними вимагають від бухгалтерського обліку високого ступеня деталізації інформації, важливу роль відіграє аналітика, яку може забезпечити розробка робочого плану рахунків. При цьому, що стосується зокрема грошових коштів, то деталізація можлива за наступними критеріями: форма розрахунків, валюта платежів, тривалість формування, вид господарської діяльності, центр фінансової відповідальності, місце зберігання грошових коштів та економічний зміст господарської операції.

Основними проблемами бухгалтерського обліку монетарних активів є: по-перше, відсутність нормативних документів, що регулюють облікове відображення монетарних активів; по-друге, недосконалість нормативного регулювання бухгалтерського обліку складових монетарних активів; неоднозначність думок науковців щодо складових монетарних активів, зокрема видів грошових коштів; по-третє, повнота та своєчасність відображення монетарних активів у системі бухгалтерського обліку. Адже, якщо грошові кошти не будуть повністю та своєчасно оприбутковані, то не буде чіткого відображення наявності коштів, що призведе до нарахування штрафних санкцій контролюючими органами.

Обсяг фінансових ресурсів є одним з найважливіших обмежень при плануванні масштабу та напрямків діяльності підприємства. Згідно статті 98 Лісового кодексу України [10] видатки на підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів, їх відтворення і охорони здійснюються за рахунок:

- а) державного бюджету та власних коштів підприємств, установ і організацій лісового господарства – щодо лісів державної власності;
- б) місцевого бюджету та власних коштів підприємств, установ і організацій лісового господарства – щодо лісів комунальної власності;
- в) власних коштів власників лісів – щодо лісів приватної власності.

Видатки на зазначені заходи можуть здійснюватися за рахунок інших джерел, не заборонених законом. Видатки на підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів державної і комунальної власності, їх охорону, захист і відтворення фінансуються шляхом цільового виділення коштів державного та місцевих бюджетів для реалізації загальнодержавних, державних і регіональних (місцевих) програм ведення лісового господарства, головною з яких є державна цільова програма «Ліси України».

Отже, державні підприємства лісового господарства можуть отримувати кошти з місцевих бюджетів для проведення лісокультурних робіт, в тому числі це можуть бути надходження від фондів охорони навколишнього природного середовища районних та обласних бюджетів. Дані надходження в обліку відображаються в складі інших операційних доходів. Різноманітні програми фінансування передбачають грошові надходження коштів загального та спеціального фонду державного бюджету. Так, зокрема у 2019 році була передбачена бюджетна програма КПКВ 2805060 «Ведення лісового і мисливського господарства, охорона і захист лісів в лісовому фонді». Для державних підприємств лісової галузі характерною є залежність від зовнішніх грошових надходжень, адже при їх скороченні можуть виникнути ризики при веденні фінансово-господарської діяльності, які будуть пов'язані із недостатністю обігових коштів та можуть спричинити збитки.

Протягом останніх років частка видатків лісового господарства, яка фінансується з державного бюджету постійно знижувалась. Розподіл цих коштів є дуже нерівномірний. Більшість успішних, з фінансової точки зору лісових підприємств Полісся та Карпат, частина підприємств Лісостепової зони повністю відмовились від бюджетного фінансування і ведуть лісове господарство за рахунок власних коштів, отриманих від продажу лісових продуктів [10]

На сьогодні основним джерелом фінансування лісового господарства в цілому по Україні стали власні кошти підприємств, які формуються від реалізації продукції лісозаготівель, їх частка становить більше 90%.

Необхідно відмітити, що продукції лісгосподарських підприємств реалізується на експорт, що є зумовлює необхідність оцінки та обліку монетарних активів виражених в іноземній валюті.

Після заборони експорту деревини в круглому вигляді, значно (біля 120 тис. м³ в рік) зросли об'єми експорту пиломатеріалів. Рівень експортних цін на пиломатеріали залежить від логістики, умов поставки, фізичних розмірів, вологості та породи та адміністративних витрат держлісгоспів. Для прикладу при умові поставки і валюті – ціни коливаються протягом 2016-2018 років за 1 м³:

- пиломатеріали Дуб – FCA-EUR – 150–260–300 \$/ м³;
- пиломатеріали Сосна – FCA-EUR – 90–105–110–130 \$/ м³;
- паркетні заготовки Дуб – FCA-EUR – 6–8 \$/ м³;
- пиломатеріали Ялина – FCA-EUR – 100–130 \$/ м³;
- заготовка для піддонів Сосна – FCA-EUR – 90–95 \$/ м³ [11].

Зважаючи на вище зазначені умови фінансування діяльності лісгосподарських підприємств, дуже важливою частиною аналізу є аналіз грошових потоків. Аналіз грошових потоків передбачає проведення чотирьох послідовних етапів дослідження.

1) Аналіз обсягу та динаміки грошових потоків, метою проведення якого є визначення загальних обсягів грошових потоків, основних тенденцій та пропорцій їх розвитку.

2) Аналіз джерел формування монетарних активів (грошових коштів), що передбачає вивчення структури позитивного грошового потоку за видами діяльності, ранжирування джерел надходження грошових коштів, визначення місця (вагомості) кожного з них у грошовому забезпеченні функціонування лісгосподарського підприємства.

3) Аналіз напрямів використання монетарних активів (грошових коштів), об'єктом якого є вихідний грошовий потік підприємства.

4) Аналіз рівномірності грошових потоків, метою якого є ідентифікація та оцінка основних видів грошових потоків за ступенем регулярності здійснення, виявлення факторів коливань грошових потоків, наявності та причин затримок у надходженні монетарних активів (грошових коштів) та відкладенні запланованих видатків.

Основними та найпоширенішими прогностичними документами надходження та витрачання грошових коштів на підприємствах мають стати касовий бюджет та платіжний календар.

Поділ активів на монетарні та немонетарні спрямований на підвищення інвестиційної привабливості підприємства. Ступінь деталізації інформації щодо обсягу монетарних активів дозволяє менеджерам аналізувати конкретні заходи щодо поліпшення результатів діяльності. Тому вартість підприємства, виражена в монетарних статтях, на дату балансу потребує достовірної оцінки. Відповідно, монетарні статті виражені в іноземній валюті мають бути перераховані за валютним курсом на дату балансу, а також необхідно враховувати темп інфляції.

Умови формування повноцінного обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами залежать від ряду факторів впливу, до яких можна віднести налагодженість системи збору інформації про грошові кошти, узагальнення та обробки її потоків, оперативність реагування, чіткість та координація управлінських дій та рішень як результат. Значущість аналітичного забезпечення підкреслюється ще й тим, що завдяки йому виконується функція візуалізації фінансової картини даних по підприємству та виникає можливість створення максимально комфортних та перспективних умов для економічного зростання та розвитку підприємства.

Можемо запропонувати можливі варіанти вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами для лісгосподарських підприємств, що в майбутньому зможе призвести до покращення процесів обліку та аналізу й досягнення високого рівня фінансової незалежності за рахунок власних коштів:

- удосконалення методики обліку монетарних активів;
- модернізація форм ведення внутрішньої документації;
- використання окремих рахунків для обліку елементів монетарних активів;
- відкриття додаткових субрахунків для аналітичного обліку монетарних активів.
- впровадження сучасного автоматизованого облікового забезпечення.

Висновки. Проведені дослідження показали, що для лісгосподарських підприємств притаманна безсистемність обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами (зокрема, превалювання забезпечення інформацією тільки поточної діяльності без орієнтації на перспективні тенденції змін рівня ліквідності та платоспроможності). Отже, можна сказати, що безперечними залишається факт актуальності обліково-аналітичного забезпечення в управлінні підприємством. Встановлено, що цей процес не можливий без дотримання ряду положень та принципів облікового та аналітичного характеру. Якість управлінських рішень, які формуються на основі обліково-аналітичного забезпечення, залежить від оперативності та точності інформаційного забезпечення даного процесу та швидкості реагування на зміни в ньому. Для більш ефективної процедури налагодження системи обліково-аналітичного забезпечення управління монетарними активами мають створюватися всі умови на підприємстві, адже наслідком роботи системи є якість управлінських дій та фінансова незалежність підприємства в кінцевому результаті.

Список використаних джерел

1. Мостепанюк В. А., Гайдучок Т. С. Фінансування лісового господарства України в контексті європейського досвіду. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/4166/1/ANOV__2015_619-622.pdf
2. Макаренко А. Обліково-аналітичне забезпечення як фактор підвищення результативності управління раціональним лісокористуванням. *Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*. 2017. Vol. 3. № 2. Pp. 109-121. URL: www.are-journal.com.
3. Скоробагаєтова В. В. Бухгалтерський облік та контроль монетарних активів: проблеми теорії та методології: монографія. Житомир : ЖДТУ. 2012. 520 с.
4. Загородній А. Г., Партин Г. О. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. 327 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затв. Наказом МФУ № 193 від 10.08.2000. URL: <https://zakon.gov.ua/laws/show/z0515-00>
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» від 01.01.2012. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_022
7. Економічна теорія: політекономія: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. Київ: Знання, 2006. 631 с.
8. Лукашова І. О. Усунення протиріч у методології бухгалтерського обліку коштів. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Tiru/2010_30_1/Lukash.pdf.
9. Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні», затверджене постановою правління НБУ від 15.12.2004 р. № 637 зі змінами та доповненнями URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0040-05>

10. Лісовий кодекс України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3852-12*8

11. Мостепанюк В. А., Гайдучок Т. С. Фінансування лісового господарства України в контексті європейського досвіду. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/4166/1/ANOV_2015_619-622.pdf

12. Аналітичний звіт про стан лісових ринків в Україні та їх регулювання – рекомендації по удосконаленню регулювання. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/2019/Agrarpolitische_Berichte/Forst_Marchuk/APD_FPB_Marchuk_UKR_final.pdf

References

1. Mostepanyuk V. A., Hayduchok T. S. (2015). *Finansuvannya lisovoho hospodarstva Ukrayiny v konteksti yevropeys'koho dosvidu*. [Financing of forestry in Ukraine in the context of European experience]. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/4166/1/ANOV_2015_619-622.pdf. [in Ukr.]

2. Makarenko, A. (2017). «Accounting and analytical support as a factor in improving the effectiveness of sustainable forest management», *Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*, 3/2. 109-121, URL: www.are-journal.com.

3. Skorobahatova V. V. (2012). *Bukhhalters'kyy oblik ta kontrol' monetarnykh aktyviv: problemy teorii ta metodolohiyi* [Accounting and control of monetary assets: problems of theory and methodology]: monohrafiya. Zhytomyr : ZhDTU. [in Ukr.]

4. Zahorodnyy A. H. Partyn H. O. (2003). *Bukhhalters'kyy oblik: osnovy teorii ta praktyky* [Accounting: basics of theory and practice]. Kyiv: T-vo «Znannya», KOO. [in Ukr.]

5. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 21 «Vplyv zmin valyutnykh kursiv» [Regulation (standard) of accounting 21 «The impact of changes in exchange rates»], zatv. Nakazom MFU № 193 vid 10.08.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>. [in Ukr.]

6. Mizhnarodnyy standart bukhhalters'koho obliku 21 «Vplyv zmin valyutnykh kursiv» [International Accounting Standard 21 «The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates»] vid 01.01.2012. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_022. [in Ukr.]

7. *Ekonomichna teoriya: politekonomiya* [Economic theory: political economy]. Za red. V.D. Bazylevycha (2006). Kyiv. [in Ukr.]

8. Lukashova I. O. (2010). *Usunennya protyrich u metodolohiyi bukhhalters'koho obliku koshtiv* [Elimination of contradictions in the methodology of accounting for funds]. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/Tiru/2010_30_1/Lukash.pdf. [in Ukr.]

9. Polozhennya «Pro vedennya kasovykh operatsiy u natsional'niy valyuti v Ukrayini» [Regulation «On conducting cash transactions in the national currency in Ukraine»], zatverdzhene postanovoyu pravlinnya NBU vid 15.12.2004 r. № 637 zi zminamy ta dopovnennyamy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0040-05>. [in Ukr.]

10. Lisovyy kodeks Ukrayiny [Forest Code of Ukraine]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3852-12*8. [in Ukr.]

11. *Analitychnyy zvit pro stan lisovykh rynkiv v Ukrayini ta yikh rehulyuvannya – rekomendatsiyi po udoskonalennyu rehulyuvannya* [Analytical report on the state of forest markets in Ukraine and their regulation – recommendations for improving regulation]. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/2019/Agrarpolitische_Berichte/Forst_Marchuk/APD_FPB_Marchuk_UKR_final.pdf. [in Ukr.]

ДАНІ ПРО АВТОРА

Перчук Оксана Володимирівна, к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

e-mail: oksi011279@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-64844-7011>

Researcher ID: 55052018

Яременко Людмила Михайлівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

e-mail: lludayaremenko@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3127-5181>

Researcher ID: 40622017

Бородіна Тетяна Григорівна, здобувач 2 року навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальність 071 Облік і оподаткування,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Перчук Оксана Владимировна, к.э.н., доцент кафедры финансов, учета и налогообложения,

Университета Григория Сковороды в Переяславе

e-mail: oksi011279@gmail.com

Яременко Людмила Михайловна, к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения,

Университет Григория Сковороды в Переяславе

e-mail: lludayaremenko@gmail.com

Бородина Татьяна Григорьевна, соискатель 2 года обучения второго (магистерского) уровня высшего образования, специальность 071 Учет и налогообложение,

Университет Григория Сковороды в Переяславе

DATA ABOUT THE AUTHOR

Perchuk Oksana, PhD in Economics, Associate Professor,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav
e-mail: oksi011279@gmail.com

Yaremenko Liudmila, PhD in Economics, Associate Professor,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav
e-mail: lludayaremenko@gmail.com

Borodyna Tetiana, applicant for 2 years of study of the second (master's) level of higher education, specialty 071
Accounting and Taxation,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

УДК 378.14.015.62

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-83-96>**ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КОМПЛЕКСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ**

**Рибакова Т. О.,
Семененко О. Г.,
Черняєв О.С.**

Актуальність теми дослідження. Одним з дієвих методів вибору стратегій підвищення ефективності господарської діяльності підприємств різних галузей може стати комплексна економічна діагностика як засіб, що дозволяє корегувати стратегію і тактику виробників та визначити ефективні шляхи їх подальшого розвитку.

Постановка проблеми. Складні економічні умови сьогодення вимагають від підприємств не тільки стабілізації комерційної діяльності, але й підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності на ринку продукції та послуг. Одним із засобів, що дозволяють підвищити ефективність діяльності підприємств, є проведення комплексної економічної діагностики. Особливо це актуально для молокопереробних підприємств країни у зв'язку зі специфікою організації постачання та збуту, швидким псуванням продукції та кризою ринку молочної продукції в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню даної проблеми присвятили праці багато закордонних та українських вчених, серед яких: І. Фаріон, Л. Савчук, С. Жукевич, І. Кривов'язюк, Т. Божидарнік, А. Кірієнко, Н. Зимин, І. Зеленчук, Т. Городня, І. Мойсеєнк., Н. Кушнір, Н. Сарай, О. Гетьман, Т. Загорна, Н. Бобко, Ю. Коваль, В. Забродський, В. Зінченко, А. Вартанов, О. Гадзевич, Т. Костенко та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В більшості наукових праць увага зосереджена на дослідженні окремих складових елементів економічної діагностики. Розробка методологічних підходів щодо здійснення та запровадження повноцінної методики комплексної економічної діагностики також немає достатнього відображення в економічній літературі.

Постановка завдання, мети дослідження. Теоретичне обґрунтування та розробка методичних та практичних рекомендацій щодо удосконалення процесу комплексної економічної діагностики господарської діяльності підприємств молокопереробної промисловості (на матеріалах молокопереробного підприємства ТОВ «Переяслав-Молпродукт»), з метою підвищення ефективності бізнесу.

Метод або методологія проведення дослідження. Для досягнення мети, вирішення поставлених у дослідженні завдань використано комплекс загальнонаукових та специфічних методів дослідження, а також неформалізованих та формалізованих методів.

Результати дослідження. Обґрунтовано науково-методичні підходи та практичні рекомендації щодо удосконалення процесу комплексної діагностики підприємства та запропоновано шляхи підвищення ефективності господарської діяльності підприємства молокопереробної промисловості.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані підприємствами при діагностуванні поточного стану підприємств власними зусиллями на основі стратегічних міркувань, при розробці бізнес-планів, інвестиційних та інноваційних проектів, стратегічних планів розвитку, а також в навчальному процесі (при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Економічний аналіз», «Менеджмент», «Стратегія підприємства», «Оптимізаційні методи і моделі»).

Висновки відповідно до статті. Сформульовані й обґрунтовані теоретичні положення дали змогу представити пропозиції науково-практичного характеру щодо застосування моделі комплексної економічної діагностики для підвищення ефективності діяльності підприємств.

Ключові слова: діагностика, молокопереробні підприємства, інтегральна оцінка, методи дослідження, потенціал, конкурентоспроможність, ефективність.

ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ КОМПЛЕКСНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ

Рыбакова Т. А.,
Семененко Е. Г.,
Черняев А.С.

Актуальность темы исследования. Одним из действенных методов выбора стратегий повышения эффективности хозяйственной деятельности предприятий различных отраслей может стать комплексная экономическая диагностика как средство, позволяющее корректировать стратегию и тактику производителей и определять эффективные пути их дальнейшего развития.

Постановка проблемы. Сложные экономические условия сегодняшнего дня требуют от предприятий не только стабилизации коммерческой деятельности, но и повышение эффективности производства, конкурентоспособности на рынке продукции и услуг. Одним из средств, позволяющих улучшить эффективность деятельности предприятия, является проведение комплексной экономической диагностики. Особенно это актуально для молокоперерабатывающих предприятий страны в связи со спецификой организации снабжения и сбыта, скоропортящейся продукцией, и кризисом рынка молочной продукции в современных условиях.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению данной проблемы посвятили свои труды много зарубежных и украинских ученых, среди которых: И. Фарион, Л. Савчук, С. Жукевич, И. Криволязук, Т. Божидарник, А. Кириенко, Н. Зимин, И. Зеленчук, Т. Огородная, И. Моисеенко., Н. Кушнир, Н. Сарай, О. Гетьман, Т. Загорная, Н. Бобко, Ю. Коваль, В. Забродский, В. Зинченко, А. Вартанов, А. Гадзевич, Т. Костенко и другие.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В большинстве научных трудов внимание сосредоточено на исследовании отдельных составляющих элементов экономической диагностики. Разработка методологических подходов по осуществлению и внедрению полноценной методики комплексной экономической диагностики не имеет достаточного отражения в экономической литературе.

Постановка задачи, цели исследования. Теоретическое обоснование и разработка методических и практических рекомендаций по совершенствованию процесса комплексной экономической диагностики хозяйственной деятельности предприятий молокоперерабатывающей промышленности (на материалах молокоперерабатывающего предприятия ООО «Переяслав-Молпродукт») с целью повышения эффективности бизнеса.

Метод или методология проведения исследования. Для достижения цели, решения поставленных в исследовании задач использован комплекс общенаучных и специфических методов исследования, а также неформализованных и формализованных методов.

Результаты исследования. Обоснованы научно-методические подходы и практические рекомендации по совершенствованию процесса комплексной диагностики предприятия и предложены пути повышения эффективности хозяйственной деятельности предприятия молокоперерабатывающей промышленности.

Область применения результатов. Полученные результаты исследования могут быть использованы предприятиями при диагностике текущего состояния предприятий собственными усилиями на основании стратегических соображений, при разработке бизнес-планов, инвестиционных и инновационных проектов, стратегических планов развития, а также в учебном процессе (при подготовке соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсам «Экономический анализ», «Менеджмент», «Стратегия предприятия», «Оптимизационные методы и модели»).

Выводы в соответствии со статьей. Сформулированные и обоснованные теоретические положения позволили представить предложения научно-практического характера по применению модели комплексной экономической диагностики для повышения эффективности деятельности предприятий.

Ключевые слова: диагностика, молокоперерабатывающие предприятия, комплексная диагностика, методы исследования, потенциал, конкурентоспособность, эффективность.

APPLIED ASPECTS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF DAIRY ENTERPRISES BASED ON COMPREHENSIVE ECONOMIC DIAGNOSTICS

Rybakova Tetiana,
Semenenko Olena,
Cherniaiev Olexandr

Relevance of research topic. One of the effective methods of choosing strategies of increasing the efficiency of enterprises' economic activity in various industries can be a comprehensive economic diagnosis as a means to adjust the strategy and tactics of manufacturers and identify effective ways for their further development.

Formulation of the problem. Today's difficult economic conditions require not only to stabilize the enterprises' commercial activity but also to increase production efficiency and competitiveness in the market of products and services. A means to increase the enterprises' efficiency is to conduct a comprehensive economic diagnosis. This

is of particular relevance for the country's dairy enterprises due to the specifics of supply and marketing, perishable produce, and the crisis of the dairy market for today.

Analysis of recent research and publications. This scientific problem was studied by several domestic and foreign scientists, such as I. Farion, L. Savchuk, S. Zhukevych, I. Kryvov'iazuk, T. Bozhydarnik, A. Kiriienko, N. Zymyn, I. Zelenchuk, T. Horodnia, I. Moiseienk., N. Kushnir, N. Sarai, O. Hetman, T. Zahorna, N. Bobko, Yu. Koval., V. Zabrodskyi, V. Zinchenko, A. Vartanov, O. Hadzevych, T. Kostenko.

Selection of unexplored parts of the general problem. In most scientific works the attention is focused on the study of individual components of economic diagnostics. As for the development of methodological approaches to the realization and implementation of a full-fledged methodology of integrated economic diagnostics, it is not sufficiently reflected in the economic literature.

Setting the task, the purpose of the study. Theoretical substantiation and development of methodical and practical recommendations for improving the process of comprehensive economic diagnostics of the dairy industry enterprises' economic activity (on the materials of dairy enterprise «Pereiaslav-Molproduct» LLC) for increasing business efficiency.

Method or methodology for conducting research. A set of general scientific and specific research methods, as well as non-formalized and formalized methods, were used to achieve the goal and to cope with the tasks set in the research.

The results of research. Scientific and methodological approaches and practical recommendations for improving the process of the enterprise comprehensive diagnostics are substantiated and the ways to increase the efficiency of economic activity of the dairy industry are proposed.

The field of application of results. The results of the study can be used by the enterprises in the diagnostics of the current state of enterprise by its own, based on strategic considerations, as well as in the development of business plans, investment and innovation projects, strategic development plans; and in the educational process (in the preparation of the relevant sections of textbooks and tutorials for courses «Economic Analysis», «Management», «Strategy of Enterprise», «Methods and Models of Optimization»).

Conclusions according to the article. The theoretical considerations formulated and substantiated in the research made it possible to present scientific and practical proposals regarding the application of the model of comprehensive economic diagnostics to increase the efficiency of enterprises' activity.

Key words: diagnostics, dairy enterprises, integrated assessment, research methods, potential, competitiveness, efficiency.

JEL Classification: O12, C81

Formulation of the problem. Today's difficult economic conditions require not only to stabilize the enterprises' commercial activity but also to increase production efficiency and competitiveness in the market of products and services. A means to adjust the strategy and tactics of manufacturers is to conduct a comprehensive economic diagnosis of the enterprise. This is of particular relevance for the country's dairy enterprises due to the specifics of supply and marketing, perishable produce, and the crisis of the dairy market for today.

These circumstances determine the need for comprehensive economic diagnostics of the dairy industry enterprises, substantiation of relevant conclusions, development of strategies and programs to improve efficiency.

Analysis of recent research and publications. The theoretical bases of diagnostics are widely represented in the works of Ukrainian and foreign economists, such as T. Bernikova, N. Bobko, V. Vyzhunov, M. Hlazov, D. Holovina, T. Horodnia, O. Drobysheva, M. Zabashtanskyi, T. Zahorna, I. Izvekova, A. Kiriienko, O. Kovalenko, B. Kolass, E. Korotkova, T. Kostenko, Ye. Pidhora, T. Kosianchuk, N. Kushnir, J. K. Lafta, V. Lukianova, N. Maiorova, L. Maliarets, I. Moiseienko, O. Posylkina, N. Rappoport, V. Rohovyi, N. Sahalakova, V. Shvyd, H. Shpankovska, A. Shtereveria.

While not diminishing the role of the authors' achievements, it should be noted that they focused mostly on studying the individual components of the enterprise economic diagnostics in their works, in particular, the diagnostics of competitiveness, and issues of crisis management. But for the effective development of the enterprise, it is necessary to conduct its comprehensive diagnostic analysis and to characterize its problems in terms of personnel, equipment, technology, production efficiency, sales, management, planning, and other fields. The measures to eliminate these problems should be developed, that can improve the financial position of the enterprise, maximize its profitability, expand production and gain a positive image among consumers. But the most important result of comprehensive economic diagnostics is the development of basic strategies for enterprise development in order to increase the efficiency of economic activity. This explains the purpose and tasks of the study.

The purpose of the research is theoretical substantiation and development of scientific, methodical and practical recommendations for improving the process of comprehensive economic diagnostics of the enterprises for increasing business efficiency (on the materials of dairy enterprise).

Presentation of the main material (results of work). Comprehensive economic diagnostics is a kind of economic diagnostics on the problem subject and range. It is defined as a thorough analytical study that provides a sufficient understanding of the current situation and is the basis for determining strategies of improving efficiency in all areas of the enterprise activities, as well as a list of specific measures to achieve the results planned.

The set of analytical tasks solved by economic diagnostics includes:

- assessment of the state of the enterprise in conditions of limited information;
- assessment of the operation mode, efficiency, and stability of the enterprise;

- search for possible diagnostic options, based on the existing and future structure of relationships between indicators characterizing the enterprise activities;
- assessment of possible consequences of certain management decisions (especially related to the production dynamics and structure, pricing policy, competition, etc.) in terms of production efficiency, financial position, and solvency of the enterprise [1, p. 10].

Depending on the understanding of the goals and objectives of comprehensive economic diagnostics, different authors offer various directions and algorithms for its implementation.

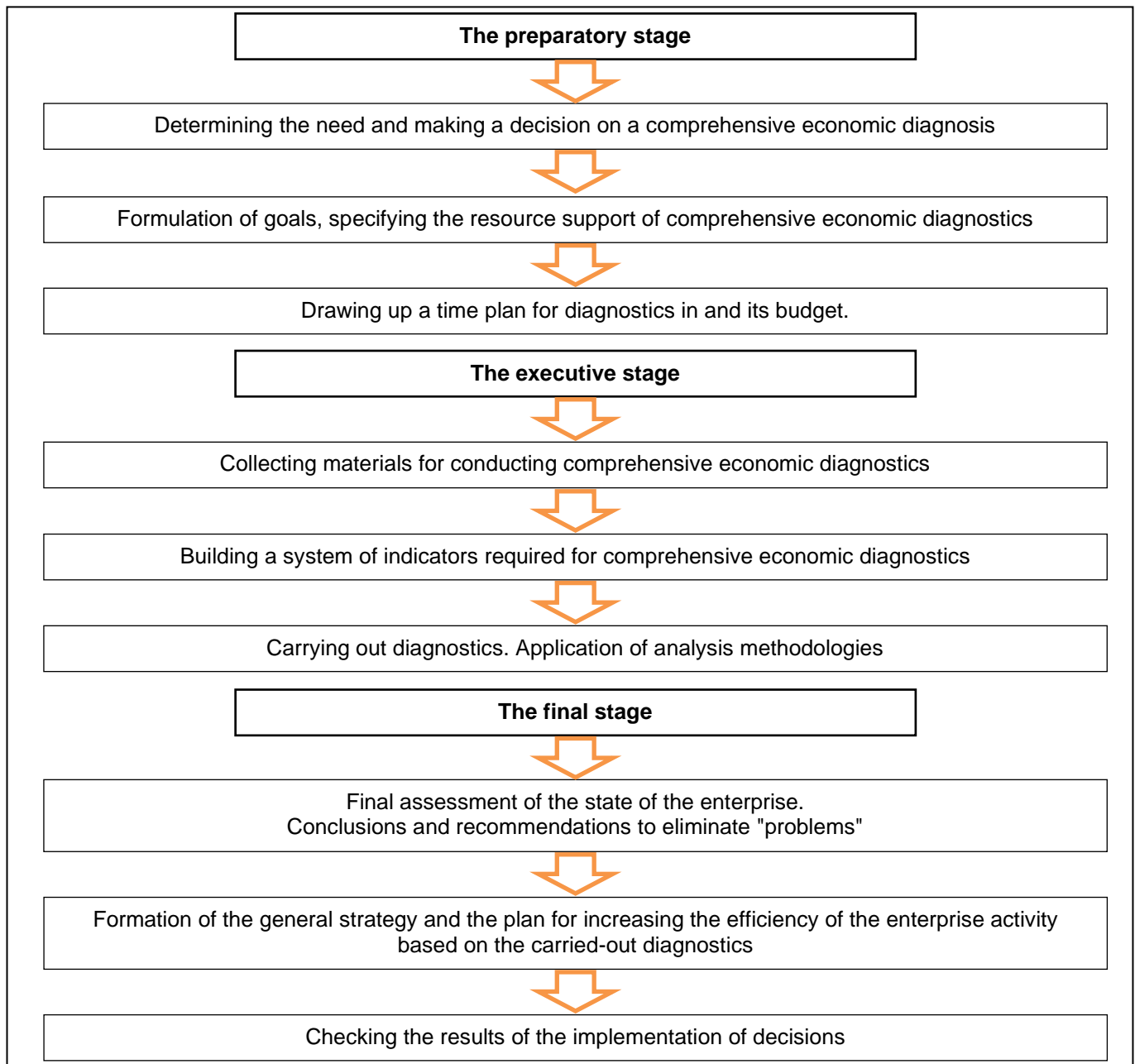
Having investigated the different approaches to the organization of comprehensive diagnostics, the following stages of the research can be offered.

The preparatory stage.

1. Formulation of the purpose of the diagnostics, definition of the diagnostics object, subject of the research, need for the research.
2. Organization of conducting the research: working group, research plan.

The executive stage (Fig. 1).

1. Data collection. Formation of the information base.
2. Definition and substantiation of the system of indicators (criteria) being a basis for the diagnosis.
3. Assessment of the state of the enterprise, conducting analytical procedures of different complexity degrees.

Figure 1. Stages of conducting comprehensive economic diagnostics

Source: authors' development

The final stage.

1. Quantitative and qualitative identification of the state of the object based on the selected system of indicators (criteria).
2. Making conclusions and recommendations for solving problems. Application of the received information in the management process.
3. Formation of the general strategy and the plan for increasing the efficiency of the enterprise activity based on the carried-out diagnostics.
4. Checking the results of the implementation of decisions.

Stages of the comprehensive economic diagnostics are presented in Fig. 1.

During the economic diagnosis, the analyst has to deal both with information arrays of a rather large size, and with limited and incomplete information as well.

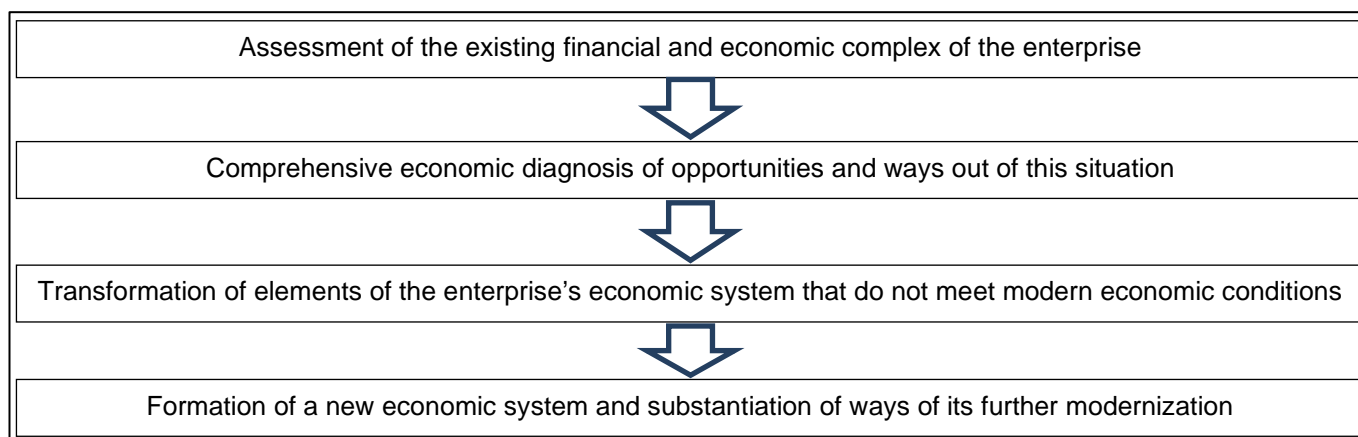
The external sources of information can be divided based on the classification presented in [3, p. 60-66] into three main groups.

The first group includes indicators characterizing the general economic development of the country. Such indicators are formed on state statistics, divided into two blocks: indicators of macroeconomic development and sectoral development.

The second group includes indicators from external sources. These are indicators characterizing market conditions. The system of these indicators is built based on publications of commercial periodicals, and if daily use is necessary – on appropriate electronic sources of information. This group is also divided into blocks: indicators characterizing the situation in the commodity market, the stock market, the money market.

The third group includes indicators characterizing the activities of counterparties and competitors. These indicators are usually formed in the context of following individual groups: «Banks», «Competitors», «Buyers of products», «Suppliers of products», «Insurance companies». This group indicators are formed based on publications of reports in the press (for certain types of business such publications are required), the corresponding ratings on the main activity indicators.

As a result of complex economic diagnostics, the economic system of the enterprise undergoes significant transformations (Fig. 2).

Figure 2. Stages of transformations of the enterprise economic system under the conditions of complex economic diagnostics

Source: [9]

As for the choice of methods used in conducting comprehensive diagnostics, a wide range of views, types, and approaches to methods of its implementation should be noted. Every scientist and expert applies the full range of one's knowledge and skills and uses information technology appropriately, because the amount of data processed is a multidimensional information array.

In the economic literature, there is a dominance of two main approaches to a comprehensive survey of the enterprises' activities – resource and economic ones. When using the resource approach, the set of all the resources of the enterprise capable of producing a certain amount of material goods is investigated. The economic approach to comprehensive economic diagnostics of the enterprise involves the study of production capacity and evaluation of the business entity's efficiency. In addition, recently some scientists have added the information approach to the diagnostics classification as a direction that combines both resource and economic approaches to comprehensive economic diagnostics [11, p. 76].

The result of a comprehensive economic diagnosis is a report. In addition, one of the indicators of the general state of the enterprise may be its integrated assessment. An integrated assessment of the state of the enterprise is a general final assessment, which allows to identify problem areas of the enterprise activities and to investigate their causes. Many scientific works are devoted to the problems of building the integrated indicators for the efficiency assessment of the different fields of enterprises activities [4, 5, 6, 8, 9, 12].

In the framework of our study, the *integrated indicator of the enterprise activities efficiency* according to the complex diagnostics is as follows:

$$I = 0,241_{oe} + 0,211_{pa} + 0,221_{fd} + 0,11_{mdbc} + 0,231_{cp}, \tag{1}$$

where loe – an integrated indicator of the block of the overall efficiency of financial and economic activities of the enterprise;

lpa – an integrated indicator of the block of assessing the potential;

lfd – an integrated indicator of the block of financial diagnostics;

$lmdbc$ – an integrated indicator of the block of management diagnostics and diagnostics of business culture;

lcp – an integrated indicator of the block of assessing the competitive position of the enterprise.

The coefficients (levers) of the model are obtained by the method of pairwise comparisons. The maximum value of such a generalized indicator is taken as 10 points. The sum of points in the integrated indicator includes the values that are part of the enterprise activity indexes as weighting factors, and the maximum value of the sum is normalized through a special selection of scores.

Each of the blocks' integrated indicators will be obtained by rating the indexes of this block. The maximum score is 10 points, taking into account the dynamics. Each of the indicators also has its own weight. Thus, the maximum score of the integrated indicator in the sum is equal to 10 points.

The general conclusion on the integrated indicator is taken from the scheme in Fig. 3.

The value of the integrated indicator							
Less 2,9	3,0-3,9	4,0-4,9	5,0-5,9	6,0-6,9	7,0-7,9	8,0-8,9	9,0-10
The crisis, the level of bankruptcy, all systems are not effective	Before the crisis. Most enterprise systems are not efficient, threatened with bankruptcy	The enterprise works inefficiently, significant problems on each block of activity; security level is critical, the threat of bankruptcy.	The enterprise works inefficiently, there are problems in each block and direction, which nevertheless may be adjusted, the level of security is critical	Medium efficiency, insufficient for full development, in most fields there are significant problems, sufficient level of security but at the level of the lower limit	The efficiency is average, in several areas of diagnosis there are significant shortcomings but the level of security is sufficient	The efficiency is quite high, there are several fields that need to be adjusted, the level of security is sufficient	Very high efficiency

Figure 3. The scale of the integrated indicator of the enterprise efficiency according to the results of comprehensive diagnostics

Source: authors' development

For each block of the factors studied, the input data are normalized by the rating system, multiplied by weighting factors, and calculated by the formula:

$$I_{kii} = \sum_{k=1}^5 \alpha_{kii} P_{kii}, \tag{2}$$

where α_{kii} – the weight (ii) of factors on the «k» integrated indicator;

P_{kii} – the value (ii) of factors on the «k» integrated indicator;

I_{kii} – an integrated indicator for the «k» block.

Thus, the components of the main integrated indicator of enterprise activity efficiency can be calculated.

To process the input data and conduct the economic efficiency diagnostics, the following methods (techniques) are proposed:

1. *Non-formalized methods* – logical, subjective research:

a. expert – assessment of the situation by highly experienced professionals;

b. morphological – systematization of a set of alternative solutions for possible combinations of options and selection of the most effective ones;

c. rating – systematization, ranking and determination of the best results on certain indicators;

d. factual – analysis of recorded facts in the media, scientific papers, etc.;

e. monitoring – a detailed, systematic analysis of changes;

f. logical modeling – construction of scenarios, systems of indexes, analytical tables;

g. fundamental – the study of major trends and determine the main directions of dynamics;

h. technical – representation of the desired smoothed expectations.

2. *Formalized methods* – clear and formalized analytical dependencies:

a. factorial – identification, classification and assessment of the degree of individual factors influence;

b. conjunctural – identification of the current state from the standpoint of supply and demand ratio;

c. mathematical – chain substitutions, arithmetic differences, relative values, calculation of simple and compound interest, discounting;

d. statistical – correlation, regression, cluster, extrapolation, covariance analysis; graphical and index methods of processing time series;

e. econometric – matrix, regression analysis, production functions.

We used the algorithm of comprehensive economic diagnostics described above to analyze the economic activity of the dairy enterprise «Pereiaslav-Molproduct» LLC – a limited liability company engaged in the production of canned milk powder and whole milk products. In production, the traditional technologies are mainly used taking into account the modern requirements of market conditions.

The results of the analysis of the production and economic activity of the enterprise have shown the growth of business activity in recent years (2016-2020). But the increase in effectiveness is mostly the consequence of inflation and rising prices for finished products. All profitability indicators as the indicators of efficiency of the enterprise activity show a steady tendency to grow.

The analysis of the competitive environment of the enterprise shows the decrease in the number of cows, decrease in the productivity of the dairy herd in private farms, decrease in milk production, and decrease in the use of milk processing capacities. At the same time, there is a steady increase in demand, product quality, and competition in the market.

The assessment of the company competitiveness was carried out according to the following criteria: market share, product quality, product sales channels, marketing level, the financial position of the enterprise, human resources. The market share of the enterprise is insignificant. The main disadvantages of the company are the lack of active advertising, insufficient skills of workers, poor assortment, outdated technology, limited financial resources. The advantages include extensive experience, advantageous location, moderate market share, reasonable prices for products, and availability of raw materials.

The product assortment of «Pereiaslav-Molproduct» LLC consists of 16-18 products. The main customers (consumers) of the company products are people of low and medium wealth, who have certain preferences and habits related to dairy products and have beliefs in the environmental safety of the products of exactly this company. Therefore, the customer base does not change but does not increase. The company has won more than 30 tenders in 10 years and therefore has a stable income from this type of activity.

Analyzing the competitive advantages of «Pereiaslav-Molproduct» LLC products one can mention the following ones:

- products price lower than competitors' with its sufficient quality;
- products from environmentally friendly raw materials;
- the level of organization of product supply.

On the other hand, the company's products are inferior to similar products of the competitors in the following indicators:

- material costs for production;
- product assortment;
- packaging quality.

Thus, the study data show that product quality does not exceed the base of comparison, and in terms of material costs and product assortment it is even worse.

The potential of the enterprise is a system of interconnected elements that perform various functions in the process of production and achieving other goals of enterprise development. «Pereiaslav-Molproduct» LLC has the following indicators at a relatively high level:

- labor productivity;
- product profitability;
- production volumes;
- profit growth rate.

So, on these vectors, the enterprise develops rather well. Significant results in the future need to be achieved in the following areas:

- increase of the average monthly salary;
- increase in capital productivity;
- reduction of accounts payable;
- increase in the volume of production;
- increase in sales income.

Marketing activities in «Pereiaslav-Molproduct» LLC are organized on a functional and market basis. There is no independent marketing department at the enterprise; the sales staff is responsible for performing marketing functions. The most perspective for «Pereiaslav-Molproduct» LLC is a product-and-market organizational structure. In conditions of strong competition, the company reduced the cost by decreasing indirect costs such as advertising and promotion costs. This prevents the company from effectively competing with large producers in the region (dairies of Yagotyn, Bila Tserkva, Kaniv).

«Pereiaslav-Molproduct» LLC sells dairy products through various sales channels, so the integration with the trade sphere is very active. Besides, it also has formed its own sales network. The analysis of sales channels shows a negative trend in the use of funds for promotion and sales through the network of the food stores of the city. The largest customers of the company are government agencies of the Kyiv region (83% of orders). The company also has certain problems in the organization of marketing activities, which requires strategic decisions to increase the potential in this area.

The analysis of financial potential has shown that in 2016-2020 «Pereiaslav-Molproduct» LLC had an optimal structure of asset financing. There were no short-term bank loans, so their involvement does not pose a threat to the

financial independence of the enterprise. The company's equity is two-thirds of liabilities and has almost not changed; accumulated profit increased its share by 4,5%. Current liabilities declined from 2018; other current liabilities have the largest share in the structure of current liabilities. According to the calculated profitability indicators, their value in 2019 is less than in 2018 and vice versa in 2020 compared to 2019 there is an increase, which indicates an overall improvement in the financial activity of the enterprise in 2020, due to increased profits.

Analysis of labor availability shows the stability in the structure and number of the enterprise personnel. Increasing profitability under the condition of staff stability is a positive phenomenon; labor productivity is growing. But it is necessary to investigate how such personnel policy has affected the elasticity of income, salary fund, and costs of the enterprise in order to assess the investment component of potential. The two-factor model is the following:

$$Y = 50,9X_1^{0,49}X_2^{0,31}, \quad (3)$$

where Y – gross income of the enterprise;

X1 – salary fund, thousand UAH;

X2 – material costs, thousand UAH.

Therefore, an increase in salary cost or new capital investments is not recommended for this company, as the total elasticity ratio is less than 1. According to this model, the growth of salary by 10% and net income by 8% will increase material costs by 90%, and accordingly, the cost of production almost double. This is unacceptable because the forecast for the rising of the enterprise's sales prices in 2022 does not exceed the projected inflation rate of 12% in two years. Thus, the company needs a strategy for increasing the average monthly salary and gross profit by reducing the number of employees or intensifying production.

The analysis of the efficiency of using material resources for «Pereiaslav-Molproduct» LLC was estimated by the following indicators: material intensity, material efficiency, capital intensity, capital productivity. The material intensity and material efficiency of production did not change significantly for two years, so the problem of reducing the production cost lies in the field of reducing non-material costs. The cost of fixed assets for the period 2018-2020 has grown, and it is a positive trend indicating the renewal of the enterprise equipment. Capital productivity was almost stable, except for last year's decrease. Factors of its reduction are raising prices for fixed assets, falling in machinery and equipment productivity.

Assessment of the net value of the integral property complex of the enterprise is carried out in accordance with the methodological approaches to property valuation in Ukraine, according to the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 10, 2003 No.1891 «Methods of Property Valuation» [13]. This value actually means that the company can now be sold for such a price, or at least this will be the starting auction price. The net value of the integral property complex of «Pereiaslav-Molproduct» LLC in 2020 compared to 2016 increased by UAH 6 996 thousand, or 82,6%. The value of the property, determined by the income method, is equal to UAH 15 840 thousand. The company's net income increased by UAH 72 million or by 78% compared to 2016. The cost of sales is also constantly increasing: by 75% in 2020 compared to 2016. An increase in production cost by a lower percentage compared to the sales income indicates the growth of profitability.

The analysis of financial ratios has shown that the company lacks cash; the cash ratio is far from the norm. The company is financially quite independent, but during 2016-2020 the equity ratio descended, which indicates an increase in the use of borrowed funds. The same is indicated by the debt-to-equity ratio, although it is within normal limits. The company has significant current assets generated through its own sources, but the net working capital to current assets ratio tends to decrease; there is also a slow decline of the current ratio. Return on assets has increased but is low. The dynamics of accounts payable related to the cost indicates the instability of this indicator.

To assess the bankruptcy risk, we used several methods: Beaver, Taffler, and Lis. Analysis of the Beaver ratio shows that in the period 2016-2020, the risk of bankruptcy of the company decreased, but it is still very far from the norm, i.e. the state of the company can be characterized as «before the crisis». All this indicates an unsatisfactory structure of the enterprise's balance sheet and increasing the likelihood of its bankruptcy.

To assess the level of economic culture, the 7 fields were identified and estimated by weight according to the method of pairwise comparisons, thus a system of integrated assessment of the level of economic culture and its individual factors were defined. The assessment has shown that the economic culture of «Pereiaslav-Molproduct» LLC needs to be improved, as its current level corresponds to 3,49, and the maximum possible is 5.

The evaluation of the efficiency of the enterprise management system has shown the absence of the following components: a system of career growth, staff awareness about development strategies, training and retraining of workers. Now at «Pereiaslav-Molproduct» LLC there is a low interest of employees in improving work efficiency, and non-progressive methods of staff planning are used. It requires drastic changes in order to strengthen the management capacity of the company. The social policy also points to significant shortcomings in management.

The last stage of carrying out the comprehensive economic diagnostics of «Pereiaslav-Molproduct» LLC is an integrated estimation of the received indicators based on block structure (a model for such estimation was described before). Therefore, according to the study, integrated assessments of the enterprise's overall efficiency and competitive position have acquired the following values (Table 1).

Data analysis shows that the overall efficiency of the company has increased over the past two years, due to the growth of profits and revenue from goods sales. But the profit growth rate is lower than income growth, so a strategy of reducing costs should be chosen by the company. In addition, attention should be paid to the policy of using non-current assets, as its efficiency has decreased in 2019. The efficiency of enterprises on the rating is at a fairly high level.

Table 1. The integrated assessments of «Pereiaslav-Molproduct» LLC comprehensive diagnostics by the blocks «overall efficiency» and «competitive position» in 2017-2020

Blocks of diagnostics	Components of assessment	Weight indicator	Values of indicators by years				Values of ratings by years			
			2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Overall efficiency	Product profitability	0,22	0,07	0,08	0,08	0,09	8,00	9,00	9,00	10,00
	Profit margin	0,22	0,07	0,07	0,07	0,08	7,00	7,00	7,00	8,00
	Return on capital	0,20	0,09	0,10	0,09	0,09	7,00	8,00	7,00	7,00
	Return on non-current assets	0,18	0,15	0,20	0,18	0,20	6,00	9,00	8,00	9,00
	Operating margin	0,18	0,010	0,010	0,010	0,011	7,00	7,00	7,00	8,00
Integrated assessment							7,04	8,00	7,62	8,42
Competitive position	Assessment of the competitive environment	0,3	6,6	6,1	5,7	5,9	6,60	6,10	5,70	5,90
	Assessment of product competitiveness	0,4	8,5	8,3	8,3	8,64	8,50	8,30	8,30	8,64
	Assessment of the enterprise competitiveness	0,4	3,1	3,3	3	3,18	6,20	6,60	6,00	6,36
Integrated assessment							7,86	7,79	7,43	7,77

Analyzing the competitive position of «Pereiaslav-Molproduct» LLC in 2017-2020, it should be noted that it is not at enough level for active market expansion. If the level of product competitiveness is insufficient, then the position in the competitive field is not stable and the overall competitiveness of the enterprise is average. In addition, due to the weak assortment policy, the company loses its competitive position every year, as evidenced by the data of the integrated indicator.

Economic diagnostics of the components of the block of potential has given the following evaluation results (Table. 2).

Table 2. Results of complex diagnostics of «Pereiaslav-Molproduct» LLC by the block «potential» in 2017-2020

Units	Indicators	Weight indicator	Values of indicators by years				Values of ratings by years			
			2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Economic	Cost growth rate, %	0,26	0,14	0,31	0,15	0,02	6,0	5,0	6,0	7,0
	Income growth rate, %	0,24	0,14	0,32	0,15	0,03	6,0	9,0	8,0	5,0
	Net profit growth rate, %	0,50	0,49	0,44	0,12	0,16	8,0	7,0	3,0	5,0
Integrated assessment							7,00	6,96	4,98	5,52
Marketing	Pricing policy	0,2	9	9	8	9	9,0	9,0	8,0	9,0
	Sales policy	0,2	6	6	6	7	6,0	6,0	6,0	7,0
	Information marketing	0,2	4	4	4	4	4,0	4,0	4,0	4,0
	Evaluation of the marketing department	0,2	6	5	5	4	6,0	5,0	5,0	4,0
	Work with suppliers	0,2	8	7	7	7	8,0	7,0	7,0	7,0
Integrated assessment							6,60	6,20	6,00	6,20
Financial	Return on capital, %	0,16	9,10	9,99	8,98	9,33	7,0	8,0	7,0	7,0
	Return on equity, %	0,16	9,53	12,21	10,91	10,58	8,00	10,0	9,0	8,5
	Return on total capital, %	0,16	5,71	6,50	5,69	5,73	7,0	9,0	7,0	7,1
	Return on working capital, %	0,15	63,56	70,02	67,04	66,67	7,0	9,0	8,0	7,9
	Return on debt capital, %	0,13	41,85	30,32	27,60	33,67	7,0	8,0	9,0	8,0
	Return on assets, %	0,12	7,46	8,19	7,36	7,65	7,0	9,0	7,0	7,0
	Return on non-current assets, %	0,12	15,07	19,79	18,24	19,58	8,0	9,3	9,0	9,1
Integrated assessment							7,28	8,90	7,90	7,70
Personnel	Average number of employees, persons	0,14	139	139	139	142	10,0	10,0	10,0	10,0
	Administrative staff, %	0,13	7,5	7,9	7,9	8,5	10,0	10,0	10,0	9,0
	Workers, %	0,13	92,5	92,1	92,1	91,5	10,0	10,0	10,0	9,0
	Average monthly salary, UAH	0,30	3035,2	4353,2	5374,1	5657,7	6,0	7,0	8,0	8,0
	Labor productivity, thousand UAH / person	0,30	766,8	1014,0	1165,1	1169,4	6,0	9,0	10,0	10,0
Integrated assessment							7,6	8,8	9,4	9,14
Industrial	Material intensity	0,18	0,99	1,00	0,92	0,91	8,0	7,0	9,0	9,0
	Material efficiency	0,18	1,08	1,08	1,17	1,19	7,0	8,0	8,0	9,0
	The share of material costs in the cost, %	0,13	99	100	92	91	7,0	6,0	8,0	9,0
	The average annual value of fixed assets, thousand UAH	0,15	5042	5759	6600	7600	8,0	9,3	9,0	9,1
	Capital productivity (fixed assets turnover)	0,18	21,1	24,5	24,3	21,8	7,0	8,0	8,0	7,0
	Capital intensity	0,18	0,05	0,04	0,04	0,05	6,0	7,0	7,0	6,0
Integrated assessment							7,2	7,6	8,2	8,1
Integrated assessment of the potential block							7,1	7,7	7,3	7,3

Analysis of the economic potential of the enterprise shows that there are problems with the cost of production. The integrated indicator for this unit decreased by 1,5 points in four years and entered the danger zone.

The analysis of the marketing potential of the enterprise also demonstrates its insufficient level, its positions were worse for four years in terms of evaluation of the marketing department and information marketing. The integrated assessment of the marketing unit is at a mediocre level due to the efficiency of work with suppliers and pricing policy.

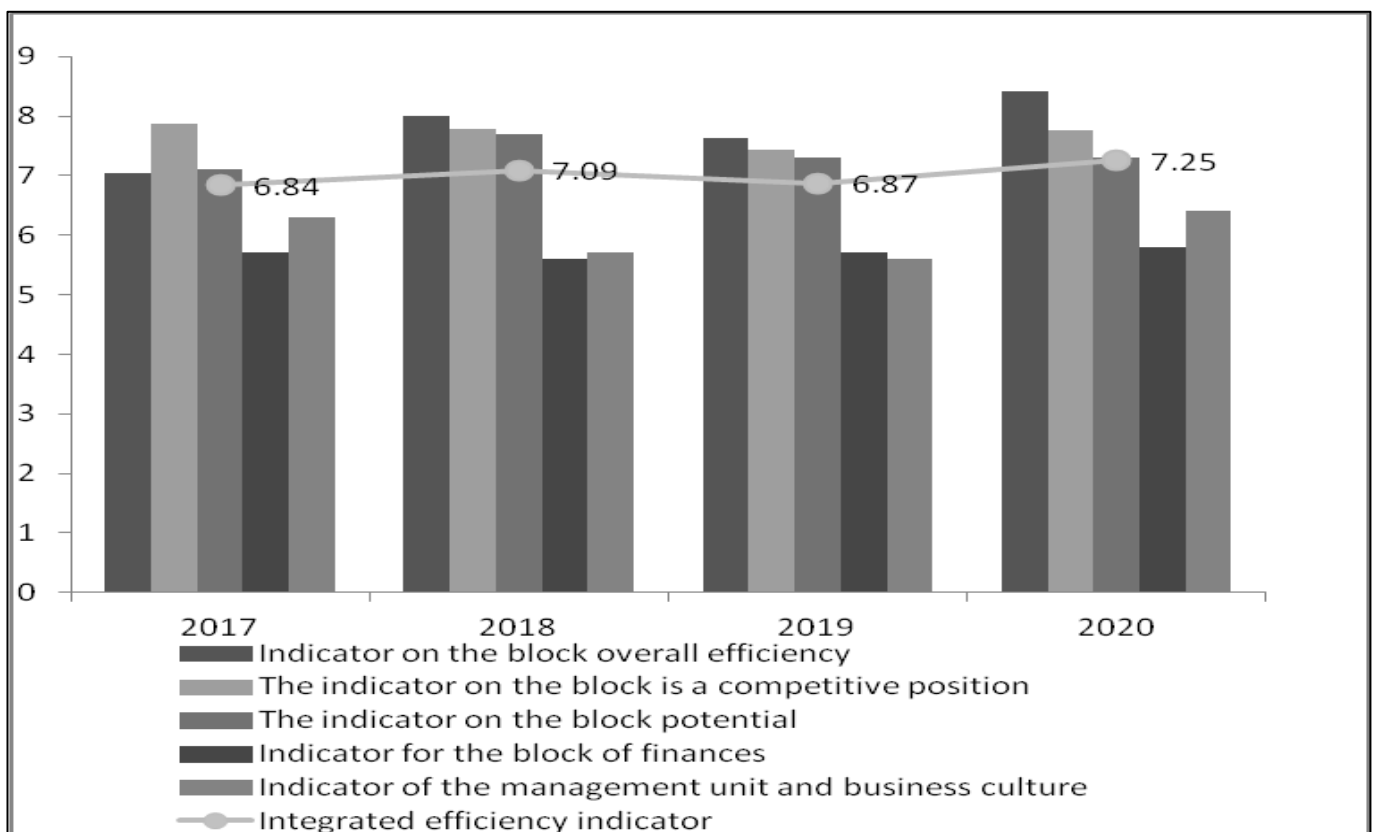
The financial potential of the company is rather high, although it decreased slightly in 2019-2020 due to the return on assets (mostly current assets).

The integrated indicator of using labor resources increased due to higher wages, and growing labor productivity at the enterprise.

Diagnosis of the production potential of the enterprise indicates its instability in terms of the formation of the cost and the use of fixed assets. We estimate the total production potential as average in 2017-2018 and high in 2019-2020.

An integrated indicator of comprehensive diagnostics of the entire potential of the enterprise is the average for all components, as we suppose that they all have the same weight in determining the capabilities of the enterprise to further increase its potential. According to this approach, the highest potential was in 2018, the lowest in 2017. In 2019-2020 it did not change and reached an average level. The greatest potential of the enterprise is personnel, taking into account the experience in the dairy market.

Thus, considering all the shortcomings of the enterprise's activity identified in the study, the conclusion can be made about good prospects for capacity building in the future. The values of the integrated indicator and its components are shown below (Fig. 4).

Figure 4. Integrated indicator of comprehensive assessment of the efficiency of «Pereiaslav-Molproduct» LLC in 2017-2020

Source: authors' development

In general, the efficiency of «Pereiaslav-Molproduct» LLC in terms of a comprehensive system approach can be estimated in 2017 and 2019 as below average. In 2018 and 2020, the integrated efficiency indicator is higher and closer to a sufficient level.

Having conducted a comprehensive economic diagnosis of «Pereiaslav-Molproduct» LLC in 2017-2020, we noticed the following violations in the system of enterprise functioning: the lack of strategic planning of the enterprise's activity; low interest of employees in improving their work efficiency; high unit cost (per 1 UAH) of products, low liquidity, ineffective marketing policy.

To increase the efficiency of the enterprise and in order to prevent losses in the future the following measures can be offered:

- involve specialists in strategic management to develop and implement a strategy of the enterprise;
- ensure career growth and retraining of workers;

- increase the efficiency of the enterprise by introducing new production technologies, automation of production processes;
- improve control over the use of material and financial resources;
- change gradually the aggressive policy of assets and liabilities management to a conservative or moderate one;
- optimize the cost for equipment purchasing and repairing;
- optimize inventories and cash management (ensuring the minimum required amount of money in the accounts, investing a share of funds in short-term highly liquid securities to protect funds from inflation and get some return on this investment);
- reduce production costs through logistics costs, austerity measures, and decrease of salary costs by implementing hourly wages for workers;
- improve the work of the sales department;
- update the company's website with new content and make the opportunity for online orders through the website.

Since the company is profitable, a part of the funds for the implementation of these measures should be taken from its own sources. The possibility of credit financing and attracting investors as well as optimization of funding sources structure by increasing the share of borrowed funds in assets can also be considered.

The implementation of the measures proposed should be preceded by working out the detailed plans for each activity area.

To increase sales at «Pereiaslav-Molproduct» LLC it is necessary to apply such product promotion strategies as:

1. Advertising strategy:

- intensification of advertising of goods in certain markets;
- development of a system of material incentives for distributors;
- organization of advertising packages expansion;
- conducting a new advertising campaign.

2. Strategy for changing the organization of personal sales:

- reorganization of sales offices in some regions;
- introduction of bonuses system for sales representatives in accordance with the achieved indicators.

The measures proposed will strengthen the financial position of the enterprise in the current period and increase its efficiency in the future.

Based on the comprehensive economic diagnostics of the enterprise, it became clear that the best strategy to increase the efficiency of the enterprise's economic activity is a strategy of limited growth and the introduction of a new product: curd snacks (project). The company has a sufficient profit level to implement this strategy, it will give the opportunity to increase sales and profitability of the company and expand market share by 2%.

Stages of project implementation:

1. Formation of the project team. The project team has to collect and analyze information related to the project and develop project documentation. It will include: director, financial director, economist, accountant, legal adviser.
2. Preliminary marketing. The aim is to identify the reaction of potential consumers to the proposed product.
3. Financial planning. At this stage, it is necessary to analyze all the benefits and costs of the project, to predict future financial results.
4. Technological design. At this stage, the analysis of technology, identification of its positive and negative factors, optimization of the technological process under existing production conditions is made.
5. Acquisition and transfer of technology.
6. Recruitment. The purpose of this stage is to fully provide the production process with personnel of appropriate qualifications.
7. Construction of additional production areas.
8. Purchase of materials. At this stage, the company must be provided with all the necessary materials for production.
9. Start of production. At this stage, the actual production process begins on the basis of data processed in previous stages.

The analysis of the project financial plan includes the following sections: profit plan, tax plan, cash flow balance, balance sheet forecast, calculation of liquidity and profitability indicators, and calculation of project efficiency indicators. The amount of capital expenditures required for the project is UAH 826,4 thousand. Table 3 presents the forecast for products sales.

Table 3. Estimated sales on the project

Year	Sales volumes, thousand pcs.	Price of 3 types of products, UAH	Income, thousand UAH	Costs for 3 types of products, UAH.	Total costs, thousand UAH
2021	3500	14,73	51555	10,05	35175
2022	3500	16,11	56385	11,01	38535
2023	3500	17,25	60375	11,79	41265

Thus, in 2021 the company «Pereiaslav-Molproduct» LLC plans to receive income UAH 51 555 thousand with the price of UAH 14,73 for three types of curd snacks; in 2022 the income will be UAH 56 385 thousand with the price of UAH 16,11; in 2023 the income will be UAH 60 375 thousand with the price of UAH 17,25. The analysis of

tables shows that as a result of the project implementation the company will get a stable profit, which will allow it to return the invested funds.

To assess the effectiveness of investment in the project, it is advisable to calculate the indicators by the method of discounting cash flows, namely: net present value (NPV), profitability index (PI), payback period (PP).

Calculation of project indicators.

1. Net present value of the project (NPV):

$$NPV = \sum_{i=1}^n \frac{B_i}{(1+i)^i} - \sum_{i=1}^n \frac{C_i}{(1+i)^i} = 3278,05 - 1810,42 = 1467,6$$

2. Profitability index (PI). It gives the opportunity to compare the investment costs with future benefits. Additional return on invested funds will be when PI index is higher than 1.

$$PI = \sum_{i=1}^n \frac{B_i}{(1+i)^i} / \sum_{i=1}^n \frac{C_i}{(1+i)^i} = \frac{3278,05}{1810,42} = 1,81$$

3. Payback period (PP) shows the ratio of investment costs and the average annual amount of net cash flow:

$$PP = \sum I(B_i - C_i)(1+i)^i = 1,65$$

Since the net present value is higher than 0 (UAH 1467,6 thousand), and the profitability index is higher than 1 (1,81), the project is effective and its implementation is advisable.

Conclusions. To increase the efficiency of economic activity, the company uses various tools and mechanisms, one of which is economic diagnostics, in particular, comprehensive economic diagnostics of the enterprise. Given the existing interpretations of the concept of «Comprehensive Economic Diagnostics», we propose to consider it as a comprehensive analysis and assessment of the enterprise economic activity based on a strategic approach, in conditions of incomplete information, to identify possible prospects for its development and the consequences of current management decisions.

Having studied different approaches to organizing and conducting comprehensive diagnostics, we offer the following stages of research: the preparatory stage (formulation of the purpose and object of the research, organization of conducting the research), the executive stage (data collection, substantiation of the system of indicators, assessment of the state of the enterprise), the final stage (quantitative and qualitative identification of the state of the enterprise, making conclusions and recommendations for solving problems, formation of the strategy and the plan for increasing the efficiency, verification of results).

The object of the comprehensive diagnostics is the economic effectiveness activity of «Pereiaslav-Molproduct» LLC, the subject – checking the efficiency of the enterprise economic activity in order to improve it. As a result of comprehensive diagnostics of «Pereiaslav-Molproduct» LLC, the integrated indicators for each block (overall efficiency, competitive position, potential, finances, management and business culture) were calculated. The enterprise efficiency according to the rating is at a fairly high level, the competitive position is average. The potential of the enterprise is average too. Among the problems to be solved – finance, production fixed assets, marketing activities. The financial position is assessed as a medium, but closer to low. The company also has significant problems with the level of management and business culture. In general, the assessment of the enterprise efficiency based on the integrated indicator can be interpreted as below average in 2017 and 2019. As for 2018 and 2020, the integrated indicator is higher and closer to a sufficient average level.

To increase the enterprise efficiency and in order to prevent losses in the future, it is offered to involve specialists in strategic management to develop and implement a strategy of the enterprise; ensure career growth and retraining of workers; introduce new production technologies; improve control over the use of material and financial resources; optimize the cost for equipment purchasing and repairing; optimize inventories and cash management; reduce production costs through logistics costs, austerity measures, and decrease of salary costs by implementing hourly wages for workers; improve the work of the sales department; update the company's website and make the opportunity for online orders.

The analysis of threats and opportunities of the new development strategy shows that it is expedient to apply the strategy of limited growth at the enterprise. «Pereiaslav-Molproduct» LLC has the opportunity to increase the range of products by developing new packages for products and by the introduction of a new product (e.g. production of curd snacks). The company has a sufficient profit level to implement this strategy, it will give the opportunity to increase sales and profitability and expand the market share. In this research the investment project for the introduction of a new product type is substantiated, all the calculations for its cost are made and the economic effectiveness of the project is assessed.

Prospects for further research. The results of the study can be used in the diagnostics of the current state of enterprises by their own, based on strategic considerations, as well as in the development of business plans, investment and innovation projects, strategic development plans.

Список використаних джерел

1. Городня Т. А., Мойсеєнко І. П. *Економічна та фінансова діагностика : навч. посіб. Львів : «Магнолія». 2008. 282 с.*

2. Загорна Т. О. Економічна діагностика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури. 2007. 400 с.
3. Євдокимова Н. М., Кірієнко А. В. Економічна діагностика: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2003. 110 с.
4. Ішук С. О. Моделі інтегрального оцінювання результатів фінансово-господарської діяльності промислових підприємств регіону. Регіональна економіка. 2008. №2. С. 25-33.
5. Костирко Л. О. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Харків : Фактор, 2007. 784 с.
6. Кость Я. О. Доцільність застосування методів інтегральної моделі у фінансовому діагностуванні підприємств. Економічні науки. Збірник наукових праць ЛНТУ. Серія «Економіка та менеджмент». 2008. №5 (18), С. 220-233.
7. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. / Костенко Т. Д. та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 400 с.
8. Кошкина И. А., Мубаракшина Э. Р. Методологический подход к проведению диагностики экономической безопасности промышленного комплекса. Современные исследования социальных проблем. 2012. № 8 (6). С. 4-20.
9. Кривов'язюк І. В., Божидарнік Т. В. Комплексна економічна діагностика підприємства: монографія. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2012. 226 с.
10. Малярець Л. М., Штеревея А. В. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства: монографія. Харків : ХНЕУ, 2008. 188 с.
11. Скоробогата Л. Облікові технології діагностики економічного потенціалу підприємства. Економіст. 2004. № 11. С. 76-78.
12. Христенко Л. М. Критерії оцінювання ефективності управління підприємством. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2013. № 1 (190). Ч.1. С. 212-215.
13. Оцінка майнових комплексів. URL: <https://www.uub.com.ua/otsinochna-diyalnist/otsinka-majna-ta-majnovyuh-prav>.
14. Офіційний сайт ТОВ «Переяслав-Молпродукт». URL: <http://molproduct.com.ua>.
15. Investopedia. Financial ratios. URL: <https://www.investopedia.com/financial-ratios-4689817>.

References

1. Horodnia T. A., Moiseienko I. P. (2008). *Ekonomichna ta finansova diahnostryka [Economic and financial diagnostics]*. Lviv : Magnolia.
2. Zahorna T. O. (2007). *Ekonomichna diahnostryka [Economic diagnostics]* Kyiv : Center for Educational Literature.
3. Yevdokymova N. M., Kiriienko A. V. (2003). *Ekonomichna diahnostryka [Economic diagnostics]*. Kyiv : KNEU.
4. Ishchuk S. O. (2008). *Modeli intehralnoho otsiniuvannia rezultativ finansovo-hospodarskoj diialnosti promyslovykh pidpriemstv rehionu [Models of integrated evaluation of the results of financial and economic activities of industrial enterprises in the region]*. *Regional Economy*, 2. 25-33.
5. Kostyrko L. O. (2007). *Finansovyi analiz [Financial analysis]*. Kharkiv : Factor.
6. Kost Ya. O. (2008). *Dotsilnist zastosuvannia metodiv intehralnoi modeli u finansovomu diahnostuvanni pidpriemstv [The expediency of applying the methods of the integrated model in the financial diagnosis of enterprises]*. *Economic Sciences. Collection of scientific works of LNTU. Economics and Management Series*, 5 (18). 220-233.
7. *Ekonomichniy analiz i diahnostryka stanu suchasnoho pidpriemstva [Economic analysis and diagnosis of the modern enterprise / Kostenko T.D. and others]*. Kyiv : Center for Educational Literature, 2007.
8. Koshkina I. A., Mubarakshina E. R. (2012). *Metodologicheskij podhod k provedeniyu diagnostiki ekonomicheskoy bezopasnosti promyshlennogo kompleksa [Methodological approach to the diagnosis of economic security of the industrial complex]*. *Modern Research of Social Problems*, 8 (6). 4-20.
9. Kryvov'iazuk I. V., Bozhydarnik T. V. (2012). *Kompleksna ekonomichna diahnostryka pidpriemstva: monohrafiia [Complex economic diagnostics of the enterprise: monograph]*. Lutsk : RVV Lutsk NTU.
10. Maliarets L. M., Shtereveria A. V. (2008). *Zbalansovana systema pokaznykiv v otsintsi diialnosti pidpriemstva: monohrafiia [Balanced system of indicators in the assessment of the enterprise: monograph]*. Kharkiv : KhNEU.
11. Skorobohata L. (2004). *Oblikovi tekhnolohii diahnostryky ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva [Accounting technologies for diagnosing the economic potential of the enterprise]*. *Economist*, 11. 76–78.
12. Khrystenko L. M. (2013). *Kryterii otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia pidpriemstvom [Criteria for evaluating the effectiveness of enterprise management]*. *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 1 (190)/1. 212-215.
13. Evaluation of property complexes. URL: <https://www.uub.com.ua/otsinochna-diyalnist/otsinka-majna-ta-majnovyuh-prav>.
14. Official site of «Pereyaslav-Molproduct» LLC. URL: <http://molproduct.com.ua>.
15. Investopedia. Financial ratios. URL: <https://www.investopedia.com/financial-ratios-4689817>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Рибаківа Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: taryb@ukr.net

orcid.org/0000-0003-2057-9550

Researcher ID: R-7457-2017

Семененко Олена Газисівна, старший викладач кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: gazisovna@ukr.net
orcid.org. 0000-0002-1507-1624

Черняєв Олександр Сергійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: uristksd2@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9615-7202

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики
Университет Григория Сковороды в Переяславе
e-mail: taryb@ukr.net

Семененко Елена Газисовна, старший преподаватель кафедры экономики
Университет Григория Сковороды в Переяславе
e-mail: gazisovna@ukr.net

Черняев Александр Сергеевич, кандидат исторических наук, доцент кафедры менеджмента, практической психологии и инклюзивного образования
Университет Григория Сковороды в Переяславе
e-mail: uristksd2@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Rybakova Tetiana, Ph.D. in Economics, Associate Professor in the Department of Economics
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
e-mail: taryb@ukr.net

Semenenko Olena, Senior Lecturer in the Department of Economics
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
e-mail: gazisovna@ukr.net

Cherniaiev Olexandr, Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor of Management, Practical Psychology and Inclusive Education Department
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
e-mail: uristksd2@gmail.com

УДК: 338.33: 339.564: 339.9 (476)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-96-105>

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКСПОРТУ ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ КИТАЮ

Шалупаєва Н. С.

Ключові слова: диверсифікація економіки, диверсифікація експорту, товарна диверсифікація експорту, географічна диверсифікація експорту, диверсифікація методів торгівлі, експорт високотехнологічної продукції, Китайська Народна Республіка.

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЭКСПОРТА КАК КЛЮЧЕВАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВНЕШНЕТОРГОВОЙ СТРАТЕГИИ КИТАЯ

Шалупаева Н. С.

В настоящее время экономическая диверсификация остается ключевой проблемой для большинства развивающихся стран. Мировая торговая система развивается от всеобщей либерализации к усилению протекционизма, что создает дополнительные трудности для развития экспорта стран и ставит диверсификацию экспорта в центр стратегии экономической диверсификации.

Внешняя торговля Китая в настоящее время также переживает критический период быстрого развития и трансформации. Китай выстраивает новую модель интеграции в мировую экономическую систему, но экономическая трансформация не проходит гладко и сталкивается с рядом проблем. Принимая во внимание высокую зависимость Китая от экспорта, одна из наиболее серьезных угроз

для экономического развития Китая – высокая подверженность колебаниям в мировой экономике – в значительной степени обусловлена низким уровнем диверсификации экспорта страны. Для достижения более устойчивого долгосрочного экономического роста и защиты от воздействия внешних шоков Китаю необходимо диверсифицировать свои экспортные рынки, ассортимент экспортируемой продукции и методы торговли.

Цель статьи. Целью статьи является исследование практических аспектов диверсификации экспорта Китая, выявление особенностей и проблем товарной и рыночной диверсификации китайского экспорта, диверсификации методов торговли и экспорта высокотехнологичной продукции.

Методология. Методологическую основу исследования составляют теории внешней торговли и промышленной политики, а также исследования, проведенные в области диверсификации экспорта. Информационной основой исследования являются базы данных ЮНКТАД, ВТО и Национального статистического бюро Китая. В исследовании использованы общенаучные методы, системный подход, экономико-статистические методы.

Выводы. В статье был проведен анализ диверсификации экспорта Китая, в том числе выявлены особенности и проблемы товарной и рыночной диверсификации экспорта Китая, диверсификации методов торговли и экспорта высокотехнологичной продукции, а также выявлен ряд эффектов диверсификации китайского экспорта на экономическое развитие страны и обоснована необходимость совершенствования стратегии диверсификации экспорта Китая для снижения экономических рисков и содействия устойчивому развитию внешней торговли.

Ключевые слова: диверсификация экономики, диверсификация экспорта, товарная диверсификация экспорта, географическая диверсификация экспорта, диверсификация методов торговли, экспорт высокотехнологичной продукции, Китайская Народная Республика.

EXPORTS DIVERSIFICATION AS A KEY POINT OF CHINA'S TRADE STRATEGY

Shalupayeva Natalia

Nowadays, economic diversification remains a key challenge for most developing countries. The world trading system is developing from universal liberalization to increased protectionism which imposes additional difficulties in countries' exports development and puts export diversification at the heart of a strategy for economic diversification.

China's foreign trade is also in a critical period of rapid development and transformation at present. China is building a new pattern of integration into the world economic system, but its economic transformation is not smooth and faces problems. Taking into account China's high reliance on exports, one of the most important threat to China's economic development – the susceptibility to fluctuations in global economy – is largely due to a low level of Chinese exports diversification. In order to achieve a more sustainable long-term economic growth and hedge against the impact of external shocks China needs to diversify its exports markets, range of exported products and trade methods.

Purpose. The purpose of the article is the research of practical aspects of exports diversification in China, identification of features and problems of China's exports product and market diversification, diversification of trade methods and high-tech products exports diversification.

Methodology. The methodological basis of the study is presented by the theories of foreign trade and industrial policy, as well as by the researches realized in the field of exports diversification. The information basis of the study are the databases of UNCTAD, WTO and National Bureau of Statistics of China. General scientific methods, systematic approach, economic-statistical methods are used in the research.

Findings. An analysis of China's exports diversification was realized in the article, including revealing of features and problems of China's exports product and market diversification, diversification of trade methods and high-tech products exports diversification, as well as identification of some driving effects of China's exports diversification on its economic development and substantiation of the significance to improve its export diversification strategy in order to reduce economic risks and promote the sustainable development of foreign trade.

Keywords: economic diversification, export diversification, product diversification of exports, market diversification of exports, diversification of trade methods, high-tech products exports, People's Republic of China.

JEL Classification: F19, F21, F49

Introduction. Nowadays, economic diversification remains a key challenge for most developing countries. The challenge of diversification is greatest for countries with the lowest incomes and for countries whose economies are dominated by commodities or minerals. For these countries, economic diversification is inextricably linked with the structural transformation of their economies and achievement of higher levels of productivity. The current global downturn in trade poses a particular challenge for countries and regions with a very narrow industrial base. But more broadly, stagnating global growth and the imperative in many developing countries to increase the number and quality of jobs in the face of a rapidly rising working population, call for effective strategies to diversify trade and production to support countries to regain economic growth, raise productivity, and curb volatility.

Export diversification, closely associated with a broader range of production activities and competitiveness agenda, is at the heart of a strategy for economic diversification. Export diversification is a crucial determinant of economic growth for low-income countries (LICs) [IMF, 2014]. The effect is not only statistically significant but also economically important: a one standard deviation increase in export diversification is shown to increase the average annual growth rate by 0.8 percentage points for LICs [IMF, 2014]. At the same time in modern conditions the world

trading system is developing from universal liberalization to increased protectionism which imposes additional difficulties in countries' exports development. So, export diversification should be an important growth policy target not only for LICs, but for most of countries, especially developing economies and economies in transition.

China has transformed from a poor rural country into one of the main economic powers as a result of the economic reforms initiated in the late 1970s. The sources of the success of China's economy can be found first and foremost in the effective use of foreign capital to modernize the national economy and the use of the comparative advantage in the form of unlimited cheap labour resources.

China's opening to the outside world began with the 1979 law on joint ventures and the creation of special economic zones in 1980. Prior to 1978, China's foreign trade sector was subject to strict central planning. So, the Ministry of Foreign Trade limited trading rights to a few large foreign trade corporations, imports and exports were fixed in physical terms, and the exchange rate was deliberately overvalued to subsidize imports and discourage exports. Under such an autarkic regime, China's share of world trade was only 0.6 % by 1977. After 1978, China decentralized the foreign trade sector, increased trading rights, liberalized prices, reduced tariff and nontariff barriers, devalued the RMB (which fell by more than 70 % in real terms between 1980 and 1995), allowed convertibility for current-account transactions, and encouraged foreign investment and processing trade by foreign-funded firms. Private trading companies were authorized in 1998, and already by 2000 more than 1,000 private enterprises had acquired the right to import and export, along with more than 150,000 foreign-funded firms. Prior to joining the WTO, China already had significantly reduced its tariff and nontariff barriers and increased trading rights. After China's accession to the WTO the foreign trade system has continued to be more open, stable, transparent and in line with market economic rules. So, China revised and issued new «Foreign Trade Law», «Regulations on Administration of Import and Export of Goods» and related departmental regulations in accordance with WTO rules. Those and other reforms helped link China to the world price system, allowed firms to specialize according to their comparative cost advantage, and helped consumers realize the gains from trade.

From the beginning of its 1978 reforms, much of China's development planning had focused on modernizing its industrial base. To accomplish this objective, its government provided strong financial incentives to attract FDI, encouraged multinationals to offshore their lower-value stages of production processes to China, and pursued export-oriented growth strategies that often came at the expense of domestic importation and consumption. By around 2006, however, this strategy transformed into one that increasingly prioritized the development of homegrown technology. Data from China's National Bureau of Statistics suggest that this policy shift was significant, given a noticeable drop in China's imported technology expenditures to GDP ratios that started in that year. It also set the stage for the ambitious «Made in China 2025» initiative and innovation objectives set out in China's 13th and 14-th Five-Year Plans.

Within the last four decades FDI inflows into China have played a significant role in the economic growth, because they provided the Chinese economy with access to finances, advanced technologies or modern management methods. For many years, the Chinese export-oriented model of development based on FDI and the exports of labor-intensive goods with low added value has been effective. China has become the world's largest exporter and holder of foreign exchange reserves as well as one of the largest importers and exporters of foreign capital in the form of FDI. Moreover, it has developed at an impressive rate which was unattainable for the world's largest economies [Kostecka-Tomaszewska, 2018].

However, the influx of cheap labour-seeking FDI perpetuates the current development model. Thus, the hitherto model of development, based on low labour costs and access to cheap resources is disadvantageous in the long run and cannot be the basis of permanent economic security and prosperity, and can even strand China in the middle income trap. The adopted model of development is also burdened with high risk, because the increase in wages reduces competitiveness and attractiveness of the market for foreign capital. Therefore, low wages and cost-based competition have become an essential structural problem for the Chinese economy and it requires immediate in-depth reforms, the lack of which is going to prevent China from joining the group of the highly developed economies.

So, nowadays Chinese economy faces with serious structural problems, and at present China's foreign trade and trade policy are in a critical period of transformation. The economic growth mechanism, which relies on the availability of cheap labour and low production costs, exporting labour-intensive products of low added value, artificial undervaluation of the yuan, foreign direct investment, foreign technologies and intense inward investment loses its effectiveness and cannot guarantee a sustainable growth of the economy in the long term [Kostecka-Tomaszewska, 2018].

To face new challenges China is radically changing its economic and trade strategy. Faced with the new COVID-19 pandemic that has revealed the extreme fragility of global market structures, Beijing decided to adopt an economic internalization plan, seeking to create measures to prioritize the domestic consumer market and strengthen its economy from inside. In May 2020, Chinese president Xi Jinping proposed a new economic model – the «dual circulation strategy» (DCS) at a Politburo meeting. China's dual circulation strategy seeks to spur China's domestic demand on one hand and simultaneously develop conditions to facilitate foreign investment and boost production for exports on the other [Zhang Zoey, 2020]. Thus, the two-pronged strategy refers to the parallel emphasis on an 'internal circulation' and an 'international circulation' and a shift towards becoming a demand and innovation-driven economy.

Chinese experts call also this strategy a «double inversion» and believe that it will be the key to transform the Chinese consumer market in the most important part of national GDP. Although the strategy was officially launched recently, some measures were already being taken previously and contributed to the Chinese choice for this change. For example, in 2020, the share of exports in Chinese GDP fell to 17%. On the other hand, domestic consumption had a significant increase and last year reached 58% of the national GDP.

In fact, China's DCS is not only a quick and passive response to the unpredictability in global markets, but the dual circulation strategy follows China's long-held goal of rebalancing its economy. In the 1980s, China's former leader Deng Xiaoping first adopted the 'reform and opening-up policy' and began implementing an export-oriented development strategy. The 2008 global financial crisis exposed the Chinese fast-growing economy to the fragility of the export-led economic model, prompting Chinese policymakers to rebalance growth towards cultivating and supplying domestic demand. In addition, there was an important reason – the export-oriented trade pattern where Chinese businesses import raw materials to process and then export to foreign markets had locked China into the middle order of the global value chain.

To achieve sustainable growth and move beyond the limitations holding back its economic expansion, China began rolling out consistent economic reforms over the past decade, including supply-side structural reform in 2015 and Made in China 2025 announced in 2018. The ultimate goal has been to shift itself from being an «export and investment-led» economy to a «demand and innovation-driven» economy. As a result, from 2006 to 2019, the trade-to-GDP ratio of China slid from 64.5 to 35.7 %, and the portion of domestic private consumption marginally arose, stabilizing at 38.8 % of GDP in 2019 – barely higher than a decade earlier [Zhang Zoey, 2020].

However, this does not mean that exports will no longer be important in the Chinese economy. The «dual circulation» strategy (DCS) is a two-pronged development strategy that seeks to spur China's domestic demand in addition to catering to export markets and will create conditions that allow domestic and foreign markets to boost each other.

So, at present, China's foreign trade is in a critical period of rapid development and transformation. China is building a new pattern of integration into the world economic system and opening-up policy. China's economic transformation is not smooth and faces many problems. Recent dramatic changes in the global trade environment, promoting economic nationalism over a free market economy, has made the issue of exports development and diversification more urgent for China. The ongoing COVID-19 pandemic has additionally provoked global concerns on supply chain dependency, as different countries have been forced to rethink their reliance on other countries (especially in strategic industries, such as medical supplies and access to pharmaceutical raw ingredients), which will likely accelerate supply chain shifts out of China. In addition, the widening rift with the US, that poses additional challenges for China's exports development. In order to achieve a more sustainable long-term economic growth and hedge against the impact of external shocks China needs to diversify its exports markets, range of exported products and trade methods, that determines the significance and the relevance of the topic of the article.

Theoretical framework.

Discussion on export diversification in the literature mainly concentrates either on the effects of export diversification or on policy response regarding the diversification process.

There are two possible explanations for the effects of export diversification. The first is its impact on export growth. There are no many researches on the relationship between export diversification and export growth. More recently, however, several scholars have begun to investigate such issues. Evenett and Venables (2002) showed that an export expansion along the extensive margin plays a significant role for export growth in developing countries. They showed that about one third of the export growth of developing countries between 1970 and 1997 were due to exports of old goods to new markets. Shepherd (2008) reinforced the idea as stated, in that the trade growth of developing countries can take place through the creation of trading relationships with new partners. The second possible explanations for the effects of export diversification is its impact on export instability. In contrast with the first case, many scholars have made significant efforts regarding this issue. Massell (1964) came up with several interesting findings by concluding that there is a significant positive relationship between instability of export earnings and concentration of exports. Another cross sectional analysis conducted by Soutar (1977) concluded that geographic concentration is one of the significant variables in explaining the instability in less developed countries (LDCs) from 1957 to 1969. As a systematic approach, Love (1979) developed a model based on Markowitz's portfolio model to explain the relationship between a commodity concentration and export fluctuations. Recently, Samen (2006) stated that countries specializing in a narrow group of export products expose themselves to instability of export earnings [Jung Joo La, 2011].

As the majority of studies find that export diversification increases economic growth, the expected question is what determines export diversification. However, this issue is still relatively unexplored in the existing literature. The lack of a systematic theoretical framework could serve as a possible explanation for the scarcity of empirical investigation.

A few studies give evidence about a set of diversification determinates, estimated either from wide panel of countries all over the world (Parteka and Tambieri, 2011; Dennins and Shepherd, 2011; Agosin et al, 2011) a specific region (Cabral, 2010) or specific country (Lim, 2010). Parteka and Tambieri (2011) provide a two-stage analysis: first, they investigate the relation between export diversification, on one hand, and the level of development and country fixed effects on the other. Agosin et al. (2011) focus on the process of reforms (such as trade and financial liberalisation), structural and macroeconomic factors (factor endowments and economic distance, exchange rate and exchange rate volatility). In the case of one single country, which is Chile, Gutierrez de Pineres and Ferrantino (1997) find that process of export diversification is enhanced by exchange rate depreciation and trade reforms. Recent empirical literature relies on heterogeneous trade models in order to identify factors that influence export diversification [Balavac, 2012].

Discussion.

Overall, despite significantly rising domestic and international risks and challenges, China's foreign trade scored both steady growth in quantity and continuous improvement in quality. Trade has become an increasingly important part

of China's overall economy, and it has been a significant tool used for economic modernization. As reported by WTO in 2020, exports of goods in 2019 were USD 2,499.4 billion and imports USD 2,078.4 billion, while exports and imports of services in 2019 reached USD 281.6 billion and USD 497 billion respectively. According to the World Bank data of 2019, China's trade surplus for goods stood at USD 425.2 billion, an increase from USD 395.1 billion in 2018. The overall trade balance (including services) was USD 164.1 billion in 2019, from 103 billion the previous year (table 1).

Table 1. China's foreign trade main indicators in 2015-2019

Foreign Trade Values	2015	2016	2017	2018	2019
Imports of Goods (million USD)	1,681,951	1,587,431	1,843,793	2,135,748	2,078,386
Exports of Goods (million USD)	2,274,949	2,098,161	2,263,345	2,486,695	2,499,457
Imports of Services (million USD)	466,330	453,014	464,133	520,683	496,967
Exports of Services (million USD)	285,476	208,488	226,389	269,697	281,651
Exports of Goods and Services (million USD)	2,560,425	2,306,649	2,489,734	2,756,392	2,781,108
Imports of Goods and Services (million USD)	2,148,281	2,040,445	2,307,926	2,656,431	2,575,353
Trade turnover in Goods and Services (million USD)	4,708,706	4,347,094	4,797,660	5,412,823	5,356,461
Trade balance in Goods and Services (million USD)	412,144	266,204	181,808	99,961	205,755
Foreign Trade (in % of GDP)	39.5	36.9	37.6	37.5	35.7
Imports of Goods and Services (% of GDP)	18.1	17.3	17.9	18.3	17.3
Exports of Goods and Services (% of GDP)	21.4	19.6	19.7	19.1	18.4

Source: World Trade Organization (WTO).

Thanks to its enormous trade surplus over the past few years, China has become the world's largest exporter and ranks second among the world's largest importers. Despite its strict policies, the country is fairly open to foreign trade, which represented 35.7% of its GDP in 2019 [World Bank, 2020].

At the same time nowadays we can see a tendency of decreasing positive trade balance in China. Compared to 2015, the trade turnover increased in 13%, while the positive trade balance decreased in 20.6%. From one side, this a negative trend, from the other side, it reflects the change of China development strategy from export-oriented to domestic demand oriented. At the same time, it still means the high dependence of China's production on imports. Therefor the other key element of DCS is «reducing risks tied to import dependency». As a report by The Economist Intelligence Unit analyzes, «technology, energy, and food will be the sector focus.»

But, taking into account China's high reliance on exports, one of the most important threat to China's economic development and external economic security – the susceptibility to fluctuations in global economy – seems to be largely due to a low level of Chinese exports diversification.

Product diversification of China's exports.

According to the Standard Classification of International Trade (STIC), the structure of China's exports in the past five years has been led by manufactured goods. Machinery and transportation equipment rank first, followed by manufactured goods classified chiefly by material (dominated by textile yarn, fabrics, manufactures of metals) and miscellaneous products (dominated by articles of apparel and clothing accessories, furniture and parts thereof, professional, scientific and controlling instruments and apparatus) (table 2).

Table 2. The merchandise structure of China's foreign trade in 2019

Commodity (by SITC)	Exports	
	RMB 100 million	USD 100 million
Total	172373.63	24994.82
Primary Goods	9232.95	1339.70
Food and Live Animals	4484.92	650.00
Beverages and Tobacco	239.23	34.68
Crude materials, Inedible, Except Fuels	1186.48	172.24
Mineral Fuels, Lubricants and Related Materials	3242.72	471.23
Animal and Vegetable Oils, Fats and Wax	79.59	11.54
Manufactured Goods	163140.69	23655.13
Chemicals and Related Products	11137.70	1617.65
Manufactured Goods Classified Chiefly by Material	28030.73	4067.33
Machinery and Transport Equipment	82453.79	11954.44
Miscellaneous Manufactured Articles	40257.45	5835.02
Commodities and Transactions not classified in SITC	1261.00	180.69

Source: China Statistical Yearbook, 2020

China's exports in services in 2019 were driven by the telecommunications, computer and information services and other business services, followed by transport, travel, construction (table 3).

Table 3. China’s foreign trade in services by sector, 2019

Classification	100 million USD		
	Total	Exports	Imports
Total	7850.0	2836.0	5014.0
Transport	1509.1	460.3	1048.7
Travel	2856.1	345.1	2511.0
Construction	372.9	280.0	92.9
Insurance Services	155.5	47.8	107.8
Financial Services	63.8	39.1	24.7
Telecommunications, Computer and Information Services	807.6	538.6	269.0
Fees for Use of Intellectual Property	410.3	66.5	343.8
Personal, Cultural, and Recreational Services	52.8	12.0	40.8
Maintenance and Repair Services	138.4	101.8	36.6
Manufacturing Services on Physical Inputs Owned by Others	198.9	195.8	3.1
Other Business Services	1232.0	733.5	498.5
Government Services	52.6	15.4	37.2

Source: China’s Statistical Yearbook, 2020

The analysis of the data, presented in the table 4, shows that in 2020 compared to 2000, the product concentration of China’s exports has increased in 29.5%, while the diversification indices of merchandise exports has decreased in 15.9%. This is obviously a negative tendency as it rises the dependence of Chinese economy on certain products and increases the risks in the sphere of external economic security.

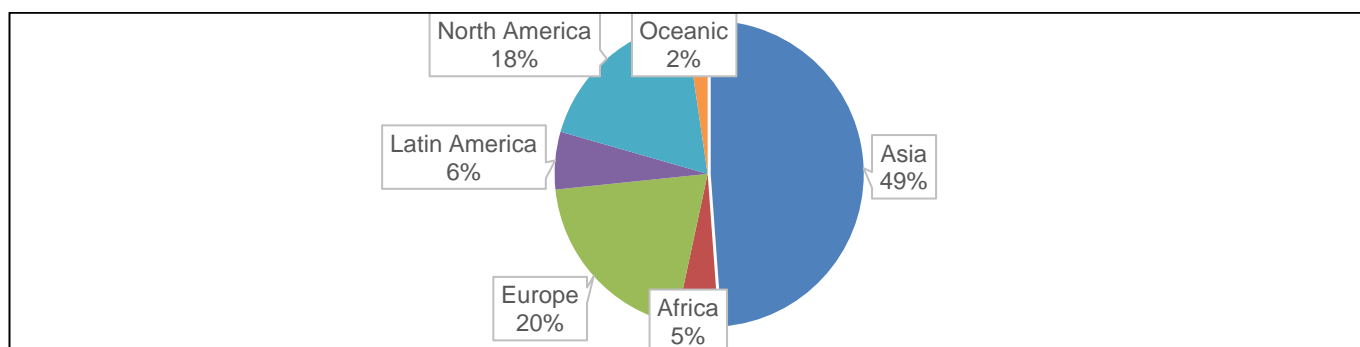
Table 4. Product diversification and concentration indices of merchandise exports of China

Year	Concentration indices	Diversification indices
1	2	3
2000	0.077188	0.455893
2005	0.109997	0.460246
2006	0.109621	0.453023
2007	0.103705	0.452499
2008	0.097127	0.457596
2009	0.10869	0.454433
2010	0.106533	0.451031
2011	0.098828	0.463309
2012	0.101495	0.468763
2013	0.103053	0.4672
2014	0.100596	0.448355
2015	0.104071	0.420122
2016	0.105133	0.410062
2017	0.096441	0.412291
2018	0.096701	0.412039
2019	0.094911	0.404898
2020	0.099978	0.383289

Source: China Statistical Yearbook, 2020

Market diversification of China’s exports.

The analysis of the China’s exports geographical structure showed that China’s export market structure is also relatively concentrated. Asia had the highest shares in China’s exports in goods in 2019 (49%), followed by Europe and North America (figure 1).

Figure 1. The geographical structure of China’s exports in 2019, by region

Source: China Statistical Yearbook, 2020

The main 10 countries of China's goods exports are shown in the table 5.

Table 5. China's exports in goods by country in 2019

Country (Region)	USD 10 000	Share in total, %
Asia		
Hong Kong, China	27915249	11.2
India	7482530	3.0
Japan	14324452	5.7
Singapore	5479849	2.2
Korea Rep.	11097441	4.4
Taiwan, China	5510931	2.2
Europe		
United Kingdom	6242502	2.5
Germany	7978909	3.2
Netherlands	7397880	3.0
Northern America		
United States	41866408	16.8

Source: *China Statistical Yearbook, 2020*

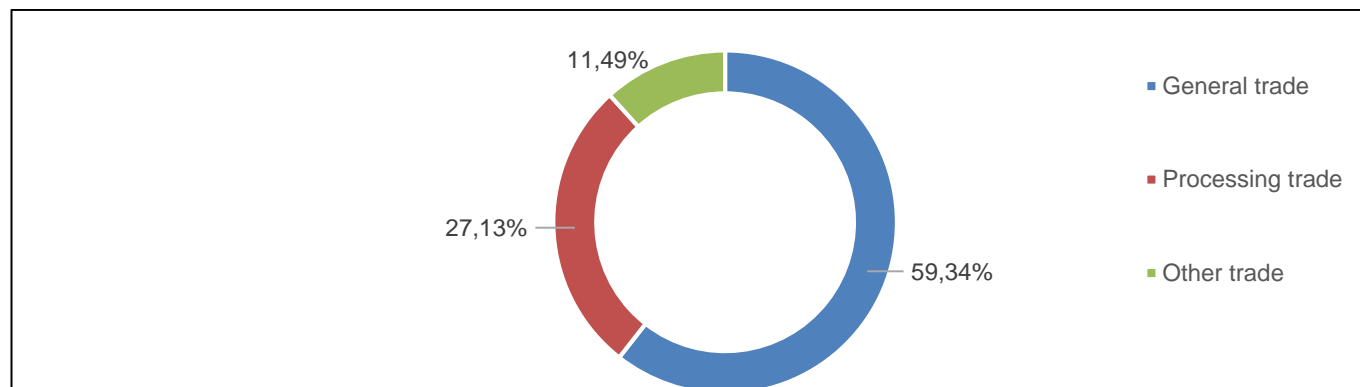
The data analysis shows that 10 main export destinations account for 54.2% of the total China's exports, 5 main export destinations – 41.3%. It means that China has very low level of market diversification of exports.

Surely, this is also a negative tendency as it rises the dependence of Chinese economy on certain countries and increases the risks in the sphere of external economic security. The highest dependence of China's exports is on US market, which creates additional threats to China's economic security in the period of actual trade war between United States and China.

China's promotion of exports market diversification will help to reduce dependence on specific export markets, thereby diversifying economic risks, alleviating trade frictions, achieving economic growth, and better maintaining economic security. It will help to fully participate in the international division of labor, to facilitate striving for favorable terms of trade in international competition and to strengthen economic and trade cooperation.

Diversification of trade methods.

In terms of trade structure, export trade patterns include general trade, processing trade and other trade. In recent years, China's general trade exports showed an upward trend, processing trade exports as a whole shrank, and other trade exports showed little change. So, in 2020, general and other modes of trade increased from the previous year, by 59.3 % and 13.5 % respectively, while processing trade declined by 27.1 % (figure 2).

Figure 2. Structure of China's export trade patterns in 2020, %

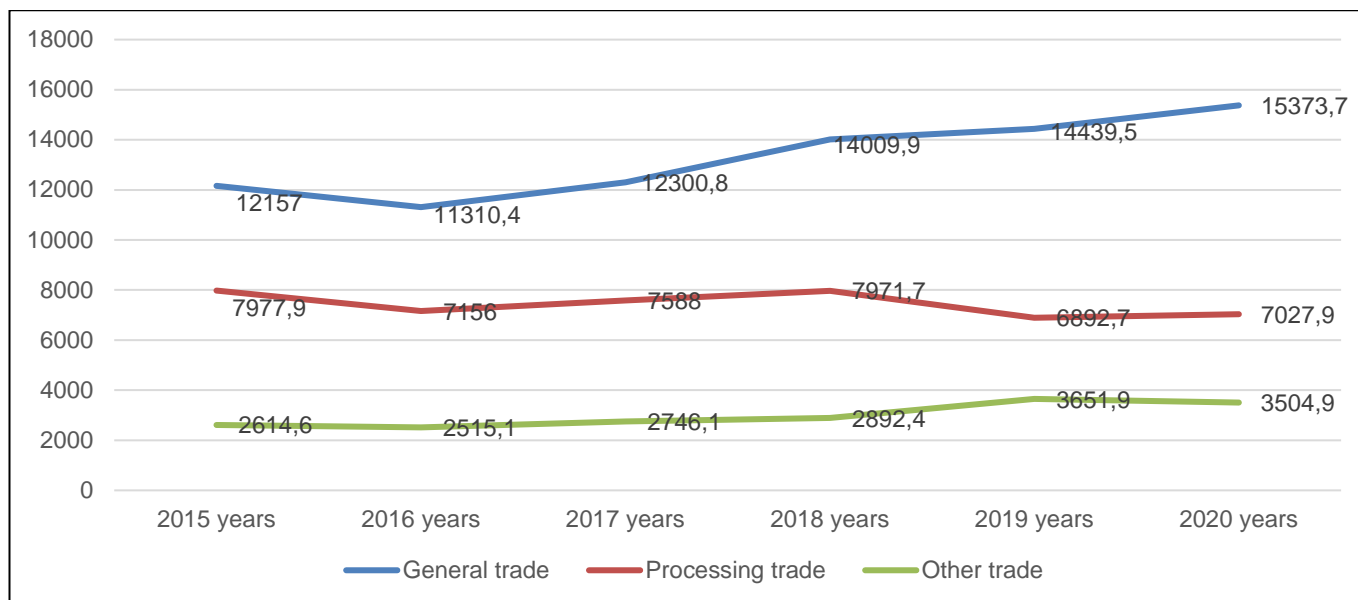
Source: *China Statistical Yearbook*.

In 2015-2020, China's general trade volume has been growing since 2016, while processing trade has declined from 797.8 billion US dollars to 702.7 billion in 2020, and the export volume of processing trade has further shrunk (figure 3). In terms of the proportion structure, the proportion of processing trade decreased by 7.9 percentage points in 2020 compared with 2015, while the proportion of general trade increased by 5.9 percentage points.

It can be concluded that in China, the structure of import and export trade patterns is facing further adjustment, and the downward trend of processing trade volume is continuing.

High-tech products exports diversification.

One of the most important issues of China's foreign trade development is the exports of high-tech products. In recent years, the export of high and new technology products has grown rapidly, and their proportion in the merchandise export has been increasing continuously. In 2019, China's exports of new and high-tech products reached 715.8 billion US dollars.

Figure 3. China's export trade patterns in 2015-2020, US\$ billion

Source: *China Statistical Yearbook*.

At the same time one of the important problems of China's high-tech exports is the low level of its product diversification. So, the industry distribution of China's high-tech products export is seriously unbalanced, but the degree of imbalance has been reducing (table 6). China's high-tech products exports is dominated by computer and communication technology products. So, in 2015, the top three areas of computer and communication technology, electronic technology and photoelectric technology accounted for 67.43%, 19.16% and 5.45% of high-tech products respectively.

But with the advance of time, the industrial contribution of computer and communication technology products has declined. So, the proportion of products in the field of computer and communication technology decreased from 80.30 % in 2003 to 67.43 %. On the contrary to the decline of the contribution of computer and communication technology, the growth of optoelectronic technology, material technology and electronic technique is obvious, and the contribution to the industry increases. At the same time, the export scale of computer and communication technology continued to grow, reaching 441.8 billion US dollars in 2015.

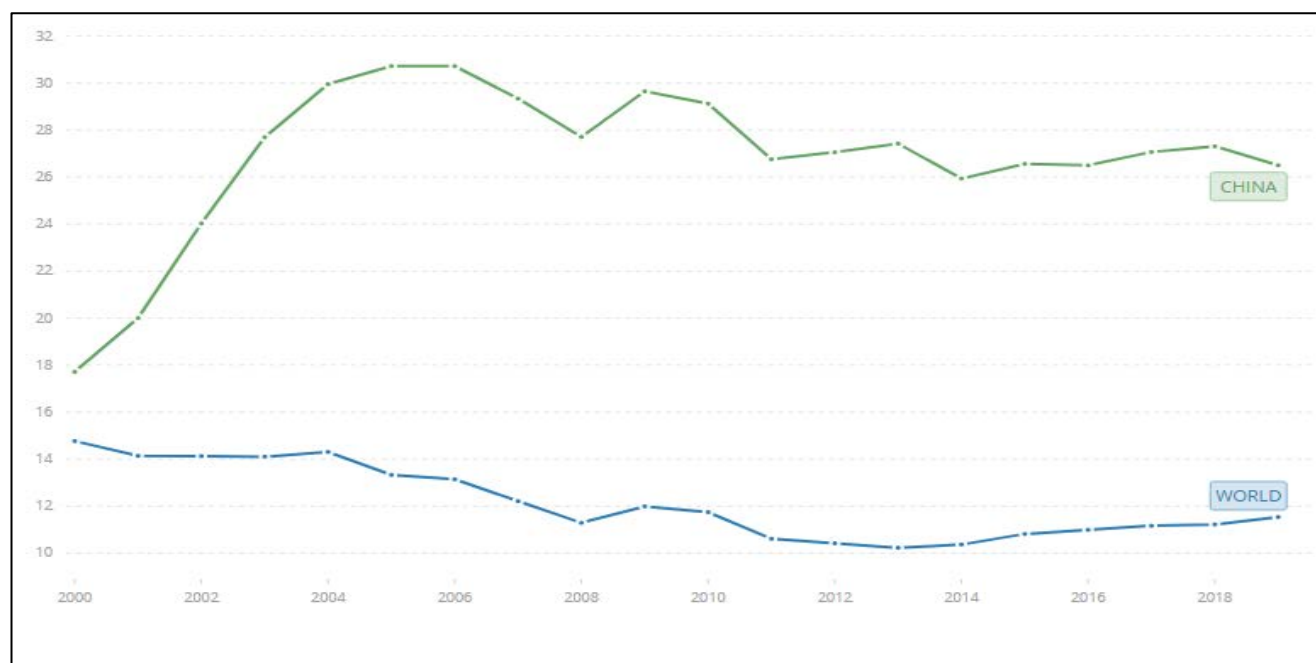
Table 6. Industrial structure of China's export of high-tech products, US \$100 mln

Products	2003		2007		2011		2015	
	Volume	%	Volume	%	Volume	%	Volume	%
High tech products	678.57	100	3478.18	100	5488.30	100	6552.96	100
Aerospace Technology	5.94	0.88	25.18	0.72	45.99	0.84	73.26	1.12
Biotechnology	1.67	0.25	2.65	0.08	4.14	0.08	6.87	0.10
Computer integrated manufacturing technology	7.3	1.08	49.33	1.42	89.4	1.63	125.06	1.91
Computer and communication technology	544.87	80.30	2796.1	80	3929.43	71.30	4418.86	67.44
Electronic technique	75.03	11.06	456.69	13.13	865.84	15.78	1255.42	19.16
Life science and technology	23.62	3.48	89.17	2.56	178.43	3.25	245.86	3.75
Material technology	3.07	0.45	21.23	0.61	47.16	0.86	62.34	0.95
Photoelectric technology	14.26	2.10	34.99	1.01	321.14	5.85	357.32	5.45
Other Technologies	2.81	0.40	2.85	0.08	6.77	0.11	7.97	0.12

Sources: 2004-2016 *China High Tech Industry Statistical Yearbook*, *China Science and Technology Statistical Yearbook*.

So, the greatest part of the China's high tech exports is represented by ICT goods exports. The ICT goods exports as a percentage of total goods exports in China is presented in the figure 4.

The level of market diversification of China's high-tech exports is also low and has a negative tendency to rise. The outbreak of the international financial crisis has made great changes in the export market of China's high-tech products. The share of the original traditional market has declined, while the export scale to the non-traditional market has increased significantly. In 2012, Hong Kong, Macao and Taiwan, the United States, the European Union and Japan were the top four export markets of high-tech products in China. Among them, the market of Hong Kong, Macao and Taiwan accounted for 27.78%, ranking first, the market of the United States ranking second, the market of the European Union accounted for 15.32%, ranking third, and the market of Japan ranked fourth accounted for 5.88%, with a total proportion of 67.08%. However, in the following years, the market shares of the United States, the European Union and Japan all decreased. The market shares of the United States and Japan only decreased slightly, while the market share of the European Union decreased more (table 7).

Figure 4. The ICT goods exports as a percentage of total goods exports in China and in the world, %
 Source: The World Bank data

While the market shares of the United States, the European Union and Japan decreased, the market share of exports to Hong Kong, Macao and Taiwan, South Korea and Southeast Asia increased. The market shares of Hong Kong, Macao and Taiwan and Southeast Asia increased significantly. The market shares of Hong Kong, Macao and Taiwan increased from 27.78% in 2012 to 29.31% in 2015, and the market share of Southeast Asia increased from 5.26% in 2012 to 6.56% in 2015. It has become one of the main export markets of high-tech products in China.

Table 7. Geographical structure of exports of high tech products in China, %

Country	2012	2014	2015	2018	2019
Hong Kong, Macao and Taiwan	27.78	27.62	29.31	29.30	30.63
United States	18.10	8.43	17.91	18.46	17.74
European Union	15.32	16.38	13.36	14.01	12.20
Japan	5.88	6.80	5.24	5.35	5.89
South Korea	4.77	6.98	5.30	4.23	4.33
Southeast Asia	5.26	8.27	6.56	6.29	6.89
Other countries	22.89	25.52	22.32	22.36	22.32
Total	100	100	100	100	100

Source: according to the industry trade database of 2012- 2019.

The trade modes of China's high tech products are also highly concentrated, but have a tendency to diversification.

Table 8. Trade modes of China's high tech products, %

Trade mode	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Proportion of general trade	15.18	16.37	15.72	16.77	19.85	22.81
Proportion of processing trade	78.81	76.92	71.81	65.33	66.48	63.06
Proportion of other trade modes	6.01	6.71	12.47	17.90	13.67	14.13

Source: Statistical Yearbook of China's high tech industry in 2010 and 2016.

The analysis of the data presented in the table 8 shows that processing trade is the main trade mode of China's high-tech products. Although it shows a downward trend in recent years, processing trade still accounts for more than 60% by 2015. This has a negative impact on strengthening independent innovation and accelerating industrial upgrading. Among the various ways of high-tech products exports, the processing trade is a way of trade to make full use of China's cheap labor force, but its technology is generally in the hands of foreign parties. So, integration into the international division of labor by the mode based on processing trade makes China's high-tech products trade more «enclave». It makes China's high-tech products exports seriously affected by economic fluctuations, including the impact of the 2008 economic crisis and COVID-19 crisis. The reason is that China only controls the processing links, and the production, technology and marketing channels of spare parts are in the hands of foreign parties. Foreign parties can easily withdraw from China and look for other developing countries with lower costs.

It can be concluded that the trade method of China's high tech products is relatively monotonous, processing trade still accounts for more than a half of China's exports, and other trade methods account for a small proportion.

Conclusion.

Export is the driving source of China's economic growth, and export diversification is of high importance for China because it can have a certain driving effect on its economic development. Firstly, export market diversification can resist the European Union and North American free trade zones and other regional negative impact on China's foreign trade and reduce its excessive dependence on some markets. Secondly, as the export diversification make Chinese enterprises to participate in the wider world market competition, it is to enhance the vitality and power of Chinese enterprises, improve its international competitiveness. Thirdly, as the export diversification can expand China's export market, it is easier to form an economy of scale and promote China's overall economic strength. Fourthly, diversification of the export market will make Chinese enterprises face the demand from different countries, which is conducive to the product diversification of China's exports.

To conclude, in order to retain stable economic growth and avoid the middle income trap China needs new impulses to stimulate its economic growth, one of them can be the export diversification. At the same time China has some problems with the exports diversification ensuring, including problems of diversified export geographic directions, diversified export product structure, and diversified export trade methods. It negatively influences the country's economic security. Therefore, it is necessary for China to continuously improve its export diversification strategy to reduce economic risks and promote the sustainable development of foreign trade.

Some steps are being done. So, in order to overcome the middle- income trap and to sustain economic growth Xi Jinping has introduced the Belt and Road Initiative, and one of the goals of this initiative is diversification of export markets for Chinese products and new trade opportunities abroad. Export diversification depends crucially on the deepening of intra-regional and inter-regional activities. Regional integration is thus a key cornerstone of any diversification strategy and plays a vital role in the implementation of China's diversification strategy. And the Belt and Road Initiative also can play a significant role in this process. Moreover, China has gradually changed its development strategy: from a resource intensive model to a more sustainable one; from a model based on imported technology to technological innovation; from a model based on low-value-added manufacturing to high-value-added manufacturing.

References

1. IMF (2014). *Sustaining long-run growth and macroeconomic stability in low-income countries – the role of structural transformation and diversification – background notes. IMF policy paper. Washington, DC: IMF, 105 p.*
2. Kostecka-Tomaszewska, L. (2018). *Economic security of China: the implications of the Belt and Road Initiative, Optimum Economic Studies, p. 166-182, DOI: 10.15290/oes.2018.04.94.14.*
3. Zhang Zoey (2020). *What is China's Dual Circulation Strategy and Why Should Foreign Investors Take Note, China Briefing, URL: <https://www.china-briefing.com/news/what-is-chinas-dual-circulation-strategy-and-why-should-foreign-investors-take-note/>.*
4. Jung Joo La (2011). *Correlations-Adjusted Export Market Diversification, Journal of East Asian Economic Integration, Vol. 15, No. 1, p. 33-53, DOI: 10.11644/KIEP.JEAI.2011.15.1.225.*
5. Balavac, M. (2012). *Determinants of export diversification at the export margins: reference to transition economies, URL: <https://www.etsg.org/ETSG2012/Programme/Papers/288.pdf>.*
6. World Bank (2020). *China Economic Update, 2020: Learning forward COVID-19 and China's reform agenda, Washington, DC: World Bank, 69 p.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шалупаєва Наталія Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент,
Гомельський державний університет імені Ф. Скорини,
вул. Радянська, 104, м. Гомель, Республіка Білорусь, 246028
e-mail: nshalupaeva@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шалупаєва Наталья Сергеевна, кандидат экономических наук, доцент,
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорини,
ул. Советская, 104, г. Гомель, Республика Беларусь, 246028
e-mail: nshalupaeva@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shalupayeva Natallia, Assoc. professor, PhD in Economics,
Francisk Skorina Gomel State University,
Sovetskaya street, 104, Gomel, Republic of Belarus, 246028
e-mail: nshalupaeva@mail.ru

УДК 364.(477):336.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-106-123>

СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТИ

Баранник Л. Б.,
Корягіна Т. В.,
Тараненко В. Є.

Актуальність теми дослідження. Україна, згідно з її Конституцією, є соціальною державою, діяльність якої спрямована на формування умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Еволюція такої держави відбувається через реалізацію соціальної функції, зміст якої полягає у забезпеченні гарантій соціального характеру, соціальному захисті, соціальному обслуговуванні, соціальному партнерстві тощо.

Постановка проблеми. З проведенням соціально-економічних реформ в Україні на початку 90-х років ХХ ст. система надання соціальних послуг населенню зазнала серйозних змін. За радянських часів соціальні послуги надавалися в системі соціального забезпечення в стаціонарних державних установах: будинках для престарілих, дитячих будинках, інтернатах (лікарнях) для психоневрологічних хворих і т.п. За своїми цілями та змістом вони були спрямовані на надання допомоги тим категоріям населення, які не були здатні самостійно обслуговувати себе через самотність, сирітство, важку ступінь інвалідності чи хвороби.

Перехід до ринкової системи господарювання, різке збільшення на початку 90-х років кількості громадян, які потребують соціального захисту, змусили державу та інститут місцевого самоврядування, що з'явився в під час реформ, переосмислити роль соціальних послуг в житті людини та організацію їх надання. Стали створюватися мережі державних і муніципальних установ, покликаних надавати спеціалізовану соціальну допомогу, що дозволило сформуванню нову систему соціального обслуговування населення.

Стрімке зростання потреб населення у соціальних послугах, їх вплив на динаміку розвитку суспільства і характер соціальних відносин, змусили й подбати про фінансові джерела надання таких послуг. Однак це питання досі остаточно не вирішено. Ринкова економіка потребує створення багатоканальної системи фінансування заходів соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження соціального обслуговування найчастіше здійснюється у контексті соціальної політики, соціальної роботи або соціальної допомоги. Серед зарубіжних науковців, які досліджують соціальну проблематику, - Т. Е. Демідова, Р. Інелехарт, Е. Е. Мачульська, В. Парето, В. Д. Роїк, Р. Тітмус, Є. І. Холостова, Ш. Ейсебі, Л. Ерхард, Г. Еспінг-Андерсен та багато інших. Серед останніх публікацій вітчизняних авторів слід назвати наукові статті: С. О. Горбунової-Рубан та І. М. Вітковської, які аналізують діяльність громадських організацій як суб'єктів надання соціальних послуг у м. Харкові; К. В. Дубич, присвячені питанням державного управління соціальними послугами; І. В. Мещан, який розглядає соціальне обслуговування як складову системи соціального захисту населення з позицій соціолого-управлінського аспекту й детально висвітлює теоретичні підходи до понять «послуга» та

«соціальна послуга»; Попок А. та Греби Р., які роблять структурно-функціональний аналіз системи соціальних послуг в Україні; Ротар В., яка досліджує сучасні підходи до розуміння змісту категорії «соціальні послуги»; Савчук Л. про реформування системи соціальних послуг в умовах децентралізації та деяких інших. Фінансові аспекти соціального обслуговування висвітлюються поруч з іншими питаннями фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на чисельну кількість робіт з питань соціального захисту населення та соціального обслуговування, слід зауважити, що еволюція системи соціального захисту населення, економічні реформи в країні спонукають до подальшого дослідження теоретичних засад і пошуку фінансових джерел соціального обслуговування населення з урахуванням складного фінансового стану економіки країни та реалізацією стратегічного курсу України на євроінтеграцію. Багато питань теоретико-методологічного характеру залишаються відкритими.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою статті є висвітлити невирішені проблеми соціального обслуговування в Україні теоретико-методологічного та фінансового характеру, а також представити авторське бачення їх вирішення.

Для досягнення мети у статті поставлені та вирішуються наступні завдання:

- проаналізувати теоретико-методологічні основи соціального обслуговування населення як одного з важливих елементів ССЗН;
- виявити особливості вітчизняної моделі фінансового забезпечення соціального обслуговування;
- визначити перспективи соціального обслуговування в Україні.

Метод або методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження використовувалися історичний, аналітико-емпіричний, індуктивно-дедуктивний, порівняльний методи дослідження для встановлення теоретико-методологічних засад соціального обслуговування в Україні, а також при з'ясуванні деяких питань фінансового забезпечення існуючої моделі системи надання соціальних послуг в Україні. Метод експертних оцінок, каузальний (причинно-наслідковий) метод наукових досліджень було задіяно для розуміння стану сучасної системи соціального обслуговування в Україні та визначення напрямків подальших розвідок у цій сфері.

Викладення основного матеріалу. В роботі розглянуто теоретико-методологічні та фінансові аспекти соціального обслуговування, показана його структурно-логічна схема. Встановлено, що в економічній теорії і в практичній діяльності щодо соціального обслуговування існує плутанина базових понять та термінів, насамперед, через те, що в Україні досі немає єдиного нормативно-правового акту, який би чітко визначив усі суперечливі моменти та врегулював правовідносини між державою та громадянами з питань отримання різних видів соціальної допомоги. Стверджується, що поняття «соціальне обслуговування» не слід підмінити поняттям «надання соціальних послуг», воно означає виконання роботи, функцій, пов'язаних із задоволенням чийх-небудь запитів чи потреб, тому за своїм змістом є більш широким поняттям, оскільки передбачає створення умов для розвитку соціального капіталу. Соціальне обслуговування є самостійним елементом системи соціального захисту населення, воно включає надання соціальних послуг. Представлена структурно-логічна схема соціального обслуговування. Показано, що система соціальних послуг в Україні постійно перебуває в процесі оновлення та модернізації відповідно до нових потреб громадян і сучасних світових підходів до соціального обслуговування. Проаналізовано декілька підходів науковців до соціального обслуговування. Стверджується, що останніми роками через війну на Сході країни та необхідність боротьби з коронавірусною інфекцією під час пандемії 2020-2021 рр. відбулося переорієнтування витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення на користь соціального обслуговування, а саме – надання соціальних послуг населенню, а також збільшення оплати праці працівників, задіяних у цьому процесі. З'ясовано, що вагомим фактором фінансового забезпечення в умовах реформи децентралізації стали місцеві бюджети та бюджети об'єднаних територіальних громад. У статті наведені параметри надання соціальних послуг ОТГ, які формують загальне уявлення про ресурсний потенціал громад в межах окремих областей і те, наскільки активно вони включились у процес соціального обслуговування своїх жителів. З'ясовано, чому пілотний проєкт «Розвиток соціальних послуг», призначений для розвитку соціального обслуговування ОТГ потерпів невдачу в 2020 р. Вивчено оцінки вітчизняних експертів у сфері соціальних послуг, що дозволило сформулювати уявлення про переваги та недоліки існуючої системи соціальних послуг. Названі можливі шляхи її вдосконалення. В якості особливості фінансового забезпечення соціального захисту населення, у тому числі соціального обслуговування, названо створення багатоканальної системи фінансування. Автори зазначають, що бюджетне фінансування має виділятися на конкурсній основі, а з переможцем слід укладати контракт на надання послуг за рахунок бюджету. Місія держави в цьому питанні полягає у контролі за якістю соціальних послуг, своєчасністю та адресністю їх надання, цільовим та раціональним використанням коштів. Надання соціальних послуг повинно здійснюватися на конкурсній основі.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в теорії та в практичній діяльності в сфері соціального обслуговування. Зазначені недоліки існуючої системи надання соціальних послуг та їх аналіз будуть доцільним джерелом інформації для вироблення шляхів удосконалення вітчизняної моделі фінансового забезпечення надання соціальних послуг в Україні.

Висновки відповідно до статті. Дослідження теоретико-методологічного та фінансового аспектів соціального обслуговування в Україні дає підстави зробити такі висновки. Не дивлячись на прийняття низки нормативно-правових документів, що визначають поняття «соціальні послуги», в економічній теорії та в практичній діяльності щодо використання базових понять та термінів існує плутанина через те, що в Україні досі немає єдиного нормативно-правового акту, який би чітко визначив усі ці моменти та врегулював правовідносини між державою та громадянами з питань отримання різних видів соціальної допомоги. Поняття «соціальне обслуговування» не слід підмінити поняттям «надання соціальних послуг». Соціальне обслуговування означає виконання роботи, функцій, пов'язаних із задоволенням чийх-небудь запитів чи потреб, тому за своїм змістом воно є більш широким поняттям, оскільки передбачає створення умов для розвитку соціального капіталу, а не тільки надання соціальних послуг вразливим категоріям населення або тим громадянам, які опинилися у складній життєвій ситуації. Цим терміном слід позначати один з елементів ССЗН, що займається наданням соціальних послуг.

Система соціальних послуг в Україні постійно перебуває в процесі оновлення та модернізації відповідно до нових потреб громадян і сучасних світових підходів до соціального обслуговування. Ухвалення нової редакції Закону «Про соціальні послуги» та прийняття класифікатора соціальних послуг є важливим кроком на шляху реформування системи соціальних послуг.

Особливістю фінансового забезпечення соціального обслуговування в умовах ринкової економіки є створення багатоканальної системи фінансування. Це означає, що до надання послуг мають бути залучені різні суб'єкти ринку соціальних послуг, а держава повинна здійснювати контроль за їх якістю, цільовим та раціональним використанням коштів, своєчасністю та адресністю їх надання. Місія держави в цій справі – допомагати надавачам послуг фінансово на конкурсній основі.

Існуюча система надання соціальних послуг має низку недоліків. Вона все ще залишається віддаленою від реальних потреб конкретної особи, якій необхідний соціальний захист, тому її поки що неможна вважати ефективною.

Перспективи подальших розвідок мають вестись у поглибленні теоретичних досліджень у таких напрямках:

- більш чіткого визначення економічного та правового змісту категорій та понять в ССЗН;
- розробки Соціального кодексу України;
- вдосконалення вітчизняної моделі фінансового забезпечення ССЗН, у тому числі соціального обслуговування населення, щодо розмежування фінансових повноважень між надавачами соціальних послуг, а також розробки методики оцінювання фінансової ефективності надання соціальних послуг.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист населення, соціальне обслуговування, соціальна послуга, фінансове забезпечення, методика оцінювання якості послуг.

СОЦИАЛЬНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ И ФИНАНСОВЫЙ АСПЕКТЫ

**Баранник Л. Б.,
Корягина Т. В.,
Тараненко В. Е.**

Актуальность темы исследования. Украина, согласно ее Конституции, является социальным государством, деятельность которого направлена на формирование условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека. Эволюция такого государства происходит через реализацию социальной функции, смысл которой заключается в обеспечении гарантий социального характера, социальной защите, социальном обслуживании, социальном партнерстве и тому подобному.

Постановка проблемы. С проведением социально-экономических реформ в Украине в начале 90-х годов система предоставления социальных услуг населению претерпела серьезные изменения. В советское время социальные услуги предоставлялись в системе социального обеспечения в стационарных учреждениях: домах престарелых, детских домах, интернатах (больницах) для психоневрологических больных и т.п. По своим целям и содержанию они были направлены на оказание помощи тем категориям населения, которые не могли самостоятельно обслуживать себя из-за одиночества, сиротства, тяжелой степени инвалидности или болезни.

Переход к рыночной системе хозяйствования, резкое увеличение в начале 90-х годов количества граждан, нуждающихся в социальной защите, заставили государство и институт местного самоуправления, который появился в ходе реформ, переосмыслить роль социальных услуг в жизни человека и организацию их предоставления. Стали создаваться сети государственных и муниципальных учреждений, призванных оказывать специализированную социальную помощь, что позволило сформировать новую систему социального обслуживания населения.

Стремительный рост потребностей населения в социальных услугах, их влияние на динамику развития общества и характер социальных отношений, заставили позаботиться о финансовых источниках предоставления таких услуг. Однако этот вопрос до сих пор окончательно не решен. Рыночная экономика требует создания многоканальной системы финансирования социальной защиты населения.

Анализ последних исследований и публикаций. Современные исследования социального обслуживания зачастую осуществляется в контексте социальной политики, социальной работы или социальной помощи. Среди зарубежных ученых, исследующих социальную проблематику, - Т. Е. Демидова, Г. Ингелхарт, Е. Е. Мачульская, В. Парето, В. Д. Роик, Р. Титтус, Е. И. Холостова, Ш. Ейсеби, Л. Эрхард, Г. Еспинг-Андерсен и многие другие. Среди последних публикаций отечественных авторов следует назвать научные статьи: С. А. Горбуновой-Рубан и И. М. Витковской, которые анализируют деятельность общественных организаций как субъектов предоставления социальных услуг в г. Харькове; К. В. Дубич, посвященные вопросам государственного управления социальными услугами; И. В. Мещан, который рассматривает социальное обслуживание как составляющую системы социальной защиты населения с позиций социолого-управленческого аспекта и подробно освещает теоретические подходы к понятиям «услуга» и «социальная услуга»; Попок А. и Гроби Г., которые делают структурно-функциональный анализ системы социальных услуг в Украине; Ротарь В., которая исследует современные подходы к пониманию содержания категории «социальные услуги»; Савчук Л. о реформировании системы социальных услуг в условиях децентрализации и некоторых других. Финансовые аспекты социального обслуживания освещаются наряду с другими вопросами финансового обеспечения социальной защиты населения.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на большое количество работ по вопросам социальной защиты населения и социального обслуживания, следует заметить, что эволюция системы социальной защиты населения, экономические реформы в стране побуждают к дальнейшему исследованию теоретических основ и поиску финансовых источников социального обслуживания населения с учетом сложного финансового состояния экономики страны и реализацией стратегического курса Украины на евроинтеграцию. Многие вопросы теоретико-методологического характера остаются открытыми.

Постановка задачи, цели исследования. Цель статьи – осветить нерешенные проблемы социального обслуживания в Украине теоретико-методологического и финансового характера, а также представить авторское видение их решения.

Для достижения цели в статье поставлены и решаются следующие задачи:

- проанализировать теоретико-методологические основы социального обслуживания населения как одного из важных элементов системы социальной защиты населения;
- выявить особенности отечественной модели финансового обеспечения социального обслуживания;
- определить перспективы социального обслуживания в Украине.

Метод или методология проведения исследования. При проведении исследования использовались исторический, аналитико-эмпирический, индуктивно-дедуктивный, сравнительный методы исследования для установления теоретико-методологических основ социального обслуживания в Украине, а также при выяснении некоторых вопросов финансового обеспечения существующей модели системы предоставления социальных услуг в Украине. Метод экспертных оценок, каузальный (причинно-следственный) метод научных исследований были задействованы для понимания состояния современной системы социального обслуживания в Украине и определения направлений дальнейших исследований в этой сфере.

Изложение основного материала. В работе рассмотрены теоретико-методологические и финансовые аспекты социального обслуживания, показана его структурно-логическая схема, разработанная авторами. Установлено, что в экономической теории и в практической деятельности по социальному обслуживанию существует путаница в базовых понятиях и терминах, прежде всего, потому что в Украине до сих пор нет единого нормативно-правового акта, который бы четко определил все спорные моменты и урегулировал правоотношения между государством и гражданами по вопросам получения различных видов социальной помощи. Утверждается, что понятие «социальное обслуживание» не следует подменять понятием «предоставление социальных услуг», оно означает выполнение работы, функций, связанных с удовлетворением чьих-либо запросов или потребностей, поэтому по своему содержанию является более широким понятием, поскольку предполагает создание условий для развития социального капитала. Социальное обслуживание является самостоятельным элементом системы социальной защиты населения, оно включает предоставление социальных услуг. Представлена структурно-логическая схема социального обслуживания. Показано, что система социальных услуг в Украине постоянно находится в процессе обновления и модернизации в соответствии с новыми потребностями граждан и современными мировыми подходами к социальному обслуживанию. Проанализировано несколько подходов ученых к социальному обслуживанию. Утверждается, что в последние годы из-за войны на Востоке страны и необходимостью борьбы с коронавирусной инфекцией во время пандемии 2020-2021 гг. произошла переориентация расходов на социальную защиту и социальное обеспечение в пользу социального обслуживания, а именно - предоставление социальных услуг населению, а также увеличение оплаты труда работников, задействованных в этом процессе. Выяснено, что весомым фактором финансового обеспечения в условиях реформы децентрализации стали местные бюджеты и бюджеты объединенных территориальных общин. В статье приведены параметры предоставления социальных услуг ОТО,

которые формируют общее представление о ресурсном потенциале общин в пределах отдельных областей и то, насколько активно они включились в процесс социального обслуживания своих жителей. Выяснено, почему пилотный проект «Развитие социальных услуг», предназначенный для развития социального обслуживания ОТО, потерпел неудачу в 2020 г. Изучены оценки отечественных экспертов в сфере социальных услуг, что позволило сформировать представление о преимуществах и недостатках существующей системы социальных услуг. Названы возможные пути ее совершенствования. В качестве особенности финансового обеспечения социальной защиты населения, в том числе социального обслуживания, названо создание многоканальной системы финансирования. Авторы отмечают, что бюджетное финансирование должно выделяться на конкурсной основе, а с победителем следует заключать контракт на оказание услуг за счет бюджета. Миссия государства в этом вопросе заключается в контроле за качеством социальных услуг, своевременностью и адресностью их предоставления, целевым и рациональным использованием средств. Предоставление социальных услуг должно осуществляться на конкурсной основе.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в теории и в практической деятельности в сфере социального обслуживания. Указанные недостатки существующей системы предоставления социальных услуг и их анализ будут полезным источником информации для выработки путей совершенствования отечественной модели финансового обеспечения предоставления социальных услуг населению Украины.

Выводы в соответствии со статьей. Исследование теоретико-методологического и финансового аспектов социального обслуживания в Украине дает основания сделать следующие выводы. Несмотря на принятие ряда нормативно-правовых документов, определяющих понятие «социальные услуги», в экономической теории и в практической деятельности по использованию базовых понятий и терминов существует путаница из-за того, что в Украине до сих пор нет единого нормативно-правового акта, который бы четко определил все эти моменты и урегулировал правоотношения между государством и гражданами по вопросам получения различных видов социальной помощи. Понятие «социальное обслуживание» не следует подменять понятием «предоставление социальных услуг». Социальное обслуживание означает выполнение работы, функций, связанных с удовлетворением чьих-либо запросов или потребностей, поэтому по своему содержанию оно является более широким понятием, поскольку предполагает создание условий для развития социального капитала, а не только предоставление социальных услуг уязвимым категориям населения или гражданам, оказавшимся в сложной жизненной ситуации. Этим термином следует обозначать один из элементов системы социальной защиты населения, который занимается предоставлением социальных услуг.

Система социальных услуг в Украине постоянно находится в процессе обновления и модернизации в соответствии с новыми потребностями граждан и современными мировыми подходами к социальному обслуживанию. Принятие новой редакции Закона «О социальных услугах» и классификатора социальных услуг является важным шагом на пути реформирования системы социальных услуг.

Особенностью финансового обеспечения социального обслуживания в условиях рыночной экономики является создание многоканальной системы финансирования. Это означает, что к предоставлению услуг должны быть привлечены различные субъекты рынка социальных услуг, а государство должно осуществлять контроль за их качеством, целевым и рациональным использованием средств, своевременностью и адресностью их предоставления. Миссия государства в этом деле - помочь поставщикам услуг финансово на конкурсной основе.

Существующая система предоставления социальных услуг имеет ряд недостатков. Она все еще остается отдаленной от реальных потребностей конкретного лица, который нуждается в социальной защите, поэтому ее пока нельзя считать эффективной.

Перспективы дальнейших исследований должны вестись в направлении углубления теоретических исследований по следующим направлениям:

- более четкого определения экономического и правового содержания категорий и понятий в ССЗН;
- разработки Социального кодекса Украины;
- совершенствование отечественной модели финансового обеспечения ССЗН, в том числе социального обслуживания населения, по разграничению финансовых полномочий между поставщиками социальных услуг, а также разработки методики оценки финансовой эффективности предоставления социальных услуг.

Ключевые слова: социальная политика, социальная защита населения, социальное обслуживание, социальная услуга, финансовое обеспечение, методика оценки качества услуг.

SOCIAL SERVICE IN THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION: THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND FINANCIAL ASPECTS

**Barannyk Liliia,
Koriahina Tetyana,
Taranenko Victoriia**

Relevance of research. Ukraine, according to its Constitution, is a social state, whose activities are aimed at creating conditions that ensure a dignified life and free human development. The evolution of such state occurs

through the implementation of a social function, the meaning of which is to provide guarantees of a social nature, social protection, social attending, social partnership and the like.

Formulation of the problem. With the implementation of socio-economic reforms in Ukraine in the early 90s, the system of providing social services to the population has undergone major changes. In Soviet times, social services were provided in the social security system in stationary institutions: nursing homes, orphanages, boarding schools (hospitals) for neuropsychiatric patients, etc. In terms of their goals and content, they were aimed at helping those categories of the population who could not independently serve themselves through loneliness, orphanhood, severe disability or illness.

The transition to a market economic system, a sharp increase in the number of citizens in need of social protection in the early 90s, forced the state and the institution of local self-government, which appeared during the reforms, to rethink the role of social services in human life and the organization of their provision. Networks of state and municipal institutions began to be created, designed to provide specialized social assistance, which made it possible to form a new system of social attending for the population.

The rapid growth of the population's needs for social services, their impact on the dynamics of the development of society and the nature of social relations, forced to take care of the financial sources for the provision of such services. However, this issue has not yet been finally resolved. The market economy requires the creation of a multi-channel system for financing of social protection of the population.

Analysis of recent research and publications. Modern research on social attending are often carried out in the context of social policy, social work, or social assistance. Among foreign scientists studying social issues are T. E. Demidova, G. Inglehart, E. E. Machulskaya, V. Pareto, V. D. Roick, R. Titmus, E. I. Kholostova, S. Eisebi, L. Erhard, G. Esping-Andersen and many others. Among the latest publications of domestic authors, scientific articles should be named: S. A. Gorbunova-Ruban and I. M. Vitkovskaya, who analyze the activities of public organizations as subjects of the provision of social services in the city of Kharkov. K. Dubich research is dedicated to the issues of state management of social services; I. V. Meschan considers social services as a component of the system of social protection of the population from the standpoint of the sociological and managerial aspect and covers in detail the theoretical approaches to the concepts of «service» and «social service»; Popok A. and Greby G. make a structural and functional analysis of the system of social services in Ukraine; Rotar V. explores modern approaches to understanding the content of the category «social services»; Savchuk L. analyzes the reforming of the system of social services in the context of decentralization and some others. The financial aspects of social services are highlighted along with other issues of financial provision of social protection of the population.

Unexplored parts of the general problem. Despite the number of works on social protection and social attending, it should be noted that the evolution of social protection, economic reforms in the country encourage further study of theoretical foundations and search for financial sources of social services, taking into account the difficult financial situation of the economy and implementation strategic course of Ukraine for European integration. Many questions of theoretical and methodological nature remain open.

Problem statement, research objectives. The purpose of the article is to highlight the unsolved problems of social attending in Ukraine of a theoretical, methodological and financial nature, as well as to present the author's vision of their solution.

To achieve the goal, the article sets and solves the following tasks:

- to analyze the theoretical and methodological foundations of social attending (services) for the population as one of the important elements of the social security system;
- to identify the features of the domestic model of financial provision of social attending;
- to determine the prospects for social attending in Ukraine.

Method and methodology of the study. During the study, historical, analytical-empirical, inductive-deductive, comparative research methods were used to establish the theoretical and methodological foundations of social services in Ukraine, as well as to clarify some issues of financial support of the existing model of the system of social services in Ukraine. The method of expert assessments, the causal (cause-and-effect) method of scientific research were used for understanding of the state of the modern system of social services in Ukraine and to determine the directions for further research in this area.

The results of study. The paper examines the theoretical, methodological and financial aspects of social attending, shows its structural and logical scheme, developed by the authors. It has been established that in economic theory and in practice concerning social attending there is confusion in basic concepts and terms. It is, first, because in Ukraine there is still no single normative legal act that would clearly define all controversial issues and regulate legal relations between the state and citizens on the issues of receiving various types of social assistance. It is argued that the concept of «social attending» should not be replaced by the concept of «provision of social services». It means the performance of work, functions related to the satisfaction of someone's requests or needs, so in its content is a broader concept, as it involves the creation of conditions for the development of social capital. Social attending is an independent element of the system of social protection of the population; it includes the provision of social services. The structural and logical scheme of social services is presented. It is shown that the system of social services in Ukraine is constantly in the process of modernization in accordance with the new needs of citizens and modern world approaches to social attending. Several approaches of scientists to social attending are analyzed. It is argued that in recent years, due to the war in the East of the country and

the need to fight coronavirus infection during the 2020-2021 pandemic. There was a reorientation of spending on social protection and social security in favor of social attending, namely, the provision of social services to the population, as well as an increase in the remuneration of workers involved in this process. It was found that local budgets and the budgets of the united territorial communities became a significant factor in financial support in the context of the decentralization reform. The article presents the parameters of the provision of social services by united territorial communities (UTC). It forms a general idea of the resource potential of UTC within certain regions and how actively they are involved in the process of social services to their residents. It is found out why the pilot project «Development of social services», intended for the development of social services of the UTC, failed in 2020. The assessments of domestic experts in the field of social attending were studied, which made it possible to form an idea of the advantages and disadvantages of the existing system of social services. Possible ways of its improvement are outlined. The creation of a multichannel financing system is named as a feature of financial support for social protection of the population, including social services. The authors note that budget funding should be allocated on a competitive basis, and a contract should be concluded with the winner for the provision of services at the expense of the budget. The mission of the state in this matter is to control the quality of social services, the timeliness and targeting of their provision, the targeted and rational use of funds. The provision of social services should be carried out on a competitive basis.

The field of results application. The research results can be used in theory and practice in the field of social services. The indicated shortcomings of the existing system for the provision of social services and their analysis will be a useful source of information for developing ways to improve the domestic model of financial support for the provision of social services to the population of Ukraine.

Conclusions. The study of the theoretical, methodological and financial aspects of social attending in Ukraine gives grounds to draw the following conclusions. Despite the adoption of a number of regulatory documents defining the concept of «social services», there is confusion in economic theory and in practice on the use of basic concepts and terms. It is because Ukraine still does not have a single regulatory legal act that would clearly define all these points and regulate the legal relationship between the state and citizens regarding the receipt of various types of social assistance. The concept of «social services» should not be replaced by the concept of «provision of social services». Social attending means the performance of work, functions related to the satisfaction of someone's needs or needs. Therefore, in its content, it is a broader concept, since it implies the creation of conditions for the development of social capital, and not only the provision of social services to vulnerable categories of the population or citizens who find themselves in a difficult life situation. This term should designate one of the elements of the social protection system of the population, which is engaged in the provision of social services.

The system of social services in Ukraine is constantly in the process of renewal and modernization in accordance with the new needs of citizens and modern world approaches to social services. The adoption of the new edition of the Law «On social services» and the classifier of social services is an important step towards reforming the system of social services.

A feature of the financial provision of social attending in a market economy is the creation of a multichannel financing system. It means that various subjects of the social services market should be involved in the provision of services, and the state should exercise control over their quality, targeted and rational use of funds, timeliness and targeting of their provision. The mission of the state in this matter is to help service providers financially on a competitive basis.

The existing system for the provision of social services has a number of shortcomings. It still remains distant from the real needs of a specific person who needs social protection, so it cannot yet be considered effective.

Prospects for further research should be conducted in the direction of deepening theoretical research in the following areas:

- A clearer definition of the economic and legal content of categories and concepts in the in the social security system;
- Development of the Social Code of Ukraine;
- Improvement of the domestic model of financial support for the in the social security system, including social attending for the population, for the delineation of financial powers between providers of social services, as well as the development of a methodology for assessing the financial efficiency of the provision of social services.

Key words: social policy, social protection of the population, social attending, social services, social support, financial providing, methodology for assessing the quality of services.

JEL Classification: B55, H32, H55

Актуальність теми дослідження. Україна, згідно з її Конституцією, є соціальною державою, діяльність якої спрямована на формування умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Еволюція такої держави відбувається через реалізацію соціальної функції, зміст якої полягає у забезпеченні соціальних гарантій, соціальному захисті, соціальному обслуговуванні, соціальному партнерстві тощо.

Постановка проблеми. З проведенням соціально-економічних реформ в Україні на початку 90-х років ХХ ст. система надання соціальних послуг населенню зазнала серйозних змін. За радянських часів соціальні послуги надавалися в системі соціального забезпечення в стаціонарних державних установах: будинках для престарілих, дитячих будинках, інтернатах (лікарнях) для психоневрологічних хворих і т.п. За своїми цілями та змістом вони були спрямовані на надання допомоги тим категоріям населення, які не були здатні самостійно обслуговувати себе через самотність, сирітство, важку ступінь інвалідності чи хвороби.

Перехід до ринкової системи господарювання, різке збільшення на початку 90-х років кількості громадян, які потребують соціального захисту, змусили державу та інститут місцевого самоврядування, що з'явився в під час реформ, переосмислити роль соціальних послуг в житті людини та організацію їх надання. Стали створюватися мережі державних і муніципальних установ, покликаних надавати спеціалізовану соціальну допомогу, що дозволило сформувати нову систему соціального обслуговування населення.

Стрімке зростання потреб населення у соціальних послугах, їх вплив на динаміку розвитку суспільства і характер соціальних відносин, змусили й подбати про фінансові джерела надання таких послуг. Однак це питання досі остаточно не вирішено. Ринкова економіка потребує створення багатоканальної системи фінансування заходів соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток питань соціальної теорії відбувався паралельно з розвитком уявлень людей про гуманізм та справедливість. Питання соціальної держави, виконання нею своїх функцій, у тому числі соціальної, досліджували вчені та практики різних часів і народів. Ще стародавні грецькі мислителі називали в якості основного завдання держави турботу про її громадян. За твердженням Платона, будь-яка влада «має на увазі благо не кого іншого, як тих, хто їй підвладний» [2, с. 206]; Аристотель вважав, що в основі створення держави маєтись на увазі не просто його існування, а щасливе життя в її межах: «державна - союз з метою надання допомоги», а «найкращим державним устроєм слід визнати такий, що дає можливість будь-якій людині благоденствувати та щасливо жити» [3, с. 231]. Засновник концепції соціальної держави – німецький вчений Лоренц фон Штейн (1815–1890) переніс дослідження соціального питання в площину практичної державної політики. Учений стверджував, що будь-яка монархія стане надалі порожній тінню, перетвориться на деспотію або загине в республіці, якщо не знайде в собі моральної мужності стати монархією соціальних реформ. Тим самим Л. фон Штейн заклав основи теорії соціальної монархії, яка згодом трансформувалася в теорію соціальної держави [4]. Різні аспекти діяльності соціальної держави викладені також у трудах Ю. Оффнера, Ф. Науманна, А. Вагнера.

У сучасних умовах багато питань соціального характеру потребують певного переосмислення і розвитку. Особливий інтерес учених в останні роки викликає функція держави з надання соціальних послуг населенню (соціального обслуговування). Поняття «система соціальних послуг» в сучасній науці методологічно визначена в теорії дії американського вченого-соціолога Т. Парсонса [5]. Сфера соціальних послуг у теорії дії Т. Парсонса є частиною системи дій (діяльності) в рамках соціального обслуговування людей.

Сучасні дослідження соціального обслуговування найчастіше здійснюється у контексті соціальної політики, соціальної роботи або соціальної допомоги. Серед зарубіжних науковців, які досліджують соціальну проблематику, – Т. Е. Демідова, Р. Інглехарт, Е. Е. Мачульська, В. Парето, В. Д. Роік, Р. Тітмус, Є. І. Холостова, Ш. Ейсебі, Л. Ерхард, Г. Еспінг-Андерсен та багато інших.

Тема соціального захисту, в тому числі соціального обслуговування населення, привертає увагу юристів, соціологів, економістів, психологів [6-8]. Серед останніх публікацій вітчизняних авторів слід назвати наукові статті: С. О. Горбунової-Рубан та І. М. Вітковської, які аналізують діяльність громадських організацій як суб'єктів надання соціальних послуг у м. Харкові [9]; К. В. Дубич, присвячені питанням державного управління соціальними послугами [10; 11]; І. В. Мещан, який розглядає соціальне обслуговування як складову системи соціального захисту населення з позицій соціолого-управлінського аспекту й детально висвітлює теоретичні підходи до понять «послуга» та «соціальна послуга» [12]; Попок А. та Греби Р., які роблять структурно-функціональний аналіз системи соціальних послуг в Україні [13]; Ротар В., яка досліджує сучасні підходи до розуміння змісту категорії «соціальні послуги» [14]; Савчук Л. про реформування системи соціальних послуг в умовах децентралізації [15] та деяких інших. Фінансові аспекти соціального обслуговування висвітлюються поруч з іншими питаннями фінансового забезпечення соціального захисту населення [16-18].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на чисельну кількість робіт з питань соціального захисту населення та соціального обслуговування, слід зауважити, що еволюція системи соціального захисту населення (далі – ССЗН), економічні реформи в країні спонукають до подальшого дослідження теоретичних засад і пошуку фінансових джерел соціального обслуговування населення з урахуванням складного фінансового стану економіки країни та реалізацією стратегічного курсу України на євроінтеграцію.

Постановка завдання, мети дослідження. *Мета дослідження* – висвітлити невирішені проблеми соціального обслуговування в Україні теоретико-методологічного та фінансового характеру, а також авторське бачення їх вирішення.

Для досягнення мети у статті поставлені та вирішуються наступні завдання:

- проаналізувати теоретико-методологічні основи соціального обслуговування населення як одного з важливих елементів ССЗН;
- виявити особливості вітчизняної моделі фінансового забезпечення соціального обслуговування;
- визначити перспективи соціального обслуговування в Україні.

Метод або методологія проведення дослідження.

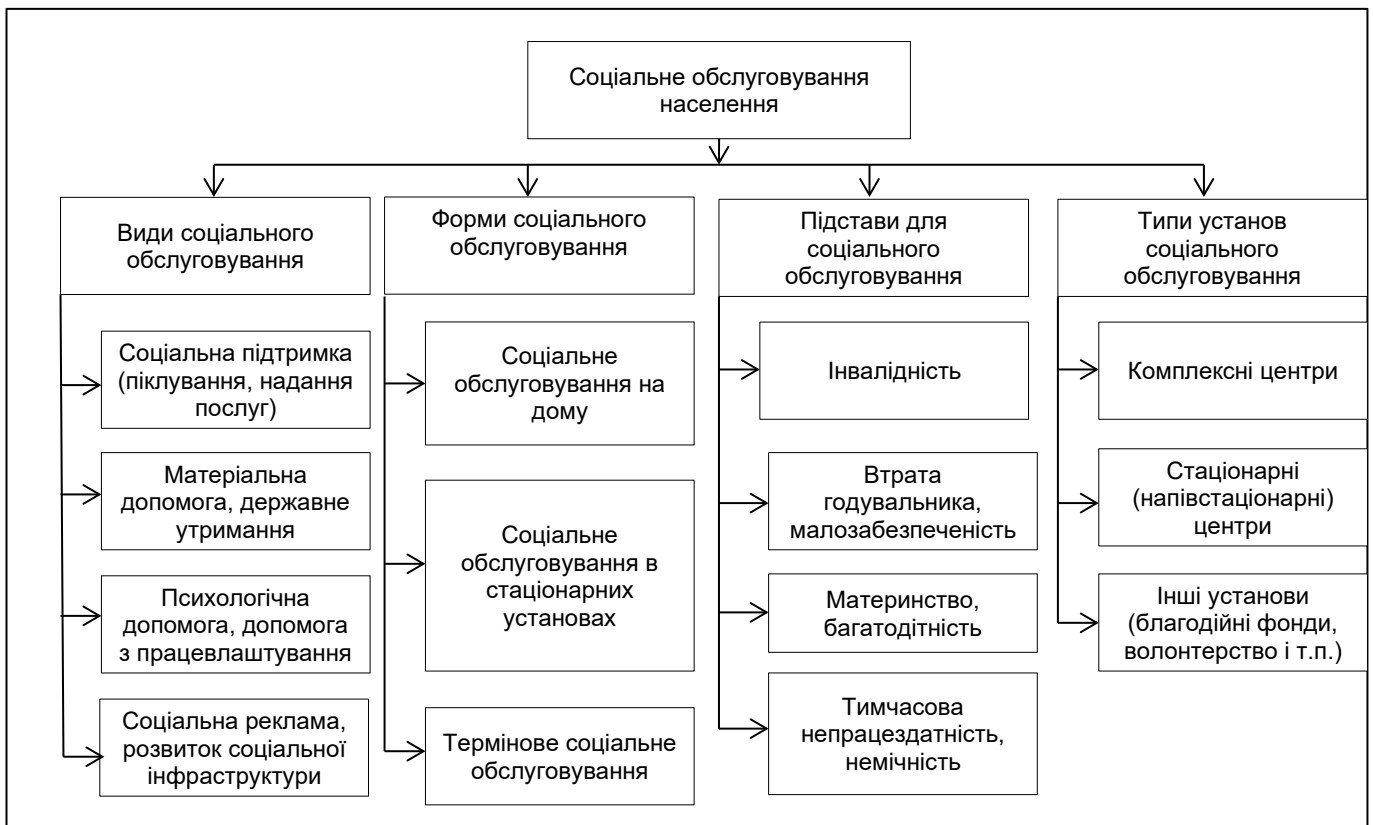
При проведенні дослідження використовувалися історичний, аналітико-емпіричний, індуктивно-дедуктивний, порівняльний методи дослідження для встановлення теоретико-методологічних засад соціального обслуговування в Україні, а також при з'ясуванні деяких питань фінансового забезпечення існуючої моделі системи надання соціальних послуг в Україні. Метод експертних оцінок, каузальний

(причинно-наслідковий) метод наукових досліджень було задіяно для розуміння стану сучасної системи соціального обслуговування в Україні та визначення напрямків подальших розвідок у цій сфері.

Викладення основного матеріалу. Теоретико-методологічні основи соціального обслуговування населення як складової ССЗН.

Соціальне обслуговування зазвичай сприймається як надання соціальними службами різних послуг і допомоги слабо захищеним верствам населення чи особі, що потрапила у складну життєву ситуацію. У вітчизняному законодавстві визначення соціального обслуговування надано у першій редакції Закону України «Про соціальні послуги»: «Соціальне обслуговування – система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності» [19]. А вже в другій його редакції це визначення замінили словосполученням «надання соціальних послуг» [20]. Вочевидь, відбувається орієнтування на англійську практику, де термін «social service», що перекладається як «соціальна послуга», використовується також для позначення і «соціального обслуговування». Між іншим, українська мова є лексично багатішою, в ній достатньо слів для тлумачення та розмежування понять. На нашу думку, термін «соціальне обслуговування» має право на існування, оскільки передбачає роботу, функції, пов'язані з задоволенням чиїх-небудь запитів чи потреб. Соціальне обслуговування є більш широким поняттям. Воно передбачає створення умов для розвитку соціального капіталу, а не тільки надання соціальних послуг вразливим категоріям населення або тим громадянам, які опинилися у складній життєвій ситуації. Наше концептуальне бачення соціального обслуговування представлено у структурно-логічній схемі (див. рис.1).

Згідно згаданого Закону у новій редакції, соціальними послугами є «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» [20]. Порівняємо з визначенням соціальних послуг у першій редакції Закону: «соціальні послуги - комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем» [19]. На нашу думку, останнє визначення є більш зрозумілим і логічно виваженим. Минулого року в Україні прийнято класифікатор соціальних послуг [21] та постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587 затверджено «Порядок організації надання соціальних послуг» [22].

Рисунок 1. Структурно-логічна схема соціального обслуговування

Джерело: складено авторами

Як видно, законодавець відійшов від того, щоб тлумачити надання допомоги як соціальну послугу. Разом з тим, виникають питання: а чому не віднести державну соціальну допомогу до соціальної послуги, за яким принципом розмежовують соціальну послугу і соціальну допомогу (!) Адже сутність соціальної допомоги

полягає у матеріальній підтримці громадян, які через незалежні від них обставини опинились в скрутному становищі. Багато науковців і навіть працівників установ ССЗН ототожнюють соціальну допомогу з соціальною послугою. А де сказано, що грошова допомога не є послугою держави і що власне входить до понять «допомога» або «підтримка»? Міністерство соціальної політики України у 2020 р. затвердило методику обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї для надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів, а застосовується вона, насамперед, для визначення права особи на отримання державної допомоги. Отже, в теорії й на практиці існує плутанина, а все через те, що в Україні досі немає єдиного нормативно-правового акту, який зафіксував би ці моменти та врегулював правовідносини між державою та громадянами з питання можливості отримання соціальної допомоги.

Щоправда, є низка спеціальних законів щодо державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, особам, які не мають права на пенсію, та деякі інші [23-27].

Багато хто вважає, що соціальне обслуговування – це є соціальна робота, а соціальна послуга є одним з видів цієї роботи [12, с. 73]. Отже, висновок напрошується такий, що необхідно прийняти соціальний кодекс і чітко розмежувати та визначити всі види соціального захисту та їх надавачів та отримувачів. Слід визнати вірним, або таким, що відповідає нашим уявленням, підхід І.В. Мещана, який стверджує: «Сутність соціального обслуговування можна виразити в моделі, зміст якої у використанні патерналістської ідеології по відношенню до соціально незахищених груп населення та в диференційованому впливі на динамічних, адаптованих до ринку людей, що ведуть активний спосіб життя. Така модель забезпечує необхідну для суспільства дуально-цільову орієнтацію і дозволяє укріплювати соціальну стабільність та рівновагу» [12, с. 73-74].

Другий важливий момент, - хто може отримувати соціальну послугу. До таких діючий закон відносить осіб/сім'ї, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах [20]. Це йде всупереч з пунктом 14 частини 1 Європейської соціальної Хартії (переглянутої), де сказано, що «кожен має право на соціальне обслуговування» [28]. Тож виникає риторичне питання: «Як бути?». Справді, хіба дезінфекцію громадського транспорту під час пандемії, або соціальну рекламу, або будівництво пандусів неможна вважати соціальною послугою? Отже, багато питань теоретико-методологічного характеру залишаються відкритими.

У міжнародному праві до ситуацій, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність, як правило, відносяться інвалідність, хвороба, малозабезпеченість, сирітство, безробіття, немічність у старості і т.п., які людина не може самостійно подолати. Але є багато випадків, коли слід спрацювати на попередження соціального ризику, а це торкається всіх громадян. Тому абсолютно правильно, що законодавцем в розділі III Закону № 2671 надані роз'яснення щодо класифікації, типів соціальних послуг і порядку їх надання, а також прийнято окремо документ про такий порядок.

Основною метою соціального обслуговування є забезпечення населення (!) доступними соціальними послугами належної якості, що дозволяють підтримувати рівень добробуту, створюють сприятливі умови для розвитку людського капіталу, бережуть або змінюють на краще соціальне положення індивіда, населення та його верств, соціальних, соціально-демографічних, соціально-професійних груп та соціальних спільнот.

Фінансове забезпечення соціального обслуговування. Питома вага коштів на соціальний захист та соціальне забезпечення в зведеному бюджеті України та у відсотках до ВВП за останні одинадцять років скоротились (табл. 1), однак загалом фінансування залишається чималим.

Таблиця 1. Питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у видатках Зведеного бюджету України та до ВВП в Україні в 2010-2020 рр.

Період	Обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, млн грн	Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у видатках Зведеного бюджету, %	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення до ВВП, %
2010	104534,9	27,7	9,3
2011	105434,8	25,3	7,8
2012	12306,9	25,4	8,6
2013	145060,6	28,7	9,5
2014	138004,7	26,4	8,7
2015	176339,8	25,9	8,9
2016	258326,1	30,9	10,8
2017	285761,7	27,0	9,6
2018	309363,6	24,7	8,7
2019	321786,7	23,4	8,1
2020	346 720,6	21,7	8,3

Джерело: [29]

Через війну на Сході країни, пандемію коронавірусу (COVID-19) 2020-2021 рр. відбулось переорієнтування коштів на соціальні цілі. Наприклад, у 2020 р. прийнято низку рішень Уряду щодо встановлення доплат медичним та іншим працівникам, які безпосередньо зайняті на роботах з надання медичних послуг хворим на коронавірусну хворобу, встановлено додаткові доплати у розмірі до 200 %

посадового окладу (з підвищеннями) з урахуванням обов'язкових доплат, надбавок пропорційно відпрацьованому часу [30]; додаткових до встановлених законодавством доплат до заробітної плати працівникам сфери соціального захисту населення, які безпосередньо надають соціальні послуги за місцем проживання (перебування отримувача соціальних послуг (вдома) [31]; доплат працівникам надавачів соціальних послуг державного / комунального сектору, які безпосередньо надають соціальні послуги за місцем проживання (перебування їх отримувачів вдома), у граничному розмірі до 100% заробітної плати [32]. А Мінсоцполітики в 2020 р. отримало з державного бюджету 293,40 млрд грн, що більше на 65,4%, ніж у 2019 р.

Соціальне обслуговування охоплює широке коло діяльності соціального характеру різних надавачів, тому його фінансове забезпечення є багатоваріантним, що дослідити в межах однієї статті досить складно. Розглянемо лише, як відбувається фінансування соціальних послуг. Згідно з статтею 27 Закону України «Про соціальні послуги» [20], «фінансування надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерел, не заборонених законом». Оплату соціальних послуг, регулює стаття 28 даного Закону. Визначення вартості соціальних послуг здійснюються відповідно до Методичних рекомендацій Мінсоцполітики [33], що передбачають як калькуляцію собівартості послуги, так і визначення витрат методом фактичних витрат («згори-донизу»). Інакше кажучи, фінансовий механізм надання соціальних послуг у нашій країні у правовому полі загалом оформлено.

У зв'язку з реформою децентралізації, великий перелік соціальних послуг надається на місцях за рахунок місцевих бюджетів. У такий спосіб набагато легше організувати збір коштів і проконтролювати їх цільове використання. Процес соціального обслуговування громадян значно активізувався після створення об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ). Децентралізація дає можливість громадам розподіляти бюджет відповідно до потреб мешканців. Однак проаналізувати тенденцію розвитку соціальних послуг в ОТГ за останні три роки фактично неможливо, оскільки цей процес нещодавно розпочався і зведеної по країні статистики поки що немає. Скориставшись даними сайту Децентралізація [34], розглянемо основні показники надання соціальних послуг в ОТГ України у 2020 р. (таблиця 2). Наведені в табл. 2 параметри дають можливість сформулювати загальне уявлення про ресурсний потенціал громад в межах окремих областей і те, наскільки активно вони включились у процес соціального обслуговування своїх жителів. Слід зазначити, що в 2020 р. багато ОТГ здійснювали соціальне обслуговування на дому через пандемію коронавірусу COVID-19 на безоплатній основі.

Останнім часом спостерігається зростаюча увага держави до розвитку соціального обслуговування в нашій країні. У 2020 р. уряд запровадив пілотний проєкт «Розвиток соціальних послуг» [35] і затвердив Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для його реалізації.

Він став важливою ініціативою, як для впровадження Закону України «Про соціальні послуги», так і у контексті реформи системи інституційного догляду та виховання дітей [35]. У рамках проєкту держава підтримувала розвиток таких соціальних послуг: денний догляд для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю; супровід під час інклюзивного навчання; соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці; тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю; підтримане проживання.

Обсяг фінансування проєкту з Державного бюджету України у 2020 р. становив 100 млн грн, а кожна громада, яка мала взяти участь у проєкті, отримала б від держави до 2 млн гривень на рік. Однак коштами з державного бюджету, передбаченими на цей проєкт, у 2020 р. не змогла скористатися жодна громада через недостатній розвиток соціальної інфраструктури. Міністерство соціальної політики України, проаналізувавши ситуацію, спростило умови участі у пілотному проєкті. Тепер на державну допомогу може претендувати кожна ОТГ, в якій працює хоча б один фахівець з соціальної роботи. Також передбачається можливість участі у проєкті надавачів соціальних послуг державного, комунального та недержавного секторів [36].

Разом з тим, багато невирішених питань у організаційно-правовій сфері надання соціальних послуг приводять до нераціонального використання бюджетних коштів на цілі соціального обслуговування. Про це говорить співробітник Міністерства соціальної політики України Ю. Кривобок: «У зв'язку з тим, що формування мережі соціальних служб, закладів та установ відбуваються централізовано, якість та обсяг соціальних послуг орієнтовані переважно на фінансові можливості бюджету, а не на потреби населення. Отримувачі послуг та їх представники не залучаються до планування, оцінювання та контролю за якістю наданих послуг. Наразі не застосовуються методики проведення оцінки потреби у послугах як на рівні територіальної одиниці, так і на рівні закладу; недостатньою мірою здійснюється робота щодо соціального інспектування, виявлення реальних потреб і надання допомоги соціально вразливим родинам. Крім того, недоліком сучасної системи соціальних послуг є те, що у ній відсутній комплексний підхід до надання всебічної допомоги конкретній людині з урахуванням інтеграції всіх необхідних видів соціальної допомоги та послуг, які б сприяли виведенню людини зі стану бідності, подоланню складних життєвих обставин, запобіганню, зменшенню та усуненню соціальних проблем. Таким чином, існуюча система надання соціальних послуг залишається віддаленою від реальних потреб конкретної особи, якій необхідний соціальний захист, тому її неможна вважати ефективною» [37]. На її думку, система управління якістю соціальних послуг «потребує розробки та удосконалення на державному, місцевому рівні та на рівні соціальних служб» [37].

Таблиця 2. Надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах України у 2020 році [33]

Область	Кількість ОТГ	Здійснення в ОТГ прийому документів для призначення усіх видів соціальної підтримки		Створення віддалених робочих місць (кількість ОТГ)*	Показники розвитку соціальних послуг							К-ть ОТГ, що прийняли рішення про створення посади інспектора праці чи існуючу посаду	К-ть інспекторів праці ОТГ	Виконання повноважень з контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення**	Захист прав дітей у виконавчих органах міських, сільських, селищних рад ОТГ	
		К-ть осіб, які виконують функції	К-ть старост, які виконують функції		К-ть спеціалістів у штатному розписі виконкомів ОТГ, до повноважень яких належить роботи, надання соціальних послуг	К-ть фахівців із соціальної роботи у штаті ком-закладів, що надають соціальні послуги	К-ть комунальних установ, що надають соціальні послуги, засновниками яких є ОТГ	К-ть ОТГ, в яких соціальні послуги надають інші комунальні установи (районні/міські), за укладеними угодами	К-ть ОТГ, що прийняли рішення про створення посади інспектора праці чи існуючу посаду	К-ть інспекторів праці ОТГ	Створено служб у справах дітей				К-ть посадових осіб, на яких покладено відповідні повноваження (у разі не створення Служб)	
Вінницька	42	0	37	27	37	47	14	32	23	20	11	54				
Волинська	51	107	85	27	55	400	19	31	28	28	3	32				
Дніпропетровська	62	169	67	48	124	115	11	71	29	20	25	38				
Донецька	11	66	37	4	40	43	6	10	10	16	9	2				
Житомирська	55	228	257	44	200	234	44	14	16	14	16	40				
Закарпатська	6	7	9	3	0	16	3	3	5	5	3	4				
Запорізька	48	118	50	36	90	89	28	26	25	24	8	32				
Івано-Франківська	32	82	65	27	37	10	18	8	13	8	8	20				
Київська	22	127	87	26	41	29	8	15	12	12	6	11				
Кіровоградська	21	29	22	11	32	28	11	13	4	4	9	11				
Луганська	17	41	37	13	8	200	8	5	7	7	5	5				
Львівська	40	49	58	36	33	24	12	28	38	42	4	20				
Миколаївська	41	13	13	24	103	178	6	36	7	5	2	10				
Одеська	32	34	56	17	41	14	4	29	11	12	5	39				
Полтавська	47	93	89	22	30	47	15	47	22	14	4	13				
Рівненська	36	91	53	16	40	32	13	19	10	12	4	12				
Сумська	36	197	59	33	46	50	18	21	19	18	16	15				
Тернопільська	49	156	200	31	56	130	10	54	5	5	1	23				
Харківська	19	81	70	10	173	236	12	12	5	5	14	2				
Херсонська	31	72	51	24	28	124	14	13	18	6	6	24				
Хмельницька	47	85	198	35	155	43	15	23	25	28	0	3				
Черкаська	57	69	143	22	49	31	8	52	17	8	13	24				
Чернівецька	35	102	64	28	58	8	9	32	23	3	3	20				
Чернігівська	45	30	16	19	32	109	25	27	27	9	22	18				
Всього	882	2136	1823	583	1508	2237	331	621	399	325	197	472				

Камінник І. С. із Бюро соціальних та політичних розробок Координаційно-експертної ради з питань соціальної політики НДІ ПЗН МСП НАНУ справедливо зазначає, що «існуюча модель передбачає фінансування закладів соціального захисту, які в той чи іншій мірі надають соціальні послуги. Тому основна частина коштів до 90% приходяться на комунальні витрати та заробітну плату працівників закладу. За основу при розрахунку обсягів фінансування приймаються видатки попереднього періоду. Фінансування закладів і установ здійснюється в межах бюджетних призначень відповідно до затвердженого кошторису та плану асигнувань відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 28 лютого 2002 року № 228 «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ» [38].

На нашу думку, відмічені недоліки існуючої системи надання соціальних послуг названі справедливо і потребують скоршого усунення. Варто підтримати думку експертів, які вважають, що «в рамках державної стратегії переходу від утримання закладів соціального обслуговування до фінансування соціальних послуг та з метою забезпечення якості соціальних послуг потрібно створити механізми залучення до надання соціальних послуг широкого кола зацікавлених осіб. Зокрема, створити можливості для надання безкоштовних послуг за рахунок фінансування з бюджету навіть для приватних установ. Бюджетне фінансування має виділятися на конкурсній основі, а з переможцем слід укласти контракт на надання послуг за рахунок бюджету. Вирішення проблеми фінансового забезпечення закладів соціального обслуговування можна досягти шляхом залучення альтернативних (недержавних) джерел фінансування, а також запровадження для закладів стимулів ефективного використання бюджетних і власних коштів. Одним із таких стимулів може стати формальний підхід до розподілу коштів з обласного бюджету...» [39, с. 25-26].

Висновки. Дослідження теоретико-методологічного та фінансового аспектів соціального обслуговування в Україні дає підстави зробити такі висновки. Не дивлячись на прийняття низки нормативно-правових документів, що визначають поняття «соціальні послуги», в економічній теорії і в практичній діяльності існує плутанина понять та термінів через те, що в Україні досі немає єдиного нормативно-правового акту, який би чітко визначив усі ці моменти та врегулював правовідносини між державою та громадянами з питань отримання різних видів соціальної допомоги. Поняття «соціальне обслуговування» не слід підмінити поняттям «надання соціальних послуг». Соціальне обслуговування означає виконання роботи, функцій, пов'язаних із задоволенням чиїх-небудь запитів чи потреб, тому за своїм змістом воно є більш широким поняттям, оскільки передбачає створення умов для розвитку соціального капіталу, а не тільки надання соціальних послуг вразливим категоріям населення або тим громадянам, які опинилися у складній життєвій ситуації. Цим терміном слід позначати один з елементів ССЗН, що займається наданням соціальних послуг.

Система соціальних послуг в Україні постійно перебуває в процесі оновлення та модернізації відповідно до нових потреб громадян і сучасних світових підходів до соціального обслуговування. Ухвалення нової редакції Закону «Про соціальні послуги» та прийняття класифікатора соціальних послуг є важливим кроком на шляху реформування системи соціальних послуг.

Особливістю фінансового забезпечення соціального обслуговування в умовах ринкової економіки є створення багатоканальної системи фінансування. Це означає, що до надання послуг мають бути залучені різні суб'єкти ринку соціальних послуг, а держава повинна здійснювати контроль за їх якістю, цільовим та раціональним використанням коштів, своєчасністю та адресністю їх надання. Місія держави в цій справі – допомагати надавачам послуг фінансово на конкурсній основі.

Існуюча система надання соціальних послуг має низку недоліків. Вона все ще залишається віддаленою від реальних потреб конкретної особи, якій необхідний соціальний захист, тому її поки що неможна вважати ефективною.

Перспективи подальших розвідок мають вестись у поглибленні теоретичних досліджень у таких напрямках:

- більш чіткого визначення економічного та правового змісту категорій та понять в ССЗН;
- розробки Соціального кодексу України;
- вдосконалення вітчизняної моделі фінансового забезпечення ССЗН, у тому числі соціального обслуговування населення, щодо розмежування фінансових повноважень між надавачами соціальних послуг, а також розробки методики оцінювання фінансової ефективності надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Платон. Государство. М.: Академический проект, 2015. 398 с.
3. Аристотель. Политика. Пер. С. А. Жебелёв; под общей ред. А. И. Доватура. М.: Издательство Юрайт, 2019. 297 с. URL: <https://urait.ru/bcode/441529> (дата обращения: 22.07.2021).
4. Кочеткова Л.Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна. Философия и общество. 2008. № 3 (51). С. 69-79. URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/130203/>
5. Parsons T. The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects. The American Sociologist. Vol.27. no.4. Winter 1996. pp. 13-23. URL: <https://www.jstor.org/stable/27698796>
6. Белевцова Я. С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Харків, 2011. 20 с.

7. Литвиненко В. М. Соціальні послуги у сфері соціального захисту населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.
8. Малофеев, И. В. Услуги в системе социального обслуживания населения в условиях модернизации социальной сферы. Автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра социол. наук. М., 2012. 49 с.
9. Горбунова-Рубан С. О., Вітковська І. М. Система надання соціальних послуг: сучасний стан. Url: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/15680>
10. Дубич К. В. Сучасна система надання соціальних послуг в Україні. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=821>
11. Дубич К. В. Державне управління соціальними послугами: термінологічний аналіз. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2015. №3. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268616829.pdf>
12. Мещан І. В. Соціальне обслуговування як складова соціального захисту населення: соціолого-управлінський аспект. Грані. 2015. № 8 (124). С. 71-76. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268616829.pdf>
13. Попок А., Гребя Р. Система соціальних послуг в Україні: структурно-функціональний вимір. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk16/fail/Popok,Greba.pdf
14. Ротар В. Сучасні підходи щодо розуміння змісту категорії «соціальні послуги». Актуальні проблеми державного управління. 2013. Вип. 4. С. 116–119. file:///C:/Users/ASUS/Downloads/apdyo_2013_4_35%20(1).pdf
15. Савчук Л. Реформування системи надання соціальних послуг в Україні в рамках децентралізації влади. Актуальні проблеми державного управління. 2019. Том 2, № 7. С. 78–80.
16. Новікова О. Ф., Логачова Л. М. Особливості фінансування соціальної інфраструктури в процесі бюджетної децентралізації. Економічний вісник Донбасу. 2017. № 1 (47). С. 4–12.
17. Огінська А. Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. Економіка та держава: науково-практичний журнал. 2018. № 4. С. 131-136.
18. Осіпова Л. В., Плахтій В. Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: сучасний стан та перспективи. Проблеми економіки та політичної економії. 2018. № 1. С. 125–138.
19. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV. Втрата чинності від 01.01.2020, підстава – 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text>
20. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
21. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
22. Порядок організації надання соціальних послуг. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#n10>
23. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 року № 2811-XII. Редакція від 14.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>
24. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261. Редакція від 24.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF#Text>
25. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям. Закон України від 01.06.2000 № 1768-III. Редакція від 01.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>
26. Про надання щомісячної грошової допомоги малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2000 р. № 1192. Редакція від 13.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-2000-%D0%BF#Text>
27. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16.11.2000 № 2109-III. Редакція від 01.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>
28. Офіційний сайт Міністерства фінансів України за відповідні роки. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/budget-policy>
29. Деякі питання оплати праці медичних та інших працівників, які безпосередньо зайняті на роботах з ліквідації гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2020 № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2020-%D0%BF#Text>
30. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>
31. Деякі питання оплати праці (грошового забезпечення) окремих категорій працівників, військовослужбовців Національної гвардії та Державної прикордонної служби, осіб рядового та начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, поліцейських, які забезпечують життєдіяльність населення, на період дії карантину, установленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та протягом 30 днів з дня його відміни: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2020 № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2020-%D0%BF#Text>
32. Методичні рекомендації розрахунку вартості соціальних послуг. Затверджено наказом Міністерства соціальної політики від 7 грудня 2015 № 1186. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/sp/metrek.pdf>

33. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/>

34. Пілотний проект «Розвиток соціальних послуг»: ОТГ мають можливість отримати кошти з державного бюджету (інфографіка). URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19109.html>

35. Про внесення змін до порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації пілотного проекту «розвиток соціальних послуг»: постанова кабінету міністрів України від 21 липня 2021 р. № 741. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2021-%d0%b1#text>

36. Кривобок Ю. Соціальні послуги у системі соціального захисту: проблеми та перспективи вдосконалення в Україні. Політичний менеджмент. 2012. №1-2. С. 97-102.

37. Системи соціальних послуг в Україні. Звіт-моніторинг. URL: <https://bureau.in.ua/downloads/social-reform/reportua.pdf>

38. Пропозиції щодо реформування моделі фінансування соціальних послуг в Україні. URL: https://bureau.in.ua/downloads/news/2015-12-15/Model_finansuvannia.docx

References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. Redaktsiia vid 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Platon. (2015). Gosudarstvo [The state]. M.: Akademicheskiiy proekt.
3. Aristotel. (2019). Politika [Politics]. Per. S. A. Zhebelyov; pod obschey red. A. I. Dovatura. M.: Izdatelstvo Yurayt. URL: <https://urait.ru/bcode/441529> (data obrascheniya: 22.07.2021).
4. Kochetkova L. N. (2008). Teoriya sotsialnogo gosudarstva Lorentsa fon Shteyna [Lorenz von Stein's theory of the welfare state]. *Filosofiya i obschestvo – Philosophy and society*, 3 (51). 69-79. URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/130203/>
5. Parsons T. (1996). *The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects. The American Sociologist*, 27/4. 13-23. URL: <https://www.jstor.org/stable/27698796>
6. Bielievtsova Ya. S. (2011). Mekhanizm pidvyshchennia yakosti sotsialnykh posluh na rivni mistsevykh orhaniv vlady [The mechanism of improving the quality of social services at the level of local authorities]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.02 «Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia». Kharkiv.
7. Lytvynenko V. M. (2012). Sotsialni posluhy u sferi sotsialnoho zakhystu naselennia [Social services in the field of social protection]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk. Kharkiv.
8. Malofeev, I. V. (2012). Uslugi v sisteme sotsialnogo obsluzhivaniya naseleniya v usloviyah modernizatsii sotsialnoy sfery [Services in the system of social services in the modernization of the social sphere]: avtoref. dis. na soiskanie nach. stupeni d-ra sotsiol. nauk. M.
9. Horbunova-Ruban S. O., Vitkovska I. M. Systema nadannia sotsialnykh posluh: suchasnyi stan [System of social services: current status]. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/15680>
10. Dubych K. V. Suchasna systema nadannia sotsialnykh posluh v Ukraini [Modern system of social services in Ukraine]. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=821>
11. Dubych K. V. (2015). Derzhavne upravlinnia sotsialnymy posluhamy: terminologichnyi analiz [Public administration of social services: terminological analysis]. *Elektronnyi zhurnal «Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok»*, 3. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268616829.pdf>
12. Meshchan I. V. (2015). Sotsialne obsluhovuvannia yak skladova sotsialnoho zakhystu naselennia: sotsioloho-upravlinskyi aspekt [Social service as a component of social protection: sociological and managerial aspect]. *Hrani*, 8 (124). 71-76. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268616829.pdf>
13. Popok A., Hreba R. Systema sotsialnykh posluh v Ukraini: strukturno-funktsionalnyi vymir [The system of social services in Ukraine: structural and functional dimension]. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk16/fail/Popok,Greba.pdf
14. Rotar V. (2013). Suchasni pidkhody shchodo rozuminnia zmistu katehorii «sotsialni posluhy» [Modern approaches to understanding the content of the category «social services»]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 4. 116–119. URL: [file:///C:/Users/ASUS/Downloads/apdyo_2013_4_35%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ASUS/Downloads/apdyo_2013_4_35%20(1).pdf)
15. Savchuk L. (2019). Reformuvannia systemy nadannia sotsialnykh posluh v Ukraini v ramkakh detsentralizatsii vlady [Reforming the system of social services in Ukraine in the framework of decentralization of power]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2/7. 78–80.
16. Novikova O. F., Lohachova L. M. (2017). Osoblyvosti finansuvannia sotsialnoi infrastruktury v protsesi biudzhethnoi detsentralizatsii [Features of financing of social infrastructure in the process of budget decentralization]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 1 (47). 4–12.
17. Ohinska A. Iu. (2018). Sotsialnyi zakhyst naselennia ta finansovyi mekhanizm yoho realizatsii: teoretyko-kontseptualnyi zriz [Social protection of the population and the financial mechanism of its implementation: theoretical and conceptual section]. *Ekonomika ta derzhava: nauково-praktychnyi zhurnal*, 4. 131-136.
18. Osipova L. V., Plakhtii V. H. (2018). Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy [Financial support of social protection in Ukraine: current status and prospects]. *Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomii*, 1. 125–138.
19. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 966-IV [On social services: Law of Ukraine of June 19, 2003 № 966-IV]. *Vtrata chynnosti vid 01.01.2020, pidstava – 2671-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text>

20. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII [On social services: Law of Ukraine of January 17, 2019 № 2671-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
21. Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh: nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 23.06.2020 № 429 [On approval of the Classifier of social services: order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 23.06.2020 № 429]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
22. Poriadok orhanizatsii nadannia sotsialnykh posluh. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 chervnia 2020 r. № 587 [The procedure for organizing the provision of social services. Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 1, 2020 № 587]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#n10>
23. Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy: Zakon Ukrainy vid 21.11.1992 roku № 2811-XII [On state assistance to families with children: Law of Ukraine of 21.11.1992 № 2811-XII]. Redaktsiia vid 24.10.2020.
24. Pro zatverdzhennia Poriadku pryznachennia i vyplaty derzhavnoi sotsialnoi dopomohy osobam, yaki ne maiut prava na pensiiu, ta osobam z invalidnistiu i derzhavnoi sotsialnoi dopomohy na dohliad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 kvitnia 2005 r. № 261 [On approval of the Procedure for appointment and payment of state social assistance to persons who are not entitled to a pension and persons with disabilities and state social assistance for care: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 2, 2005 № 261]. Redaktsiia vid 06.02.2021.
25. Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu malozabezpechenym simiam. Zakon Ukrainy vid 01.06.2000 r. № 1768–III [On state social assistance to low-income families. Law of Ukraine of June 1, 2000 № 1768 – III]. Redaktsiia vid 01.07.2020.
26. Pro nadannia shchomisiachnoi hroshovoi dopomohy malozabezpechenii osobi, yaka prozhyvaie razom z invalidom I chy II hrupy vnaslidok psykhhichnoho rozladu, yakyi za vysnovkom likarskoi komisii medychnoho zakladu potrebuie postiiinoho storonnoho dohliadu, na dohliad za nym: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 serpnia 2000 r. № 1192 [On providing monthly financial assistance to a low-income person living with a disabled person of group I or II due to a mental disorder, which according to the medical commission of a medical institution needs constant third-party care, for care: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 2, 2000 № 1192]. Redaktsiia vid 31.10.2020.
27. Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu invalidam z dytynstva ta ditiyam–invalidam: Zakon Ukrainy vid 16.11.2000 № 2109-III [On state social assistance to children with disabilities from childhood and children with disabilities: Law of Ukraine of 16.11.2000 № 2109-III]. Redaktsiia vid 24.09.2020.
28. Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy za vidpovidni roky [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine for the relevant years]. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/budget-policy>
29. Deiaki pytannia oplaty pratsi medychnykh ta inshykh pratsivnykiv, yaki bezposeredno zainiati na robotakh z likvidatsii hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2 : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.03.2020 № 246 [Some issues of remuneration of medical and other workers who are directly involved in the elimination of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 23.03.2020 № 246].
30. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zabezpechennia dodatkovykh sotsialnykh ta ekonomichnykh harantii u zviazku z poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby (COVID-19) : Zakon Ukrainy vid 30.03.2020 № 540-IX [On amendments to some legislative acts of Ukraine aimed at providing additional social and economic guarantees in connection with the spread of coronavirus disease (COVID-19): Law of Ukraine of 30.03.2020 № 540-IX].
31. Deiaki pytannia oplaty pratsi (hroshovoho zabezpechennia) okremykh katehorii pratsivnykiv, viiskovosluzhbovtiv Natsionalnoi hvardii ta Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby, osib riadovoho ta nachalnytskoho skladu orhaniv i pidrozdiliv tsyvilnoho zakhystu, politseivskykh, yaki zabezpechuiut zhyttiedialnist naseleennia, na period dii karantynu, ustanovlenoho Kabinetom Ministriv Ukrainy z metoiu zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2, ta protiahom 30 dniv z dnia yoho vidminy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.04.2020 № 375 [Some issues of remuneration (cash) of certain categories of employees, servicemen of the National Guard and the State Border Guard Service, members of the rank and file of civil protection bodies and units, police officers who ensure the livelihood of the population for the period of quarantine established by the Cabinet of Ministers in order to prevent the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2 in Ukraine, and within 30 days from the date of its abolition: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 29.04.2020 № 375].
32. Metodichni rekomendatsii rozrakhunku vartosti sotsialnykh posluh. Zatverdzheno nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky vid 7 hrudnia 2015 № 1186 [Methodical recommendations for calculating the cost of social services. Approved by the order of the Ministry of Social Policy dated December 7, 2015, № 1186]. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/sp/metrek.pdf>
33. Detsentralizatsiia [Decentralization]. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (data zvernennia 30.05.2021).
34. Pilotnyi proekt «Rozvytok sotsialnykh posluh»: OTH maiut mozhlyvist otrymaty koshty z derzhavnoho biudzhetu (infografika) [Pilot project «Development of social services»: OTG have the opportunity to receive funds from the state budget (infographic)]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19109.html>
35. Pro vnesennia zmin do Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia realizatsii pilotnoho proektu «Rozvytok sotsialnykh posluh»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lypnia 2021 r. № 741 [On amendments to the Procedure for the use of funds provided in the state budget for the implementation of the pilot project «Development of social services»: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 21, 2021 № 741]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2021-%D0%BF#Text>

36. Kryvobok Yu. (2012). *Sotsialni posluhy u systemi sotsialnoho zakhystu: problemy ta perspektyvy vdoskonalennia v Ukraini* [Social services in the social protection system: problems and prospects for improvement in Ukraine]. *Politychnyi menedzhment*, 1-2. 97-102.

37. *Systemy sotsialnykh posluh v Ukraini* [Systems of social services in Ukraine]. *Zvit-monitorynh*. <https://bureau.in.ua/downloads/social-reform/reportua.pdf>

38. *Propozytsii shchodo reformuvannia modeli finansuvannia sotsialnykh posluh v Ukraini* [Proposals for reforming the model of financing social services in Ukraine]. URL: https://bureau.in.ua/downloads/news/2015-12-15/Model_finansuvannia.docx

ДАНИ ПРО АВТОРІВ:

Баранник Лілія Борисівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри соціального забезпечення та податкової політики.

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин.

Університет митної справи та фінансів (УМСФ),

вул. Володимира Вернадського, 2/4, м. Дніпро, 49000, Україна

e-mail: baranniklb@gmail.com

orcid 0000-0001-9469-643X

Researcher ID: 57720030471

Корягіна Тетяна Вікторівна, кандидат наук державного управління, доцент, доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики.

Факультет економіки, бізнесу і міжнародних відносин.

Університет митної справи та фінансів,

вул. Володимира Вернадського, 2/4, м. Дніпро, 49000, Україна.

e-mail: koriagina1@i.ua

orcid 0000-0002-6756-2484

Researcher ID: 57203338998

Тараненко Вікторія Євгеніївна, кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри соціального забезпечення та податкової політики.

Факультет економіки, бізнесу і міжнародних відносин.

Університет митної справи та фінансів,

вул. Володимира Вернадського, 2/4, м. Дніпро, 49000, Україна.

e-mail: vikitari@gmail.com

orcid 0000-0002-1326-7586

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Баранник Лилия Борисовна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры социального обеспечения и налоговой политики.

Факультет экономики, бизнеса и международных отношений.

Университет таможенного дела и финансов,

ул. Владимира Вернадского, 2/4, г. Днепр, 49000, Украина

e-mail: baranniklb@gmail.com

Корягина Татьяна Викторовна, кандидат наук государственного управления, доцент, доцент кафедры социального обеспечения и налоговой политики.

Факультет экономики, бизнеса и международных отношений.

Университет таможенного дела и финансов,

ул. Владимира Вернадского, 2/4, г. Днепр, 49000, Украина.

e-mail: koriagina1@i.ua

Тараненко Виктория Евгеньевна, кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой социального обеспечения и налоговой политики.

Факультет экономики, бизнеса и международных отношений.

Университет таможенного дела и финансов,

ул. Владимира Вернадского, 2/4, г. Днепр, 49000, Украина.

e-mail: vikitari@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS:

Liliia Barannyk, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Social Security and Tax policy Department, Faculty of Economics, Business and International Relations.

University of Customs and Finance. Volodymyra Vernadskogo str. 2/4, Dnipro 49000; Ukraine

e-mail: baranniklb@gmail.com

Tetyana Koriahina, Candidate of Public Administration, Docent, Associate Professor of the Social Security and Tax policy Department. Faculty of Economics, Business and International Relations.

University of Customs and Finance. Volodymyra Vernadskogo str. 2/4, Dnipro 49000; Ukraine

УДК 334.764.47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-123-128>

МОДЕЛЬ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ НЕОКЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ

Вайлунова Ю. Г.,
Яшева Г. А.

Предмет дослідження – модель підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Мета дослідження – розробити модель підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі неокластерного підходу.

Завдання дослідження:

- розробити концепцію неокластера;
- побудувати логічну схему формування конкурентоспроможності національної економіки на основі неокластерного підходу.

Методологія і методи дослідження. Для проведення дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: аналізу і синтезу, індукції і дедукції, системного підходу.

Розроблено неокластерна концепція, що включає поняття неокластера, відмінні ознаки, структурну схему неокластера.

Побудована модель підвищення конкурентоспроможності економіки країни / регіону на основі неокластерного підходу і обґрунтовано механізм підвищення конкурентоспроможності країни. Ідентифіковано причинно-наслідкові зв'язки між джерелами конкурентоспроможності: (елементи Індустрії 4.0), напрямками та факторами підвищення конкурентоспроможності.

Розроблені теоретичні основи неокластера і логічна модель підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі неокластерного підходу можуть послужити теоретико-методологічною основою для формування неокластерної політики.

Ключові слова: кластер, кластерні структури, цифровізація, Індустрія 4.0, конкурентоспроможність, інновації.

МОДЕЛЬ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ НА ОСНОВЕ НЕОКЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА

Вайлунова Ю. Г.,
Яшева Г. А.

Предмет исследования – модель повышения конкурентоспособности национальной экономики.

Цель исследования – разработать модель повышения конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода.

Задачи исследования:

- разработать концепцию неокластера;
- построить логическую схему формирования конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода.

Методология и методы исследования. Для проведения исследования применялись общенаучные и специальные методы познания: анализа и синтеза, индукции и дедукции, системного подхода.

Разработана неокластерная концепция, включающая понятие неокластера, отличительные признаки, структурную схему неокластера.

Построена модель повышения конкурентоспособности экономики страны/региона на основе неокластерного подхода и обоснован механизм повышения конкурентоспособности страны. Идентифицированы причинно-следственные связи между источниками конкурентоспособности: (элементы Индустрии 4.0), направлениями и факторами повышения конкурентоспособности.

Разработанные теоретические основы неокластера и логическая модель повышения конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода могут послужить теоретико-методологической основой для формирования неокластерной политики.

Ключевые слова: кластер, кластерные структуры, цифровизация, Индустрия 4.0, конкурентоспособность, инновации.

A MODEL FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY BASED ON A NEOCLUSTER APPROACH

Vailunova Julia,
Yasheva Galina

Subject of research: model of increasing the competitiveness of the national economy.

The purpose of the study: develop a model for increasing the competitiveness of the national economy based on a neocluster approach.

Research objectives:

- to develop the concept of a neocluster;
- to build a logical scheme for the formation of the competitiveness of the national economy on the basis of a neocluster approach.

Methodology and research methods. General scientific and special methods of cognition: analysis and synthesis, induction and deduction, a systematic approach were used to conduct the research.

A neocluster concept has been developed, which includes the concept of a neocluster, distinctive features, and a structural diagram of a neocluster.

A model for increasing the competitiveness of the economy of a country / region has been built on the basis of a neocluster approach and a mechanism for increasing the country's competitiveness has been substantiated. The causal relationships between the sources of competitiveness are identified: (elements of Industry 4.0), directions and factors of increasing competitiveness.

The developed theoretical foundations of the neocluster and the logical model for increasing the competitiveness of the national economy based on the neocluster approach can serve as a theoretical and methodological basis for the formation of a neocluster policy.

Key words: cluster, cluster structures, digitalization, Industry 4.0, competitiveness, innovation.

JEL Classification: M13

Введение. Создание конкурентоспособной экономики – приоритетная задача развития Республики Беларусь, которая обозначена в программных документах: Программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2021–2025 годы (Указ Президента Республики Беларусь 29 июля 2021 г. № 292) [1], Концепция Государственной программы инновационного развития Республики Беларусь на 2021–2025 годы [2].

Актуальность проблемы формирования модели конкурентоспособности экономики Беларуси определяется, прежде всего, относительно низкой конкурентоспособностью экономики Беларуси. В индексе глобальной конкурентоспособности 4.0, 2017/2018 гг. Беларусь заняла, по оценке НИЦ Мизеса АЦ «Стратегия», 78 место из 137 стран. Наши станы-партнеры по ЕАЭС оказались выше: Россия – 38 место, Казахстан – 57 место [3].

Многие исследователи, начиная с М. Портера [4] доказали, что кластеры способствуют повышению конкурентоспособности экономик. Кластерный Меморандум (2006 г.), принятый Европейской комиссией провозглашает кластерный подход в качестве инновационной стратегии Европы.

Со времени этих методологических разработок внешняя среда претерпела существенные изменения. Основным трендом стала цифровизация экономики и общества на основе концепций «Индустрия 4.0» и «Общество 5.0».

Основными элементами Индустрии 4.0 являются: Интернет вещей; искусственный интеллект, машинное обучение и робототехника; облачные вычисления; Big Data; аддитивное производство; кибербезопасность; интеграционная система; моделирование; дополненная реальность.

Концепция «Общество 5.0» является следующим этапом после четвертой промышленной революции, в рамках которой компьютеризация касалась в основном производства и бизнеса, концепция «Общество 5.0» предлагает более глубокое и расширенное использование цифровых технологий во всех сферах жизни общества. Основная идея стратегии заключается в решении социальных проблем с помощью интеграции цифровой среды и физического пространства и, как результат, улучшения качества жизни человека. Инновации в таком обществе удобны и безопасны, они делают жизнь людей комфортной и полноценной. Согласно стратегии «Общество 5.0», передовые технологии, проникнув во все сферы жизни, должны привести к появлению новых форм и видов бизнеса и тем самым к экономическому подъёму страны в целом и росту качества жизни каждого человека в отдельности.

Задача информатизации и цифровизации экономики и общества в Республике Беларусь поставлена в программных документах: Стратегия развития информатизации в Республике Беларусь на 2016 – 2022 годы [5], Декрет Президент Республики Беларусь № 8 от 21 декабря 2017 г. «О развитии цифровой экономики» [6], Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 2 февраля 2021 г. № 66 «О Государственной программе «Цифровое развитие Беларуси» на 2021–2025 годы» [7].

Исследования в области влияния кластеризации на повышение инновационной активности и конкурентоспособности организаций, регионов и национальной экономики проводили зарубежные и отечественные исследователи (Sölvell Ö, G.Lindqvist, C.Ketels, Г. А. Яшева, М. П. Войнаренко, Г. Р. Хасаев, Ю. В. Михеев, А. Н. Асаул, Н. Г. Синяк, В. Валетко, А. Н. Тищенко, О. П. Осадчая, Е. В. Коробкина, Ф. Е. Караева, Ю. И. Ефимычев, И. В. Захаров, С. Н. Блудова, Р. С. Петров, Ж. Н. Аксенова, Д. И. Алёхин, Л. П. Булыгина, В. П. Павловская, Е. В. Березина и др.).

Тем не менее вопросам учета влияния на процесс кластеризации инструментов Индустрии 4,0 уделено недостаточно внимания.

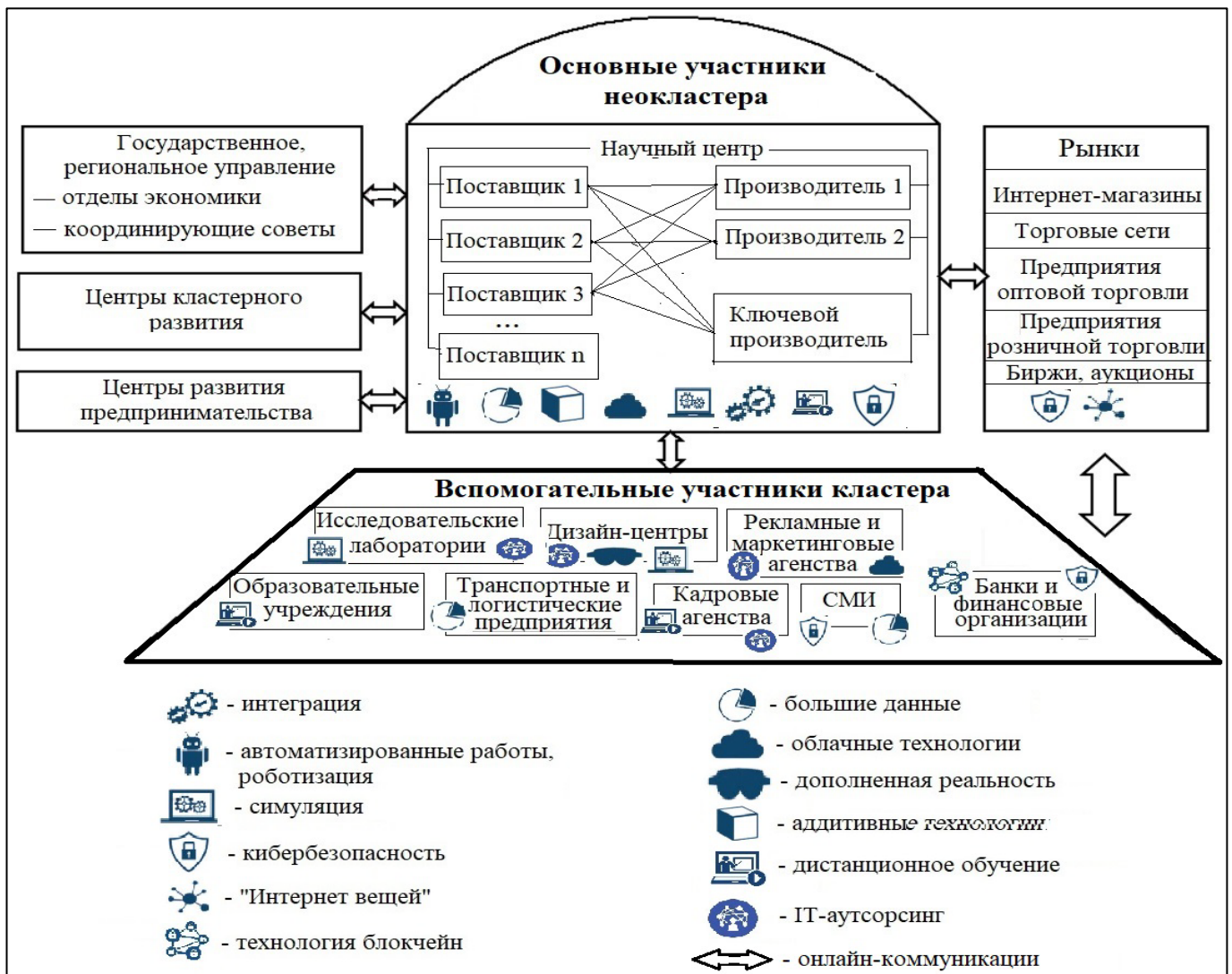
Цель статьи: разработать модель повышения конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода.

Задачи исследования:

- разработать концепцию неокластера;
- построить логическую схему формирования конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода.

Концепция неокластера. Обобщив подходы ученых к определению «кластер» [8, 9] и с учетом концепций Индустрии 4.0 и Общества 5.0, а также стоящих в Беларуси задач по цифровизации, полагаем, что неокластер представляет собой сетевую структуру локализованных в регионе, взаимосвязанных в цепи ценностей субъектов, взаимодействующих между собой на базе ИКТ и/или базирующие свои бизнес-процессы на элементах Индустрии 4.0. и «Общество 5.0».

Структурная схема неокластера представлена на рисунке 1.

Рисунок 1. Структурная схема неокластера

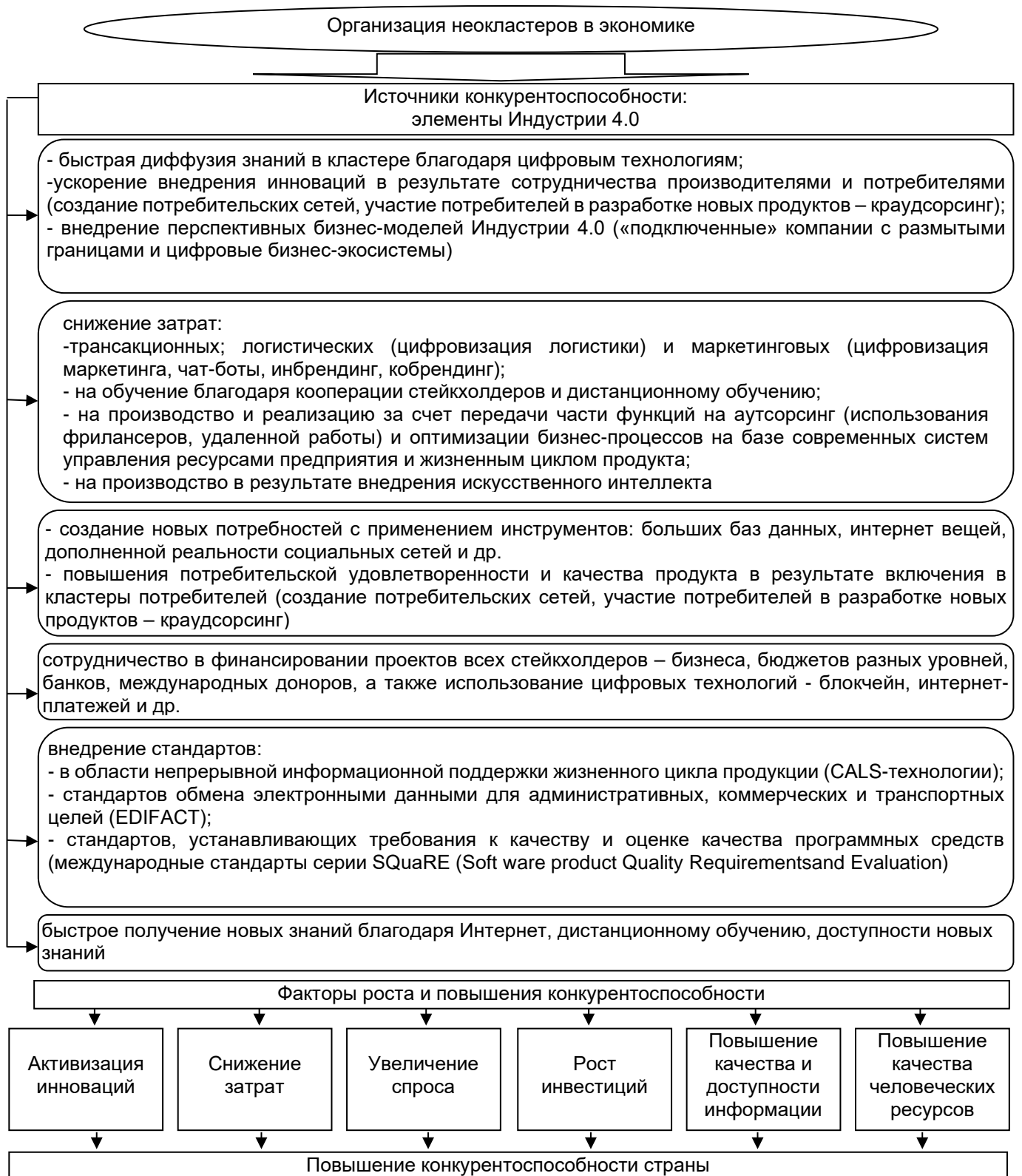
Источник: собственная разработка авторов.

В неокластерах наблюдаются те же процессы, что и в кластерах:

- активная кооперация участников;
- обмен передовыми разработками;
- итеративная модернизация;
- интеграция производственных процессов;
- оптимизация операционной деятельности;
- диверсификация работы с поставщиками.

Вместе с тем, неокластеры обладают рядом *отличительных признаков*:

- стратегическая ориентация на инновации;
- цифровые коммуникации, совместные исследования и разработки и совместные инвестиции;
- использование киберфизических систем;
- использование технологии искусственного интеллекта;
- ускоренная интеграция вычислительных ресурсов в промышленные процессы;
- ориентация на производство без участия человека;

Рисунок 2. Модель повышения конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода

Источник: собственная разработка авторов.

- стирание границ между физическими, цифровыми и биологическими технологиями в рамках производящей отрасли неокластера;
- более высокая конкурентоспособность по сравнению с кластерами;
- более низкие транзакционные издержки по сравнению с кластерами;
- использование имитационного моделирования и создание диджитал-двойников;
- реализация машинного обучения;
- роботизация и информатизация производства;
- активное использование облачных технологий;
- использование ERP, CRM программного обеспечения для автоматизации стратегий взаимодействия с заказчиками; BPM (business process management) для управления бизнес-процессами системы.

Модель формирования конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода

Обобщая подходы зарубежных и отечественных исследователей (Ö Sölvell, G. Lindqvist, C. Ketels, Г. А. Яшева, М. П. Войнаренко, Г. Р. Хасаев, Ю. В. Михеев, А. Н. Асаул, Н. Г. Сняк, В. Валетко, А. Н. Тищенко, О. П. Осадчая, Е. В. Коробкина, Ф. Е. Караева, Ю. И. Ефимычев, И. В. Захаров, С. Н. Блудова, Р. С. Петров, Ж. Н. Аксенова, Д. И. Алёхин, Л. П. Булыгина, В. П. Павловская, Е. В. Березина и др.) к вопросу о влиянии кластеризации на повышение инновационной активности и конкурентоспособности организаций, регионов и национальной экономики, а также с учетом влияния на процесс кластеризации инструментов Индустрии 4,0, предлагаем следующую модель повышения конкурентоспособности экономики страны/региона на основе неокластерного подхода (рисунок 2).

Повышение конкурентоспособности экономики в результате создания неокластеров обеспечивается за счет новых источников роста и развития, таких как Интернет вещей; искусственный интеллект, машинное обучение и робототехника; облачные вычисления; Big Data; аддитивное производство; кибербезопасность; интеграционная система; моделирование; дополненная реальность. В результате меняется содержание факторов конкурентоспособности – качественно новые: инновации, человеческие ресурсы, информация, спрос.

Заключение. Таким образом, разработанные теоретические основы неокластера и логическая модель повышения конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода могут послужить теоретико-методологической основой для формирования неокластерной политики. В целях реализации новых факторов повышения конкурентоспособности в цифровой экономике целесообразно на государственном уровне разработать направления стимулирования использования элементов Индустрии 4.0 в процессе организации новых кластеров и трансформации уже существующих – в неокластеры.

Список использованных источников

1. Программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2021–2025 годы (Указ Президента Республики Беларусь 29 июля 2021 г. № 292). URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P32100292>.
2. Концепция Государственной программы инновационного развития Республики Беларусь на 2021–2025 гг. URL: <http://belisa.org.by/pdf/2020/GPIR.pdf>.
3. Романчук Я. Конкурентоспособность – 2018. URL: http://liberty-belarus.info/index.php?option=com_k2&view=item&id=3669:konkurentosposobnost.
4. Портер М. Конкуренция ; пер. с англ. М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. 608с.
5. Стратегия развития информатизации в Республике Беларусь на 2016–2022 годы. URL: <http://edugrodno.by/wp-content/uploads/2017/10/STRATEGIYA-razvitiya-informatizatsii-v-Respublike-Belarus-na-2016.pdf>.
6. Декрет Президент Республики Беларусь № 8 от 21 декабря 2017 г. «О развитии цифровой экономики». URL: <http://www.economy.gov.by/uploads/files/sanacija-i-bankrotstvo/Dekret-Prezidenta-Respubliki-Belarus-ot-21-12-2017-N-8-O-r.pdf>.
7. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 2 февраля 2021 г. № 66 «О Государственной программе «Цифровое развитие Беларуси» на 2021–2025 годы» [J]. URL: https://pravo.by/upload/docs/op/C22100066_1612472400.pdf.
8. Вайлунова Ю. Г., Яшева Г. А. «Гибридный» текстильный холдинг как вид кластерной структуры: идентификация и направления создания в Беларуси. Белорусский экономический журнал. 2017. № 2. С. 144–158.
9. Яшева Г. А. Кластерная концепция повышения конкурентоспособности предприятий в контексте сетевого сотрудничества и государственно-частного партнерства : монография. Витебск: УО «ВГТУ». 2010. 373 с.

References

1. Programma sotsial'no-ehkonomicheskogo razvitiya Respubliki Belarus' na 2021–2025 gody (Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus' 29 iyulya 2021 g. № 292) [The program of socio-economic development of the Republic of Belarus for 2021–2025 (Decree of the President of the Republic of Belarus on July 29, 2021, No. 292)]. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P32100292>.
2. Konceptiya Gosudarstvennoj programmy innovacionnogo razvitiya Respubliki Belarus' na 2021–2025 gg. [Concept of the State Program of Innovative Development of the Republic of Belarus for 2021–2025] URL: <http://belisa.org.by/pdf/2020/GPIR.pdf>.

3. Romanchuk Y. A. *Konkurentosposobnost' – 2018 [Competitiveness – 2018]*. URL: http://liberty-belarus.info/index.php?option=com_k2&view=item&id=3669:konkurentosposobnost
4. Porter M. (2005). *Konkurenciya [Competition]*; per. s angl. M.: Izdatel'skij dom «Vil'jamS».
5. *Strategiya razvitiya informatizacii v Respublike Belarus' na 2016–2022 gody [Strategy for the development of informatization in the Republic of Belarus for 2016–2022]*. URL: <http://edu-grodno.by/wp-content/uploads/2017/10/STRATEGIYA-razvitiya-informatizatsii-v-Respublike-Belarus-na-2016.pdf>.
6. *Dekret Prezident Respubliki Belarus' № 8 ot 21 dekabrya 2017 g. «O razvitii cifrovoj ehkonomiki» [Decree of the President of the Republic of Belarus No. 8 of December 21, 2017 «On the development of the digital economy»]*. URL: <http://www.economy.gov.by/uploads/files/sanacija-i-bankrotstvo/Dekret-Prezidenta-Respubliki-Belarus-ot-21-12-2017-N-8-O-r.pdf>.
7. *Postanovlenie Soveta Ministrov Respubliki Belarus' ot 2 fevralya 2021 g. № 66 «O Gosudarstvennoj programme «Cifrovoe razvitie Belarus'» na 2021–2025 gody» [Resolution of the Council of Ministers of the Republic of Belarus dated February 2, 2021 No. 66 «On the State Program» Digital Development of Belarus «for 2021–2025»]*. URL: https://pravo.by/upload/docs/op/C22100066_1612472400.pdf.
8. *Vailunova Y. G., Yasheva G. A. (2017). «Gibridnyj» tekstil'nyj kholding kak vid klasternoj struktury: identifikaciya i napravleniya sozdaniya v Belarusi [«Hybrid» textile holding as a type of cluster structure: identification and directions of creation in Belarus]*. *Belorusskij ehkonomicheskij zhurnal*, 2. 144–158.
9. *Yasheva G. A. (2010). Klaster'naya koncepciya povysheniya konkurentosposobnosti predpriyatij v kontekste setevogo sotrudnichestva i gosudarstvenno-chastnogo partnerstva [Cluster concept of increasing the competitiveness of enterprises in the context of network cooperation and public-private partnerships] : monografiya. Vitebsk: UO «VGTU».*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Вайлунова Юлія Геннадіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Економічна теорія і маркетинг»

УО «Вітебський державний технологічний університет»
пр-т Московський, 72, м. Вітебськ, 210038, Республіка Білорусь
e-mail: Yulia_KG@tut.by

Яшева Галина Артемівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна теорія і маркетинг»

УО «Вітебський державний технологічний університет»
пр-т Московський, 72, м. Вітебськ, 210038, Республіка Білорусь
e-mail: gala-ya@list.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Вайлунова Юлия Геннадьевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры «Экономическая теория и маркетинг»

УО «Витебский государственный технологический университет»
пр-т Московский, 72, г. Витебск, 210038, Республика Беларусь
e-mail: Yulia_KG@tut.by

Яшева Галина Артемовна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой «Экономическая теория и маркетинг»

УО «Витебский государственный технологический университет»
пр-т Московский, 72, г. Витебск, 210038, Республика Беларусь
e-mail: gala-ya@list.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Vailunova Julia, Ph.D. in Economical Economic Theory and Marketing, Associate Professor
Vitebsk State Technological University
Moscow Av., 72, 210038 Vitebsk, Republic of Belarus
e-mail: Yulia_KG@tut.by

Yasheva Galina, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economic Theory and Marketing
Vitebsk State Technological University
Moscow Av., 72, 210038 Vitebsk, Republic of Belarus
e-mail: gala-ya@list.ru

Рецензент: Слонимская Марина Андреевна, д.э.н., профессор кафедры учёта, финансов, логистики и менеджмента УО «Полоцкий государственный университет».

ВАЛОВИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ: ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУКарпенко О. М.,
Рассеко Ю. Ю.

Актуальність теми дослідження визначається особливою увагою до питань регіонального розвитку в державній політиці Республіки Білорусь, від рівня розвитку досліджуваних регіонів залежить якість життя 78,6% населення країни. Проблема регіонального розвитку полягає в наростанні дисбалансів у розвитку між регіонами країни і, як наслідок, небажані міжрегіональні міграційні потоки населення і скорочення демографічного потенціалу ряду територій, а також поява в ряді районів ознак депресивності.

Аналіз останніх публікацій дозволяє переконатися в незатухаючому інтересі до питання, проте недоликом більшості досліджень є розкриття питання в рамках одного конкретного регіону, або вивчення зростання впр за рахунок загальноприйнятих факторів. На думку авторів, до кінця недослідженою залишається залежність валового регіонального продукту від опосередкованих, неявних факторів. Особливу увагу привертають авторські показники і їх місце в моделі зростання впр.

Мета дослідження полягає у встановленні впливу безумовних і опосередкованих факторів на величину і динаміку валового регіонального продукту, що надасть можливість формалізувати залежність впр від даних факторів і згодом застосовувати побудовану модель на практиці.

Методами дослідження, використаними в роботі є порівняння, групування, кореляційно-регресійний аналіз, економетричне моделювання, системний підхід.

Результати роботи. В рамках цього дослідження розглядається набір показників для шести областей Республіки Білорусь за період з 2013 по 2019 рр. Із застосуванням економетричних методів аналізу авторами була побудована регресійна модель залежності величини впр в розрахунку на душу населення від чотирьох екзогенних змінних, проаналізовано ступінь впливу цих змінних і можливість впливу на них з боку держави.

Областю застосування результатів дослідження є політика держави, спрямована на стійке зростання економіки регіонів.

Висновки. У побудованій моделі з чотирьох екзогенних змінних найбільшою значимістю володіють рівень безробіття і темп життя населення. Однак, на думку авторів, для досягнення бажаного рівня валового регіонального продукту необхідний комплексний вплив на всі змінні моделі, серед яких в порядку убывання рівня значущості: рівень безробіття, темп життя населення, обсяг промислового виробництва на одного зайнятого в економіці, інвестиції в основний капітал.

Ключові слова: валовий регіональний продукт (впр), кореляційно-регресійний аналіз, регресійна модель, регіональна політика, темп життя, фактори зростання.

ВАЛОВОЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ ПРОДУКТ: ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯКарпенко Е. М.,
Рассеко Ю. Ю.

Актуальность темы исследования определяется особым вниманием к вопросам регионального развития в государственной политике Республики Беларусь, от уровня развития исследуемых регионов зависит качество жизни 78,6% населения страны. Проблема регионального развития заключается в нарастании дисбалансов в развитии между регионами страны и, как следствие, нежелательные межрегиональные миграционные потоки населения и сокращение демографического потенциала ряда территорий, а также появление в ряде районов признаков депрессивности.

Анализ последних публикаций позволяет убедиться в незатухающем интересе к вопросу, однако недостатком большинства исследований является раскрытие вопроса в рамках одного конкретного региона, либо изучение роста ВРП за счет общепринятых факторов. По мнению авторов, до конца неисследованной остается зависимость валового регионального продукта от опосредованных, неявных факторов. Особое внимание привлекают авторские показатели и их место в модели роста ВРП.

Цель исследования – заключается в установлении влияния безусловных и опосредованных факторов на величину и динамику валового регионального продукта, что предоставит возможность формализовать зависимость ВРП от данных фактора и впоследствии применять построенную модель на практике.

Методами исследования, использованными в работе являются сравнение, группировка, корреляционно-регрессионный анализ, эконометрическое моделирование, системный подход.

Результаты работы. В рамках настоящего исследования рассматривается набор показателей для шести областей Республики Беларусь за период с 2013 по 2019 гг. С применением эконометрических методов анализа авторами была построена регрессионная модель зависимости величины ВРП в расчете на душу населения от четырех экзогенных переменных, проанализирована степень влияния этих переменных и возможность воздействия на них со стороны государства.

Областью применения результатов исследования является политика государства, направленная на устойчивый рост экономики регионов.

Выводы. В построенной модели из четырех экзогенных переменных наибольшей значимостью обладают уровень безработицы и темп жизни населения. Однако, по мнению авторов, для достижения желаемого

уровня валового регионального продукта необходимо комплексное воздействие на все переменные модели, среди которых в порядке убывания уровня значимости: уровень безработицы, темп жизни населения, объем промышленного производства на одного занятого в экономике, инвестиции в основной капитал.

Ключевые слова: валовой региональный продукт (ВРП), корреляционно-регрессионный анализ, регрессионная модель, региональная политика, темп жизни, факторы роста.

GROSS REGIONAL PRODUCT: STUDY OF INFLUENCERS

**Karpenko Elena,
Rasseko Yuliya**

The relevance of the research topic is determined by special attention to issues of regional development in the state policy of the Republic of Belarus, the quality of life of 78.6% of the country's population depends on the level of development of the regions under study. The problem of regional development is the growing imbalances in development between the regions of the country and, as a result, undesirable interregional migration flows of the population and a reduction in the demographic potential of a number of territories, as well as the emergence of signs of depression in a number of areas.

The analysis of recent publications makes it possible to verify an ongoing interest in the issue, but the drawback of most studies is the disclosure of the issue within one particular region, or the study of the growth of grp due to conventional factors. According to the authors, until the end of the unexplored, the dependence of the gross regional product on indirect, implicit factors remains. Particular attention is drawn to the author's indicators and their place in the GRP growth model.

The aim of the study is to establish the influence of unconditional and indirect factors on the magnitude and dynamics of gross regional product, which will provide an opportunity to formalize the dependence of grp on these factors and subsequently apply the built model in practice.

The study methods used in the work are comparison, grouping, correlation-regression analysis, econometric modeling, and a systemic approach.

Results of work. The present study considers a set of indicators for six regions of the republic of belarus for the period from 2013 to 2019. Using econometric methods of analysis, the authors built a regression model of the dependence of grp per capita on four exogenous variables, analyzed the degree of influence of these variables and the possibility of impact on them by the state. The area of application of the study results is state policy aimed at the sustainable growth of the economies of the regions.

Conclusions. In the constructed model of four exogenous variables, the unemployment rate and the rate of life of the population are most significant. However, according to the authors, in order to achieve the desired level of gross regional product, it is necessary to have a comprehensive impact on all variable models, among which, in descending order of importance, the level of unemployment, the rate of life of the population, the amount of industrial production per person employed in the economy, investment in fixed assets.

Keywords: gross regional product (grp), correlation-regression analysis, regression model, regional policy, life rate, growth factors.

JEL Classification: C81, R10, R58, I31

Актуальность темы. Актуальность темы настоящего исследования определяется особым вниманием к вопросам регионального развития в государственной политике Республики Беларусь. Региональная экономическая политика белорусского государства предусматривает обеспечение роста благосостояния населения независимо от места его проживания. Это находит отражение в территориальной структуре национальной экономики Республики Беларусь [1].

Регионы входят в состав стран, а страны стремятся к развитию экономики. Таким образом, каждый регион должен вносить свой вклад в экономический рост страны, что отражает суть понятия «эффективность». Два этих понятия – равенство и эффективность – составляют основу региональной политики.

С позиции территориальной структуры Республика Беларусь – страна небольших городов. По данным на 1 января 2020 г. 57,5% всех городских поселений (включая города и поселки городского типа) составляют города, из которых 79% – малые и средние, и 42,5% поселки городского типа, которые различаются по административному статусу и численности населения (таблица 1).

Таблица 1. Территория и структура населения Республики Беларусь

Регион	Площадь территории, тыс. км2	Структура численности населения, %	
		1995 г.	2019 г.
Брестская область	32,8	14,7	14,3
Витебская область	40,1	13,9	12,0
Гомельская область	40,4	15,4	14,7
Гродненская область	25,1	11,8	10,9
Минская область (без г. Минск)	39,8	15,6	15,6
Могилевская область	29,1	12,2	10,9
г. Минск	0,3	16,4	21,5

Источник: собственная разработка на основании данных [2]

В настоящее время в крупных городах республики проживает 56,9% населения, средних городских поселений – 5,0%, малых городских поселений – 12,4%, в сельских населенных пунктах – 25,7% граждан.

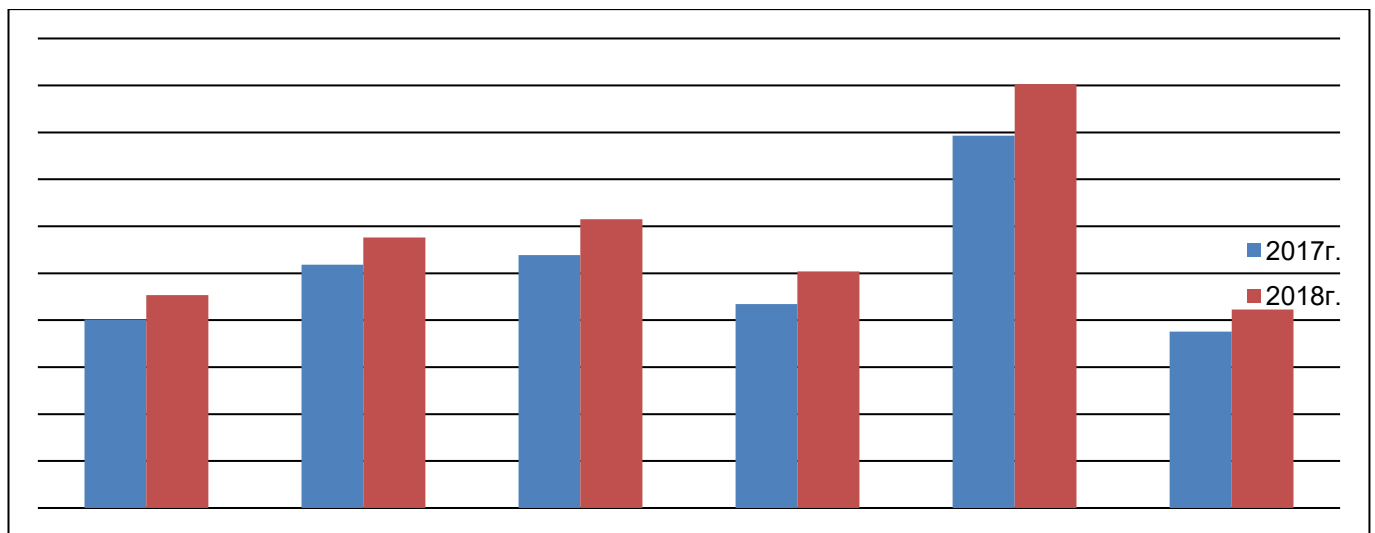
Таким образом, от степени развития представленных областей зависит уровень жизни 78,6% населения (таблица 1). В связи с этим, определяя приоритеты социально-экономического развития Республики Беларусь необходимо обратить внимание на региональные показатели, формирующие результат страны в целом.

Постановка проблемы. Существование региональной политики по большому счету обусловлено наличием региональных дисбалансов в развитии. Сегодняшняя проблема – нарастание дисбалансов в развитии между регионами страны и, как следствие нежелательные межрегиональные миграционные потоки населения и сокращение демографического потенциала ряда территорий, а также появление в ряде районов признаков депрессивности.

Показателем, который сегодня наиболее полно отражает социально-экономическое развитие региональных экономик является валовой региональный продукт (ВРП). ВРП – интегральный показатель, он определяется согласно методологии национальных счетов, как валовая добавленная стоимость, сформированная на территории региона за определенный период времени и характеризующая процессы производства товаров и услуг единицами-резидентами региональной экономики. Таким образом, анализ ВРП позволяет оценить степень развития региона и выявить сильные и слабые места в экономике на уровне субъектов.

Примером различной степени развития регионов за счет разного уровня их основных показателей служит сравнительный анализ областей по показателю ВРП на основании данных Национального статистического комитета Республики Беларусь и Государственной службы статистики Украины.

Динамика валового регионального продукта шести областей Республики Беларусь и двадцати четырех областей Республики Украина за период 2017-2018 гг. отражена на рисунках 1 и 2 соответственно.

Рисунок 1. Динамика изменения ВРП по областям Республики Беларусь

Примечание: 1 – Брестская область, 2 – Витебская область; 3 – Гомельская область; 4 – Гродненская область; 5 – Минская область; 6 – Могилевская область

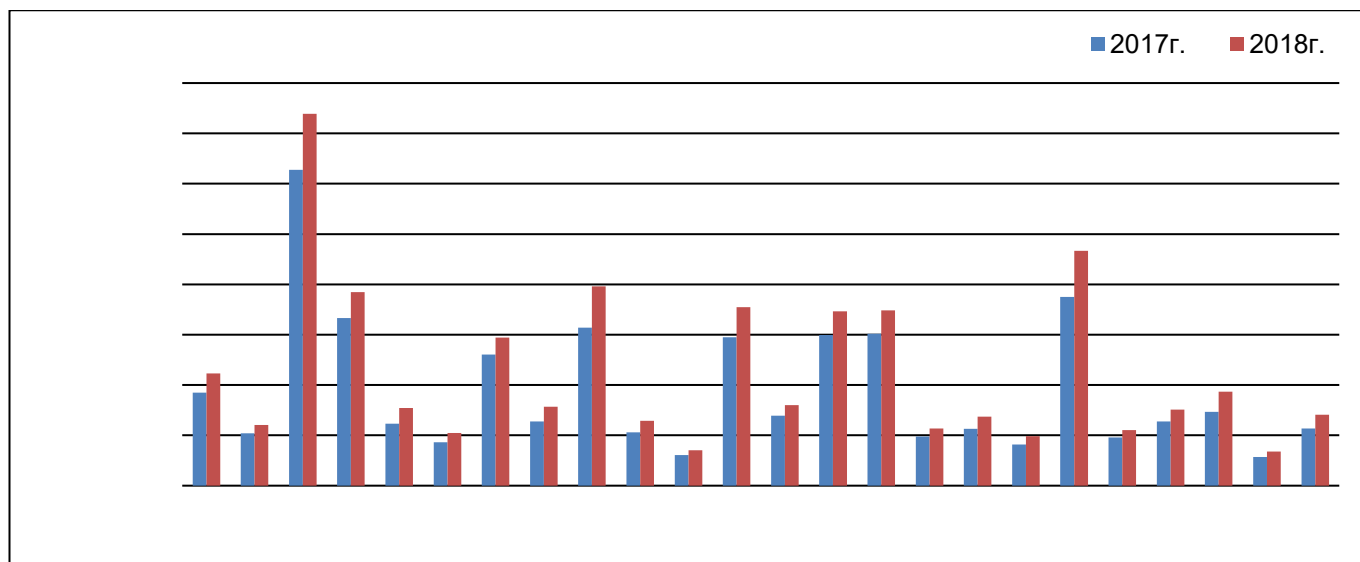
Источник: собственная разработка на основании данных [2]

Согласно представленным данным графически отражена разница в значениях показателя ВРП различных регионов, что свидетельствует о дисбалансе в развитии страны. Анализ статистической информации за 2017-2018 гг., позволяет увидеть, что это не является константой, с течением времени положение регионов меняется.

В связи с этим важно выявить факторы, влияющие на ВРП, с целью выработать эффективный механизм управления развитием региона.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам роста валового регионального продукта уделено внимание в большом числе исследований. Анализ, оценке и прогнозированию валового регионального продукта с использованием экономико-математических методов посвящены работы многих ученых, например, Т. А. Игнашевой [5], Л. С. Невьянцевой, Е. В. Радковской [4], О. В. Тупицыной [8], М. А. Барина [7] и т. д. Однако отметим, что в большинстве трудов анализ ВРП проводится преимущественно на примере конкретного субъекта, одной отдельной области, при этом в качестве влияющих на ВРП факторов рассматриваются те, которые соответствуют структуре экономики какого-либо региона.

Выделение неисследованных частей проблемы. В настоящем исследовании авторами проведен анализ ВРП в разрезе всех областей Республики Беларусь и построено единое уравнение регрессии в целях прогнозирования ВРП на макроэкономическом уровне. При этом отбор влияющих факторов осуществлялся как среди безусловных (общепринятых), так и среди опосредованных, в т. ч. авторских показателей. Построенная модель включает показатели обеих групп факторов, что доказывает новизну труда.

Рисунок 2. Динамика изменения ВРП по областям Республики Украина

Примечание: 1 – Винницкая область; 2 – Волинская область; 3 – Днепропетровская область; 4 – Донецкая область; 5 – Житомирская область; 6 – Закарпатская область; 7 – Запорожская область; 8 – Ивано-Франковская область; 9 – Киевская область; 10 – Кировоградская область; 11 – Луганская область; 12 – Львовская область; 13 – Николаевская область; 14 – Одесская область; 15 – Полтавская область; 16 – Ровенская область; 17 – Сумская область; 18 – Тернопольская область; 19 – Харьковская область; 20 – Херсонская область; 21 – Хмельницкая область; 22 – Черкасская область; 23 – Черновицкая область; 24 – Черниговская область.

Источник: собственная разработка на основании данных [3]

Постановка задачи, цели исследования. На современном этапе развития экономической науки статистический анализ влияния социально-экономических показателей на степень развития регионов выступает одним из наиболее актуальных и востребованных инструментов исследования. Результаты релевантного анализа ВРП неизменно служат базой для разработки региональных стратегических документов, нормативных актов, эффективных государственных программ развития регионов. Цель исследования заключается в установлении влияния социально-экономических факторов на величину и динамику валового регионального продукта через построение и анализ качественной регрессионной модели, что предоставит возможность формализовать зависимости ВРП от отдельных факторов и впоследствии применить построенную модель на практике.

Метод и методология проведения исследования. На основании статистических сведений, характеризующих динамику валового регионального продукта и отражающих функционирование шести регионов Республики Беларусь за период 2013-2019 гг., проведено исследование развития социально-экономической сферы региона. Факторный анализ представляет совокупность статистических методов, предназначенных для установления главных измерений или факторов, лежащих в основе связей между большим количеством переменных. Это метод многомерного статистического анализа, позволяющий на основе экспериментального наблюдения признаков объекта выделить группу переменных, определяющих существенную корреляционную взаимосвязь между признаками. Дальнейшее исследование заключается в построении модели регрессии ВРП региона от выделенных показателей и выявлении первоочередных направлений административного воздействия в целях формирования положительной динамики развития экономики территории.

В качестве основных методов исследования используется экономико-математическое моделирование, в частности методы корреляционно-регрессионного анализа. Теоретическая база исследования базируется на методах анализа, синтеза, сравнения и обобщения результатов.

Выбор объекта. Как следует из вышеизложенного, вопрос повышения эффективности функционирования региона представляет большое значение для экономики Республики Беларусь в целом. Однако для успешного регионального развития необходимо применение комплексного подхода к оценке и анализу эффективности функционирования, как отдельных секторов, так и всего региона. Одним из наиболее распространенных и широко применяемых инструментов осуществления такого анализа являются эконометрические методы. Использование подобных методов позволяет осуществить моделирование динамики отдельных показателей в их взаимосвязи с другими элементами системы, что позволяет с достаточно высокой точностью прогнозировать дальнейшее развитие данных показателей и системы в целом. Применяя такие методы, в настоящем исследовании предлагается выявить элементы хозяйственного механизма, воздействуя на которые можно увеличить результативность развития региона, сбалансировать развитие страны.

Для достижения поставленной цели предполагается построение эконометрической модели на основе имеющихся статистических данных для Брестской, Витебской, Гомельской, Гродненской, Минской и Могилевской областей Республики Беларусь за промежуток времени 2013-2019 гг.

Выбор переменных. На следующем этапе исследования осуществлялся выбор переменных для будущей модели. Авторы исследования предположили, что все факторы, оказывающие воздействие на валовой региональный продукт можно разделить на две группы: безусловные факторы воздействия на ВРП и опосредованные факторы воздействия на ВРП.

К первой группе предлагается отнести основные экономические показатели, общепринятые факторы, которые способствуют выявлению «первоочередных» направлений административного воздействия, а ко второй группе – малоизученные, авторские показатели, влияние которых вызывает сомнения.

Первая группа в настоящем исследовании представлена двумя переменными:

– инвестиции в основной капитал (тыс. р.). Выбор именно этой переменной обусловлен тем, что инвестиции являются компонентом совокупного спроса, способствующим в длительном периоде через вложения в производство, транспорт, развитие инфраструктуры и т. д. росту национального (регионального) продукта; увеличение данного показателя представляет особую важность для белорусской экономики в условиях нехватки ресурсов;

– объем промышленного производства, приходящийся на каждого занятого в экономике (тыс. р. /чел.) Объем промышленного производства – показатель являющийся частью целого: объем промышленной продукции является общим интегрированным результатом промышленного производства, тогда как ВРП – интегрированный результат всей экономической деятельности.

Вторая группа включает в себя показатели, различные как по своей природе, так и по экономической сути:

– индекс регионального темпа жизни. Авторский показатель, отражающий интенсивность потоков региона. Для оценки темпа жизни областей использовались показатели информация, о которых за период 2013–2019 гг. имелась в статистической отчетности [2]. Интенсивность физического потока оценивалась через показатели пассажирооборота транспорта в расчете на душу населения, расхода топлива в расчете на душу населения и средней скорости пешеходов. Интенсивность информационного потока рассчитана с использованием показателей объема потребляемой электроэнергии в расчете на душу населения, расходов на связь. Интенсивность финансового потока отразили следующие показатели: торговая площадь магазинов в расчете на душу населения, число мест в объектах общепита в расчете на душу населения, объем платных услуг в расчете на душу населения. Показатель средней скорости пешеходов получен методом личных наблюдений, которые проводились в областных центрах, в районных центрах и поселках городского типа;

– уровень безработицы. Уровень безработицы – индикатор рынка труда. Важнейшим элементом региональной системы является рынок труда, в силу чего его функционирование оказывает непосредственное влияние на социально-экономическое развитие региона.

Построение модели. Всего на первом этапе исследования во всех группах авторы рассматривали 19 различных показателей, используя данные Национального статистического комитета Республики Беларусь, находящиеся в свободном доступе [2]. На основе проведенного корреляционного анализа для будущей модели были отобраны пять переменных:

1. Валовой региональный продукт в расчете на душу населения – у. Эндогенная переменная. Усредненная переменная, по мнению авторов, более объективна и позволяет уйти от вопроса с внутрирегиональным трудовым потенциалом. Характеризует уровень развития региона и, как говорилось выше, имеет большое значение для Республики Беларусь.

2. Индекс регионального темпа жизни – х1. Экзогенная переменная. Авторский интегральный показатель, который характеризует интенсивность физического, информационного и финансового потоков региона [6].

3. Уровень безработицы, % – х2. Экзогенная переменная. Является ключевым индикатором рынка труда.

4. Объем промышленного производства на душу занятого в экономике региона населения – х3. Экзогенная переменная. Отражает вклад работающих в сферу производства, как одну из весомых в составе ВРП.

5. Инвестиции в основной капитал – х4. Экзогенная переменная. Способствуют в длительном периоде через вложения в производство, транспорт, развитие инфраструктуры и т.д. росту национального (регионального) продукта.

После выбора переменных с помощью программных возможностей пакета Excel была построена эконометрическая модель

$$y = 4,1831 - 1,0398x_1 - 1,3312x_2 + 0,0746x_3 + 0,0011x_4$$

Для повышения качества модели было принято решение ввести временной лаг для переменной х4 . Улучшенная модель имеет вид:

$$y = 5,0870 - 1,7930x_1 - 2,4477x_2 + 0,0634x_3 + 0,0013x_4(-1)$$

Интерпретация модели. Как видно из построенной выше модели, рассматриваемые экзогенные переменные оказывают различное по силе воздействие на ВРП. На заключительном этапе исследования предлагается проанализировать экономическую природу данных различий. Для начала проведём ранжирование экзогенных переменных по силе влияния на эндогенную переменную, исходя из величины коэффициентов b1, b2, b3 и b4, а также уровня значимости данных переменных, определяемого значением их t-статистики.

Как видно из таблицы 2, наибольшее влияние на y оказывает переменная x_2 ($b_2 = -2,4477$) которая представляет собой уровень безработицы в регионе. Важным условием экономического роста является более эффективное и полное использование трудовых ресурсов, вовлечение в производственную сферу большего количества рабочей силы. Безработица сильнее реагирует на падение производства, в меньшей степени изменяется под влиянием роста экономики. Т.е можно сказать, что кризис вызывает безработицу, в то время как рост экономики не обязательно сопровождается снижением безработицы, особенно в краткосрочном периоде.

Таблица 2. Анализ улучшенной модели

Вывод итогов					
<i>Регрессионная статистика</i>					
Множественный R			0,856221		
R-квадрат			0,733115		
Нормированный R-квадрат			0,704263		
Стандартная ошибка			1,14716		
Наблюдения			42		
<i>Дисперсионный анализ</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	4	133,7512	33,43779	25,40913	3,55E-10
Остаток	37	48,6911	1,315976		
Итого	41	182,4423			
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	
Y-пересечение	5,086963	0,957018	5,315433	5,3E-06	
Переменная x_1	-1,79295	0,763419	-1,94682	0,055882	
Переменная x_2	-2,44772	0,706676	-3,46372	0,001363	
Переменная x_3	0,06338	0,02836	2,234875	0,031548	
Переменная x_4	0,001314	0,000221	5,937212	7,64E-07	

Источник: собственная разработка

Второй по уровню значимости переменной является x_1 ($b_1 = -1,7930$) – индекс регионального темпа жизни. Здесь необходимо отметить влияние темпа жизни на качество рабочей силы и на эффективность ее использования.

Заметно меньшее влияние на эндогенную переменную оказывает x_3 ($b_3 = 0,0634$) – объем промышленного производства на каждого занятого. Объем промышленного производства представляет собой выпуск продукции в промышленном, или производственном, секторе экономики за определенный период. Для исследования регионов данный показатель нормировался на число занятых в экономике и отражал условную производительность труда.

Переменная x_4 ($b_4 = 0,0013$) – инвестиции в основной капитал. Характеризует объем вложений, без которых сложно представить возможность нормального функционирования региона.

Авторами настоящей работы также предлагается проанализировать все переменные конечной модели с точки зрения их изменчивости и возможности воздействия на отклонения для каждой экзогенной переменной. Наибольший разброс значений наблюдается для переменной x_4 , несколько меньший – для переменной x_3 . Наименее подвержены изменчивости переменные x_1 и x_2 . С позиций государства, по мнению авторов, проще оказывать воздействие на темп жизни населения (x_1), опираясь на факторы, формирующие его интенсивность. Несколько затруднительнее может быть оказать влияние на величину уровня безработицы (x_2). Однако, принимая во внимание, тот факт, что данная переменная в рамках построенной модели обладает нависшим уровнем значимости, на взгляд авторов исследования, государству следует уделить внимание возможности варьирования данного показателю с целью оказания желаемого воздействия на динамику развития экономики регионов.

Выводы. В рамках настоящего исследования был рассмотрен ряд различных показателей для шести областей Республики Беларусь за последние семь лет с тем, чтобы, построив эконометрическую модель зависимости валового регионального продукта от других переменных, указать пути, которыми государство может увеличить данный показатель. В построенной модели из четырех экзогенных переменных наибольшей значимостью обладают уровень безработицы и темп жизни населения, которые авторы исследования считают фундаментом для создания положительной динамики развития экономики регионов. Однако, по мнению авторов, для достижения желаемого уровня ВРП необходимо комплексное воздействие на все предлагаемые в модели переменные, среди которых в порядке убывания уровня значимости: уровень безработицы, темп жизни населения, объем промышленного производства на одного занятого в экономике, инвестиции в основной капитал.

Перспективы дальнейших исследований. Дальнейшие исследования авторов в этой области будут сосредоточены на выявлении рычагов влияния на показатели формализованные в модели, особое внимание привлекает группа опосредованных факторов, с целью разработки новых механизмов регионального развития.

Список использованных источников

1. Проект Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2021–2025 гг. Министерство экономики Республики Беларусь. 2021. URL: <https://www.sb.by/articles/osnovnye-polozeniya-proekta-programmy-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-respubliki-belarus-na-202.html> (дата обращения: 02.02.2021).
2. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. URL: <http://belstat.gov.by/>. (дата обращения: 12.12.2020).
3. Государственная служба статистики Украины. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>. (дата обращения: 12.02.2020).
4. Невьянцева Л. С., Радковская Е. В. Использование экономико-математического моделирования в исследовании величины валового регионального продукта. Вестник Северо-Осетинского государственного университета им. К.Л. Хетагурова. 2020; 1: 147-157. DOI: 10.29025/1994-772020-1-147-157.
5. Игнашева Т. А. Моделирование интегральных показателей экономической сферы региона. Вестник Марийского государственного университета. Серия «Сельскохозяйственные науки. Экономические науки». 2020. Т. 6. № 4. С. 464–470. DOI: <https://doi.org/10.30914/2411-9687-2020-6-4-464-470>
6. Рассеко Ю. Ю., Карпенко Е. М. Методический подход к оценке темпа жизни населения региона: теория и практика. Теория и практика хозяйственного развития: разработка новых и адаптация существующих методов, механизмов и инструментов: национальная науч.-практ. конф. с международным участием, 18 декабря 2020 г. : [посвящ. 85-летию д.э.н., проф. Л.Ц. Бадмахалгаева: материалы] редкол. Б.К. Салаев и др. Элиста: Изд-во Калм. ун-та, 2020. С. 10-14.
7. Баринов М. А. Диагностика региональной экономической политики. Вестник Алтайской академии экономики и права. 2019. № 2-2. С. 238–243.
8. Тупицына О. В. Анализ факторов, оказывающих влияние на величину валового регионального продукта. Modern Economy Success. 2019. № 4. С. 113–116.

References

1. Draft Program for Socio-Economic Development of the Republic of Belarus for 2021-2025. Ministry of Economy of the Republic of Belarus. 2021. URL: <https://www.sb.by/articles/osnovnye-polozeniya-proekta-programmy-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-respubliki-belarus-na-202.html>.
2. National Statistical Committee of the Republic of Belarus. URL: <http://belstat.gov.by/>.
3. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>.
4. Nevyantseva, L. S., Radkovskaya, E. V. (2020). Using economic and mathematical modeling in the study of the value of the gross regional product. Bulletin of North Ossetian State University named after K. L. Khetagurov, 1. 147-157. DOI: 10.29025/1994-772020-1-147-157.
5. Ignasheva, T. A. (2020). Modeling of integral indicators of the economic sphere of the region. Bulletin of Mari State University. Series «Agricultural Sciences. Economic Sciences», 6/4. 464-470. DOI: <https://doi.org/10.30914/2411-9687-2020-6-4-464-470>
6. Rasseko, Yu. Yu., Karpenko, E. M. (2020). Methodological approach to assessing the pace of life of the population of the region: theory and practice. Theory and practice of economic development: development of new and adaptation of existing methods, mechanisms and instruments: national scientific and practical. conf. with the international participation, on December 18, Elista: Publishing house Kalm. un-ta.
7. Barinov, M. A. (2019). Diagnosis of regional economic policy. Bulletin of the Al-Thai Academy of Economics and Law, 2-2. 238–243.
8. Tupitsyna, O. V. (2019). Analysis of factors influencing the gross regional product. Modern Economy Success, 4. 113–116.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Карпенко Олена Михайлівна, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного менеджменту Білоруський державний університет
пр. Незалежності 4, м. Мінськ, 220050, Білорусь
e-mail: emkarpenko@mail.ru

Рассеко Юлія Юріївна, магістр економічних наук, старший викладач кафедри міжнародного менеджменту економічного факультету Білоруський державний університет
пр. Незалежності 4, м. Мінськ, 220050, Білорусь
e-mail: 10886alica@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Карпенко Елена Михайловна, доктор экономических наук, профессор кафедры международного менеджмента экономического факультета Белорусский государственный университет
пр. Независимости 4, г. Минск, 220050, Беларусь
e-mail: emkarpenko@mail.ru

Рассеко Юлия Юрьевна, магистр экономических наук, старший преподаватель кафедры международного менеджмента экономического факультета

Белорусский государственный университет
пр. Независимости 4, г. Минск, 220050, Беларусь
e-mail: 10886alica@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Karpenko Elena, PhD, Professor Head of the Department of International Management
Belarusian State University
pr. Nezavisimosti 4, Minsk, 220050, Belarus
e-mail: emkarpenko@mail.ru

Rasseko Yuliya, Master of Economics, Art. Lecturer at the Department of International Management
Belarusian State University
pr. Nezavisimosti 4, Minsk, 220050, Belarus
e-mail: 10886alica@mail.ru

УДК: 332.142.6

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-136-144>

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Литвинчук А. А.

В даний час стан економіки аграрного сектора в багатьох країнах світу, в тому числі і в країнах Європейського Союзу (ЄС), властиве розвинутою промисловістю, зумовило перехід до нової екологічно орієнтованої аграрної політики. Важлива роль відводиться державну підтримку сільгоспвиробників, шляхом дотацій, пільгової кредитної політики, а в деяких країнах і повне скасування оподаткування підприємницької діяльності в сільській місцевості, що підтверджує актуальність і народногосподарське значення статті. У вітчизняній агроекономічній науці і практиці немає наукової концепції державної участі в процесі виведення аграрного сектора з кризи. Завдання дослідження – розглянути політику розвитку аграрного сектора країн ЄС; досліджувати рівень державної підтримки виробників сільгосппродукції. Мета роботи – розгляд ступеня розвиненості аграрної політики країн ЄС в контексті забезпечення продовольчої безпеки. Методи і методологію проведення дослідження склали загальнонаукові, приватні методи пізнання, в тому числі історичний і логічний, метод спостереження і порівняння. Показані основні підходи до державного регулювання розвитку агропромислового сектора на рівні Європейського Союзу в цілому і в розрізі країн – учасниць; характерні особливості і принципи, що визначають успішність і цілісність єдиної аграрної політики; фактори, що сприяють продуктивності сільськогосподарських угідь; агроекологічні вимоги, що обмежують імпорт генетично модифікованої продукції; основні завдання в розвитку нової політики аграрного сектора економіки; пріоритетні напрямки регулювання заходів підтримки сільгоспвиробників, комплексного розвитку сільських територій, підвищення конкурентоспроможності аграрної сфери ЄС. Практична значимість роботи полягає в тому, що дане дослідження дозволить державним органам Білорусі краще зрозуміти, яким чином потрібно формувати аграрну політику в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: аграрний сектор; державна підтримка; екологічна політика; «зелена» економіка; напрямку.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Литвинчук А. А.

В настоящее время состояние экономики аграрного сектора во многих странах мира, в том числе и в странах Европейского Союза (ЕС), свойственное развитой промышленности, обусловило переход к новой экологически ориентированной аграрной политике. Важная роль отводится государственной поддержке сельхозпроизводителей, путем дотаций, льготной кредитной политики, а в некоторых странах и полная отмена налогообложения предпринимательской деятельности в сельской местности, что подтверждает актуальность и народнохозяйственное значение статьи. В отечественной агроэкономической науке и практике нет научной концепции государственного участия в процессе вывода аграрного сектора из кризиса. Задачи исследования – рассмотреть политику развития аграрного сектора стран ЕС; исследовать уровень государственной поддержки производителей сельхозпродукции. Цель работы – рассмотрение степени развитости аграрной политики стран ЕС в контексте обеспечения продовольственной безопасности. Методы и методологию проведения исследования составили общенаучные, частные методы познания, в том числе исторический и логический, метод наблюдения и сравнения. Показаны основные подходы к государственному регулированию развития агропромышленного сектора на уровне Европейского Союза в целом и в разрезе стран – участников; характерные особенности и принципы, определяющие успешность и целостность единой аграрной политики; факторы, способствующие продуктивности

сельскохозяйственных угодий; агроэкологические требования, ограничивающие импорт генетически модифицированной продукции; основные задачи в развитии новой политики аграрного сектора экономики; приоритетные направления регулирования мер поддержки сельхозпроизводителей, комплексного развития сельских территорий, повышения конкурентоспособности аграрной сферы ЕС. Практическая значимость работы состоит в том, что данное исследование позволит государственным органам Беларуси лучше понять, каким образом нужно формировать аграрную политику в контексте обеспечения продовольственной безопасности.

Ключевые слова: аграрный сектор; государственная поддержка; экологическая политика; «зеленая» экономика; направления.

ENVIRONMENTAL ASPECTS OF AGRICULTURAL POLICIES OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Lytvynchuk Anna

At present, the state of the economy of the agricultural sector in many countries of the world, including in the countries of the European Union (EU), inherent in developed industry, has led to the transition to a new environmentally oriented agricultural policy. An important role is assigned to state support of agricultural producers, through subsidies, preferential credit policy, and in some countries, the complete abolition of taxation of entrepreneurial activity in rural areas, which confirms the relevance and national economic significance of the article. In domestic agro-economic science and practice, there is no scientific concept of state participation in the process of bringing the agricultural sector out of the crisis. Research objectives – consider the development policy of the agricultural sector of the EU countries; study the level of state support for agricultural producers. The purpose of the work is to consider the degree of development of the agricultural policy of the EU countries in the context of ensuring food security. The methods and methodology of the research were general scientific, particular methods of cognition, including the historical and logical, the method of observation and comparison. Shows the main approaches to state regulation of the development of the agro-industrial sector at the level of the European Union as a whole and in the context of member countries; characteristic features and principles that determine the success and integrity of a unified agricultural policy; factors contributing to the productivity of agricultural land; agro-ecological requirements restricting the import of genetically modified products; the main tasks in the development of a new policy of the agrarian sector of the economy; priority directions of regulation of measures to support agricultural producers, integrated development of rural areas, increasing the competitiveness of the EU agricultural sector. The practical significance of the work lies in the fact that this study will allow the state bodies of Belarus to better understand how it is necessary to form an agricultural policy in the context of ensuring food security.

Key words: agricultural sector; governmental support; environmental policy; Green economy; directions.

JEL Classification: Q 19

Введение. Современное состояние экономики аграрного сектора, сложившееся в начале XXI столетия во многих странах мира, в том числе и в странах Европейского Союза, характеризуется интенсивными методами хозяйствования – повышением культуры земледелия на основе дальнейшей электрификации, химизации, комплексной механизации, мелиорации, внедрением в производство новейших достижений агрономической и биологической наук, прогрессивной техники и организации производств с целью получения высоких экономических результатов. Как показали многочисленные исследования, широкое применение химикатов отрицательно влияет на естественные процессы повышения плодородия почвы, разрушает ее микрофлору, загрязняет окружающую среду ядохимикатами и биогенными элементами, ухудшает качество производимой продукции, что отрицательно сказывается на качестве сельскохозяйственной продукции. В связи с этим возникла необходимость в освоении альтернативных методов ведения сельского хозяйства, возникает новый способ ведения сельского хозяйства – экологизация аграрной сферы.

Основная часть. Аграрная политика стран Европейского Союза (ЕС) является примером успешной модели становления и развития аграрной экономики. Западноевропейское сельское хозяйство, преодолев за короткий срок послевоенную разруху, превратилось в крупнейшего производителя продовольствия с огромным экспортным потенциалом за счет эффективно разработанной и действенной аграрной политики, обладающей унифицированными для всех стран Союза инструментами.

В настоящее время аграрная сфера стран в странах ЕС является главным приоритетом, пользующимся первоочередной финансовой поддержкой и эффективным влиянием стран-членов, в которых экономический механизм Единой аграрной политики Евросоюза постоянно совершенствуется с учетом замечаний и предложений всемирных организаций [1].

Единая аграрная политика (ЕАП) стран Европейского Союза, охватывающая 28 государств-членов, проводится с 1962 г. и финансируется Европейским фондом ориентации и гарантий сельского хозяйства, действующим с 1964 г. Общая аграрная политика стран ЕС имеет следующие особенности:

- повышение продуктивности сельского хозяйства путем оптимального использования факторов производства, в первую очередь труда, и внедрения достижений технического прогресса;
- увеличение уровня индивидуальных доходов сельских жителей;
- стабилизация рынков; предоставление возможности осуществления поставок продукции;
- обеспечение приемлемых цен на продукцию, поставляемую потребителю.

Целостность и успешность единой политики аграрной сферы ЕС определяется следующими принципами: единством внутреннего рынка стран ЕС – свободное перемещение сельскохозяйственных товаров без ограничений, действие единых цен на идентичные сельскохозяйственные товары, систематизация санитарно-гигиенических и ветеринарных норм, соблюдение принципа свободной конкуренции; приоритетом товаров производства ЕС, что закреплено в таможенной политике; финансовой солидарностью государств-членов, т.е. издержки, связанные с реализацией ЕАП, оплачиваются всеми членами ЕС.

Европейский Союз – один из крупнейших в мире производителей, потребителей, экспортеров и импортеров сельскохозяйственной продукции. Основной тенденцией во внешней торговле Евросоюза сельскохозяйственными товарами со странами, не входящими в него, является усиление экспортных позиций ЕС-27. При этом главной особенностью товарной структуры внешней торговли Союза в аграрном секторе можно назвать преобладание в экспорте продуктов конечного потребления высокого уровня переработки [2].

Отличная продуктивность сельскохозяйственных угодий ЕС обусловлена рядом факторов, в частности структурой пастбищ и посевных площадей. Современная рациональная система землепользования в значительной степени определяется объемом территорий под естественные кормовые культуры. Экологически сбалансированными считаются аграрные владения, в которых доля сенокосов, пастбищ и лесных насаждений составляет от 30% до 50%. Средняя доля естественных кормовых площадок в структуре сельскохозяйственных земель по странам ЕС составляет 39,3%. Например, во Франции на них приходится 36,6%, в Германии – 30,4%, Великобритании – 63,1%.

Ведущие позиции ЕС в аграрном производстве и мировой торговле сельскохозяйственной продукцией, прогресс органического сектора в значительной степени обусловлены особыми условиями развития АПК. Они были созданы в результате введения общей сельскохозяйственной политики ЕС – ОСП, которая сочетает элементы регуляторно-рыночной, ценовой, внешнеторговой и структурной. Поскольку в аграрной экономике отраслевой и территориальный факторы интегрированы в одно целое, постепенно цели ОСП сместились от решения проблем сельского хозяйства к задачам развития территорий. Поэтому, анализируя современную аграрную политику Евросоюза, следует отметить, что она формировалась и функционирует на фундаменте и в рамках региональной, в первую очередь структурной, политики.

В странах ЕС к сельскому хозяйству предъявляются определенные агроэкологические требования:

- чистые воздух и вода;
- сохранение природных экосистем;
- создание буферных полос природной растительности по границам полей, вдоль дорог, каналов;
- обеспечение условий для местных оседлых и перелетных птиц;
- эстетическая привлекательность пейзажей;
- сохранение природных памятников, мест отдыха и их развитие;
- охрана почв и их плодородия;
- предотвращение наводнений, лесных пожаров и других стихийных бедствий.

Государства Евросоюза в целях защиты интересов потребителей и охраны окружающей природной среды активно выступают за экологическую безопасность продукции, используя технические, санитарные и фитосанитарные нормы. Такие мероприятия предоставляют возможности ограничить импорт генетически модифицированной продукции.

Учитывая глобальные вызовы XXI века, связанные с необходимостью долгосрочного и гарантированного обеспечения продовольственной безопасности и решением проблем в области здоровья населения планеты и, следовательно, с экологизацией сельского хозяйства, основными задачами ЕАП являются следующие:

- самообеспечение ЕС безопасным продовольствием;
- содействие ЕС в обеспечении стабильности на мировом рынке продовольствия;
- развитие сельских территорий ЕС;
- препятствие изменению климата и улучшение окружающей среды.

В целом в структуре общей аграрной политики, определенной в рамках «Повестки дня 2000» – стратегии усиления роста, конкурентоспособности и занятости, модернизации ключевых политик и расширения границ Европейского Союза на восток, включая Украину, Беларусь и Молдову, определены 2 раздела. Первый раздел – торговая основа, он необходим для регулирования мероприятий содействия в рамках общего рынка и прямой поддержки фермеров. Мероприятия этого раздела финансируются Европейским фондом сельскохозяйственных гарантий.

Второй раздел – меры, направленные на решение задач комплексного развития сельских территорий, повышение конкурентоспособности аграрного сектора ЕС в целом, финансирующиеся Европейским фондом развития села и национальный региональных бюджетов (таблица 1).

Расходы ЕС на финансирование новой аграрной политики за период 2014–2020 гг. в общем составят 386,9 млрд EUR, по первому разделу (прямые выплаты и маркетинговые расходы) заложены 281,8 млрд EUR (более 75%), по второму разделу (развитие сельских территорий) – 89,9 млрд EUR (24%).

Новая аграрная политика рассчитана на более справедливое распределение прямых выплат – государства ЕС получают не менее 75% среднего объема помощи внутри сообщества. Помощь в расчете на 1 га не менее 60% от ее среднего значения в одном административном или агрономическом районе.

Государства – члены ЕС имеют возможность увеличить поддержку малых и средних хозяйств, а для новых членов ЕС до 2020 г. будет действовать упрощенная схема платежной зоны – разовый платеж за 1 га.

Таблица 1. Структура общей аграрной политики стран Европейского Союза

Бюджет Европейского Союза		Национальные территориальные бюджеты
Европейский фонд сельскохозяйственных гарантий (European Agricultural Guarantee Fund)	Европейский фонд развития села (European Agricultural Fund for Rural Development)	
Регулирование сельскохозяйственного рынка: целевые и интервенционные цены, квоты на производство, экспортные пошлины, импортные тарифы, тарифные квоты	Развитие сельских территорий: - повышение конкурентоспособности аграрного и лесного секторов экономики (финансирование модернизации ферм, досрочного выхода на пенсию, профессиональной переподготовки фермеров, поддержки молодых фермеров); - охрана окружающей среды и сельской среды обитания (выплаты фермерам, работающим в неблагоприятных для сельского хозяйства условиях и др.); - улучшение качества жизни на селе и стимулирование диверсификации сельской экономики (поощрение сельского туризма, создание микропредприятий сферы услуг и др.).	
Прямая поддержка фермеров: разовые платежи разовые поземельные платежи, прямые погектарные, массовые выплаты		

Источник – составлено автором на основе [3]

Помимо этого, странам ЕС гарантированы возможности для дополнительных компенсаций за работу в менее благоприятных условиях, предусмотрен ряд мероприятий для улучшения рыночной ориентации европейского сельского хозяйства и дополнительной поддержки фермеров (определение правил конкурентной политики для рынков молока и говядины, повышение эффективности аграрного сектора через развитие инфраструктуры, отмена квот на сахар еще в 2017 г., введение новых институтов антикризисного управления и др.). Главный документ, который регулирует государственную поддержку аграрного сектора стран ЕС в настоящее время – Постановление Евросоюза № 1698/2005, после него действуют национальные законы, программы и другие нормативно-правовые документы.

Общая сумма, выделенная на реализацию общей аграрной политики на 2014–2020 гг., составила 37,8% от бюджета ЕС за указанный период. Вместе с тем предлагается введение дополнительных статей расходов по реализации общей аграрной политики ЕС, на которые ранее не предусматривались субсидии. Для предоставления продовольственной помощи нуждающимся гражданам ЕС принято решение о выделении Европейским социальным фондом около 3 млрд EUR на производство безопасных продуктов питания – 2,6 млрд EUR. В Фонд ЕС, рассчитанный для адаптации к глобальным угрозам, запланирован дополнительный резерв в размере 4 млрд EUR непосредственно для применения в аграрном секторе экономики.

Особое место в аграрной политике занимают экологизация и обязательная борьба всех государств-членов, направленная на исключение генетически модифицированных культур, монокультур и интенсивное размножение, сокращение или исключение применения химических удобрений, сохранение природных ландшафтов. Бюджетом на 2014–2020 гг. предусмотрено выделение более 100 млрд EUR на помощь фермерским хозяйствам в реализации этого направления. Все основные положения реформы, кроме новой структуры прямых платежей («зеленые» платежи, дополнительная поддержка молодых фермеров и др.), вступившей в силу с 2015 г., применяются с 1 января 2014 г.

Реализации новой аграрной политики в странах ЕС направлена не только на уменьшение размеров сельскохозяйственных предприятий, но и на материальное поощрение тех фермеров, которые поддерживают сохранение природной окружающей среды и естественных ландшафтов при ведении хозяйственной деятельности и способствуют «экологизации» сельского хозяйства, используя агроэкологические методы («зеленое» сельское хозяйство).

Следует отметить, что национальная политика в странах ЕС служит продолжением аграрной политики, однако существуют различия в направлениях и методах финансирования. Например, Дания расходует на поддержку производства и рынков, в добавление к средствам ЕС, треть своего сельскохозяйственного бюджета, Великобритания и Ирландия – соответственно 15% и 20%. Почти все страны половину национальных аграрных бюджетов направляют на структурную политику (модернизация и укрупнение ферм, улучшение земли и других сельскохозяйственных ресурсов, улучшение оперативной деятельности фермеров, сокращение производственных издержек и развитие районов с неблагоприятными условиями). Великобритания расходует на программы модернизации почти треть (31,8%) своего сельскохозяйственного бюджета, Нидерланды и Люксембург – менее 10% [3, 4].

В целом в странах ЕС на поддержку начинающих фермеров распределяется в среднем 10% аграрных бюджетов, при этом во Франции – на ее долю приходится 25%. На научные исследования и разработки в сельском хозяйстве в среднем по рассматриваемым странам направляется около 10%, в Нидерландах – почти 30%

бюджета. Крупнейшими получателями средств по линии Единой сельскохозяйственной политики Европейского союза являются Франция – 17%, Германия и Испания по 13% каждая, Италия – 11%, Великобритания – 7% [4].

Реформа, проводимая общей аграрной политикой в странах ЕС, разработала новый инструмент государственного регулирования сельского развития – компонент озеленения, целью которого являются платежи, предназначенные для поддержки фермеров, внедряющих или сохраняющих сельскохозяйственные практики, улучшающих качество окружающей среды.

Органические платежи в странах ЕС выделяются фермерам для компенсации дополнительных расходов и упущенных доходов, а также для покрытия таких операционных издержек, как сертификация, обучение и консультирование. На сегодняшний день в большинстве стран ЕС их используют как инструмент поддержки в рамках национальных или региональных программ устойчивого развития сельских территорий. При этом уровень поддержки в странах Евросоюза сильно варьирует и зачастую не полностью покрывает все дополнительные затраты, которые возникают у производителей органической продукции. Для того чтобы стимулировать фермеров на развитие органического сельского хозяйства, выплаты на его поддержку должны быть существенно выше традиционных. Поэтому в новом программном периоде фермеры, производящие органическую продукцию, по-прежнему имеют право на такие дополнительные агроэкологические выплаты, выходящие за рамки требований органического сельского хозяйства, как сохранение пород животных или генетических ресурсов растений [5, 6].

Так, органическое производство является одновременно более устойчивым, чем традиционное, безопасным для окружающей среды, адаптированным под климатические изменения и поддерживает стабильный уровень плодородия на длительный период времени. Органическое сельское хозяйство ограничивает использование пестицидов, некоторых видов обработки земли, исключает применение легко растворимых минеральных удобрений. Основные принципы органического хозяйства, следующие:

- принцип экологичности – органическое сельское хозяйство должно основываться на существовании естественных экологических систем и циклов, работая, сосуществуя с ними и поддерживая их.
- принцип здоровья – органическое сельское хозяйство должно поддерживать и улучшать здоровье почвы, растения, животного, человека и планеты как единого и неделимого целого.
- принцип безопасности – управление органическим сельским хозяйством должно носить предупредительный и ответственный характер для защиты здоровья и благополучия нынешних и будущих поколений и окружающей среды.
- принцип достоверности – органическое сельское хозяйство должно строиться на отношениях, гарантирующих справедливость с учетом общей окружающей среды и жизненных возможностей.

В странах ЕС выделяют три категории «органичности» товаров:

1 категория: продукт называется «органический», если в его составе 95-100% органических ингредиентов;

2 категория: слово «органический» используется только в списке ингредиентов при наличии 70-94% органических ингредиентов в составе продукта;

3 категория: слово «органический» вообще не присутствует на упаковке при менее 70% органических ингредиентов в составе продукта.

Развитием органических производств занимаются практически все страны мира, но начало было положено в странах ЕС, где развитие рынка стимулируется развитой базой поставщиков и потребителей, оценивающих экологические и социальные преимущества органического сельского хозяйства.

Данная отрасль является одной из самых динамично развивающихся сегментов рынка продовольствия. Доля сертифицированных органических продуктов в общем объеме продовольствия составляет по ЕС в среднем от 3,6% - Германия и Италия, Дания – 6%. По отдельным видам продовольствия доля органических продуктов в Дании, Австрии, Италии, Франции, Германии составляет 10-15% (овощи, фрукты, хлеб, соки, специи, приправы).

В рамках национальных программ развития органического сельского хозяйств программ предполагается выплата ежегодных субсидий предприятиям, выпускающим органическую продукцию, проведение информационных кампаний для населения в СМИ о пользе натурального питания и здорового образа жизни, оказание помощи национальным ассоциациям производителей органической продукции, финансирование проведения научных исследований. Из общего бюджета ЕС направленного на продовольственную безопасность (3,8 млрд евро), в 2014 – 2015 гг. 461 млн евро – на научные исследования в области развития органических производств.

Производители органической продукции, в соответствии с новым законодательством ЕС, должны использовать официальный логотип ЕС. При этом стандарты безопасности продовольственной продукции едины для любых видов пищевых продуктов, а сертификация касается только производства органических товаров. Продукцию органического сельского хозяйства покупают либо напрямую у фермеров, либо в специализированных магазинах, либо в традиционных торговых сетях. В разных странах ЕС доминируют различные каналы реализации. Например, в Германии преимущественна реализация натуральных продуктов самими производителями и специализированными магазинами, а в Великобритании, Дании главные каналы сбыта – супермаркеты. Реализация органических продуктов через супермаркеты позволяет быстрее развивать рынок данной продукции.

Затраты на покупку органической продукции в европейских странах составляют среднем около 25-30 евро в год на человека. Следует отметить, что данный уровень по отдельным странам отличается. Так, лидерами являются швейцарцы, расходы которых на приобретение органической продукции составляют 105 евро в год. На втором месте в мире находится Дания (51 евро на 1 чел), затем следуют Германия и Италия (по 42 евро) [6].

Наиболее популярными являются следующие категории органических продуктов: кофе, чай, фрукты и овощи, представленные как в свежем, так и в обработанном виде; некоторые специи, сухофрукты и орехи; сезонные продукты – свежие фрукты и овощи, пользующиеся повышенным спросом в определенные периоды года; экологически чистые заменители традиционных продуктов: хлебобулочные изделия, молочная и мясная продукция, экологически чистые напитки и вина и т.д.; экологически чистые продукты для детей (детское питание, каши); экологически чистые одежда и косметики.

В частности, страны ЕС входят в десятку крупнейших стран по площади земель для органического производства: на долю Испании приходится 1,6 млн га, Италии – 1,3 млн га, Франции и Германии – 1,1 млн га. В 2013 году в Италии было зафиксировано 46 тыс. производителей органической продукции, а в Испании 31 тыс. производителей.

Италия обладает самой большой площадью сельхозугодий, где ведется органическое сельское хозяйство еще с середины 80-х годов прошлого века, когда была создана Национальная комиссия по органическому сельскому хозяйству, которая разработала собственный стандарт. В 1992 г. была учреждена Федерация *Federazione Italiana Agricoltura Organica (FIAO)*, объединившая производителей натуральных продуктов питания, а в 2001 году крупнейшие поставщики и переработчики были объединены в консорциум.

Именно Италия является важнейшим европейским поставщиком натуральных продуктов питания. Более 65% органических ферм Италии расположены в Южных областях, которые занимают 41% территории страны и где проживает 37% населения. Четверть органических земель используются под кормовые травы, 20% – под зерновые культуры, 15% – плодовые культуры, оливки, виноградники. Большая часть зерновых выращивается на севере и в центре страны. Садоводство и овощеводство более развиты на юге страны. Таким образом, основная продукция – это фураж и продукция животноводства – 47%, зерновые – 19,5%, оливки – 8,7%, фрукты – 5,6%. На долю зерновых (пшеница, ячмень, овес, рис) приходится до 20% от общего объема производства органического сельского хозяйства. Фрукты и овощи выращиваются преимущественно в южных районах.

На втором месте среди европейских стран по общей площади органических сельскохозяйственных угодий находится Испания. Первые небольшие органические фермы появились в стране в конце 1970-х гг. Фермеры заключали контракты на поставку этой продукции во Францию, Германию и Великобританию. Принятие специальных законов в области развития органического сельского хозяйства и выделение специальных субсидий на развитие в конце 90-х годов прошлого века явилось толчком для увеличения доли органических хозяйств. В результате площадь органических земель с 1995 года по 2002 год увеличилась почти в 30 раз. Основная часть органических земель Испании находятся на юго-западе страны в автономных областях Андалусия (34% от общей площади органических сельскохозяйственных угодий в стране), Эстремадура (25%) и Арагон (около 10%). Максимальные темпы роста площади органических сельскохозяйственных угодий характерны для северных автономных областей.

Третьей по объему площадей, занятых под производство органической сельхозпродукции, является Германия. Именно на данную страну приходится наибольшая часть сегмента рынка органической продукции в Европе. Ежегодная выручка от продаж данного вида продукции составляет 5,8 млрд евро. Наибольшее распространение органическое сельское хозяйство получило в Восточной Германии, поскольку имеющиеся там фермерские хозяйства были больше подготовлены к переходу на органическое земледелие в связи с меньшим использованием химикатов и прочих запрещенных в органическом сельском хозяйстве технологий [7].

Управление аграрной сферой производства распределено между органами, контролирующими экологическое качество и безопасность продукции сельского хозяйства в Германии: Федеральное министерство продовольствия, сельского хозяйства и защиты прав потребителей, Федеральное ведомство защиты прав потребителей и безопасности пищевой продукции, Федеральный институт оценки рисков, федеральные научно-исследовательские институты, 16 министерств федеральных земель, рабочие группы федеральных и земельных органов.

Основными направлениями государственного управления в области органического сельского хозяйства и безопасности продуктов питания являются следующие:

- осуществление контроля экологического качества и безопасности сельскохозяйственной продукции, экологический аудит содержания опасных веществ в сельскохозяйственной продукции и природных средах, анализ потенциальных источников загрязнения, прогнозирование и оценка экологических рисков;
- мониторинг состояния окружающей среды, охрана почв, защита грунтовых вод, рек и озер;
- оптимизация воздействия сельского хозяйства на изменение климата, снижение выделения парниковых газов;
- реализация концепций органического сельского хозяйства, экологическая сертификация и маркировка.

По каждому из вышеуказанных направлений в Германии разрабатываются, системно применяются соответствующие законопроекты и директивы. В целом же все законодательство в сфере продовольственного обеспечения в Германии основано на положениях законодательства Европейского союза и согласуется с общей

политикой ЕС о безопасности продовольственной продукции. Основными законодательными актами являются: «Закон об органическом земледелии» (2002 г.), «Регулирование ЕС в области органического земледелия» (2007 г.). Для контроля экологической продукции был создан единый лейбл BIO-Siegel. Указанные постановления связаны с нормативами Международной Федерации по развитию экологического сельского хозяйства (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM) и направлены на защиту потребителей и производителей от некачественной продукции и недобросовестной конкуренции [8, 9].

Следует отметить, что и в новых программах развития сельских регионов ЕС сохранены варианты сочетания мер поддержки органического сельского хозяйства с возможностью инвестирования, консультационными, информационными и рекламными услугами. Поддержка развития органического сельского хозяйства растет, а осуществляющие его фермеры получают дополнительные финансовые преференции, что позволяет им дополнительно вкладывать средства в развитие производства.

Кроме того, для органического аграрного сектора актуальны такие меры, как поддержка диверсификации несельскохозяйственной деятельности, помощь в создании производственных групп (кооперативов), а также развитие инициатив, связанных с окружающей средой, изменением климата, формированием коротких сбытовых цепочек и инноваций (на примере переработки навоза инновационными методами и т.п.)

Особый интерес с точки зрения развития органического сельского хозяйства вызывает признание лидерами стран Евросоюза необходимость в агроэкологических инновациях и содействие переходу сельского хозяйства на более устойчивый путь развития. Еще в 2012 г. для экологизации аграрного сектора в ЕС было создано Европейское инновационное партнерство «Сельскохозяйственное производство и устойчивость» для содействия в реализации стратегии ЕС «Европа 2020», направленной на устойчивый и комплексный рост. Усиление роли исследований и инноваций было обозначено в качестве одного из пяти приоритетов этой стратегии.

Мероприятия, разработанные общей аграрной политикой ЕС на период с 2014 г. по 2020 г., создают потенциал для выявления приоритетов и повышения значимости экологического сельского хозяйства не только в рамках Программы развития сельских районов, но и других проектов, связанных с Общей стратегической программой ЕС, которая позволит сформировать набор четких инвестиционных приоритетов, направленных на финансовое планирование государств – членов ЕС и их регионов в будущем [9].

Изложенный выше опыт ЕС в аграрной сфере в плане экологизации весьма полезен для Республики Беларусь, поскольку в нашей стране уже наблюдаются некоторые позитивные изменения в этом направлении.

Именно поэтому Республика Беларусь рассматривает «зеленую» экономику в качестве важного инструмента обеспечения устойчивого развития безопасности страны и как фактор повышения конкурентоспособности белорусской продукции, в том числе экологически безопасной, органической продукции. Об этом свидетельствуют разработанные в Беларуси программные документы: Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 года; Программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016–2020 годы; Программа развития промышленного комплекса Республики Беларусь на период до 2020 года, в которой среди основных приоритетных направлений развития промышленного комплекса страны отдельно выделено формирование «зеленой» экономики, базирующейся на энергосбережении, внедрении экологических «зеленых» технологий, возобновляемых и альтернативных источников энергии, эффективных технологий переработки отходов по принципу экологической чистоты производства продукции в целях повышения ее конкурентоспособности; Стратегия экономического развития СНГ на период до 2020 года; Межгосударственная программа инновационного сотрудничества государств – участников СНГ на период до 2020 года и др.

В последующем приверженность Республики Беларусь принципам «зеленой» экономики закреплена в Национальной стратегии устойчивого социально-экономического развития на период до 2030 года, одобренной на заседании Президиума Совета Министров Республики Беларусь (протокол от 10 февраля 2015 г. № 3), включающей два этапа. В качестве основной цели первого этапа выполнения названной Национальной стратегии (2016–2020 годы) рассматривается переход к качественному сбалансированному росту экономики путем ее структурно-институциональной трансформации с учетом реализации принципов «зеленой» экономики, приоритетного развития высокотехнологичных производств, которые станут основой для повышения конкурентоспособности страны и качества жизни населения. Основная цель второго этапа (2021–2030 годы) – переход к стабильной устойчивости развития и достижение высокого качества человеческого потенциала на основе дальнейшего становления «зеленой» экономики, ускоренного совершенствования высокотехнологичных производств [10].

В соответствии с Программой социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016–2020 годы, утвержденной Указом Президента Республики Беларусь от 15 декабря 2016 г. № 466, разработан Национальный план действий по развитию «зеленой» экономики в Республике Беларусь до 2020 года (Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 21 декабря 2016 г. № 1061) [10].

Стратегической целью реализации Национального плана является повышение качества жизни населения на основе роста конкурентоспособности экономики, привлечения инвестиций и инновационного развития с учетом следующих принципов:

- соответствия принципам (целям) устойчивого развития;
- рационального и эффективного использования ресурсов, устойчивого потребления и производства;

- включения экологических и социальных ценностей в систему экономического учета;
- приоритетности применения «зеленых» инструментов и подходов при достижении целей устойчивого и социально-экономического развития;
- повышения конкурентоспособности и обеспечения роста в ключевых секторах экономики.

Заключение

Проведенный анализ европейского опыта реализации новой политики в аграрной сфере позволяет утверждать:

- государственное регулирование сельскохозяйственного развития в странах ЕС в целом и на уровне национальных правительств стран – участников этого объединения представляет собой целостную систему с едиными приоритетами и комплексом взаимодополняющих финансовых инструментов;
- единая аграрная политика стран ЕС – глубоко продуманная и четко отрегулированная система, включающая поддержку не только сельхозпроизводителей, но и развитие сельских территорий, что во многом определяет устойчивость этих процессов, высокий уровень и качество жизни населения;
- опыт аграрной политики ЕС целесообразно использовать в Республике Беларусь с учетом адаптации к современным социально-экономическим реалиям.

Список использованных источников

1. *Общая аграрная политика Евросоюза до 2020 г. // Экономика сельского хозяйства России.* – 2011. – № 2. – С. 68–73.
2. Кибиров, А. Я. *Об опыте регулирования агропродовольственного рынка стран Европейского Союза в условиях глобализации / А. Я. Кибиров // Агропродовольственная политика России.* – 2016. – № 1(49). – С. 16–19.
3. Sorrentino, A. *The Common Agricultural Policy After the Fischler Reform: National Implementations, Impact Assessment and the Agenda for Future Reforms / A. Sorrentino, R. Henke, S. Severini // Routledge.* – 2016. – 544 p.
4. Lernoud, J. *Current Statistics on Organic Agriculture Worldwide: Area, Producers, Markets, and Selected Crops / J. Lernoud, H. Wilier // The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends 2016. Bonn: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), IFOAM – Organics International.* – 2016. – P. 34–116.
5. *Agriculture and Rural Development Budget 2012 [Electronic resource] / Official Journal of the European Union.* – 2012. – № 55. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2012:056:FULL>. – Date of access: 04.11.2016.
6. *FiBL and IFOAM: The World of Organic Agriculture/ Statistics and Emerging [Electronic resource]/ Trends.* – 2015. – Mode of access: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook2015/pdf.html?L=0>. – Date of access: 22.01.2016.
7. Багно, О.А. *Теоретические аспекты и принципы организации органического сельского хозяйства / О.А. Багно // Ecological education and ecological culture of the population [Электронный ресурс].* – 2016. – Режим доступа: <http://agrobuy.ru/publications/index.php?id=165>. – Дата обращения: 26.02.2016 г.
8. Черкасов, В. А. *Зарубежный опыт развития сельского хозяйства как одного из способов обеспечения продовольственной безопасности / В. А. Черкасов // Вестник ТГУ.* – 2010. – № 6. - С. 14–18.
9. *Organic Europe: Data tables on organic food and farming in Europe [Electronic resource] / Frick, Switzerland: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL).* – 2013. – Mode of access: www.organic-europe.net/europe-data-tables.html?&L=0. – Date of access: 11.10.2016.
10. Литвинчук, А.А. *Пути повышения конкурентоспособности регионов Республики Беларусь в условиях устойчивого развития : дис.... канд. экон. наук : 08.00.05 / А.А. Литвинчук.* – Минск. – 2019. – 155 л.

References

1. *Obshchaya agrarnaya politika Evrosoyuza do 2020 g. // Ekonomika sel'skogo khozyaystva Rossii.* – 2011. – № 2. – S. 68–73.
2. Kibirov, A. Ya. *Ob opyte regulirovaniya agroprodovol'stvennogo rynka stran Evropeyskogo Soyuz v usloviyakh globalizatsii / A. Ya. Kibirov // Agroprodovol'stvennaya politika Rossii.* – 2016. – № 1(49). – S. 16–19.
3. Sorrentino, A. *The Common Agricultural Policy After the Fischler Reform: National Implementations, Impact Assessment and the Agenda for Future Reforms / A. Sorrentino, R. Henke, S. Severini // Routledge.* – 2016. – 544 p.
4. Lernoud, J. *Current Statistics on Organic Agriculture Worldwide: Area, Producers, Markets, and Selected Crops / J. Lernoud, H. Wilier // The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends 2016. Bonn: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), IFOAM – Organics International.* – 2016. – P. 34–116.
5. *Agriculture and Rural Development Budget 2012 [Electronic resource] / Official Journal of the European Union.* – 2012. – № 55. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2012:056:FULL>. – Date of access: 04.11.2016.
6. *FiBL and IFOAM: The World of Organic Agriculture/ Statistics and Emerging [Electronic resource]/ Trends.* – 2015. – Mode of access: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook2015/pdf.html?L=0>. – Date of access: 22.01.2016.
7. *Bagno, O.A. Teoreticheskie aspekty i printsipy organizatsii organicheskogo sel'skogo khozyaystva / O.A. Bagno // Ecological education and ecological culture of the population [Elektronnyy resurs].* – 2016. – Rezhim dostupa: <http://agrobuy.ru/publications/index.php?id=165>. – Data obrashcheniya: 26.02.2016 g.
8. *Cherkasov, V. A. Zarubezhnyy opyt razvitiya sel'skogo khozyaystva kak odnogo iz sposobov obespecheniya prodovol'stvennoy bezopasnosti / V. A. Cherkasov // Vestnik TGU.* – 2010. – № 6. - S. 14–18.

9. *Organic Europe: Data tables on organic food and farming in Europe [Electronic resource] / Frick, Switzerland: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL). – 2013. – Mode of access: www.organic-europe.net/europe-data-tables.html?&L=0. – Date of access: 11.10.2016.*

10. *Lytvynchuk, A.A. Puti povysheniya konkurentosposobnosti regionov Respubliki Belarus' v usloviyakh ustoychivogo razvitiya : dis.... kand. ekon. nauk : 08.00.05 / A.A. Lytvynchuk. – Minsk. – 2019. – 155 l.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Литвинчук Анна Анатоліївна, магістр економічних наук,
Республіка Білорусь, Мінськ, 220072, вул. Сурганова ½,
Інститут економіки Національної Академії Наук Білорусі,
litva-1986@yandex.ru, Раб. 8-017-294-94-56, Моб. +375 44 580 80 98

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Литвинчук Анна Анатольевна, магистр экономических наук,
Республика Беларусь, г. Минск, 220072, ул. Сурганова ½,
Институт экономики Национальной Академии Наук Беларуси,
litva-1986@yandex.ru, Раб. 8-017-294-94-56, Моб. +375 44 580 80 98

DATA ABOUT THE AUTHOR

Lytvynchuk Anna Anatol'evna, master of economic sciences,
Respublika Belarus', Minsk, 220072, ul. Surganova ½,
Institut jekonomiki Nacional'noj Akademii Nauk Belarusi,
litva-1986@yandex.ru, Rab. 8-017-294-94-56, Mob. +375 44 580 80 98

УДК: 332.142.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-144-155>

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ В УМОВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Слонімска М. А.,
Дубко Н. О.,
Веретенникова О. С.

Актуальність теми дослідження. Важливим фактором розвитку регіонів в умовах четвертої промислової революції є управління потоками інформації і знань між організаціями. Це дозволяє скористатися можливостями, прихованими в цифровій трансформації бізнес-спільноти та забезпечити перетворення, необхідні для переорієнтації розвитку на інклюзивний і стійке зростання.

Постановка проблеми. Управління процесом впровадження технологій Індустрії 4.0 на основі ефективних державних і колективних стратегій відкриває можливості для регіонального розвитку, однак вимагає розробки спеціальних інструментів підтримки прийняття рішень, наукового обґрунтування моделі системної трансформації регіону, визначення основних стейкхолдерів і механізму їх взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням територіального і регіонального розвитку в умовах четвертої промислової революції присвячені роботи таких дослідників як Яшева Г. А. і Фатєєв В. С. (Білорусь), Ленчук Є. Б. (Росія), Гетц М. і Янковська Б. (Польща), Чіфзолілі А. і Мушіо А. (Італія) та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Механізм залучення малого бізнесу в процес необхідної системної трансформації в умовах четвертої промислової революції досліджений мало.

Постановка завдання, мети дослідження. Мета даного дослідження - провести аналіз теорій регіонального розвитку з урахуванням умов четвертої промислової революції і на основі отриманих результатів запропонувати організаційно-економічний механізм цифровій трансформації регіонального бізнес-спільноти, включаючи сектор малого бізнесу.

Метод або методологію проведення дослідження. У процесі дослідження використовувалися методи аналогій, аналізу і синтезу, соціологічного опитування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті проведено аналіз основних концепцій регіонального розвитку, зроблено висновок про необхідність консолідації регіональних стейкхолдерів за моделлю «Чотириланкова спіраль» на базі міжстановних інформаційних систем з метою впровадження технологій Індустрії 4.0. Запропоновано алгоритм розвитку електронної платформи від сайту кластера до інформаційної системи інтегрованих ланцюгів поставок на прикладі Новополицького інноваційно-промислового нафтохімічного кластера.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності організацій інфраструктури регіонального розвитку та підтримки малого бізнесу, в наукових і освітніх установах, в державному управлінні.

Висновки відповідно до статті. Отримати бажаний ефект у вигляді підвищення конкурентоспроможності регіонів в умовах четвертої промислової революції можна за умови формування територіальних мережевих зв'язків, інноваційних мереж на основі парадигми відкритих інновацій та галузевих інтегрованих ланцюгів поставок, для чого необхідні відповідні інституційні умови.

Ключові слова: регіональний розвиток, четверта промислова революція, Індустрія 4.0, міжорганізаційні інформаційні системи.

РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ: ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ В УСЛОВИЯХ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Слонимская М. А.,
Дубко Н. А.,
Веретенникова Е. С.

Актуальность темы исследования. Важным фактором развития регионов в условиях четвертой промышленной революции является управление потоками информации и знаний между организациями. Это позволяет воспользоваться возможностями, скрытыми в цифровой трансформации бизнес-сообщества и обеспечить преобразования, необходимые для переориентации развития на инклюзивный и устойчивый рост.

Постановка проблемы. Управление процессом внедрения технологий Индустрии 4.0 на основе эффективных государственных и коллективных стратегий открывает возможности для регионального развития, однако требует разработки специальных инструментов поддержки принятия решений, научного обоснования модели системной трансформации региона, определения основных стейкхолдеров и механизма их взаимодействия.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам территориального и регионального развития в условиях четвертой промышленной революции посвящены работы таких исследователей как Яшева Г.А. и Фатеев В.С. (Беларусь), Ленчук Е.Б. (Россия), Гётц М. и Янковска Б. (Польша), Чиффоллилли А. и Мушио А. (Италия) и др.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Механизм вовлечения малого бизнеса в процесс необходимой системной трансформации региона в условиях четвертой промышленной революции исследован пока не достаточно.

Постановка задачи, цели исследования. Цель данного исследования – провести анализ теорий регионального развития применительно к условиям четвертой промышленной революции и на основе полученных результатов предложить организационно-экономический механизм цифровой трансформации регионального бизнес-сообщества, включая сектор малого бизнеса.

Методология проведения исследования. В процессе исследования использовались методы аналогий, анализа и синтеза, социологического опроса.

Изложение основного материала. В статье проведен анализ основных концепций регионального развития, сделан вывод о необходимости консолидации региональных стейкхолдеров по модели «Четырехзвенная спираль» на базе межорганизационных информационных систем с целью внедрения технологий Индустрии 4.0. Предложен алгоритм развития электронной платформы от сайта кластера до информационной системы интегрированных цепей поставок на примере Новополицкого инновационно-промышленного нефтехимического кластера.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности организаций инфраструктуры регионального развития и поддержки малого бизнеса, в научных и образовательных учреждениях, в государственном управлении.

Выводы в соответствии со статьей. Получить желаемый эффект в виде повышения конкурентоспособности регионов в условиях четвертой промышленной революции можно при условии формирования территориальных сетевых связей, инновационных сетей на основе парадигмы открытых инноваций и отраслевых интегрированных цепей поставок, для чего необходимы соответствующие институциональные условия.

Ключевые слова: региональное развитие, четвертая промышленная революция, Индустрія 4.0, міжорганізаційні інформаційні системи.

REGIONAL DEVELOPMENT: ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM IN THE CONTEXT OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

Slonimska Marina,
Dubko Nadezhda,
Veretennikova Elena

Relevance of the research topic. The information and knowledge flow management is an important component for regional development in the context of the fourth industrial revolution. It allows taking advantage of the opportunities hidden in the digital transformation of the business community and providing the transformations necessary to reorient development towards inclusive and sustainable growth.

Formulation of the problem. Managing the process of introducing Industry 4.0 technologies based on effective state and collective strategies opens up opportunities for regional development, but requires the

development of special decision support tools, scientific substantiation of the model of systemic transformation of the region, identification of the main stakeholders and the mechanism of their interaction.

Analysis of recent research and publications. *The works of such researchers as Yasheva G.A. and Fateev V.S. (Belarus), Lenchuk E.B. (Russia), Götz M. and Jankowska B. (Poland), Ciffolilli A. and Muscio A. (Italy) and others are devoted to the issues of territorial and regional development in the context of the fourth industrial revolution.*

Selection of unexplored parts of the general problem. *The mechanism of small businesses involving in the process of the necessary systemic transformation in the context of the fourth industrial revolution has not been sufficiently studied.*

Setting the task, the purpose of the study. *The purpose of the study is to analyze the theories of regional development in the context of the fourth industrial revolution and to propose an organizational and economic mechanism for the digital transformation of the regional business community, including the SMEs' sector.*

Method or methodology for conducting research. *The research used the methods of analogies, analysis and synthesis, sociological survey.*

Presentation of the main material (results of work). *The article analyzes the main concepts of regional development, concludes that it is necessary to consolidate regional actors according to the 'Quadruple Helix' model based on inter-organizational information systems in order to introduce Industry 4.0 technologies. An algorithm for the development of an electronic platform from a cluster site to an information system of integrated supply chains is proposed on the example of the Novopolotsk innovative and industrial petrochemical cluster.*

The field of application of results. *The results of the research can be used by companies providing activity in regional development and small business support, in scientific and educational institutions, in public administration.*

Conclusions according to the article. *Networked connections between regional actors, innovation networks based on the open innovation paradigm and integrated supply chains promote region development in the context of the fourth industrial revolution, this requires appropriate institutional conditions.*

Keywords: *regional development, the fourth industrial revolution, Industry 4.0, inter-organizational information systems*

JEL Classification: *O18, O38, R5, R11*

Актуальность проблемы неравномерности территориального развития и подходы к ее решению в значительной степени подвержены влиянию внешних факторов. Появление новых теорий регионального развития часто связано с кризисными явлениями в экономике и развитием новых технологий. Концепция эндогенного развития регионов, направленная на эндогенные факторы и процессы, которые включают предпринимательство, инновации, внедрение новых технологий, лидерство, институциональный потенциал и обучение связывают с нефтяным экономическим кризисом 1974-1975 гг. Главным теоретиком модернизации экономики в западных странах в конце 1970-х – начале 1980-х гг. стал американский экономист М. Фридман. Он считал, что основное внимание следует уделить поощрению деловой активности, особенно в сфере малого и среднего бизнеса.

Концепции эндогенного развития предполагают, что регионы могут развиваться на основе собственных ресурсов и адаптироваться к новым условиям конкурентоспособности, навязанным глобализацией. С этой точки зрения новые тенденции региональной политики после 1990 г. были сосредоточены на региональных сетях (кластерах) и инновациях [1].

В условиях глобализации увеличивается число региональных экономистов, которые поддерживают идею о том, что в международной конкуренции большую роль играет развитие территориальных сетевых взаимодействий [2, 3, 4]. Сторонники этой гипотезы приходят к мнению о том, что с развитием процессов глобализации вновь растет важность региональной политики. Как отмечает Р. Стернберг, «Глобализация и новая регионализация представляют собой две стороны одной и той же монеты». Особенно возрастает важность инновационной региональной политики и поддержки развития малого и среднего бизнеса на региональном уровне [5, 6]. Малые и средние инновационные предприятия могут получить доступ к международным, а также глобальным сетям и ресурсам благодаря внутрорегиональным сетевым связям.

Сохни М. и Пранделли Э. отмечают необходимость выхода за рамки информационного доступа к сетям обмена знаниями, потому что ценность знаний растет, когда ими делятся, а возрастающая сложность бизнес-среды усиливает потребность в знаниях для снижения неопределенности. Знаниями необходимо делиться в процессе социализации, что позволяет преодолеть индивидуальные когнитивные ограничения [7, с. 27].

Е. Вайс и К. Хэгенхафен связывают возможность включения потребителей в инновационные сети и развитие «управляемых потребителем инноваций» с повышением возможности для них принять участие в инновационных процессах, а также стремлением компаний систематически черпать знания и вдохновение из внешней среды [8, с. 15].

Внедрение инноваций в организациях предполагает кардинальные перемены в практике интеграционных структур. С появлением новых информационно-коммуникационных возможностей и, прежде всего, интернета, появились новые подходы к управлению инновационными процессами, которые Г. Чесбро называет «открытыми инновациями», к основным принципам которых он относит необходимость работы с ведущими специалистами внутри и за пределами компании, заботу о получении части прибыли от существующих на рынке инновационных идей, замену стремления получения прибыли от открытий построением эффективной бизнес-модели, лидерство за счет использования внешних и внутренних

инноваций, получение прибыли от интеллектуальной собственности и приобретение чужой интеллектуальной собственности в случае, если это способствует развитию бизнес-модели [9, с. 26].

В результате усиливающейся глобализации рынков растет доля инноваций, ставших следствием объединения компетенций различных игроков, как в пределах цепочки создания стоимости, так и вне ее. Появились новые формы взаимодействия между бизнесом и наукой, обусловленные необходимостью синхронизации процессов коммерческой эксплуатации новых идей на высоко конкурентных глобальных рынках с долгосрочными инвестициями в создание радикальных инноваций [10, с. 27].

Взаимодействие с поставщиками, которые играют роль источника и соавтора инноваций, становится важным источником коммерческого успеха для предприятий, которые являются мировыми лидерами в своих секторах [10, с. 27–28]. Таким образом, развитие сетевых форм взаимодействия и управление инновациями в рамках формирующейся модели «открытых инноваций» является важным условием конкурентного преимущества.

Новый взгляд на бизнес с биологической и экологической точек зрения был предложен Джеймсом Э. Муром в 1993 году. Он применил биологическую концепцию экосистемы к теории развития бизнеса. Он использовал термин «экосистема» в качестве биологического аналога и предложил «рассматривать компанию не как член одной отрасли, а как часть бизнес-экосистемы, охватывающей множество отраслей», и «постепенно переходит от случайного сбора элементов в более структурированное сообщество» [11, с. 76]. Как показывает Эдвард Дж. Малецки, концепция предпринимательской экосистемы стала доминирующей с 2016 года [12, с. 2].

Концепция предпринимательской экосистемы связана с такими концепциями регионального развития, как промышленные кластеры, промышленные районы, обучающиеся регионы и модель тройной спирали взаимодействия промышленности, правительства и университетов [13, с. 1761]. Все эти системы обладают следующими характеристиками: набор элементов; наличие взаимодействия между элементами; и наличие общей целевой функции. Дэниел Айзенберг называет подход предпринимательских экосистем «предварительным условием» для успешной разработки кластерных стратегий и инновационных систем [14, с. 13].

Активная роль потребителя в инновационном процессе подчеркивается в модели «Четверной спирали» ('*Quadruple Helix*'), которая была предложена Э. Караянисом и Д. Кэмпбеллом [15] на основе модели «Тройной спирали» ('*Triple Helix*'), разработанной Г. Ицковицем и Л. Лейдесдорфом [16]. Если «Тройная спираль» символизирует союз между властью, бизнесом и университетами как ключевыми элементами национальной инновационной системы, то четырехзвенная модель вводит четвертый элемент «спирали» – гражданское общество, как активного потребителя и участника инноваций. Общественное участие, таким образом, становится одним из ключевых факторов достижения успеха в инновационном развитии за счет сетевой кооперации и совместной деятельности.

Формирование экосреды сетевых организаций непосредственно связано с формированием кластеров на основе группы предприятий, производящих продукцию, в конкурентоспособности которой реализуются конкурентные преимущества региона [17]. Оценка потенциала регионов, как отмечает Л.В. Козловская, – это «выявление, как факторов развития отраслей специализации, так и возможностей создания связанных с ними сфер деятельности в рамках регионального кластера международного значения, а также развития всего комплекса обеспечения условий жизнедеятельности населения и соблюдения экологических требований» [18, с. 98-99].

Концепция «умной специализации» (*smart specialisation*) была сформулирована экспертной группой Европейской комиссии «Знание для роста» (*Knowledge for Growth*) в качестве стратегии инновационного развития регионов, предполагающей наиболее эффективное использование их особенностей и развитие конкурентных преимуществ [19]. Под стратегией «умной специализации» понимается национальная или региональная стратегия инновационной деятельности, которая устанавливает приоритеты, нацеленные на получение конкурентных преимуществ путем развития собственного научного и инновационного потенциала в соответствии с потребностями бизнеса, чтобы в полной мере использовать возникающие возможности и тенденции рынка, не допуская при этом дублирования и фрагментации усилий [20]. Разработка стратегии в соответствии с концепцией «умной специализации» предполагает тесные связи и обмен знаниями между различными региональными подсистемами, прежде всего, – между бизнесом и властью. Э. Караяннис и Э. Григорудис предлагают использовать «четырёхзвенную» модель для разработки стратегий «умной специализации» [21].

Таким образом, стратегия «умной специализации» устанавливает приоритеты инновационной деятельности, нацеленные на получение конкурентных преимуществ региона, сфокусированных на производительности и инновациях, как ключевых факторах конкурентоспособности. Также большое значение уделяется роли регионов в извлечении выгоды из преимуществ, обусловленных связями между ними.

Турбулентность внешней среды, обострение конкуренции на внешнем рынке и быстрые технологические изменения привели к распространению альянсов и формированию интегрированных промышленных сетей для получения новых возможностей и более полного использования существующей базы знаний. По мнению Н.В. Смородинской, в XXI веке мир стал осваивать сетевую механизм координации, так как он устраняет функциональные недостатки и синтезирует преимущества вертикального управления и модели традиционного рынка. «Мировая экономика и все ее подсистемы стратифицируются в кластерно-сетевые структуры – гораздо более пластичные, чем иерархии, и одновременно более интегрированные, чем модель рынка», – отмечает она [21, с. 14].

Новые возможности для регионов в последнее десятилетие открывает четвертая промышленная революция, связанная с появлением технологий Индустрии 4.0, которые могут повлиять на географию

производства знаний и инноваций, а также создать новых региональных лидеров [22]. Термин Индустрия 4.0 впервые был предложен на в 2011 году на одной из промышленных выставок в Ганновере (Германия). Он «описывает интеллектуальную производственную сеть, в которой физические производственные операции интегрируются с цифровыми технологиями, машинным обучением и большими данными, формируя целостную экосистему взаимосвязанных компаний, фокусирующихся на обрабатывающем производстве и управлении цепочками поставок» [23, с. 63].

Эта новая тенденция коснется не только экономики и обрабатывающей промышленности, но и всего общества, образования, здравоохранения и права. Ожидается, что Индустрия 4.0 или связанные с ней компоненты могут обеспечить следующие преимущества для региональной экономики: рост инновационного потенциала и ускорение процесса разработки новых товаров; постоянный мониторинг и диагностика функциональности всех систем; повышение производительности и гибкости производства при одновременном снижении затрат; принятие решений в реальном времени на основе объективной информации; рост электронного бизнеса с расширением рынков и доступом к мировым рынкам; облегчение доступа к общественным услугам (образование, здравоохранение, сервисное обслуживание и т. д.); распространение продуктов и услуг, повышающих качество жизни, индивидуализация товаров и услуг; умные города / здания / фабрики и дистанционное управление; облегчение доступа к необходимой информации [24, с. 39-40]. При этом возможно извлечь максимальные преимущества как за счет эффективности, так и на основе инновационной деятельности. В первом случае они связаны с оптимизацией предоставления товаров и услуг (повышение скорости доставки, гибкости, снижение цен), во втором возникают из предложения улучшенных продуктов с новыми свойствами.

Новые производственные технологии, такие, например, как робототехника, 3D-принтинг, существенно снижают долю трудовых издержек в совокупных издержках, сокращая глобальные производственные цепочки, способствуя увеличению местного производства промышленных товаров и созданию новых высокотехнологичных рабочих мест, например, в IT-сфере и цифровой аналитике. «Таким образом, цифровая революция препятствует сложившейся на предыдущем этапе тенденции выстраивания воспроизводственных цепочек на базе «офшоринга», активизируя обратные процессы возвращения производств в виде «решоринга»» [25, с. 114]. Сокращение количества рабочих мест в сборке и производстве повышает роль малого бизнеса в производственных цепочках на региональном уровне.

В настоящее время страны ЕС и европейские регионы стремятся адаптировать свои инновационные системы к тенденциям Индустрии 4.0, и Европа в целом сталкивается с проблемой поиска баланса между продвижением исследований и передового опыта в области инноваций и предоставлением менее продвинутым регионам возможности извлекать выгоду из продолжающейся индустриальной революции [26, с. 1].

Марта Гётц и Барбара Янковска показали, что механизмы и функции, предоставляемые региональными кластерами, хорошо согласуются с особенностями Индустрии 4.0, промышленного Интернета и интегрированной индустрии. И, как они пришли к выводу, реализация концепции Индустрии 4.0 превращает кластеры в «территориально неограниченные и нейтральные по отношению к местоположению платформы сотрудничества» [27, с. 388]. В рамках модели Индустрия 4.0 конкурентоспособность и преимущества предприятий возникают не столько из собственных активов, сколько из характеристик цифровой экосистемы, частью которой они являются [23, с. 64].

По мнению Паоло Спаньоветти, Андреа Реска и Гванху Ли, цифровые платформы должны поддерживать три типа социального взаимодействия: обмен информацией, сотрудничество и коллективные действия [28, с. 1]. Во-первых, необходимо создать ресурс электронной платформы, доступный для всех, и разрешить бесплатное участие. Это может стимулировать различных потенциальных участников предпринимательской экосистемы в регионе к общению и укреплению доверия. Затем участники могут следовать правилам и участвовать в совместной деятельности в области открытых инноваций, которая требует существенной групповой координации. На третьем этапе цифровые платформы могут поддерживать онлайн-сообщества, ориентированные на коллективные действия. Они должны привлекать доверенных членов небольших и тесно связанных сообществ к обмену информацией и обеспечивать механизмы координации.

Межорганизационные информационные системы (МОИС) - это системы, основанные на информационных и коммуникационных технологиях, которые выходят за рамки юридических границ предприятия [29, с. 279]. Кулдип Кумар и Хан Г. ван Диссель выделяют три типа взаимозависимости между участниками кластера и соответствующие им виды МОИС:

- если участники кластера совместно используют информационные ресурсы, включая базы данных, сети коммуникаций и приложения, но при этом остаются независимыми по всем основным параметрам, такую зависимость называют зависимостью пула. Она предполагает создание МОИС-пул. Высшие уровни структуры в этих системах строятся в соответствии с заранее оговоренными стандартами транзакций;

- сетевая зависимость между участниками кластера возникает в случае совместной целевой разработки продуктов и услуг. Подобная зависимость требует создания сетевой МОИС, позволяющей осуществлять передачу результатов деятельности от одних участников другим в интерактивном режиме. Сетевые МОИС предусматривают использование электронной почты, факса, голосовых коммуникаций, а на более продвинутом уровне – средств для организации телеконференций и совместного проектирования (CAD/CASE), хранилищ знаний, а также системы поддержки совместной работы по координации

межорганізаційного партнерства. Внутрі такого типу МОИС возможен обмен неструктурированными інформаційними об'єктами;

- МОИС цепи поставок способствует установлению и поддержанию последовательной взаимозависимости поставщиков и потребителей вдоль цепочки создания ценности в виде интегрированной цепи поставок. Наиболее важным мотивом такого рода сотрудничества является сокращение неопределенностей в цепи поставок [29, с. 65].

На начальном этапе развития кластера в основном необходим совместный доступ к информации, направленной на организацию сотрудничества его участников и формирование портфеля проектов. Для реализации таких задач достаточно создание МОИС-пул, которая может быть реализована в виде сайта кластера. После того, как эта задача решена появляется необходимость в информационной поддержке сетевого взаимодействия участников совместных инновационных проектов в виде сетевой МОИС (открытых инновационных платформ). По мере увеличения числа участников кластера за счет включения малых предприятий, производящих и реализующих конечные продукты, растет актуальность формирования интегрированных цепей поставок и, соответственно, потребность в разработке МОИС цепи поставок.

Таким образом, по результатам обзора литературы можно сделать вывод, что электронные платформы и МОИС играют важную роль в развитии региональных бизнес-систем в условиях четвертой промышленной революции. Получить желаемый эффект в виде повышения конкурентоспособности регионов можно при условии формирования территориальных сетевых связей, инновационных сетей на основе парадигмы открытых инноваций и отраслевых интегрированных цепей поставок, для чего необходимы соответствующие институциональные условия.

Для повышения эффективности формирования сетевых связей важно создавать и использовать на региональном уровне инструменты взаимодействия государственных, научных, общественных и предпринимательских структур по модели «Четверной спирали». Создание таких инструментов способствует согласованию интересов правительства и бизнеса, эффективному решению ряда задач при сокращении бюджетных расходов, аккумуляции инвестиционных ресурсов. В результате значительно облегчается возможность интеграции крупных предприятий с сектором малого и среднего предпринимательства, реализация инновационного потенциала малых предприятий, изыскание средств на стимулирование образования малых предприятий в периферийных и слабо развитых регионах.

Критическим фактором, определяющим успех сетевого взаимодействия предпринимателей определенной территории, является наличие механизма консолидации регионального бизнес-сообщества (рисунок 1). Предлагается создать такой механизм, включающий:

Рисунок 1. Дерево целей консолидации регионального бизнес-сообщества в условиях четвертой промышленной революции

Источник: составлено авторами.

- електронну платформу державно-частинного партнерства (ГЧП), виконуючу крім традиційної задачі організації взаємодії держави і бізнесу для рішення суспільно значимих завдань на взаємовигідних умовах, задачу спілкування підприємців регіону між собою, що дозволяє їм сформувати довіру і узгодити загальні інтереси по створенню підприємницьких партнерських груп; підприємницька партнерська група – це нова для Республіки Білорусь форма організації мереж зв'язей, направлена на консолідацію попиту суб'єктів малого і середнього бізнесу з метою зниження витрат на закупку товарів і послуг (включаючи послуги в сфері маркетингу, логістики і ІКТ), що сприяє розвитку ділових послуг, регіональної логістичної інфраструктури і інтегрованих ланок поставок;

- центр компетенцій по формуванню мереж зв'язей – новий для Республіки Білорусь об'єкт інфраструктури підтримки підприємництва, що представляє собою групу спеціально підготовлених експертів (юристи, спеціалісти в сфері інформаційних технологій, менеджменту і маркетингу), що здійснюють консультації для підприємців, ініціюючи створення підприємницьких партнерських груп;

- інтелектуальну електронну платформу – новий об'єкт інноваційної інфраструктури і нова форма організації мереж зв'язей для Республіки Білорусь, що забезпечує взаємодію підприємницьких партнерських груп з науковими установами і вузами в процесі розробки і апробації необхідних їм для ефективного функціонування програмних продуктів на основі хмарних технологій і інших інноваційних продуктів і послуг.

К державно-частинному партнерству відносять форми співпраці між державними органами і приватним сектором, направлені на забезпечення фінансування, будівництва, реконструкції, експлуатації, технічного обслуговування об'єкта інфраструктури і (або) управління їм, а також на (або) надання послуг [30, с. 8]. Державно-частинне партнерство дозволяє вирішувати багато економічних проблем, в першу чергу, пошуку альтернативних джерел інвестиційних ресурсів і підвищення ефективності управління [31, с. 4]. Подібна діяльність помітно активізувалася в багатьох країнах світу з кінця 90-х років минулого століття. Методичні рекомендації по створенню електронних платформ в рамках ГЧП, зокрема, були розроблені міжнародною неправительською організацією «The Partnering Initiative» (TPI) на основі консультацій з експертами з бізнесу, урядів і громадянського суспільства [32].

Ідея створення електронної платформи підприємницьких партнерських груп почала розвиватися на основі закупочних груп. Наступними кроками в розвитку їх діяльності стали професійна маркетингова підтримка, створення власних брендів і формування елементів логістичної ланки, включаючи будівництво власних складів, що дає можливість малим і середнім підприємствам (МСП) успішно конкурувати на ринку з великими корпораціями, самостійно зберігати закуповувані товари, забезпечувати стабільність поставок і контроль логістичних витрат. Це дозволяє також вирішити ряд актуальних завдань по розвитку транспортно-логістичної системи Республіки Білорусь. Для взаємодії учасників групи і прийняття рішень використовуються спеціально розроблені інтернет-платформи і пакети прикладних програм.

Інтелектуальна платформа – це аналог розповсюджених в ЄС «живих лабораторій». Це електронна платформа, що надає для новаторів тестову панель з користувачів, її технічне обслуговування, інструменти моделювання бізнес-процесів і оцінки досвідчених зразків.

З однієї сторони, пропонується система інтеграційних підприємницьких ініціатив, що сприяє консолідації регіонального бізнес-спільноти. З іншої сторони, вона також консолідує попит з боку регіональних МСП на високотехнологічні послуги (інформаційно- комунікаційні, консалтингові, маркетингові і логістичні), забезпечуючи його платіжеспособність і, відповідно, стимулюючи впровадження технологій Індустрії 4.0. Важливим умовою, що забезпечує можливість функціонування пропонуваної системи є доступ до мережі інтернет на всій території регіону.

Результати опитування підприємців Вітебської області, яке було проведено в лютому-августі 2019 року, дозволяють оцінити перспективи реалізації пропонуваних заходів [33]. За даними респондентів, проблемами, що стримують розвиток співпраці малого і середнього бізнесу в Вітебській області, є відсутність інформації про потенційних партнерів (вказали 76,8% респондентів), низький рівень довіри між підприємцями (76%), а також відсутність інфраструктури і послуг для підтримки співпраці бізнес-спільноти (61%). Більшість з них погодилася з необхідністю створення електронної платформи для спілкування між самими підприємцями і для спілкування підприємців з представниками місцевої влади (62,3% і 62,9% відповідно).

Концепція електронної платформи на базі Полоцького державного університету була розроблена з участю авторів в рамках дослідження по темі «Наукове обґрунтування стійкого розвитку ОАО «Нафтан» в рамках Новополоцького інноваційно-промислового нафтехімічного кластера (ІПННК)». План розвитку електронної платформи включає три етапи: 1) розробка і впровадження веб-сайту асоціації ІПННК для спільного використання інформаційних ресурсів, включаючи загальні бази даних, загальні мережі комунікацій і загальні застосунки (МОІС-пул); 2) розробка горизонтальної мережі для організації інноваційної діяльності на основі концепції відкритих інновацій (мережева

МОИС); 3) разработка интегрированных цепей поставок вдоль цепочки создания стоимости (МОИС цепи поставок). Второй этап развития платформы сетевого взаимодействия будет реализован после увеличения числа членов Ассоциации ИПННК, формирования портфеля проектов и увеличения показателей посещаемости сайта, третий – по мере включения в число участников кластера малых предприятий, производящих и реализующих конечные продукты.

В таблице 1 представлены потребности стейкхолдеров ИПННК и связанные с ними необходимые функции платформы сетевого взаимодействия.

Для развития взаимодействия между существующими и потенциальными участниками кластера на начальном этапе необходимо реализовать минимальный набор функций с тем, чтобы соблюсти баланс между издержками на создание информационной платформы и удовлетворением наиболее важных потребностей членов Ассоциации. Электронная платформа в виде веб-сайта ИПННК (<https://ipnнк.by/>) была создана в 2020 году. Проект финансировался Министерством иностранных дел Республики Польша в рамках Польской программы сотрудничества в области развития. Дополнительные функциональные блоки электронной платформы согласно плану развития электронной платформы будут добавлены в ходе разработки проекта кластера.

Таблица 1. Интересы и потребности стейкхолдеров ИПННК, а также связанные с ними функции платформы сетевого взаимодействия

Стейкхолдеры	Интересы и потребности	Функциональные блоки платформы сетевого взаимодействия
Руководящий орган ассоциации	Свободное распространение информации о деятельности ИПННК	Новости и статьи
	Организация сотрудничества и координация деятельности членов Ассоциации, предоставления им информационной, методической, организационной, консультационной и иной помощи	Регистрация участников с разными статусами Вопрос-ответ
	Организация реализации проектов в интересах ИПННК	Проведение конкурса на формирование консорциума для реализации одобренных проектов
Члены Ассоциации	Решение проблем, разработка и внедрение новых процессов, товаров и услуг	Формирование базы данных, включающей проблемы, требующие решения Форум зарегистрированных участников
Предприятия и организации, выполняющие исследования и разработки	Получение заказов на выполнение исследований и разработок	Размещение заявки на участие в проекте, связанном с решением конкретной проблемы Форум зарегистрированных участников База данных инновационных проектов с информацией о их статусе
Инвесторы	Получение прибыли в результате финансирования инновационных проектов	База данных инновационных проектов с информацией об их статусе

Источник: составлено авторами.

Выводы и рекомендации. Таким образом, получить желаемый эффект в виде повышения конкурентоспособности регионов в условиях четвертой промышленной революции можно при условии формирования территориальных сетевых связей, инновационных сетей на основе парадигмы открытых инноваций и отраслевых интегрированных цепей поставок, для чего необходимы соответствующие институциональные условия. В качестве инструмента стимулирования интеграционных инициатив регионального бизнес-сообщества предлагается использовать систему электронных платформ по модели «Четверной спирали». Создание таких инструментов способствует согласованию интересов правительства и бизнеса, эффективному решению ряда задач при сокращении бюджетных расходов, аккумуляции инвестиционных ресурсов. В результате значительно облегчается возможность интеграции крупных предприятий с сектором малого и среднего предпринимательства, реализация инновационного потенциала малых предприятий в части внедрения технологий Индустрия 4.0.

Список использованных источников

1. Antonescu D. *Theoretical approaches of regional development*. 2014. URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/60524/>
2. Porter M. E. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press. 1990. 862 p.
3. Storper M. *The resurgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies*. *European Urban and Regional Studies*. 1995. № 2 (3). P. 191–221.

4. Kuah A. T. H. *Cluster Theory and Practice: Advantages for the Small Business Locating in a Vibrant Cluster*. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*. 2002. Vol. 4, Iss. 3. P. 206–228.
5. Malecki E. J. *Entrepreneurship in regional and local development*. *International regional science review*. 1994. Vol. 16, № 1&2. P. 119–153.
6. Sternberg R. *Innovation Networks and Regional Development – Evidence from the European Regional Innovation Survey (ERIS): Theoretical Concepts, Methodological Approach, Empirical Basis and Introduction to the Theme Issue*. *European Planning Studies*. 2000. Vol. 8, № 4. P. 389–407.
7. Sawhney M., Prandelli E. *Communities of Creation: Managing Distributed Innovation in Turbulent Markets*. *California Management Review*. 2000. Vol 42, № 4 Summer. P. 24–54.
8. Wise E., Høgenhaven C. *User-Driven Innovation. Context and Cases in the Nordic Region*. Oslo: Nordic Innovation Centre, 2008. 138 p.
9. Чесбро Г. *Открытые инновации. Создание прибыльных технологий*. М.: Поколение, 2007. 336 с.
10. Гине Ж., Майсснер Д. *Открытые инновации: эффекты для корпоративных стратегий, государственной политики и международного «перетока» исследований и разработок*. Форсайт. 2012. Т. 6, № 1. С. 26–37.
11. Moore J. F. *Predators and Prey: A New Ecology of Competition*. *Harvard business review*. 1993. May-June. P. 75-86.
12. Malecki E. L. *Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystems*. 2018. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gec3.12359>.
13. Stam E. *Entrepreneurial Ecosystems and Regional Policy: A Sympathetic Critique*. *European Planning Studies*. 2015. №23 (9). P. 1759-1769.
14. Isenberg D. *The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for Cultivating Entrepreneurship*. 2011. URL: <http://www.innovationamerica.us/images/stories/2011/The-entrepreneurship-ecosystem-strategy-for-economic-growth-policy-20110620183915.pdf>
15. Carayannis E. G., Campbell D. F. J. *Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovation Systems. Twenty-first-Century Democracy, Innovation, and Entrepreneurship for Development*. *Springer Briefs in Business*, 2012. 64 p.
16. Etzkowitz H., Leydesdorff L. *Future Location of Research in A Triple Helix of University Industry Government Relations. A Triple Helix of University-Industry-Government Relations: The Future Location of Research?* New York: Science Policy Institute State University of New York, 1998. P. XV–XVII.
17. Фатеев В. С. Кластеры, кластерный подход и его использование как инструмента регулирования развития национальной и региональной экономики. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 5. Эканоміка. Сацыялогія. Біялогія*. 2012. № 2 (131). С. 40–50.
18. Козловская Л. В. Регионы Беларуси: потенциал и факторы интенсификации социально-экономического развития. *Вестник БГУ. Сер. 2*. 2011. № 3. С. 97–101.
19. Expert Group «Knowledge for growth». *European Commissions*. URL: http://ec.europa.eu/invest-in-research/monitoring/knowledge_en.htm.
20. Foray D. *From smart specialization to smart specialization policy*. *European Journal of Innovation Management*. 2014. Vol. 17, Iss. 4. P. 492–507.
21. Смородинская Н. В. *Глобализированная экономика: от иерархий к сетевому укладу*. Москва: ИЭ РАН, 2015. 344 с.
22. Balland P.-A., Boschma R. *Mapping the potentials of regions in Europe to contribute to new knowledge production in Industry 4.0 technologies*. *Regional Studies*. 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2021.1900557>. Date of access: 10.07.2021.
23. Гётц М., Янковска Б. *Индустрия 4.0 как фактор конкурентоспособности компаний в условиях постпереходной экономики*. Форсайт. 2020. Т. 14, № 4. С. 61-78.
24. Oztemel E., Gursev S. *Literature review of Industry 4.0 and related technologies*. *Journal of Intelligent Manufacturing*. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/326584283_Literature_review_of_Industry_40_and_related_technologies
25. Ленчук Е. *Новые тенденции формирования глобального экономического пространства в условиях четвертой промышленной революции*. *Мировая экономика и международные отношения*. 2019. том 63, № 8. С. 113-117
26. Ciffolilli A., Muscio A. *Industry 4.0: national and regional comparative advantages in key enabling technologies*. *European Planning Studies*. 2018. Vol. 26. 21 p.
27. Götz M., Jankowska B. *On the role of clusters in fostering the Industry 4.0*. *International Business in the Information and Digital Age*. 2018. Nov. P. 379-390.
28. Spagnoletti P., Resca A., Lee G. *A design theory for digital platforms supporting online communities: a multiple case study*. *Journal of Information Technology*. 2015. Feb. P. 1-17.
29. Kumar K., van Dissel H. G. *Sustainable collaboration: Managing conflict and cooperation in interorganisational systems*. *MIS Quarterly*. 1996. №20 (3). P. 279–300.
30. Дадеркина Е. А. *Государственно-частное партнерство: международный опыт и перспективы для Республики Беларусь*. Минск: Министерство экономики Республики Беларусь, 2013. 46 с.

31. Яшева Г. А. Теоретико-методологические основы и механизмы государственно-частного партнерства в инновационном развитии экономики Беларуси. *Белорусский экономический журнал*. 2011. № 3. С. 4–19.
32. Reid S., Hayes J.P., Stibbe D. *Platforms for partnership: Emerging good practice to systematically engage business as a partner in development*. Oxford: The Partnering Initiative, 2015. 44 p.
33. Слонимская М. А., Яшева Г. А., Дубко Н. А. Предпринимательство Витебской области: проблемы и перспективы развития. Витебск: Общественное Объединение «Ассоциация нанимателей и предпринимателей», 2019. 44 с. URL: kef.by/publications/research/konkurentosposobnost-regionov-belarusi/predprini-matelstvo-vitebskoy-oblasti-problemy-i-perspektivy-razvitiya/.

References

1. Antonescu D. (2014). *Theoretical approaches of regional development*. URL: <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/60524/>
2. Porter M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
3. Storper M. (1995). *The resurgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies*. *European Urban and Regional Studies*, 2 (3). 191–221.
4. Kuah A. T.H. (2002). *Cluster Theory and Practice: Advantages for the Small Business Locating in a Vibrant Cluster*. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 4/3. 206–228.
5. Malecki E. J. (1994). *Entrepreneurship in regional and local development*. *International regional science review*, 16/1&2. 119–153.
6. Sternberg R. (2000). *Innovation Networks and Regional Development – Evidence from the European Regional Innovation Survey (ERIS): Theoretical Concepts, Methodological Approach, Empirical Basis and Introduction to the Theme Issue*. *European Planning Studies*, 8/4. 389–407.
7. Sawhney M., Prandelli E. (2000). *Communities of Creation: Managing Distributed Innovation in Turbulent Markets*. *California Management Review*, 42/4 Summer. 24–54.
8. Wise E., Høgenhaven C. (2008). *User-Driven Innovation. Context and Cases in the Nordic Region*. Oslo: Nordic Innovation Centre.
9. Chesbro G. (2007). *Otkrytye innovacii. Sozdanie pribyl'nyh tekhnologij. [Open innovations. Creation of profitable technologies]*. Moscow: Pokolenie.
10. Guinet J., Meissner D. (2012). *Otkrytye innovacii: efekty dlya korporativnyh strategij, gosudarstvennoj politiki i mezhdunarodnogo «peretoka» issledovanij i razrabotok [Open innovations: effects for corporate strategies, public policy and international «flow» of research and development]*. *Foresight*, 6/1. 26–37.
11. Moore J. F. (1993). *Predators and Prey: A New Ecology of Competition*. *Harvard business review*. May-June. 75-86.
12. Malecki E. L. (2018). *Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystems*. URL: <https://online.library.wiley.com/doi/full/10.1111/gec3.12359>.
13. Stam E. (2015). *Entrepreneurial Ecosystems and Regional Policy: A Sympathetic Critique*. *European Planning Studies*, 23 (9). 1759-1769.
14. Isenberg D. (2011). *The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for Cultivating Entrepreneurship*. URL: <http://www.innovationamerica.us/images/stories/2011/The-entrepreneurship-ecosystem-strategy-for-economic-growth-policy-20110620183915.pdf>
15. Carayannis E. G., Campbell D.F.J. (2012). *Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovation Systems. Twenty-first-Century Democracy, Innovation, and Entrepreneurship for Development*. Springer Briefs in Business.
16. Etzkowitz H., Leydesdorff L. (1998). *Future Location of Research in A Triple Helix of University Industry Government Relations. A Triple Helix of University-Industry-Government Relations: The Future Location of Research?* New York: Science Policy Institute State University of New York, XV–XVII.
17. Fateev V. S. (2012). *Klastery, klasternyj podhod i ego ispol'zovanie kak instrumenta regulirovaniya razvitiya nacional'noj i regional'noj ekonomiki [Clusters, the cluster approach and its use as a tool for regulating the development of the national and regional economy]*. *Bulletin of the Yanka Kupala State University of Grodno. Series 5. Economy. Sociology. Biology*, 2 (131). 40-50.
18. Kozlovskaya L. V. (2011). *Regiony Belarusi: potencial i faktory intensifikacii social'no-ekonomicheskogo razvitiya [Regions of Belarus: potential and factors of intensification of socio-economic development]*. *Bulletin of BSU*, 2/3. P. 97–101.
19. Expert Group «Knowledge for growth». *European Commissions*. URL: http://ec.europa.eu/invest-in-research/monitoring/knowledge_en.htm.
20. Foray D. (2014). *From smart specialization to smart specialization policy*. *European Journal of Innovation Management*, 17/4. 492–507.
21. Smorodinskaya N. V. (2015). *Globalizirovannaya ekonomika: ot ierarhij k setevomu ukladu [Globalized economy: from hierarchies to a network structure]*. Moscow: IE RAN.
22. Balland P.-A., Boschma R. (2021). *Mapping the potentials of regions in Europe to contribute to new knowledge production in Industry 4.0 technologies*. *Regional Studies*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2021.1900557>.
23. Götz M., Jankowska B. (2020). *Industriya 4.0 kak faktor konkurentosposobnosti kompanij v usloviyah postperexodnoj ekonomiki [Industry 4.0 as a factor in the competitiveness of companies in a post-transition economy]*. *Foresight*, 14/4. 61-78.

24. Oztemel E., Gursev S. (2020). Literature review of Industry 4.0 and related technologies. *Journal of Intelligent Manufacturing*. URL: https://www.researchgate.net/publication/326584283_Literature_review_of_Industry_40_and_related_technologies
25. Lenchuk E. (2019). Novye tendencii formirovaniya global'nogo ekonomicheskogo prostranstva v usloviyah chetvertoj promyshlennoj revolyucii [New trends in the formation of the global economic space in the context of the fourth industrial revolution]. *World Economy and International Relations*, 63/8. 113-117.
26. Ciffolilli A., Muscio A. (2018). Industry 4.0: national and regional comparative advantages in key enabling technologies. *European Planning Studies*, 26.
27. Götz M., Jankowska B. (2018). On the role of clusters in fostering the Industry 4.0. *International Business in the Information and Digital Age*. Nov. 379-390.
28. Spagnoletti P., Resca A., Lee G. (2015). A design theory for digital platforms supporting online communities: a multiple case study. *Journal of Information Technology*. Feb. 1-17.
29. Kumar K., van Dissel H. G. (1996). Sustainable collaboration: Managing conflict and cooperation in interorganisational systems. *MIS Quarterly*, 20 (3). 279–300.
30. Daderkina E. A. (2013). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: mezhdunarodnyj opyt i perspektivy dlya Respubliki Belarus' [Public-private partnership: international experience and prospects for the Republic of Belarus]. Minsk: Ministry of Economy of the Republic of Belarus.
31. Yasheva G. A. (2011). Teoretiko-metodologicheskie osnovy i mekhanizmy gosudarstvenno-chastnogo partnerstva v innovacionnom razvitiі ekonomiki Belarusi [Theoretical and methodological foundations and mechanisms of public-private partnership in the innovative development of the economy of Belarus]. *Belarusian Economic Journal*, 3. 4–19.
32. Reid S., Hayes J.P., Stibbe D. (2015). *Platforms for partnership: Emerging good practice to systematically engage business as a partner in development*. Oxford: The Partnering Initiative.
33. Slonimska M. A., Yasheva G. A., Dubko N. A. (2019). Predprinimatel'stvo Vitebskoj oblasti: problemy i perspektivy razvitiya [Entrepreneurship of the Vitebsk region: problems and development prospects]. Vitebsk: Public Association «Association of Employers and Entrepreneurs». URL: kef.by/publications/research/konkurentosposobnost-regionov-belarusi/predprini-matelstvo-vitebskoj-oblasti-problemy-i-perspektivy-razvitiya/.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Слонімска Марина Андріївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку, фінансів, логістики та менеджменту

Полоцький державний університет

вул. Блохіна, 29, м Новополоцьк, Вітебська обл., 211440, Республіка Білорусь

e-mail: m.slonimskaya@psu.by

orcid.org/0000-0002-4836-3156

Researcher ID: AAG-2718-2019

Дубко Надія Олександрівна, магістр економічних наук, асистент кафедри обліку, фінансів, логістики та менеджменту

Полоцький державний університет

вул. Блохіна, 29, м Новополоцьк, Вітебська обл., 211440, Республіка Білорусь

e-mail: n.dubko@psu.by

Веретенникова Олена Сергіївна, магістр економічних наук, асистент кафедри обліку, фінансів, логістики та менеджменту

Полоцький державний університет

вул. Блохіна, 29, м Новополоцьк, Вітебська обл., 211440, Республіка Білорусь

e-mail: e.veretennikova@psu.by

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Слонимская Марина Андреевна, доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры учета, финансов, логистики и менеджмента

Полоцкий государственный университет

ул. Блохина, 29, г. Новополоцк, Витебская обл., 211440 Республика Беларусь

e-mail: m.slonimskaya@psu.by

Дубко Надежда Александровна, магистр экономических наук, ассистент кафедры учета, финансов, логистики и менеджмента

Полоцкий государственный университет

ул. Блохина, 29, г. Новополоцк, Витебская обл., 211440 Республика Беларусь

e-mail: n.dubko@psu.by

Веретенникова Елена Сергеевна, магистр экономических наук, ассистент кафедры учета, финансов, логистики и менеджмента

Полоцкий государственный университет

ул. Блохина, 29, г. Новополоцк, Витебская обл., 211440 Республика Беларусь

e-mail: e.veretennikova@psu.by

DATA ABOUT THE AUTHORS

Slonimska Marina, Dr. Econ., Associate Professor, Professor at the Department of Business Accounting and Finance, Logistics and Management
Polotsk State University

29 Blokhin Street, Novopolotsk, Vitebsk region, 211440 Republic of Belarus

e-mail: m.slonimskaya@psu.by

Dubko Nadezhda, Master's in Econ., Assistant at the Department of Business Accounting and Finance, Logistics and Management
Polotsk State University

29 Blokhin Street, Novopolotsk, Vitebsk region, 211440 Republic of Belarus

e-mail: n.dubko@psu.by

Veretennikova Elena, Master's in Econ., Assistant at the Department of Business Accounting and Finance, Logistics and Management
Polotsk State University

29 Blokhin Street, Novopolotsk, Vitebsk region, 211440 Republic of Belarus

e-mail: e.veretennikova@psu.by

Рецензент: Яшева Галина Артемовна, заведующая кафедрой «Экономическая теория и маркетинг», доктор экономических наук, профессор, УО «Витебский государственный технологический университет».

УДК 332.146

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-155-161>

ОЦЕНКА РИСКОВ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ БЕЛАРУСИ¹

**Тетеринец Т. А.,
Чиж Д. А.**

Актуальность темы обусловлена необходимостью упреждения рисков устойчивого развития регионов Беларуси.

Цель: оценка рисков устойчивого развития регионов Беларуси.

Методы – анализ, синтез, сравнения, ранжирования, табличный, графический.

Результаты работы: изучение сравнительных методических подходов оценки рисков устойчивого развития регионов. Адаптация методик регионального ранжирования рисков в плоскость их количественного измерения. Разработка методического подхода ранжирования потенциальных угроз пространственного развития на основе средних величин. Выявление наиболее значимых видов рисков, ограничивающих возможности устойчивого развития территорий.

Выводы: анализ литературных источников позволил выявить преимущества и недостатки методических подходов оценки рисков устойчивого развития регионов. Структуризация и количественная оценка рисков устойчивого развития территорий Беларуси позволила решить две основные задачи: определить наиболее проблемные направления развития областей и ранжировать их исходя из выявленных факторов. Составлен реестр рисков устойчивого пространственного развития, позволяющий конкретизировать направления их упреждения в разрезе исследуемых территорий.

Ключевые слова: риски, устойчивое развитие, регионы, ранжирование, оценка.

**ASSESSMENT OF THE RISKS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF THE REGIONS OF BELARUS**

**Tsetsiarynets Tat'iana,
Chyzh Dmitrii**

The relevance of the topic is due to the need to anticipate the risks of sustainable development of the regions of Belarus.

Purpose: risk assessment of the sustainable development of the regions of Belarus.

Methods – analysis, synthesis, comparisons, rankings, tabular, graphical.

Results of work: study of comparative methodological approaches to assessing the risks of sustainable development of regions. Adaptation of methods of regional risk ranking to the plane of their quantitative measurement. Development of a methodological approach to ranking potential threats to spatial development

¹ Статья подготовлена в рамках выполнения проекта фундаментальных научных исследований БРФФИ «Оценка рисков устойчивого развития регионов: выявление причин и источников их появления и разработка предложений по предотвращению» № государственной регистрации 20201081

based on average values. Identification of the most significant types of risks that limit the possibilities of sustainable development of territories.

Conclusions: the analysis of the literature sources revealed the advantages and disadvantages of methodological approaches to assessing the risks of sustainable development of regions. Structuring and quantitative assessment of the risks of sustainable development of the territories of Belarus allowed us to solve two main tasks: to identify the most problematic areas of development of the regions and rank them based on the identified factors. A register of risks of sustainable spatial development has been compiled, which allows specifying the directions of their prevention in the context of the studied territories.

Key words: risks, sustainable development, regions, ranking, evaluation.

JEL Classification: O11, D81, C10

ОЦІНКА РИЗИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ БІЛОРУСІ

Тетеринець Т. А.,
Чиж Д. А.

Актуальність теми обумовлена необхідністю попередження ризиків сталого розвитку регіонів Білорусі.

Мета: оцінка ризиків сталого розвитку регіонів Білорусі.

Методи – аналіз, синтез, порівняння, ранжирування, табличний, графічний.

Результати роботи: вивчення порівняльних методичних підходів оцінки ризиків сталого розвитку регіонів. Адаптація методик регіонального ранжирування ризиків у площину їх кількісного вимірювання. Розробка методичного підходу ранжирування потенційних загроз просторового розвитку на основі середніх величин. Виявлення найбільш значущих видів ризиків, що обмежують можливості сталого розвитку територій.

Висновки: аналіз літературних джерел дозволив виявити переваги та недоліки методичних підходів оцінки ризиків сталого розвитку регіонів. Структуризація і кількісна оцінка ризиків сталого розвитку територій Білорусі дозволила вирішити два основні завдання: визначити найбільш проблемні напрямки розвитку областей і ранжувати їх виходячи з виявлених факторів. Складено реєстр ризиків сталого просторового розвитку, що дозволяє конкретизувати напрямки їх упередження в розрізі досліджуваних територій.

Ключові слова: ризики, сталий розвиток, регіони, ранжування, оцінка.

Актуальность темы обусловлена необходимостью упреждения рисков устойчивого развития регионов Беларуси. Цель статьи: оценка рисков устойчивого развития регионов Беларуси.

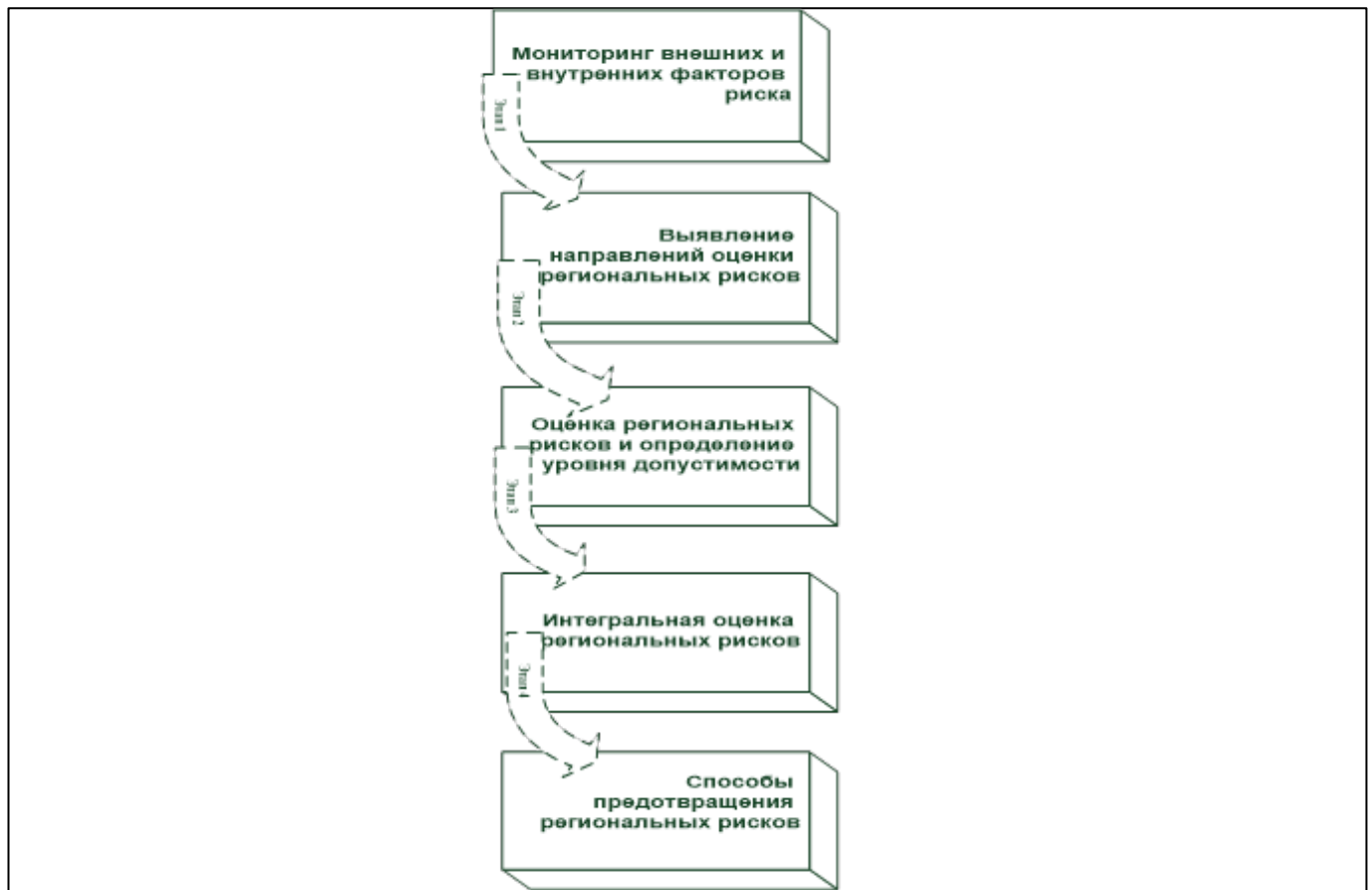
В современных условиях, характеризующихся повышенной неопределенностью экономических, организационно-технических, природных факторов, управление рисками представляет собой крайне важный элемент всех систем управления. Преобладающие в нашей стране процессы и тенденции в разнообразных сферах общественной жизни в силу социально-экономических, природно-климатических, институционально-правовых и прочих различий оказывают ярко выраженное дифференцированное воздействие на региональное развитие, определяя его преимущественно как рискогенное.

Методические подходы выявления региональных рисков можно условно разделить на следующие группы: качественные методы; количественные методы; комбинированный и структурный подходы. Первые основаны на алгоритме взвешивания факторов, влияющих на величину того или иного вида риска, на основе заключения экспертов. Их главный недостаток – субъективность, в связи с чем использование имеет смысл только при привлечении опытной группы специалистов, хорошо знающих ситуацию в конкретном регионе и четко представляющих цели исследования [1-2].

Реализация количественных методов осуществляется посредством отбора наиболее значимых показателей, результативным значением которых является многофакторная функция. Такой подход весьма целесообразен, т. к. позволяет получить четкие количественные ориентиры. Использование эконометрических моделей позволяет решить вопрос обработки статистической информации и построения на этой основе прогнозных значений. Однако на практике часто возникает проблема невозможности количественной оценки ряда важных факторов, таких как политическая, социальная и другая обстановка в регионе [3].

В связи с этим наиболее целесообразными можно считать подходы, сочетающие количественные и качественные методы оценки, так называемые комбинированные подходы. При этом интегральный показатель риска включает в себя результаты оценки различных видов риска, представленных в виде численных индикаторов, которые получены на основе как объективных значений, так и субъективных качественных оценок, соотносенных заранее с определенными критериями и шкалами [4].

Выявление и идентификация предполагаемых рисков устойчивого развития регионов представляет собой систематическое определение и классификацию событий, которые могут отрицательно повлиять на конечные результаты. На каждом из этапов используются свои методы исследования рисков, формирующие итоговые результаты и являющиеся исходными данным для последующего исследования. Взаимосвязь проведенных итераций формирует системный подход выявления региональных рисков, сущность которого представлена на рисунке 1.

Рисунок 1. Алгоритм выявления региональных рисков.

Источник: составлено авторами на основе [5].

Комплексна реалізація такого підходу дозволить максимально ефективно добиватися поставлених цілей перед, оскільки інформація, що отримується на кожному з етапів, дозволяє коректувати не тільки методи впливу на ризик, але й переосмислювати вихідні цілі.

Моніторинг зовнішніх і внутрішніх факторів виявлення регіональних ризиків дозволив сформувати основопологаючі напрями, являються найбільш ризикованими для областей Білорусі: залежність економіки областей від зовнішньоекономічного товарообміну, ризики інноваційного розвитку і модернізації економіки, ризики розвитку кадрового потенціалу, а також загрози забезпечення регіональної продовольчої безпеки. Їх попередня оцінка наддала можливості порівняльного ранжування досліджуваних територій в розрізі виявлених напрямів. Визначення основних напрямів стійкого розвитку областей Білорусі на основі упередження позначених загроз актуалізує задачу інтеграції отриманих кількісних оцінок в єдину систему, що дозволяє грейдувати досліджувані області за рівнем виникнення ризиків. З цією метою пропонується використовувати інтегральні індикатори, що відображають досягнуті значення кожного фактора. Такий підхід дозволяє оперувати отриманими значеннями кількісних оцінок регіональних ризиків, що складаються з «сквозних» сукупностей статистичних показників для кожного регіону в межах однорідної по рівню розвитку групи. Величина кожної сукупності індексується по відношенню до середнього для відповідної групи регіонів показателю [6].

Інтегральний рівень регіонального ризику розраховується з урахуванням середнього значення i -го показателя по j -му регіону. Відповідно, чим ближче значення цього показателя до 1, тим нижчий рівень ризику в даному регіоні. Представлений методичний підхід на основі інтегральної оцінки сукупних ризиків дозволяє виявити найбільш ризиковані регіони і ранжувати їх за ступенем виникнення загроз.

Перевагою представленого способу оцінки є не тільки комплексність багатовимірного аналізу вихідних даних, але й можливість використання в якості індикаторів розвитку, як стимуляторів, так і дестимуляторів. Суть перших полягає в стимулюючому впливі на збільшення рейтингового показателя, в зв'язі з чим еталонне значення визначається максимальною величиною. Індикатори, що надають протилежний вплив називаються дестимуляторами [7]. Інтерпретація отриманих оцінок різних видів ризику ґрунтується на ранжуванні результатів від найменшого до найбільшого, тим самим, характеризує потенціал наростання загроз. З цією метою складається свідна таблиця вихідних показників, що відображає види ризиків і їх кількісну інтерпретацію (таблиця 1).

Таблица 1. Количественная оценка рисков устойчивого развития регионов Беларуси

Регионы (j)	Риски (j):			
	внешнеэкономической деятельности	инновационного развития и модернизации экономики	развития кадрового потенциала	региональной продовольственной безопасности
Брестская	161,2	18	0,6847	12,79
Витебская	62,5	14	0,6264	7,06
Гомельская	92,1	19	0,6691	9,59
Гродненская	107,6	26	0,6933	8,86
г. Минск	109,1	16	0,9807	–
Минская	118,9	22	0,8153	10,75
Могилевская	152,3	21	0,5894	7,52
Среднее значение	114,8	19,4	0,7241	9,43

Примечание: рассчитано авторами на основе [8]

Используя исходные данные таблицы 1, рассчитываются стандартизированные значения коэффициентов рисков устойчивого развития регионов согласно формуле 1:

$$R_j^i = \frac{Ind_i^j}{\overline{Ind}_i}, \tag{1}$$

где R_j^i – стандартизированное значение индекс регионального риска j -го региона в разрезе i -го направления;

Ind_i^j – индивидуальный индекс регионального риска j -го региона в разрезе i -го направления;

$\overline{Ind}_i$ – среднее значение индивидуального индекса регионального риска в разрезе i -го направления.

Следует отметить, что первоначально оценка риска развития внешнеэкономической деятельности осуществлялась в разрезе реализуемых товаров и услуг. С целью унификации данных значений и необходимости их приведения к единому знаменателю, был произведен перерасчет индивидуального индекса регионального риска как средневзвешенная долей оборота внешней торговли товарами и услугами в разрезе регионов Беларуси. Оценка риска инновационного развития и модернизации экономики осуществлялась методом суммарного ранжирования, в соответствии с которым наименьшее значение рейтингового числа соответствует наилучшему показателю, а наибольшее позволяет интерпретировать результат как угрозу или риск. Исходя из чего полученные количественные показатели рассматриваются как дестимуляторы и в матрице стандартизированных значений рисков устойчивого развития регионов представлены обратными величинами от исходных значений. В дальнейшем, используя формулу 1, на основе индивидуальных индексов региональных рисков составляем матрицу стандартизированных значений на основе их соотношений со средним значением по регионам (таблица 2).

Таблица 2. Матрица стандартизированных значений рисков устойчивого развития регионов Беларуси

Регионы (j)	Риски (j):			
	внешнеэкономической деятельности	инновационного развития и модернизации экономики	развития кадрового потенциала	региональной продовольственной безопасности
Брестская	1,40	1,08	0,95	1,36
Витебская	0,54	1,39	0,87	0,75
Гомельская	0,80	1,02	0,82	1,02
Гродненская	0,94	0,75	0,96	0,94
г. Минск	0,95	1,21	1,36	–
Минская	1,04	0,88	1,13	1,14
Могилевская	1,33	0,93	0,81	0,80

Примечание: составлено авторами

Матрица стандартизированных рисков устойчивого развития регионов Беларуси отражает влияние несоответствия уровня факторной обеспеченности на социально-экономическое развитие j -й области в межрегиональной проекции: увеличение показателей отражает снижение вероятности возникновения региональных рисков и наоборот.

Учитывая дифференцированный разброс оценочных характеристик различных видов рисков устойчивого развития Беларуси, интеграция полученных значений в единую систему обуславливает необходимость расчета интегрального показателя, позволяющего дать комплексную оценку возникновения рисков в разрезе регионов Беларуси, используя формулу 2:

$$IR_j = \frac{\sum R_j^i}{n}, \tag{2}$$

где IR_j – интегральный индекс регионального риска j -го региона;

n – количество структурных элементов (видов региональных рисков).

Представленный методологический подход позволяет не только осуществлять ранжирование регионов по уровню возникновения угроз их устойчивого развития, но и сопоставлять величины различных видов рисков между собой (рисунок 2).

Рисунок 2. Диаграмма рискогенности устойчивого развития регионов Беларуси. Источник: составлено авторами.

Построение диаграммы рискогенности устойчивого развития регионов Беларуси базируется на определении средних значений расчетных матричных коэффициентов, учитывающих основные виды возникновения угроз и степень их влияние на формирование интегрального показателя.

Несмотря на позитивную оценку риска развития кадрового потенциала, анализ его межрегиональной проекции свидетельствует о его достаточно высоком воздействии на возникновение угроз устойчивого развития. Возникновение рисков продовольственной безопасности, а также инновационного развития и модернизации экономики в целом характерны для трех областей. Однако уровень возникновения угроз, как и непосредственно регионы не являются идентичными. Риск внешнеэкономической деятельности затрагивает наименьшее количество регионов Беларуси, степень его влияния на устойчивое развитие Витебской области является максимальной, равно как и среди оценочных величин возможных угроз.

Интерпретация полученных значений осуществляется от наибольшего к наименьшему, что отражает возможность возникновения рисков устойчивого развития регионов. С этой точки зрения, наиболее рискозависимыми областями являются Витебская и Гродненская. Значительный уровень рисков характерен для Гомельской и Могилевской областей. Лидирующее позиции занимают Брестская область и г. Минск, как наиболее адаптивные к возможностям возникновения социально-экономических угроз.

Завершающим этапом алгоритмированной схемы управления рисками устойчивого развития регионов является составление реестра угроз, отражающего причины их возникновения в разрезе исследуемых территорий, и позволяющего определить основные направления их предотвращения (таблица 3).

Таблица 3. Реестр рисков устойчивого развития регионов Беларуси²

Регионы	Риски:			
	внешнеэкономической деятельности	инновационного развития и модернизации экономики	развития кадрового потенциала	региональной продовольственной безопасности
Брестская	Д	Д	И	Д
Витебская	И	Д	И	
Гомельская	И	Д	И	Д
Гродненская	И	И	И	И
г. Минск	Д	Д	Д	–
Минская	Д	И	Д	Д
Могилевская	Д	И	И	И

Примечание: составлено авторами

² Д – допустимый риск – уровень риска развития неблагоприятного эффекта, который не требует дополнительных мер по его снижению, и оцениваемый как незначительный по отношению к рискам, существующим в повседневной деятельности и жизнедеятельности людей. И – интенсивный риск – риск, связанный с подверженностью большого количества людей и территорий с активной хозяйственной деятельностью к интенсивным угрозам, что может привести к серьезным социально-экономическим последствиям

Детальный анализ литературных источников, результаты ранее проведенных исследований позволили определить алгоритм выявления региональных рисков устойчивого развития и разработать методику адаптивного сопоставления оценочных критериев выявленных угроз. Практическая реализация данного методического подхода способствовала построению ранжированного ряда рискогенности исследуемых территорий и формированию реестра рисков областей и г. Минска, назначение которого состоит в определении и систематизации выявленных факторов риска по уровню их значимости. В свою очередь это позволяет разработать практические рекомендации по выявлению и предотвращению рисков устойчивого развития регионов Беларуси.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Mierzwa Z. *Implementation of Multivariate Statistical Analysis for Warning Forecasting. Review of Business and Economics Studies*. 2017. № 5(4). P. 22-36.
2. Винокур, И. Р. Методика анализа и управления рисками. *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки*. 2019. № 2. С. 18-24.
3. Ахунув, Р. Проблемы межрегиональной конкуренции за федеральные ресурсы. *Проблемы теории и практики управления*. 2015. № 1. С. 82-87.
4. Хитрова, Е. М. Методы оценки регионального риска и управления им. *Известия Байкальского государственного университета*. 2018. № 2. С. 24-30.
5. Управление рисками в системах нормативного регулирования. ЕЭК ООН URL: https://unece.org/DAM/trade/Publications/WP6_ECE_TRADE_390R.pdf.
6. Буянова, М. Э. Оценка риска социально-экономического развития регионов Юга России (факторный подход). *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3. Экология. Экономика*. 2012. № 1. С. 84-93.
7. Коварда, В. В. О необходимости выделения показателей-стимуляторов и показателей-дестимуляторов при определении уровня социально-экономического развития. *Вестник Евразийской науки*. 2019. №3. С. 8-24.
8. Статистический ежегодник Республике Беларусь, 2020. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. URL: https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_compilation/index_18023/.

References

1. Mierzwa Z. (2017). *Implementation of Multivariate Statistical Analysis for Warning Forecasting. Review of Business and Economics Studies*, 5(4). 22-36.
2. Vinokur, I. R. (2019). *Metodika analiza i upravleniya riskami [Methods of analysis and risk management]. Vestnik Permskogo nacional'nogo issledovatel'skogo politekhnicheskogo universiteta. Social'no-ekonomicheskie nauki*, 2. 18-24.
3. Ahunov, R. (2015). *Problemy mezhregional'noj konkurencii za federal'nye resursy [Problems of interregional competition for federal resources]. Problemy teorii i praktiki upravleniya*, 1. 82-87.
4. Hitrova, E. M. (2018). *Metody ocenki regional'nogo riska i upravleniya im [Methods for assessing regional risk and management]. Izvestiya Bajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta*, 2. 24-30.
5. *Upravlenie riskami v sistemah normativnogo regulirovaniya [Risk management in regulatory systems]. EEK OON*. URL: https://unece.org/DAM/trade/Publications/WP6_ECE_TRADE_390R.pdf.
6. Buyanova, M. E. (2012). *Ocenka riska social'no-ekonomicheskogo razvitiya regionov Yuga Rossii (faktornyj podhod) [Assessment of the risk of socio-economic development of the regions of the South of Russia (factor approach)]. Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 3. Ekologiya. Ekonomika*, 1. 84-93.
7. Kovarda, V. V. (2019). *O neobhodimosti vydeleniya pokazatelej-stimulyatorov i pokazatelej-destimulyatorov pri opredelenii urovnya social'no-ekonomicheskogo razvitiya [On the need to highlight the indicators-stimulants and indicators-de-stimulants in determining the level of socio-economic development]. Vestnik Evrazijskoj nauki*, 3. 8-24.
8. *Statisticheskij ezhegodnik Respublike Belarus' [Statistical Yearbook of the Republic of Belarus], 2020. Nacional'nyj statisticheskij komitet Respubliki Belarus'*. URL: https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_compilation/index_18023/.

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Тетеринец Татьяна Анатольевна, к.э.н., доцент,
доцент кафедры экономики и организации предприятий АПК,
УО «Белорусский государственный аграрный технический университет»,
докторант Института экономики НАН Беларуси,
220070, Республика Беларусь, г. Минск, пер. Клумова 11-29
e-mail: talad79@mail.ru

Чиж Дмитрий Анатольевич, к.э.н., доцент
доцент кафедры почвоведения и земельных информационных систем
Белорусский государственный университет
220062, Республика Беларусь, г. Минск, ул. Мясцовская 20-71.
e-mail: chyzh@yandex.ru

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Тетеринець Тетяна Анатоліївна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та організації підприємств АПК, УО «Білоруський державний аграрний технічний університет»

Докторант Інституту економіки НАН Білорусі

220070, Республіка Білорусь, м. Мінськ, пров. Клумова 11-29

e-mail: talad79@mail.ru

Чиж Дмитро Анатолійович, к.е.н., доцент, доцент кафедри ґрунтознавства і земельних інформаційних систем, Білоруський державний університет

220062, Республіка Білорусь, м. Мінськ, вул.Мястровська 20-71

e-mail: chyzh@yandex.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tsetsiarynets Tat'iana, PhD of Economics Sciences, Associate Professor of «Economics and Organization of agriculture» of Belarus State Agrarian Technical University,

Minsk, Republic of Belarus, 220070

e-mail: talad79@mail.ru

Chyzh Dmitrii, PhD of Economics Sciences, Associate Professor, Belarus State University

Minsk, Republic of Belarus, 220062

e-mail: chyzh@yandex.ru

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.22

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-162-168>

ПЕРСПЕКТИВНА ПЛАСПРОМОЖНІСТЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Виноградня В. М.,
Бурдонос Л. І.

Питання забезпечення фінансової стабільності підприємств мають надзвичайно важливе значення для соціально-економічного розвитку України.

Стабільне функціонування підприємства можливе лише за умови належного рівня платоспроможності підприємства. Саме тому питанням та проблемам, пов'язаним із забезпеченням платоспроможності, приділяється велика увага в наукових працях учених як зарубіжних, так і вітчизняних наукових шкіл. Водночас недостатня увага приділяється перспективній платоспроможності як важливій складовій системи забезпечення стабільного функціонування і розвитку підприємства у майбутньому.

Завданням дослідження є аналіз підходів науковців до трактування сутності перспективної платоспроможності та її ролі в забезпеченні стабільного функціонування підприємства, визначення характерних причин зниження її рівня в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України; розробка пропозиції щодо забезпечення платоспроможності підприємства на перспективу.

У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу і синтезу, метод порівняння, узагальнення, статистичні тощо.

У статті розглянуто сутність перспективної платоспроможності підприємства та її роль у забезпеченні стабільного функціонування підприємства. Систематизовано фактори, що її обумовлюють. Запропонована концептуальна модель забезпечення перспективної платоспроможності підприємства з метою стабільного функціонування і розвитку підприємства, яка передбачає: визначення системи відповідних показників перспективної платоспроможності для постійного їх моніторингу; з'ясування можливих причин, наслідками яких може стати втрата перспективної платоспроможності; послідовність здійснення необхідних заходів щодо її відновлення та забезпечення у майбутньому.

Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі управління підприємством для визначення реального стану його платоспроможності та розробки заходів щодо її забезпечення на середньо- і довгострокову перспективу.

Ключові слова: платоспроможність підприємства, поточна платоспроможність, перспективна платоспроможність, фінансова стабільність підприємств

ПЕРСПЕКТИВНАЯ ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Виноградная В. М.,
Бурдонос Л. И.

Вопросы обеспечения финансовой стабильности предприятий имеют чрезвычайно важное значение для социально-экономического развития Украины.

Стабільне функціонування підприємства можливо лише при умови належного рівня платіжеспособності підприємства. Іменно поэтому вопросам и проблемам, связанным с обеспечением платіжеспособності, уделяется большое внимание в научных трудах ученых как зарубежных, так и отечественных научных школ. В то же время недостаточное внимание уделяется перспективной платіжеспособності как важной составляющей системы обеспечения стабильного функционирования и развития предприятия в будущем.

Задачей исследования является анализ подходов ученых к трактовке сущности перспективной платіжеспособності и ее роли в обеспечении стабильного функционирования предприятия, определение характерных причин снижения ее уровня в современных условиях социально-экономического развития Украины; разработка предложений по обеспечению платіжеспособності предприятия на перспективу.

В процессе исследования использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, метод сравнения, обобщения, статистические и др.

В статье рассмотрена сущность перспективной платіжеспособності предприятия и ее роль в обеспечении стабильного функционирования предприятия. Систематизированы факторы, ее обуславливающие. Предложена концептуальная модель обеспечения перспективной платіжеспособності предприятия с целью стабильного функционирования и развития предприятия, которая предусматривает: определение системы соответствующих показателей перспективной платіжеспособності для постоянного их мониторинга; выяснение возможных причин, последствиями которых может стать потеря перспективной платіжеспособності; последовательность осуществления необходимых мер по ее восстановлению и обеспечения в будущем.

Результаты этого исследования могут быть применены в процессе управления предприятием для определения реального состояния его платіжеспособності и разработки мероприятий по ее обеспечению на средне- и долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: платіжеспособность предприятия, текущая платіжеспособность, перспективная платіжеспособность, финансовая стабильность предприятий.

PROSPECTIVE SOLVENCY IN ENSURING THE FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE

Vynogradnya Vita,
Burdonos Lyudmila

Issues of ensuring the financial stability of enterprises are extremely important for the socio-economic development of Ukraine.

Stable operation of the enterprise is possible only if the appropriate level of solvency of the enterprise. That is why the issues and problems related to ensuring solvency are given much attention in the scientific works of scientists from both foreign and domestic scientific schools. At the same time, insufficient attention is paid to long-term solvency as an important component of the system of ensuring the stable functioning and development of the enterprise in the future.

The task of the study is to analyze the approaches of scientists to the interpretation of the essence of prospective solvency and its role in ensuring the stable operation of the enterprise, determining the characteristic causes of its decline in modern socio-economic development of Ukraine; development of a proposal to ensure the solvency of the enterprise in the future.

In the process of research general and special methods were used: analysis and synthesis, method of comparison, generalization, statistical, etc.

The article considers the essence of perspective solvency of the enterprise and its role in ensuring stable functioning of the enterprise. The factors that determine it are systematized. The conceptual model of providing perspective solvency of the enterprise for the purpose of stable functioning and development of the enterprise which provides: definition of system of the corresponding indicators of perspective solvency for their constant monitoring is offered; finding out the possible reasons, which may result in loss of prospective solvency; the sequence of implementation of the necessary measures for its restoration and provision in the future.

The results of this study can be used in the process of enterprise management to determine the real state of its solvency and develop measures to ensure it in the medium and long term.

Keywords: enterprise solvency, current solvency, long-term solvency, financial stability of enterprises
JEL Classification: D21, G30, G31

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах підприємства України все частіше стикаються з проблемою втрати платоспроможності. Хоча на сьогоднішній день рівень менеджменту на вітчизняних підприємствах значно підвищився, Однак дуже часто виникають деякі проблеми, пов'язані зі зниженням або втратою платоспроможності. Практика управління українськими підприємствами показує, що вони накопичили великі борги через несвоєчасні платежі та невиконання фінансових зобов'язань перед контрагентами. Так, за даними Державного комітету статистики України станом на 31 грудня 2017 року поточні зобов'язання за видами економічної діяльності склали 5769539,7 млн грн, що на 3296697,3 млн грн. більше проти аналогічного періоду 2012 р. [1].

Постановка проблеми. В умовах динамічних змін глобального, макро- та мікросередовищ особливу увагу, на нашу думку, необхідно звернути на перспективну платоспроможність, оскільки саме вона переважно здатна забезпечити фінансову стабільність підприємства у середньо- та довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів платоспроможності підприємства було присвячено багато наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Зокрема, Крейдич І. М., Наконечна О. С. та Харченко О. С., використовуючи системний підхід до дослідження платоспроможності, зосереджуються на необхідності формування умов, які мають найбільш суттєвий вплив на процес забезпечення платоспроможності підприємств, підвищення ефективності їх фінансово-господарської діяльності, а також на рівень їх фінансової безпеки за сучасних умов розвитку економіки [2]. Також дослідженню ролі платоспроможності у фінансовій безпеці підприємств присвячено праці таких науковців, як В.С. Сирота [3], О.С. Харченко [4] та ін. У статті Н.Б. Теницької та Ю.С. Гришко [5] обґрунтовано комплекс заходів щодо підвищення платоспроможності суб'єктів господарювання. Системний підхід до вивчення платоспроможності як об'єкта управління в основному використовується науковцями для створення системи критеріїв її оцінки (Котляр М. Л. [6], Хоменко Т. Ю. та Погребняк А. Ю. [7]). Як елемент фінансової складової економічної та корпоративної безпеки підприємств платоспроможність розглядається у працях і Франчука В.І. [8], Шульги І.П. [9] та Живко З.Б. [10]. Переважно у зазначених працях перспективна платоспроможність не є основним об'єктом досліджень, а розглядається як одна із складових платоспроможності підприємства загалом. Отже, актуальними залишаються теоретико-прикладні аспекти дослідження перспективної платоспроможності як важливої складової системи забезпечення фінансової стабільності підприємства.

Постановка завдання. Основними цілями дослідження є аналіз існуючих підходів до трактування сутності перспективної платоспроможності та її ролі в забезпеченні стабільного функціонування підприємства; з'ясування характерних причин зниження її рівня в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України; розробка пропозиції щодо забезпечення платоспроможності підприємства на перспективу.

Методи проведення дослідження. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу і синтезу, метод порівняння, узагальнення, статистичні тощо.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасних викликів глобального та макроекономічного середовища, підприємствам стає все важче підтримувати стабільну роботу та розвиток, своєчасно та якісно виконувати економічні та фінансові зобов'язання в результаті втрати суб'єктами мінімального рівня платоспроможності, необхідного для його функціонування і розвитку. У зв'язку з цим першочерговими цілями підприємства стають оцінка поточної та перспективної платоспроможності, а також розробка заходів її підтримки на належному рівні задля забезпечення його фінансової стабільності.

Платоспроможність є складною економічною категорією як у понятійному, так і у методичному аспектах. Дослідження еволюції поглядів щодо сутності категорії «платоспроможність» свідчать про різні підходи щодо її трактування. Зокрема, один з них, який поділяє авторка статті, – системний, який полягає в тому, що під платоспроможністю вважають здатність підприємства виконувати свої зобов'язання в цілому, незважаючи на строки за рахунок активів, сформованих і оцінених на певну дату. Так, Сирота В.С. визначає платоспроможність як «можливість підприємства розраховуватися за своїми зобов'язаннями без ризику для поточної господарської діяльності та подальшого розвитку» [3, с. 96]. О.О. Непочтенко та Н.Ю. Мельничук трактують платоспроможність як «можливість підприємства наявними грошовими ресурсами своєчасно погасити свої строкові зобов'язання» [11, с. 365].

Другий підхід – короткостроково-орієнтований визначає платоспроможність як можливість підприємства погашати свої поточні зобов'язання. Зокрема, на думку Л.Т. Гіляровської суть платоспроможності полягає у здатності боржника своєчасно і в повному обсязі погашати свої поточні зобов'язання [12]. В даній трактовці вже платоспроможність є передумовою фінансової стійкості.

Високий рівень платоспроможності як поточної, так і перспективної є необхідною складовою характеристики будь-якого стабільно функціонуючого суб'єкта господарювання. Тому і керівники підприємства, і його потенційні партнери будуть зацікавлені в об'єктивній оцінці його платоспроможності. На основі цієї інформації власники підприємства визначають рівень ефективності його діяльності та напрями подальшого розвитку, існуючі партнери оцінюють можливості подальшої співпраці, інвестори розраховують ризики інвестування, а кредитори визначають можливості та умови кредитування даного суб'єкта господарювання. Так, Харченко О.С. вважає, що «сама платоспроможність є тією необхідною складовою, яка дозволяє зберігати рівноважний, конкурентоспроможний стан сьогодні та в перспективі, постійно реагуючи та адаптуючись до екзогенних та ендогенних чинників в актуальних ринкових умовах» [4, с. 27].

Відповідно до нормативно-правових документів України [13] (далі – Положення) «платоспроможність підприємства характеризує структуру джерел фінансування ресурсів підприємства, ступінь фінансової стійкості і незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування діяльності». Аналіз платоспроможності підприємства здійснюється шляхом розрахунку коефіцієнта платоспроможності (автономії) (нормативне значення – $>0,5$), коефіцієнта фінансування (нормативне значення – <1 , зменшення), коефіцієнта забезпеченості власними оборотними засобами (нормативне значення – $>0,1$) та коефіцієнта маневреності власного капіталу (нормативне значення – >0 , збільшення).

«На відміну від поточної (фактичної) платоспроможності, яка визначає наявність у підприємства грошових коштів та їх еквівалентів для виконання розрахунків за поточною кредиторською заборгованістю на певну дату або впродовж періоду оцінки, перспективна платоспроможність характеризує здатність підприємства здійснювати виконання платіжних зобов'язань у майбутньому періоді. Відповідно для подальшої розробки заходів по відновленню та забезпеченню того чи іншого різновиду платоспроможності, необхідно визначити причини, наслідком яких стала втрата суб'єктом господарювання платоспроможності» [14, с. 209].

Вітчизняні методики використовують різний перелік показників, які характеризують платоспроможність, пропонуючи різні нормативні значення. До того ж Положення не визначає порядок розрахунку показників платоспроможності за видами економічної діяльності, нормативні значення показників запозичені із зарубіжних методик і не адаптовані до вітчизняних умов ведення бізнесу. Це ускладнює аналіз і може призвести до помилкових висновків і прийнятих на їх основі необґрунтованих управлінських рішень.

Дуже близьким за своїм змістом до платоспроможності є поняття ліквідності, але друге є більш ємним, оскільки характеризується ліквідністю балансу і ліквідністю підприємства. Платоспроможність підприємства залежить від ступеню ліквідності балансу, водночас ліквідність характеризує стан розрахунків як у поточному періоді, так і в майбутньому. Підприємство може бути платоспроможним на певну дату, але мати несприятливі можливості у перспективі. Таким чином, ліквідність балансу є основою і ліквідності підприємства і платоспроможності. Інакше кажучи, ліквідність – це можливість підтримати платоспроможність, але в той же час, якщо підприємство постійно є платоспроможним, то йому легше підтримувати свою ліквідність.

Фактори, що впливають на платоспроможність підприємства, часто поділяються на дві основні групи - зовнішні (загальноекономічні) та внутрішні, які визначили найважливіші фактори - фінансові та нефінансові. Зовнішні фінансові фактори платоспроможності підприємств включають: макроекономічну ситуацію, монетарну, податкову, кредитну та амортизаційну політику, стабільність фондового ринку, дисципліну платежів та розрахунки з партнерами. До загальноекономічних нефінансових факторів платоспроможності підприємств належать політичні, соціокультурні та правові фактори, розвиток науки і техніки. До групи факторів внутрішніх фінансових факторів платоспроможності підприємства належать: склад та структура оборотних та необоротних активів, грошові кошти та їх еквіваленти, обсяги короткострокових зобов'язань, управління ліквідністю підприємства, дебіторська та кредиторська заборгованість, фінансове планування. До мікроекономічних (внутрішніх) нефінансових факторів платоспроможності підприємства належать: договірна дисципліна, рівень обладнання, технологія та організація виробництва, маркетинг підприємства та цінова політика, організація збуту.

Формування плану заходів щодо відновлення та забезпечення платоспроможності передбачає необхідність з'ясування причин, наслідком яких може стати втрата суб'єктом платоспроможності. Так, О.О. Непочатенко вбачає, що «головними причинами настання неплатоспроможності підприємства можуть бути: помилки у розрахунках планових обсягів виробництва і реалізації продукції, її собівартості; невиконання замовлень; неконтрольоване зростання собівартості продукції; втрата каналів реалізації та постійних замовників; неплатоспроможність покупців і замовників; брак власних джерел фінансування; інфляційні процеси; значне відволікання коштів у дебіторську заборгованість й у надлишкові виробничі запаси; низька якість фінансового планування на підприємстві; низька оборотність оборотних коштів» [11, с. 366].

До цих причин, на нашу думку, слід додати: високе податкове навантаження; посилення залежності від кредиторів; необґрунтовані рішення з високим ризиком управління, що спричиняють кризу на підприємстві.

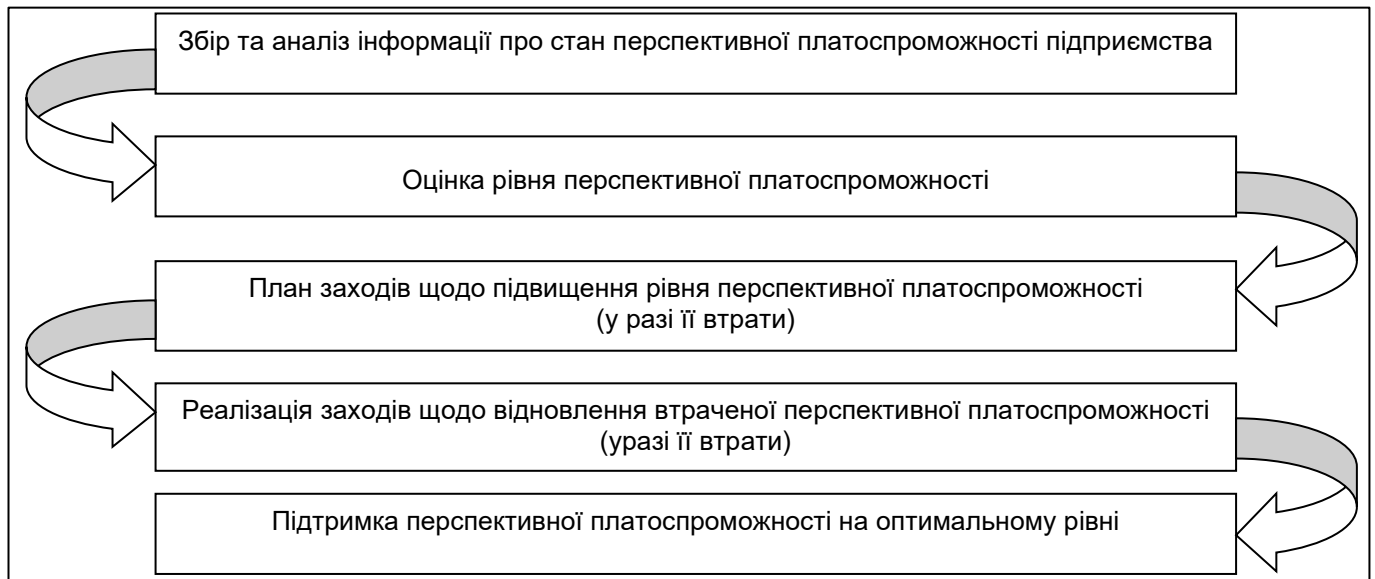
Як зазначалося, перспективна платоспроможність відображає здатність підприємства розраховуватися за своїми зобов'язаннями у довгостроковій перспективі. На відміну від усталеної вітчизняної методи її оцінки [13], вона може бути визначена на основі таких показників: коефіцієнт автономії, коефіцієнт ефективності використання власних коштів, коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу, коефіцієнт маневреності власного капіталу, коефіцієнт ефективності використання фінансових ресурсів (усього майна), EBITDA, чистий грошовий потік, ЧГП/Чистий дохід від реалізації продукції, коефіцієнт реінвестування (капіталізації).

Підприємства, які не змогли стабілізувати ситуацію з ранніми ознаками погіршення їх платоспроможності, у гіршому випадку припинили б свою діяльність і продовжили процес ліквідації. Щоб уникнути такого сценарію, спочатку необхідно відстежувати зміни у платоспроможності підприємства, чи відповідає воно характеристикам, що характеризують його як платоспроможного. Такими ознаками є, перш за все, наявність достатніх коштів на поточному рахунку підприємства та відсутність прострочених платіжних рахунків. У разі недотримання визначених ознак платоспроможності рекомендується вжити заходів щодо відновлення нормативних значень. З-поміж багатьох різних заходів, які сприяють підвищенню платоспроможності підприємства, Н.Б. Теницька пропонує звернути на такі:

- «зміна складу керівників підприємства та стилю управління;
- інвентаризація активів підприємства;
- оптимізація дебіторської заборгованості, зниження витрат підприємства;
- продаж незавершеного будівництва;
- обґрунтування необхідної чисельності персоналу;
- продаж зайвого устаткування, матеріалів і залишків товарів;
- реструктуризація боргів перетворенням короткострокової заборгованості в довгострокові позики або іпотеки;
- запровадження прогресивної технології, механізації та автоматизації виробництва; – удосконалення організації праці;
- проведення капітального ремонту, модернізації основних фондів, заміни застарілого устаткування такі» [5, с. 367].

Очевидно, що вказані заходи носять рекомендаційний характер й не враховують специфіку умов діяльності окремих підприємств. Але у будь-якому випадку алгоритм дій щодо забезпечення

платоспроможності підприємства повинен включати: 1) збір та аналіз інформації про стан платоспроможності підприємства; 2) оцінка рівня платоспроможності; 3) розробку плану заходів щодо підвищення рівня платоспроможності (у разі її втрати); 4) реалізацію заходів щодо відновлення втраченої платоспроможності (у разі її втрати); 5) підтримку платоспроможності на оптимальному рівні.

Рисунок 1. Алгоритм дій щодо забезпечення перспективної платоспроможності підприємства

Джерело: розроблено авторами.

Загалом запропонований алгоритм дій використовується для забезпечення як поточної, так і перспективної платоспроможності, але відрізняється за своїм конкретним змістом. Зокрема, йдеться про показники, за якими відбувається пошук інформації про стан платоспроможності та оцінка її рівня

На думку Пойди-Носик Н.Н. та Свадеби В.В. порядок реалізації системи забезпечення платоспроможності підприємства повинен, крім іншого, включати вибір методу оцінки, який залежить від аналізу, що проводиться – фінансовий чи управлінський [14., с. 211-212]. На наш погляд, оскільки рівень платоспроможності є результатом не лише його фінансової діяльності, то її оцінка повинна базуватися як на фінансовому, так і на управлінському аналізі, що дає можливість не лише оцінити рівень платоспроможності, але й виявити фактори, що його обумовлюють.

Належний рівень поточної та майбутньої платоспроможності не тільки забезпечує наявність достатніх коштів для виконання своїх зобов'язань та фінансування поточних операцій, а й сприяє плавному та динамічному розвитку підприємства. Запропонований алгоритм дій дає можливість своєчасно реагувати на ризики, пов'язані з втратою платоспроможності, та забезпечити стабільну роботу підприємства в майбутньому.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, в сучасних умовах з огляду на високу динаміку глобальних та національних трансформацій усіх сфер суспільного життя, надзвичайно актуальними є питання забезпечення стабільного розвитку підприємств у майбутньому. Важливою складовою фінансової стабільності підприємства у середньо- та довгостроковому періодах є перспективна платоспроможність. У статті запропонована концептуальна модель її забезпечення у майбутньому на належному рівні, яка передбачає: визначення системи відповідних показників для постійного моніторингу; з'ясування можливих причин, наслідками яких може стати втрата перспективної платоспроможності; послідовність здійснення необхідних заходів щодо її відновлення та забезпечення у майбутньому. Рекомендації мають узагальнюючий характер, оскільки кожне підприємство поряд із причинами макроекономічного порядку, можуть мати специфічні фактори зниження рівня платоспроможності, що обумовлює необхідність врахування відповідного досвіду інших підприємств і є перспективою подальших наукових досліджень за означеною тематикою.

Список використаних джерел

1. Поточні зобов'язання і забезпечення підприємств за видами економічної діяльності. URL: <https://http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Крейдич І. М., Наконечна О. С., Харченко О. С. Умови забезпечення платоспроможності підприємств в контексті їх фінансової безпеки. *Економічний вісник НТТУ «КПІ»*. 2015. № 12, С. 1-15.
3. Сирота В. С. Корпоративна соціальна відповідальність в системі економічної безпеки підприємств: дис... канд. екон. наук: 21.04.02 / ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2016. 217с.
4. Харченко О. С. Управління платоспроможністю в системі фінансової безпеки підприємств: дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / ПВНЗ «Європейський університет». Київ., 2015. 253 с.

5. Теницька Н. Б., Гришко Ю. С. Підвищення платоспроможності підприємства шляхом оптимізації дебіторської заборгованості. Глобальні та національні проблеми економіки: електр. наук. фахове вид. 2015. № 8. С. 366-369.

6. Котляр М. Л. Платоспроможність та ліквідність в системі оцінки фінансової стійкості підприємства. Економічний простір. 2008. № 11. С. 192-199.

7. Хоменко Т. Ю., Погребняк А. Ю. Система показників оцінки платоспроможності підприємств. Актуальні проблеми економіки та управління. URL: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-26.pdf>

8. Франчук В. І. Теоретична модель системи забезпечення економічної безпеки акціонерних підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.8. С. 155-162.

9. Шульга І. П. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки акціонерного товариства. Ефективна економіка. 2010. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=366>

10. Живко З. Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2014. Випуск 3(44). С. 37-42.

11. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 504 с.

12. Экономический анализ : учебник для вузов / Л. Т. Гиляровская и др. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2017. 615 с.

13. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: Наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26.01.2001 № 49/121 в редакції від 19.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01#Text>

14. Пойда-Носик Н. Н., Свадебка В. В. Платоспроможність підприємства та формування системи її забезпечення. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. Випуск 2 (48). 2016, С. 208-215.

References

1. Potochni zobov'iazannia i zabezpechennia pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diial'nosti [Current liabilities and provision of enterprises by type of economic activity]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukr].

2. Krejdych I. M., Nakonechna O. S., Kharchenko O. S. (2015). Umovy zabezpechennia platospromozhnosti pidpriemstv v konteksti ikh finansovoi bezpek [Conditions for ensuring the solvency of enterprises in the context of their financial security]. Ekonomichnyj visnyk NTU «KPI», 12. 1-15. [in Ukr].

3. Syrota V. S. (2016). Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist' v systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv: dys... kand. ekon. nauk: 21.04.02 [Corporate social responsibility in the system of economic security of enterprises]. VNZ «Universytet ekonomiky ta prava «KROK». Kyiv, 217 p. [in Ukr].

4. Kharchenko O. S. (2015). Upravlinnia platospromozhnosti v systemi finansovoi bezpeky pidpriemstv: dys... kand. ekon. nauk: 08.00.08 [Solvency management in the system of financial security of enterprises]. PVNZ «Yevropejs'kyj universytet». Kyiv, 253 p. [in Ukr].

5. Tenyts'ka N. B., Hryshko Yu. S. (2015). Pidvyschennia platospromozhnosti pidpriemstva shliakhom optymizatsii debitors'koi zaborhovanosti [Increasing the solvency of the enterprise by optimizing receivables]. Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky: elektr. nauk. fakhove vyd., 8. 366-369. [in Ukr].

6. Kotliar M. L. (2008). Platospromozhnist' ta likvidnist' v systemi otsinky finansovoi stijkosti pidpriemstva [Solvency and liquidity in the system of assessing the financial stability of the enterprise]. Ekonomichnyj prostir, 11. 192-199. [in Ukr].

7. Khomenko T. Yu., Pohrebniak A. Yu. (2013). Systema pokaznykiv otsinky platospromozhnosti pidpriemstv [The system of indicators for assessing the solvency of enterprises]. Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnia. URL: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-26.pdf> [in Ukr].

8. Franchuk V. I. (2010). Teoretychna model' systemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky aktsionernykh pidpriemstv [Theoretical model of the system of economic security of joint-stock companies]. Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, 20.8. 155-162. [in Ukr].

9. Shul'ha I. P. (2010). Suchasni pidkhody do formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky aktsionernoho tovarystva [Modern approaches to the formation of the system of economic security of a joint-stock company]. Efektyvna ekonomika, 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=366> [in Ukr].

10. Zhyvko Z. B. (2014). Mekhanizm upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The mechanism of management of the economic security system of the enterprise]. Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Serii «Ekononika», 3(44). 37-42. [in Ukr].

11. Nepochatenko O. O., Mel'nychuk N. Yu. (2013). Finansy pidpriemstv: pidruchnyk [Enterprise finance]. Kyiv : «Tsentr uchbovoi literatury». 504 p. [in Ukr].

12. Экономический анализ : учебник для вузов (2017). [Economic analysis: textbook for universities] / Л. Т. Гиляровская и др. Москва : ЮНИТИ-ДАНА. 615 p. [in Rus].

13. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok zdijsnennia analizu finansovoho stanu pidpriemstv, scho pidlihaiut' pryvatyzatsii [About the approved Regulations on the procedure for the analysis of the financial stand of enterprises, which will lead to privatization]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnoho majna Ukrainy vid 26.01.2001 № 49/121 v redaktsii vid 19.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01#Text> [in Ukr].

14. Pojda-Nosyk N. N., Svadeba V. V. (2016). Platospromozhnist' pidpriemstva ta formuvannia systemy ii zabezpechennia [Solvency of the enterprise and the formation of its support system]. Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu, 2 (48). 208-215. [in Ukr].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Виноградня Віта Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. М.Грушевського, буд. 57, кв.7, м. Переяслав, 08400, Україна
e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

Бурдонос Людмила Іванівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Богдана Хмельницького 99, кв. 1, м. Переяслав, 08400, Україна
e-mail: burdonos_lyuda@

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Виноградная Вита Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения

Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. М. Грушевского, дом 57, кв.7 г. Переяслав, 08400, Украина
e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

Бурдонос Людмила Ивановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения

Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Богдана Хмельницкого, дом 99, кв. 1, г. Переяслав, 08400, Украина
e-mail: burdonos_lyuda@ ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Vita Vynogradnya, PhD in Economics, Associate Professor of Finances, accounting and taxation
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
57 M. Grushevskyy St., apt.7, Pereyaslav, 08400, Ukraine
e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

Lyudmila Burdonos, PhD in Economics, Associate Professor, at Faculty of Finances, accounting and taxation
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Bohdan Khmelnytsky street, house 99, g. Pereyaslav, 08400, Ukraine
e-mail: burdonos_lyuda@mail.ru

УДК 330.322.54

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-168-173>**ШЛЯХИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ****Городніченко Ю. В.**

Предметом дослідження є напрями та шляхи залучення прямих іноземних інвестицій в Україну.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей прямих іноземних інвестицій та дослідження закордонного досвіду шляхів залучення прямих інвестицій в Україну.

Методи, що були використані в процесі дослідження: метод системно-структурного аналізу й синтезу, метод порівняльного аналізу, узагальнення, загальнонаукові, спеціальні методи наукового пізнання та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано значення іноземних інвестицій в діяльності та розвитку держави. Визначено основні заходи, які необхідно реалізувати для залучення іноземних інвестицій.

Міжнародне інвестиційне співробітництво, за умови високого рівня його ефективності, надає країні та її суб'єктам господарювання ряд поточних і перспективних переваг.

Окреслено позитивні та негативні фактори, які впливають на залучення іноземних інвестицій в економіку держави.

Одним із найбільш розповсюджених шляхів залучення прямих інвестицій в Україну є створення спільних підприємств, у діяльності яких проявляються процеси кооперації, об'єднання знань, зусиль, засобів та набутого досвіду.

Виокремлено мотиваційні важелі впливу на безпосередніх інвестиційних партнерів. Їх можна розділити на дві великі групи. У першому випадку фірми займаються в основному продажем товарів і послуг, вироблених в інших країнах, в іншому – інвестують кошти в створення виробничих потужностей у даній країні з метою продажу продукції на місцевому ринку або експорту її на ринки інших країн.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в діяльності Міністерства фінансів України, Верховної Ради України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, а також у закладах вищої освіти при викладанні економічних дисциплін.

Висновки. Важливу роль в розвитку економіки країни відіграють іноземні інвестиції. Залучення коштів іноземних інвесторів сприяє активізації інвестиційного процесу, впровадженню нових технологій, використанню передового зарубіжного досвіду, розвитку малого і середнього бізнесу, зростанню інвестиційного потенціалу територій.

Ключові слова: інвестиції, іноземні інвестиції, спільні підприємства, прямі інвестиції, венчурна фірма, портфельні інвестиції.

ПУТИ ПРИВЛЕЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОСТРАННИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ

Городниченко Ю. В.

Предметом дослідження являються напрямлення і пути привлечения прямих иностранных инвестиций в Украину.

Целью статьи является исследование сущности и особенностей прямих иностранных инвестиций и исследования зарубежного опыта путей привлечения прямих инвестиций в Украину.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: метод системно-структурного анализа и синтеза, метод сравнительного анализа, обобщения, общенаучные, специальные методы научного познания и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризованы значение иностранных инвестиций в деятельности и развития государства.

Определены основные мероприятия, которые необходимо реализовать для привлечения иностранных инвестиций.

Международное инвестиционное сотрудничество, при условии высокого уровня его эффективности, предоставляет стране и ее субъектам хозяйствования ряд текущих и перспективных преимуществ.

Определены позитивные и негативные факторы, влияющие на привлечение иностранных инвестиций в экономику государства.

Одним из самых распространенных путей привлечения прямих инвестиций в Украину является создание совместных предприятий, в деятельности которых проявляются процессы кооперации, объединения знаний, усилий, средств и приобретенного опыта.

Выделены мотивационные рычаги влияния на непосредственных инвестиционных партнеров. Их можно разделить на две большие группы. В первом случае фирмы занимаются в основном продажей товаров и услуг, произведенных в других странах, в другом – инвестируют средства в создание производственных мощностей в данной стране с целью продажи продукции на местном рынке или экспорта ее на рынки других стран.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности Министерства финансов Украины, Верховной Рады Украины, Национальной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку, а также в учреждениях высшего образования при преподавании экономических дисциплин.

Выводы. Важную роль в развитии экономики страны играют иностранные инвестиции. Привлечение средств иностранных инвесторов способствует активизации инвестиционного процесса, внедрению новых технологий, использованию передового зарубежного опыта, развития малого и среднего бизнеса, росту инвестиционного потенциала территорий.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, совместные предприятия, прямые инвестиции, венчурная фирма, портфельные инвестиции.

WAYS TO ATTRACT FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN UKRAINE

Horodnichenko Yuliia

Subject of research is the directions and ways of attracting foreign direct investment in Ukraine.

The purpose of the article is to study the essence and features of foreign direct investment and to study the foreign experience of ways to attract direct investment to Ukraine.

Methods used in the research process: method of system-structural analysis and synthesis, method of comparative analysis, generalization, general scientific, special methods of scientific knowledge and other research methods.

Study results. The importance of foreign investments in the activity and development of the state is described.

The main measures that need to be implemented to attract foreign investment are identified.

International investment cooperation, given the high level of its efficiency, provides the country and its businesses with a number of current and future benefits.

Positive and negative factors influencing the attraction of foreign investments into the state economy are outlined.

One of the most common ways to attract direct investment to Ukraine is to create joint ventures, which are manifested in the processes of cooperation, pooling of knowledge, efforts, resources and experience.

Motivational levers of influence on direct investment partners are singled out. They can be divided into two large groups. In the first case, firms are mainly engaged in the sale of goods and services produced in other countries, in the second - invest in the creation of production facilities in this country in order to sell products in the local market or export it to markets in other countries.

Application of results. *The results of the study can be used in the activities of the Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the National Commission on Securities and Stock Market, as well as in higher education institutions in the teaching of economic disciplines.*

Conclusions. *Foreign investment plays an important role in the development of the country's economy. Attracting funds from foreign investors contributes to the intensification of the investment process, the introduction of new technologies, the use of advanced foreign experience, the development of small and medium-sized businesses, the growth of investment potential of the territories.*

Key words: *investments, foreign investments, joint ventures, direct investments, venture firm, portfolio investments.*

JEL Classification: *E22; F21*

Постановка проблеми. Активізація інвестиційної діяльності є пріоритетною умовою стабільного розвитку держави, яка здатна залучити фінансові та матеріальні ресурси як вітчизняних, так й зарубіжних інвесторів, а також раціонально їх використовувати в найбільш пріоритетних галузях економіки. Обсяг залучених інвестицій в економіку домогосподарств та і країни загалом – один із критеріїв ефективності його функціонування, який потребує дослідження та удосконалення механізму його реалізації, розробку шляхів залучення додаткових прямих інвестицій.

Аналіз останніх публікацій та невирішена частина проблеми. Проблематикою залучення іноземних інвестицій займалися велика кількість вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Т. В. Майорова, В. Е. Лекрасов, В. А. Худавердієва, І. О. Бланк, О. М. Тищенко, О. В. Батура та інші, які досліджували проблеми та способи залучення іноземних інвестицій в економіку держави.

Виклад основного матеріалу. В умовах, спричинених світовою фінансовою кризою, яка суттєво загострила проблеми вітчизняної економіки, активізація інвестиційної діяльності набуває особливої актуальності, адже саме вона є рушійною силою розвитку будь-якої економічної системи – від окремого суб'єкту господарювання до економіки країни й світу в цілому.

Іноземні інвестиції – це цінності, що іноземні інвестори вкладають в об'єкти інвестиційної діяльності з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту [1].

У світовій практиці застосовується декілька шляхів залучення іноземних інвестицій. Будь який із шляхів міжнародного інвестиційного співробітництва, за умови високого рівня його ефективності, надає країні та її суб'єктам господарювання ряд поточних і перспективних переваг.

Для залучення зарубіжних інвесторів у кожній країні обов'язковими є наступні заходи:

- 1) ряд податкових пільг на прибуток; звільнення від податків і мит матеріалів, комплектуючих виробів, устаткування, що ввозяться для розвитку виробництва; облік при оподаткуванні курсових змін;
- 2) введення п'ятирічної відстрочки для застосування положень нових законів, що погіршують умови діяльності іноземних інвесторів;
- 3) звільнення від сплати митних зборів, податку на додану вартість при ввезенні товарів, які є внеском іноземного інвестора в статутний капітал протягом строку його формування, звільнення від вивізного мита товарів власного виробництва;
- 4) заміна податків, зборів та обов'язкових платежів розподілом виробничої продукції між інвестором і суб'єктами;
- 5) визначення засад господарської діяльності вільних економічних зон та надання пільг у зонах експортного виробництва [2].

У нашій країні існує ряд проблем, які перешкоджають ефективному залученню іноземних інвестицій: відсутність відповідного інвестиційного клімату; недосконалість ринкового механізму; нестабільність політичної ситуації; низький рівень ділової та професійних кваліфікації підприємців; відсутність зацікавлених партнерів; нестача привабливих інвестиційних проектів; недосконалість податкової системи; відсутність дієвої системи страхування інвестицій; надвисокий рівень інфляції [3].

Слід зазначити, що український фондовий ринок з березня минулого року показує зростання, що сприяє оптимізму інвесторів. З іншого боку, багато хто з них відклали реалізацію своїх проектів до повної стабілізації економічної ситуації.

Економіко-історичний екскурс показує, що за останні майже два десятиліття обсяг загальносвітових прямих іноземних інвестицій збільшився у вісім разів. Якщо на початку 1990-х рр. він становив 1,9 трлн. дол., то до 2007 р. – виріс до 15,7 трлн. дол. Однак міжнародний інвестиційний капітал за останні два десятиліття років був не дуже прихильний [4].

Фактори, що впливають на іноземні інвестиції, можна підрозділити на дві групи, виділивши позитивні і негативні чи переваги і недоліки інвестицій для закордонних інвесторів (табл. 1).

«Недоліки» перевищують «переваги», це пояснюється нестабільністю інвестиційного процесу в країні, залежного від багатьох суб'єктивних факторів.

Кваліфікована робоча сила, соціально незахищена, не затребувана державою, використовується зарубіжними підприємцями, так як потребує роботи. Оплата праці значно нижча, ніж в інших економічно стабільних країнах. Нерозвинена інфраструктура як виробнича, так і соціальна з одного боку є перешкодою для західних бізнесменів, з іншого боку – це гарний об'єкт вкладення капіталу.

Одним із найбільш розповсюджених шляхів залучення прямих інвестицій в Україну є створення спільних підприємств, у діяльності яких проявляються процеси кооперації, об'єднання знань, зусиль, засобів та

набутого досвіду. Під утворенням спільного підприємства розуміється створення нової компанії за рахунок внесків активів бізнесу двох чи більшого числа окремих фірм. Нова організація веде свій бізнес окремо від корпорації-власника, але в його інтересах. Однією із цілей діяльності спільних підприємств є імпортозаміщення. Воно використовує вітчизняну сировину і переважно західне обладнання та комплектуючі, у яких персонал виготовляє готову продукцію для реалізації більшої її частини на внутрішньому ринку.

Таблиця 1. Позитивні та негативні фактори, що впливають на залучення іноземні інвестиції

Переваги для прямих іноземних інвестицій	Перешкоди для іноземних інвесторів
1. Географічне положення в Європі 2. Велике населення 3. Сприятливі природні умови 4. Великий за розмірами ринок 5. Нерозвинена виробнича і соціальна інфраструктура 6. Високий рівень освіти населення 7. Рівень кваліфікації робочої сили, в тому числі інженерно-технічних працівників 8. Низький рівень заробітної плати 9. Соціальна незахищеність працівників 10. Низький рівень конкуренції в країні	1. Негативний міжнародний рейтинг України 2. Відсутність політичної відповідальності держави 3. Немає стабільності в законодавстві 4. Бюрократичний апарат з низьким рівнем доходів 5. Відсутність ініціативи прийняття рішення 6. Тривалий термін розгляду документів для реєстрації спільних підприємств 7. Низькі темпи приватизації 8. Відсутність державних гарантій для іноземних інвестицій, які могли б захистити в суді 9. Складна і дорога процедура отримання в'їзних віз і прикордонний контроль 10. Труднощі при одержанні дозволу на трудову діяльність 11. Податкова система, робота податкової інспекції (великі податки і збори; суб'єктивна інтерпретація діючих законів) 12. Порушення домовленостей про зустрічі з представниками державних структур або підприємств України 13. Нерозвинений внутрішній фінансовий ринок 14. Недостатньо розвинені і дорогі послуги інфраструктури

Також у світовій практиці виділяють організацію венчурних підприємств як один із механізмів залучення іноземних інвестицій.

Венчурна фірма – це фінансова організація, що спеціалізується на інвестиціях у власний капітал компаній і в інші види довгострокового фінансування підприємств, звичайно таких, котрі не мають тривалої історії розвитку, але з перспективою значного росту. Венчурна компанія може з однієї сторони надавати фінансування, з іншого боку – здійснювати різний ступінь участі в керуванні і виробництві.

Важливим шляхом залучення іноземних інвестицій є лізинг. Під лізингом розуміється довгострокова оренда машин, обладнання і устаткування при збереженні права власності на них за орендодавцем. Лізинг не вимагає від підприємства великих витрат власних або залучених засобів. Спеціалізована лізингова компанія не надає підприємству кредит, а сама фінансує і здобуває для нього устаткування. Це устаткування передається підприємству в тимчасове користування. Виділяють такі види лізингу як:

1. фінансовий лізинг – передбачає виплату протягом періоду своєї дії сум, що покривають повну вартість амортизації устаткування або більшу її частину, а також прибуток орендодавця. Після закінчення терміну дії орендар може повернути об'єкт оренди, подовжити або укласти нову угоду, а також купити об'єкт за залишковою вартістю;

2. операційний лізинг – передбачає угоду, що укладаються на короткий та середній терміни (як правило, менше амортизаційного періоду), згідно з якими орендару надається право у будь-який час скасувати договір.;

3. імпорتنний лізинг – передбачає угоду, за якою зарубіжний лізингодавець купує об'єкт лізингу в іноземні фірми і передає його в оренду вітчизняному лізингодавцю. Імпорتنний лізинг можуть здійснювати і вітчизняні лізингодавці, закупаючи майно у зарубіжних компаній.

Так лізинг, на сучасному етапі розвитку економіки України варто розглядати як самостійний вид підприємницької діяльності спрямованої на інвестування тимчасово вільних чи залучених фінансових ресурсів.

Особливою формою міжнародного економічного співробітництва є концесія, яка також може розглядатися як один із шляхів залучення іноземних інвестицій. Концесія являє собою договір на здачу в експлуатацію на визначених умовах землі, природних ресурсів, підприємств і інших господарських об'єктів, що належать державі. Концесійні договори укладаються на тривалі терміни, що є особливо сприятливим з точки зору розвитку виробничого сектора економіки країни.

Залучення банками коштів приватних іноземних інвесторів здійснюється, в основному, за допомогою розміщення своїх цінних паперів на західному фондовому ринку, через індивідуальні кредитні угоди, при обслуговуванні інвестиційних проектів за участю іноземного капіталу і при виконанні замовлень на покупку російських цінних паперів.

Можна відзначити, що залучення коштів зазвичай стає можливо за умови, що банк виконує роль партнера, який займається пошуком вигідного вкладення іноземних грошей на фондовому ринку або в підприємства і бере на себе частину ризиків. При цьому іноземний інвестор часто прагне отримати можливість впливати на діяльність банку або навіть здійснювати повний контроль над ним.

Також особливо висока частка іноземного капіталу у фінансових установах, що спеціалізуються на роботі на фондовому ринку. У числі співробітників і менеджерів таких інститутів є іноземні громадяни.

Активність іноземного капіталу в цій сфері пояснюється дохідністю операцій на російському фондовому ринку і потребою іноземних фірм в покупці цінних паперів привабливих підприємств. Ці функції виконують як брокерські фірми, так і багато банків. Особливо популярною стала робота на російському фондовому ринку під час падіння долара.

Значні зміни і в напрямках прямих інвестицій: до другої світової війни основна частина капіталовкладень припадала на відсталі країни, тоді як останнім часом вкладників притягують країни з уже розвинутою економічною системою. Пояснюється дану поведінку зрушеннями в галузевій структурі інвестування, яке тепер переважно зосереджується в обробній промисловості, а всередині неї в наукомістких і високотехнологічних галузях. Імпортером капіталу стає і США, причому останні роки тут приплив прямих інвестицій навіть перевищує їх відтік.

Портфельні інвестиції – основне джерело коштів для фінансування акцій, що випускаються підприємствами, великими корпораціями та приватними банками. У післявоєнний період обсяг таких інвестицій зростає, що свідчить про збільшення кількості приватних інвесторів. Посередниками ж при закордонних портфельних інвестиціях в основному виступають інвестиційні банки (посередницькі організації на ринку цінних паперів, що займаються фінансуванням довгострокових вкладень).

На рух даного виду інвестицій впливає різниця в нормі процентних ставок, виплачуваних по різних цінних паперів. Так, висока норма процентних ставок у США привернула безліч іноземних інвесторів, особливо японських.

В останні роки на міжнародному ринку використовуються нетрадиційні форми довгострокового фінансування, наприклад проектне фінансування, що полягає в наданні великих кредитів під конкретні промислові проекти підприємств. Таким чином, зазначена форма довгострокового кредитування зближується з прямими інвестиціями.

Одна з найпоширеніших форм інвестування в російську економіку – створення виробничих спільних підприємств (СП). Пряме інвестування в російські підприємства, як правило, найбільш ефективно в рамках програми по їх докорінній реконструкції. Виконання такої програми вимагає дуже великих витрат. Інвестування для реалізації приватних проектів або для вирішення окремих проблем може привести до того, що кошти підуть на «латання дірок». Тому при реалізації таких проектів є сенс інвестувати не в саме підприємство, а в спеціально створену близько нього структуру.

Можна виділити мотиви (табл. 2), за якими компанії приймають рішення про здійснення діяльності в тій або іншій країні, відрізняються великою різноманітністю. Однак умовно їх можна розділити на дві великі групи. У першому випадку фірми займаються в основному продажем товарів і послуг, вироблених в інших країнах, в іншому – інвестують кошти в створення виробничих потужностей у даній країні з метою продажу продукції на місцевому ринку або експорту її на ринки інших країн.

Таблиця 2. Мотивація безпосередніх партнерів [5]

Види мотивації	Умови мотивації
1. Виробничо-економічна	1.1. Зменшення капітальних витрат і ризиків при створенні нових потужностей
	1.2. Придбання джерел сировини або нової виробничої бази
	1.3. Розширення діючих виробничих потужностей
	1.4. Реалізація переваг нижчої вартості чинників виробництва
	1.4. Можливість запобігти циклічності або сезонності виробництва
	1.5. Пристосування до процесу скорочення
2. Маркетингова	2.1. Зростання ефективності існуючого маркетингу
	2.2. Придбання нових каналів торгівлі
	2.3. Проникнення на конкретний географічний ринок
	2.4. Вивчення потреб, набуття управлінського досвіду на нових ринках
	2.5. Пристосування до умов країни, яка приймає капітал
3. Інші мотиви	3.1. Пропагандистські
	3.2. Престижні
	3.3. Екологічні

Таким чином, цікаво з'ясувати мотиви вибору компаніями тієї або іншої стратегії, а також ступінь подібності або розходження проблем, з якими вони зіштовхуються у своїй діяльності.

Висновки. Найважливішими напрямками державної політики по створенню сприятливого інвестиційного клімату в середньостроковій перспективі повинні стати:

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

- забезпечення об'єктивності судової системи в справі захисту прав власності;
  - боротьба зі спробами використання державного апарату в цілях реалізації приватних інтересів у процесі економічної конкуренції;
  - забезпечення прозорості правил дії силових структур у процесах їх взаємодії із суб'єктами економіки;
  - неухильне виконання принципу не погіршення умов інвестування для всіх категорій інвесторів при розвитку законодавчої бази і ухваленні відомчих нормативних актів.
- Основні критерії відбору для надання фінансової підтримки:
- створення нових робочих місць в результаті використання кредиту;
  - збільшення розміру заробітної плати найманих працівників;
  - збільшення платежів до бюджетів усіх рівнів.

Список використаних джерел

1. Майорова Т.В. *Інвестиційна діяльність: підручник для студ. вищ. навч. закл.*. Київ : Центр учбової літератури. 2009. 472 с.
2. Леркасов В. Е. *Международные инвестиции*. Москва: «Дело». 2008. 422 с.
3. Худавердієва В. А. *Стратегія залучення іноземних інвестицій в економіку України*. Фінанси України. 2010. № 6. с. 62-71.
4. Колапс Б. *Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учеб. пособие. Финансы, ЮНИТИ*. 2006. 576 с.
5. Лук'яненко Д. Г., Мозговий О. М., Губський Б. В. *Міжнародна інвестиційна діяльність*. Підручник. Київ: КНЕУ. 2003р. 387 с.

References

1. Maiorova T. V. (2009). *Investytsiina diialnist: pidruchnyk [Investment activity: textbook]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 472 s.
2. Lerkasov V. E. (2008). *Mezhdunarodnye ynvestytsyy. [International investments]*. Moskva: «Delo». 422 s.
3. Khudaverdiieva V. A. (2010). *Stratehiia zaluchennia inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy. [Strategy for attracting foreign investment into the economy of Ukraine]*. *Finansy Ukrainy*. № 6. s. 62-71.
4. Kolaps B. (2006). *Upravlenye fynansovoi deiatelnosti predpriyatiya. [Management of financial activities of the enterprise]*. *Problemu, kontseptsyy y metodu: Ucheb. Posobyе. Fynansu, YuNYTY*. 576 s.
5. Lukianenko D. H., Mozghovyi O. M., Hubskiy B. V. (2003). *Mizhnarodna investytsiina diialnist. [International investment activity]*. *Pidruchnyk*. Kyiv: KNEU. 387 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Городніченко Юлія Вадимівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0473-8101
Researcher ID: AAG-6099-2019

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Городниченко Юлия Вадимовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения
Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

DATA ABOUT AUTHOR

Horodnichenko Yuliia, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**Горошкова Л. А.,
Хлобистов Є. В.**

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена тим, що питання управління процесом реформ та децентралізації влади задля забезпечення сталого розвитку країни невід'ємно пов'язане із процесом реформування освітньої галузі. Виконання стратегічних завдань реформування системи освіти, яке забезпечить підвищення її якості та конкурентоспроможності, можливе тільки за умови достатності фінансових ресурсів для її функціонування та розвитку. Отже проблема достатності фінансового забезпечення освіти залишається актуальною на сучасному етапі реформування адміністративно-територіального устрою країни.

Постановка проблеми. Однією з форм фінансової участі держави у забезпеченні якісної освіти є освітня субвенція. Освітня субвенція – це кошти, які виділяються з державного бюджету за спеціальною формулою на фінансування закладів освіти. Чинний механізм її нарахування неможна вважати оптимальним. Як наслідок - обсяг освітньої субвенції не забезпечує потребу в коштах на оплату праці педагогічних працівників у сфері загальної середньої освіти на належному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні займаються такі вчені, як Павлюк А.П., Олійник Д.І., Баталов О.А., Дацко О.І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю.Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оскільки існує проблема недосконалості визначення обсягів освітньої субвенції, наслідком якої є нестачі коштів для утримання загальної середньої освіти в ОТГ на належному рівні, існує необхідність вирішення проблеми розробки системних механізмів управління фінансуванням освіти, як передумови надання якісних освітніх послуг та сталого розвитку суспільства.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність визначення шляхів оптимізації системи розрахунку обсягів освітньої субвенції, що дозволило б забезпечити достатній рівень фінансування освіти в ОТГ, як основи сталого розвитку об'єднаних територіальних громад.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Проведене дослідження ефективності механізму розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами здійснюється на основі формули, що враховує багато показників.

За підсумками 2018 року встановлено таку закономірність: різниця між фактичною і розрахунковою наповнюваністю класів (ФНК – РНК) в одиницю перетворюється на кінець року в 1 тис. грн профіциту/дефіциту освітньої субвенції в розрахунку на одного учня.

Доведено недосконалість чинної формули розрахунку розмірів освітньої субвенції. Встановлено, що виникають суттєві диспропорції, коли в одних місцевих бюджетах обсягів освітньої субвенції достатньо для законодавчо встановленої оплати праці, тоді як в інших – зменшуються надбавки за престижність педагогічної праці, не оплачується завідування кабінетами та майстернями, заміна тимчасово відсутніх учителів, не забезпечується своєчасно заробітна плата, педагогічних працівників попереджають про зменшення надбавок в наступних місяцях.

Про недосконалість чинного механізму освітньої субвенції свідчать дані проведеного нами аналізу ситуації щодо фінансування освітньої сфери у Запорізькій області.

Висновки. Було проведено дослідження рівня фінансової достатності освітньої субвенції на прикладі Запорізької області та виявлена неефективність чинного механізму фінансування освіти в ОТГ.

Встановлено, що внаслідок внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів зроблено практичні кроки в напрямі бюджетної децентралізації, відбулися суттєві зміни у міжбюджетних відносинах та наповненні місцевих бюджетів за рахунок перерозподілу джерел податкових надходжень між різними рівнями системи. Але більш детальний аналіз можливих наслідків реалізації деяких механізмів вказує на те, що вони стримують розвиток ОТГ, створюють загрозу їх фінансовій спроможності та сприяють збереженню нерівності та диспропорцій у розвитку територій й унеможливають забезпечення сталого розвитку країни. Таким неефективним механізмом є, на нашу думку, чинний механізм надання освітньої субвенції.

Доведено, що однією з причин, що призводить до дефіциту освітньої субвенції, поряд з недостатньо оптимізованою мережею закладів і наявністю шкіл/класів з малою наповнюваністю, є недосконалість формули розподілу освітньої субвенції, яка не враховує частину передбачених нормативно-правовими актами МОН освітніх послуг у середній освіті. Отже потребує перегляду обсяги освітньої субвенції та вдосконалення формули розподілу.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, освітня субвенція, формула розподілу освітньої субвенції, освітні послуги, фінансування освіти

FINANCIAL MECHANISMS OF EDUCATION DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

**Horoshkova Lidiia,
Khlobystov Ievhen**

Relevance of the research topic. Research actuality is predefined by that question of process control of reforms and decentralization of power for the sake of providing of steady development of country the reformation of educational industry inalienably related to the process. Implementation of strategic tasks of reformation of the system of education, that will provide the increase of her quality and competitiveness, possibility of integration in European and world educational space, possible only on condition of sufficientness of financial resources for her functioning and development. Thus the problem of sufficientness of the financial providing of education remains actual on the modern stage of reformation of administrative-territorial device of country.

Formulation of the problem. One of forms of financial participation of the state there is educational субвенція in providing of quality education. Educational subvention is money that is distinguished from the state budget after the special formula on financing of establishments of education. The operating mechanism of her extra charge uncan be considered optimal. As a result - the volume of educational subvention does not provide a requirement in facilities on the remuneration of labour of pedagogical workers in the field of universal middle education on a due levels.

Analysis of recent research and publications. Modern aspects of solving the problems of decentralization and reforming the administrative-territorial system in the country are such scientists as Pavlyuk A.P., Oliynyk D.I., Batalov O.A., Datsko O.I., Murkovych L.L., Molodozhen Yu.B. etc. [1-4]. The results of our own research on the problem are given in [5-11].

Selection of unexplored parts of the general problem. As there is a problem of imperfection of determination of обсягів of educational субвенції the consequence of that are lacks of money for maintenance of universal middle education in united territorial communities (UTC) on a due levels, there is a decision problem of development of system mechanisms of management financing of education, as pre-conditions of grant of quality educational services and steady development of society.

Problem statement, research goals. By the above-mentioned circumstances the predefined expediency of determination of ways of optimization of the system of calculation of volumes of educational subvention, that would allow to provide the sufficient level of financing of education in united territorial communities (UTC), as bases of steady development of the UTC.

Method and methodology of research. In the process of conducting research, general scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstraction, modeling, etc.) methods of studying economic phenomena and processes were used.

Presentation of the main material (results of work). Undertaken a study of efficiency of distribution of educational subvention mechanism between local budgets comes true on the basis of formula that takes into account many indexes. On results 2018 such conformity to law is set: a difference between actual and calculation filled of classes in unit grows into the end of year in the 1 thousand hrn. of proficit/of deficit of educational subvention in a calculation on one student. Imperfection of formula of calculation of sizes of educational subvention is well-proven. It is set that substantial disproportions are, when in one local budgets of volumes of educational subvention sufficiently for the legislatively set remuneration of labour, while in other - raises diminish for of prestige of pedagogical labour, a management, replacement temporally of absent teachers, is not paid cabinets and workshops, a salary is not provided in good time, forced pedagogical are warned of reduction of raises in next months.

To imperfection of operating mechanism of educational subvention data of the analysis of situation conducted by us testify in relation to financing of educational sphere in the Zaporizhzhya area.

Conclusions. There was undertaken a study of level of financial sufficientness of educational subvention on the example of the Zaporizhzhya area and educed unefficiency of operating mechanism of financing of education in united territorial communities (UTC).

It is set that as a result of making alteration to the Budgetary and Tax codes practical steps are done in direction of budgetary decentralization, substantial changes took place in interbudgetary relations and filling of local budgets due to the redistribution of sources of tax receivableness between the different levels of the system. But more detailed analysis of possible consequences of realization of some mechanisms specifies on that they restrain development of united territorial communities (UTC), create the threat of them to financial possibility and assist maintenance of inequality and disproportions in development of territories and do impossible providing of steady development to the country. Such uneffective mechanism is, on our there are ideas, operating mechanism of grant of educational subvention.

It is well-proven that one of reasons, that results in the deficit of educational субвенції, next to the optimized not enough network of establishments and presence of schools/of classes with small filled, there is imperfection of formula of distribution of educational субвенції that does not take into account part of envisaged normatively-legal acts Ministry of Education and Science educational services in secondary education. Thus needs a revision volumes of educational subvention and perfection of formula of distribution.

Keywords: *united territorial communities (UTC), educational subvention, formula of distribution of educational subvention, educational services, financing of education.*

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

ФИНАНСОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

**Горошкова Л. А.,
Хлобыстов Е. В.**

Актуальность темы исследования. Актуальность исследования обусловлена тем, что вопросы управления процессом реформ и децентрализации власти для обеспечения устойчивого развития страны неразрывно связано с процессом реформирования образования. Выполнение стратегических задач реформирования системы образования, которое обеспечит повышение ее качества и конкурентоспособности, возможность интеграции в европейское и мировое образовательное пространство, возможно только при условии достаточности финансовых ресурсов для ее функционирования и развития. Поэтому проблема достаточности финансового обеспечения образования остается актуальной на современном этапе реформирования административно-территориального устройства страны.

Постановка проблемы. Одной из форм финансового участия государства в обеспечении качественного образования является образовательная субвенция. Образовательная субвенция – это средства, которые выделяются из государственного бюджета по специальной формуле на финансирование учебных заведений. Действующий механизм ее начисления нельзя считать оптимальным. Как следствие – объем образовательной субвенции не обеспечивает потребность в средствах на оплату труда педагогических работников в сфере общего среднего образования на должном уровне.

Анализ последних исследований и публикаций. Современными аспектами решения проблем децентрализации и реформирования административно-территориального устройства в стране занимаются такие ученые, как Павлюк А. П., Олейник Д. И., Баталов О. А., Дацко О. И., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. и др. [1-4]. Результаты собственных исследований проблемы приведены в [5-11].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Поскольку существует проблема несовершенства определения размеров образовательной субвенции, следствием которой является недостаток средств для содержания общего среднего образования в ОТГ на должном уровне, существует необходимость решения проблема разработки системных механизмов управления финансированием образования, как предпосылки предоставления качественных образовательных услуг и устойчивого развития общества.

Постановка задачи, цели исследования. Приведенными выше обстоятельствами обусловлена целесообразность определения путей оптимизации системы расчета объемов образовательной субвенции, которое позволило бы обеспечить достаточный уровень финансирования образования в ОТГ, как основы устойчивого развития объединенных территориальных общин.

Метод и методология проведения исследования. В процессе проведения исследования использованы общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группировки) и специальные (абстрагирование, моделирование и т.д.) методы изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). Проведенное исследование эффективности механизма распределения образовательной субвенции между местными бюджетами осуществляется на основе формулы, учитывающей многие показатели.

По итогам 2018 установлена такая закономерность: разница между фактической и расчетной наполняемостью классов (ФНК - РНК) в единицу превращается на конец года в 1 тыс. грн профицита / дефицита образовательной субвенции в расчете на одного ученика.

Доказано несовершенство формулы расчета размеров образовательной субвенции. Установлено, что возникают существенные диспропорции, когда у одних местных бюджетов объемов образовательной субвенции достаточно для законодательно установленной оплаты труда, тогда как в других – уменьшаются надбавки за престижность педагогического труда, не оплачивается заведование кабинетами и мастерскими, замена временно отсутствующих учителей, не обеспечивается своевременно заработная плата, педагогов предупреждают об уменьшении надбавок в следующих месяцах.

О несовершенстве действующего механизма образовательной субвенции свидетельствуют данные проведенного нами анализа ситуации относительно финансирования образовательной сферы в Запорожской области.

Выводы. Было проведено исследование уровня финансовой достаточности образовательной субвенции на примере Запорожской области и выявлена неэффективность действующего механизма финансирования образования в ОТГ.

Установлено, что в результате внесения изменений в Бюджетный и Налоговый кодексы сделано практические шаги в направлении бюджетной децентрализации, произошли существенные изменения в межбюджетных отношениях и наполнении местных бюджетов за счет перераспределения источников налоговых поступлений между различными уровнями системы. Но более детальный анализ возможных последствий реализации некоторых механизмов указывает на то, что они сдерживают

развитие ОТГ, создают угрозу их финансовой состоятельности и способствуют сохранению неравенства и диспропорций в развитии территорий и делают невозможным обеспечение устойчивого развития стране. Таким неэффективным механизмом является, по нашему мнению, действующий механизм предоставления образовательной субвенции.

Доказано, что одной из причин, приводящих к дефициту образовательной субвенции, наряду с недостаточно оптимизированной сетью заведений и наличием школ / классов с малой наполняемостью, является несовершенство формулы распределения образовательной субвенции, которая не учитывает часть предусмотренных нормативно-правовыми актами МОН образовательных услуг в среднем образовании. Таким образом необходимы пересмотр объемы образовательной субвенции и совершенствование формулы распределения.

Ключевые слова: объединенная территориальная община, образовательная субвенция, формула распределения образовательной субвенции, образовательные услуги, финансирование образования.

Актуальність теми дослідження. У вересні 2015 року на Саміті ООН зі сталого розвитку Нью-Йорку в рамках 70-ї ювілейної Сесії Генеральної Асамблеї ООН глави держав і урядів погодили Порядок денний світового розвитку на період після 2015 року з визначенням 17 глобальних цілей сталого розвитку. Питання управління процесом реформ та децентралізації влади задля забезпечення сталого розвитку країни невід’ємно пов’язане із процесом реформування освітньої галузі. Виконання стратегічних завдань реформування системи освіти, яке забезпечить підвищення її якості та конкурентоспроможності, можливість інтеграції у європейський і світовий освітній простір, можливе тільки за умови достатності фінансових ресурсів для її функціонування та розвитку. Отже проблема достатності фінансового забезпечення освіти залишається актуальною на сучасному етапі реформування адміністративно-територіального устрою країни.

Постановка проблеми. Однією з форм фінансової участі держави у забезпеченні якісної освіти є освітня субвенція. Освітня субвенція – це кошти, які виділяються з державного бюджету за спеціальною формулою на фінансування закладів освіти. Чинний механізм її нарахування неможна вважати оптимальним. Підтвердженням цього є результати опитування, проведеного Асоціацією міст України (АМУ), відповідно до якого близько 40% опитаних заявили про дефіцит освітньої субвенції у 2021 році. Підтвердженням цього є такі факти: в середньому дефіцит освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників, що надають повну загальну середню освіту, складає 7-9%; понад 14,5% ОТГ мають до 5% дефіциту освітньої субвенції, 20% – від 5% до 15% дефіциту; у більше ніж 3% громад дефіцит освітньої субвенції становить від 17 до 30%. Найбільш складною є ситуація у тих ОТГ, в яких до міських громад були приєднані сільські території, оскільки рівень наповнюваності класів міських і сільських закладів суттєво відрізняється. Як наслідок – обсяг освітньої субвенції не забезпечує потребу в коштах на оплату праці педагогічних працівників у сфері загальної середньої освіти на належному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оскільки існує проблема недосконалості визначення обсягів освітньої субвенції, наслідком якої є нестачі коштів для утримання загальної середньої освіти в ОТГ на належному рівні, існує необхідність вирішення проблема розробки системних механізмів управління фінансуванням освіти, як передумови надання якісних освітніх послуг та сталого розвитку суспільства.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність визначення шляхів оптимізації системи розрахунку обсягів освітньої субвенції, що дозволило б забезпечити достатній рівень фінансування освіти в ОТГ, як основи сталого розвитку об’єднаних територіальних громад.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до норм чинного Бюджетного кодексу України (ст. 97, 99, 100, 102, 103-2, 103-4 і 108) на сьогодні бюджети ОТГ мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом у формі: базової дотації; реверсної дотації; освітньої субвенції; медичної субвенції; субвенції на формування інфраструктури ОТГ; субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; інших субвенцій та дотацій, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів; коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) (фінансування інфраструктурних проєктів).

Відповідно до вимог Бюджетного кодексу освітня субвенція спрямовується виключно на оплату праці з нарахуваннями педагогічних працівників у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах в частині забезпечення видатків на здобуття повної загальної середньої освіти. Усі решта видатків на організацію функціонування закладів освіти йдуть з місцевих бюджетів. Останніми роками з метою оптимізації мережі закладів освіти країни в Україні було ухвалено відповідну стратегію. Стратегія передбачає створення опорних шкіл, які приймуть учнів із оптимізованих (закритих) та реорганізованих закладів. В першу чергу акцент було зроблено на сільські школи, оскільки за статистичними даними у пострадянський час кількість учнів в них зменшилась на чверть, а мережа досі лишається тією самою.

Було також наголошено, що головною метою оптимізації є покращення якості освіти шляхом створення продуктивного освітнього середовища: безперешкодного доступу до таких благ сучасних шкіл, як комп'ютерні класи, оптоволоконний швидкісний інтернет, лінгафонні кабінети, мультимедійні дошки та підлоги, розгалужена й багатопрофільна мережа гурткової роботи, медіатеки тощо.

На сьогодні розподіл освітньої субвенції між місцевими бюджетами здійснюється на основі оновленої формули, що враховує багато показників. Основними з них є кількість учнів та особливості території (відсоток сільського населення та густина учнів на 1 кв. км). На їхній основі для кожної громади визначено розрахункову наповнюваність класів (РНК), тобто прогноз, скільки мінімально має навчатися учнів у класах громади. Відносна відповідність фактичної (реальної) наповнюваності класів (ФНК) розрахунковій має забезпечувати достатнє фінансування оплати праці з нарахуваннями для педагогічних працівників у загальноосвітніх навчальних закладах.

Якщо ФНК перевищує РНК, то освітня система громади отримує можливість виплати надбавок та матеріального заохочення педагогічним працівникам. Крім того, з'являються вільні кошти, які громада за результатами фінансового року зможе використати для модернізації та оновлення закладів освіти, як це відбулося за результатами 2018 та 2019 фінансових років.

Недостатність освітньої субвенції для оплати праці виникає у випадку, коли фактична наповнюваність класів є значно нижчою за розрахункову. У таких випадках педагогічним працівникам нараховуються мінімальні, передбачені законодавством надбавки і відсутня можливість нарахування всіх матеріальних заохочень. Органи місцевого самоврядування мають з власних надходжень місцевих бюджетів додавати кошти на оплату праці педагогічних працівників.

Індекс фінансової спроможності шкільної освітньої мережі ОТГ будується на основі різниці між РНК і ФНК. При цьому показник ФНК розраховується за даними попереднього навчального року. Показник РНК не визначає жорстко достатність або недостатність фінансового забезпечення на виплату заробітної плати педагогічним працівникам, оскільки на це також можуть впливати інші чинники: педагогічний стаж працівників, їхні кваліфікаційні категорії, поділ класів на групи, розмір встановлених надбавок тощо.

За підсумками 2018 року за даними Мінрегіону було встановлено таку закономірність: різниця між фактичною і розрахунковою наповнюваністю класів (ФНК – РНК) в одиницю перетворюється на кінець року в 1 тис. грн профіциту/дефіциту освітньої субвенції в розрахунку на одного учня.

Відповідно до чинного законодавства держава виділяє кошти за розрахунковою наповненістю класів (РНК) залежно від кількості та густоти населення, площі території тощо, яка не є меншою, ніж 10 учнів. Отже у школах з фактичною наповненістю класів, меншою за розрахункову, виникає дефіцит фінансування оплати праці педагогічних працівників. І навпаки, більша наповненість класів призводить до економії коштів та можливості покращувати матеріально-технічну базу закладів.

Крім того, про недосконалість формули розрахунку розмірів освітньої субвенції свідчать дані про економію освітньої субвенції, яка станом на 1 січня 2018 року становила 4094,8 млн. гривень, на 1 січня 2019 року – 4069,0 млн. гривень, на 1 січня 2020 року – 5257,1 млн. гривень. Особливо значні обсяги невикористаних залишків освітньої субвенції знаходяться на рахунках обласних бюджетів. Їх залишки станом на 1 грудня 2019 року коливалися від 0,1% до 31,3% або в середньому становили майже місячний фонд заробітної плати, складаючи 10,8% від річних обсягів.

Отже виникають суттєві диспропорції, коли в одним місцевих бюджетах обсягів освітньої субвенції достатньо для законодавчо встановленої оплати праці, тоді як в інших – зменшуються надбавки за престижність педагогічної праці, не оплачується завідування кабінетами та майстернями, заміна тимчасово відсутніх учителів, не забезпечується своєчасно заробітна плата, педагогічних працівників змушують до вимушених канікул, їх попереджають про зменшення надбавок в наступних місяцях.

Якщо проаналізувати ефективність такої системи фінансування освіти, то слід звернути увагу на кількісні показники (у відсотках) щодо тих ОТГ, в яких вистачило коштів освітньої субвенції на фінансування закладів освіти. Так, станом на 2016/2017 навчальний рік лише 42,4% громад вистачило коштів, тоді як не вистачало коштів майже 27% громад. Наступного навчального року зміни відбулися в межах 1%. Але вже через 2 роки ОТГ з профіцитом освітньої субвенції від держави стало майже 53%, а з нестачею коштів – вже менше 20%. На перший погляд маємо позитивні зрушення, але до них не можна ставитись занадто оптимістично.

З урахуванням того, що акцент освітніх реформ у країні здійснюється на показник якості, офіційно вважається, що тільки в укомплектованих школах з повними класами діти зможуть здобувати якісну освіту. На підтвердження цього наводяться дані про те, що високі позиції в рейтингу займають діти з міських шкіл, які традиційно мають велику наповнюваність класів, та діти зі шкіл у сільській місцевості також із значною наповненістю класів.

Щодо можливості вирішення цього питання у сільській місцевості, то наголошує на тому, що саме створення опорних шкіл як базових освітніх центрів, повинні використовувати ОТГ для оптимізації освітньої мережі.

Але поряд з наявністю такої опорної школи, виникає питання щодо забезпечення комфортного підвезення учнів і вчителів до них. Відповідь буде позитивною тільки за умови наявності на території відповідної дорожньої інфраструктури. А її стан, як відомо, не всюде забезпечений на прийнятному рівні.

Щодо ефективності чинного механізму фінансування освітньої галузі в ОТГ, то її можливо було б оптимізувати шляхом внесення коректив у розрахункову формулу. Ще створило б умови для збереження наявних освітніх закладів і мінімізації загрози їх закриття у майбутньому. На нашу думку, створення та

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

обладнання відповідно до сучасних вимог опорних шкіл є позитивним кроком, але, на нашу думку, доцільним є врахування певної специфіки території і збереження так званих малокомплектних шкіл та їх фінансування.

Про недосконалість чинного механізму освітньої субвенції свідчать дані проведеного нами аналізу ситуації щодо фінансування освітньої сфери у Запорізькій області. У таблиці 1 наведені дані щодо фінансових результатів (профіцит чи дефіцит щодо фінансування освіти) у ОТГ області за підсумками 2019/2020 навчального року.

Таблиця 1. Показники рівня фінансового забезпечення освітньої галузі у ОТГ Запорізької області у 2019 – 2020 рр.

Бюджет	Фактична кількість класів у ЗЗСО	Фактична кількість учнів у ЗЗСО	Фактична середня наповнюваність у ЗЗСО (ФНК)	Розрахункова середня наповнюваність у ЗЗСО (РНК)	Різниця ФНК та РНК	Профіцит/дефіцит, млн. грн
1	2	3	4	5	6	7
Малотокмачанської сільської ОТГ	14 14	271 273	19,4 19,5	11,0 11,0	8,4 8,5	2,26 2,23
Ботіївська сільська ОТГ	11 11	201 203	18,3 18,45	11,0 11,0	7,3 7,45	1,46 1,51
Преображенська сільська ОТГ	24 24	396 420	16,5 17,5	10,0 10,0	6,5 7,5	2,57 3,15
Долинська сільська ОТГ	22 23	372 410	16,9 17,83	11,0 11,5	5,9 6,33	2,20 2,59
Біленьківська сільська ОТГ	48 48	827 864	17,2 18,0	11,5 11,5	5,7 6,5	4,74 5,62
Новоукраїнська сільська ОТГ	10 11	154 158	15,4 14,36	10,0 10,0	5,4 4,36	0,83 0,69
Благовіщенська сільська ОТГ	22 22	353 369	16,0 16,77	11,0 11,0	5,0 5,77	1,78 2,43
Воскресенська сільська ОТГ	34 34	541 560	15,9 16,47	11,0 11,0	4,9 5,47	2,66 3,06
Осипенківська сільська ОТГ	56 50	858 892	15,3 17,84	11,0 11,0	4,3 6,84	3,71 6,10
Новобогданівська сільська ОТГ	32 35	503 536	15,7 15,31	11,5 12,0	4,2 3,31	2,12 1,78
Водянська сільська ОТГ	66 76	1056 1158	16,0 15,24	12,0 12,0	4,0 3,24	4,22 3,75
Петро-Михайлівська сільська ОТГ	21 22	315 315	15,0 14,32	11,0 11,0	4,0 3,32	1,23 1,05
Плодородненська сільська ОТГ	21 21	308 292	14,7 13,90	11,0 11,0	3,7 2,9	1,13 0,85
Смирновська сільська ОТГ	22 19	296 301	13,5 15,84	10,0 10,0	3,5 5,84	1,02 1,76
Кирилівська селищна ОТГ	42 43	625 679	14,9 15,79	11,5 11,5	3,4 4,29	2,11 2,91
Михайлівська селищна ОТГ	80 87	1526 1623	19,1 18,66	16,0 16,0	3,1 2,66	4,69 4,31
Оріхівська міська ОТГ	110 110	1965 2039	17,9 18,54	15,0 19,0	2,9 -0,40	5,63 -0,95
Кам'янсько-Дніпровська міська ОТГ	107 109	2079 2159	19,4 19,81	17,0 17,0	2,4 2,81	5,05 6,06
Михайлівська сільська ОТГ	41 42	623 638	15,2 15,19	13,0 13,0	2,2 2,19	1,37 1,40
Таврійська сільська ОТГ	28 25	361 385	12,9 15,4	11,0 11,0	1,9 4,4	0,68 1,69
Гуляйпільська міська ОТГ	106 108	1866 1978	17,6 18,31	16,0 16,0	1,6 2,31	2,99 4,58
Великобілозерська сільська ОТГ	62 63	762 760	12,3 12,06	11,0 11,0	1,3 1,06	0,98 0,81
Роздольненська сільська ОТГ	32 33	382 443	11,9 13,42	11,0 11,00	0,9 2,42	0,36 1,07

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Широківська сільська ОТГ	65	768	11,8	11,0	0,8	0,63
	64	816	12,75	11,0	1,75	1,43
Веселівська селищна ОТГ	73	1287	17,6	17,0	0,6	0,81
	74	1408	19,03	17,0	2,03	2,85
Приморська міська ОТГ	75	1453	19,4	19,0	0,4	0,54
	78	1559	19,99	19,0	0,99	1,54
Павлівська сільська ОТГ	17	192	11,3	11,0	0,3	0,06
	19	180	9,47	11,0	-1,57	-0,27
Берестівська сільська ОТГ	33	324	9,8	10,0	-0,2	-0,06
	32	324	10,13	10,0	0,13	0,04
Чернігівська селищна ОТГ	139	1560	11,2	11,5	-0,3	-0,43
	147	1624	11,05	12,0	-0,95	-1,55
Воздвижівська сільська ОТГ	24	257	10,7	11,0	-0,3	-0,07
	27	275	10,19	11,0	-0,81	-0,22
Олександрівська сільська ОТГ	18	172	9,6	10,0	-0,4	-0,08
	18	172	9,56	10,0	-0,44	-0,08
Якимівська селищна ОТГ	172	2330	13,5	14,0	-0,5	-1,06
	175	2519	14,39	14,0	0,39	0,99
Остриківська сільська ОТГ	21	198	9,4	10,0	-0,6	-0,11
	24	183	7,63	10,0	-2,38	-0,43
Комишуваська селищна ОТГ	93	1243	13,4	14,0	-0,6	-0,79
	80	1248	15,6	14,0	1,6	2,0
Комиш-Зорянська селищна ОТГ	47	575	12,2	13,0	-0,8	-0,44
	44	583	13,25	13,0	0,25	0,45
Гірсівська сільська ОТГ	20	183	9,2	10,0	-0,9	-0,16
	19	175	9,21	10,0	-0,79	-0,14
Степанівська Перша сільська ОТГ	29	294	10,1	11,0	-0,9	-0,25
	28	261	9,32	11,0	-1,68	-0,44
Чкаловська сільська ОТГ	35	318	9,1	10,0	-0,9	-0,29
	34	291	8,56	10,0	-1,44	-0,42
Приазовська селищна ОТГ	57	1005	17,6	19,0	-1,4	-1,38
	63	1136	18,03	19,0	-0,97	-1,10
Мирненська селищна ОТГ	29	446	15,4	17,0	-1,6	-0,72
	38	517	13,61	17,0	-3,39	-1,76
Підгірненська сільська ОТГ	21	162	7,7	10,0	-2,3	-0,37
	20	149	7,45	10,0	-2,55	-0,38
Новоуспенівська сільська ОТГ	38	290	7,6	10,0	-2,4	-0,69
	38	280	7,37	10,0	-2,63	-0,74
Новоолексіївська сільська ОТГ	17	129	7,6	10,0	-2,4	-0,31
	15	144	9,6	10,0	-0,40	-0,06
Більмацька селищна ОТГ	-	-	-	-	-	-
	46	810	17,61	15,0	2,61	2,11
Бердянська міська ОТГ	-	-	-	-	-	-
	413	10825	26,51	25,0	1,21	13,11
Новоолександрівська сільська ОТГ	-	-	-	-	-	-
	40	486	12,15	12,0	0,15	0,67
Розівська селищна ОТГ	-	-	-	-	-	-
	63	810	12,86	13,0	-0,14	-0,12
Пологівська міська ОТГ	-	-	-	-	-	-
	148	2581	17,44	19,0	-1,56	-4,03
Разом	2034	29826	14,7			50,67
	2777	46811				70,81

Традиційною є думка, що у ОТГ міського типу є меншими освітні витрати на одного учня, вартість забезпечення учня є значно вищою у сільських та селищних ОТГ. Результати аналіз свідчать що, це не завжди відповідає дійсності. Так Орхівська, Чернігівська та Пологівська ОТГ Запорізької області є міськими, але вони мають дефіцит щодо фінансування освітньої сфери. Крім того, аналіз перебігу освітніх реформ у громадах свідчить, що зміни відбувались, але очікуваного результату – не забезпечили.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Проаналізуємо хід реформ у Оріхівській ОТГ. Оріхівська ОТГ була утворена 11 листопада 2016 року шляхом об'єднання Оріхівської міської ради та Копанівської, Мирненської, Нестерянської, Новоандріївської, Новоданилівської, Новопавлівської сільських рад Оріхівського району. Пріоритетним напрямком роботи відділу освіти, молоді та спорту Оріхівської ОТГ у 2018 році було забезпечення реалізації Програми розвитку освіти, молоді та спорту на 2018-2022 роки, що спрямована на впровадження Державних стандартів початкової та загальної середньої освіти, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у освітній процес, оптимізацію мережі закладів освіти відповідно до освітніх запитів населення та демографічних прогнозів, подальше впровадження системи профільного навчання, збільшення охоплення дітей дошкільною та позашкільною освітою, розвиток матеріально-технічної бази освітніх закладів. Згідно мережі на 2018-2019 навчальний рік чисельність закладів загальної середньої освіти – 8, серед яких один опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я», одна спеціалізована різнопрофільна школа, один навчально-виховний комплекс, 1 загальноосвітня школа I-III ступенів, 4 загальноосвітні школи I-II ступенів. Всього, станом на 01.01.2020 р. шкільною освітою охоплено 2025 учнів. При КЗ «Оріхівський НВК №2 імені В.А. Лазаряна» Оріхівської міської ради працюють вечірні класи для учнів 11-12 класів з кількістю учнів – 36 осіб. Наразі сформовано 110 класів, 109 класів комплектів, середня наповнюваність складає 18,4 учні. Залишається актуальним питання подальшої оптимізації мережі закладів загальної середньої освіти із малою чисельністю учнів. Відповідно до рішення 21 сесії Оріхівської міської ради № 38 від 25.10.2018 прийнято рішення про реорганізацію комунальних закладів загальної середньої освіти I-II ступенів Оріхівської міської ради та створення філій опорного закладу. Діяльність юридичних осіб припинено в результаті реорганізації шляхом приєднання комунальних закладів: «Новоданилівська загальноосвітня школа I-II ступенів», «Новопавлівська загальноосвітня школа I-II ступенів», «Оріхівська загальноосвітня школа I-II ступенів №3», «Оріхівська загальноосвітня школа I-II ступенів №5» до КЗ «Опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я» Оріхівської міської ради. Рішенням 25 сесії від 10.01.2019 №11 створено комунальний заклад «Опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я» Оріхівської міської ради з чотирма філіями. Такі кроки дозволили скоротити видатки на утримання закладів освіти, але фінансування освіти з добу держави (освітня субвенція) – залишається дефіцитним.

Інший приклад – сільська ОТГ, яка також має дефіцит щодо фінансування освіти. Гірсівська ОТГ була створена в Приазовському районі Запорізької області однією з перших на початку 2016 року та об'єднала Дунаєвську, Надеждинську та Гірсівську сільські ради з центром у селі Гірсівка. Об'єднавшись Гірсівська громада стала власницею трьох загальноосвітніх навчальних закладів, які раніше підпорядковувалися районному управлінню освіти. Школи були реформовані, але до цього в громаді прийшли не відразу, а тільки в 2018 році. В одній школі на той момент навчалось 110 дітей, у другій – 67, а в третій, Надеждинській, і зовсім – 25. В кожній школі працював штат педагогічних працівників та обслуговуючого персоналу. Освітня субвенція для ОТГ видається на кількість дітей, тобто витрати по школах були майже однаковими, а розмір субвенції значно відрізнявся. Згідно з новим освітнім законодавством, в школах з кількістю дітей 25 і менше може працювати тільки початкова ланка. Тому, в Гірсівській ОТГ було проведено конкурс на опорний навчальний заклад, яким стала Гірсівська загальноосвітня школа з найбільшою кількістю учнів. Дунаєвська і Надеждинська школи перейшли у статус філій, при цьому в Надеждинській було залишено тільки початкову ланку (10 дітей), а Дунаєвська стала навчальним закладом I-II ступеня (59 дітей). З часом, кількість дітей у Надеждинській філії скоротилася до 4 і, незабаром, цю філію і зовсім закрили та було організовано підвезення школярів до опорного закладу, наразі Гірсівська громада має власний шкільний автобус, який підвозить до опорної школи школярів та вчителів. Всі педагоги, які хотіли продовжувати свою трудову діяльність, були працевлаштовані при реформуванні.

Приазовська селищна об'єднана територіальна громада Приазовського району Запорізької області утворена шляхом добровільного об'єднання територіальних громад селища міського типу Приазовське, сіл Новоіванівка, Гамівка, Таврійське, Білорічанське, Вишневе Приазовської селищної ради Приазовського району Запорізької області, сіл Шевченка, Петрівка Шевченківської сільської ради Приазовського району Запорізької області, добровільного приєднання села Володимирівка Володимирівської сільської ради Приазовського району, Запорізької області. Під управлінням відділу освіти Приазовської ОТГ, знаходяться 4 заклади середньої освіти, один з яких є опорним. Під управлінням опорного навчального закладу – школі I-III ступенів «Азимут» (1042 учня), знаходяться 3 філії: Приазовська філія I-II ступенів (227 учнів); Володимирівська філія I-III ступенів (192 учня) та Шевченківський НВК (199 учнів). До реформування кожна із шкіл була окремою юридичною особою. Нажаль внаслідок реформ відбулась втрата робочих місць певною кількістю працівників оптимізованих шкіл. Щодо показників дефіцитності/профіцитності фінансування, то, як бачимо з табл. 1, воно залишається дефіцитним.

Отже, проведений аналіз свідчить про недосконалість чинного механізму визначення розмірів освітньої субвенції, оскільки не дозволяє враховувати особливості території.

В контексті наведених показників щодо обсягів освітньої субвенції, нами був проведений аналіз структури видатків деяких ОТГ. Для аналізу були обрані декілька ОТГ з дефіцитним та профіцитним фінансуванням. На рисунках 1–8 наведена структура видатків бюджетів в зазначених ОТГ.

Дефіцитним є, наприклад, фінансування освіти у Підгірненській, Павлівській, Остриківській, Чкаловській, Гірсівській, Новоуспенівській ОТГ (рис. 1-6). Якщо проаналізувати структуру видатків зазначених ОТГ, то бачимо, що обсяги фінансування освіти в них становлять від 40% до 60%. Отже це свідчить про те, що нестача фінансування в них покривається за рахунок власних доходів цих ОТГ. Позитивним є те, що

відповідно до проведених нами досліджень зазначені ОТГ є фінансово спроможними, отже в них наявні власні доходи, за рахунок яких вони і забезпечують можливість надання якісної освіти, забезпечуючи гідний рівень оплати викладачів з одночасним розвитком матеріально-технічної бази закладів освіти.

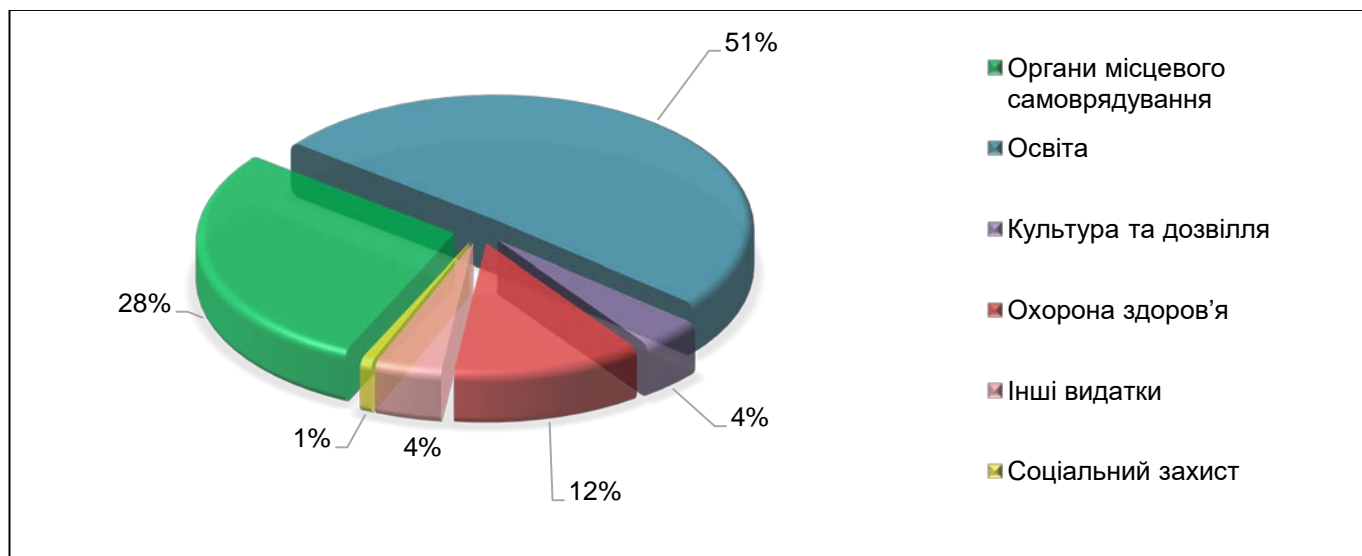

Рисунок 1. Структура видатків бюджету Підгірненської ОТГ

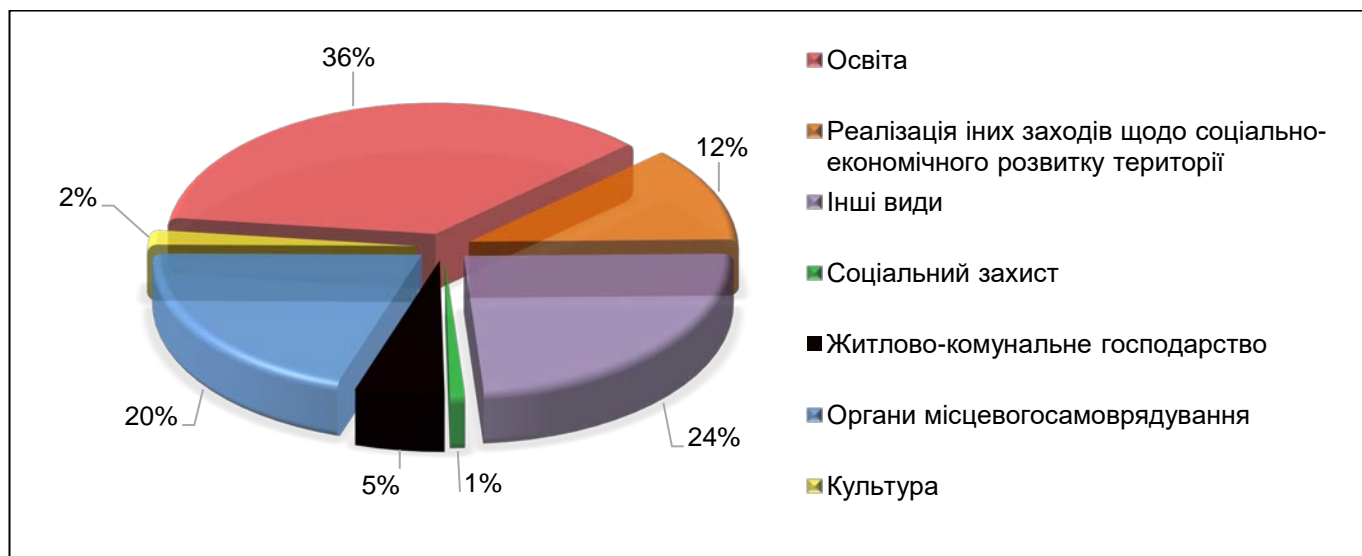

Рисунок 2. Структура видатків бюджету Павлівської ОТГ

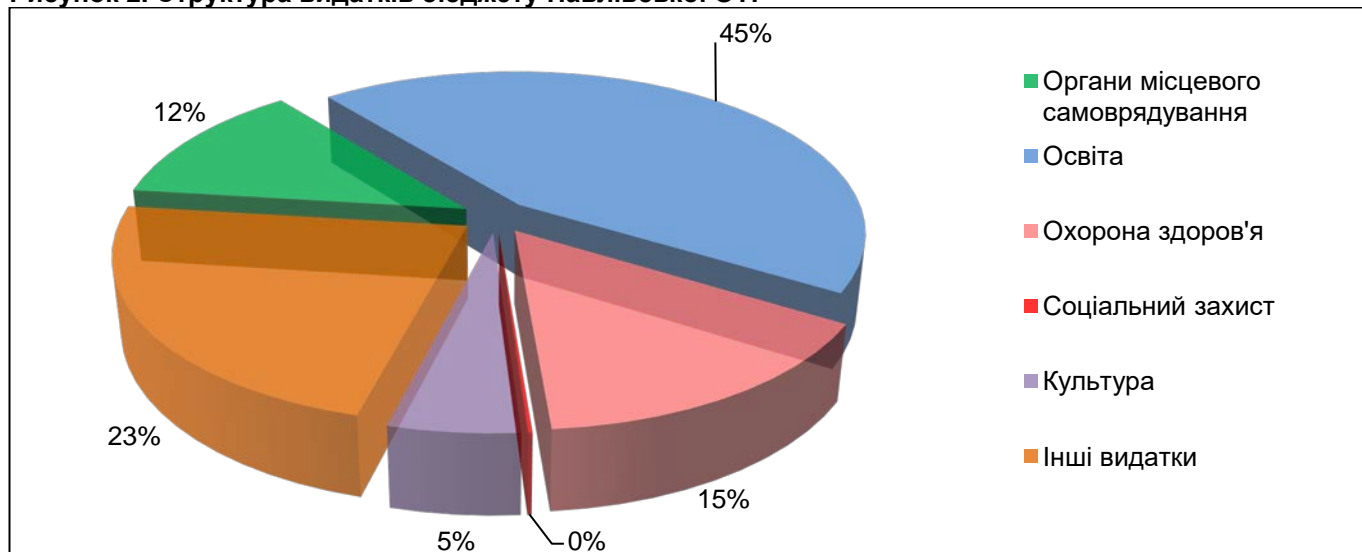

Рисунок 3. Структура видатків бюджету Остриківської ОТГ

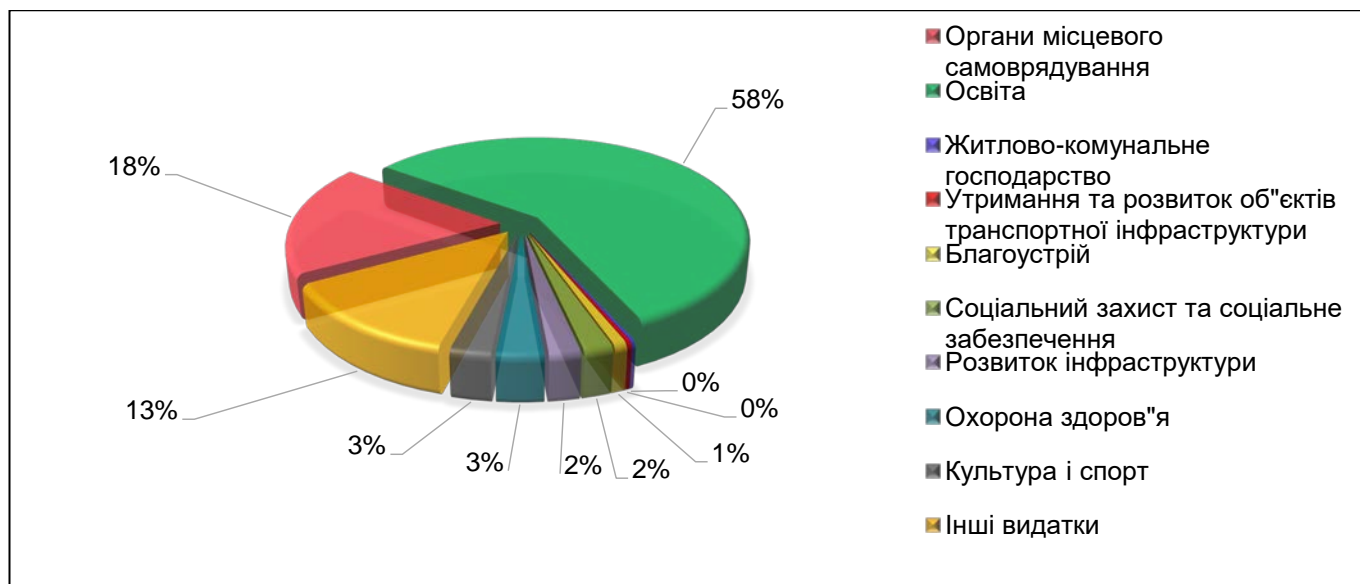

Рисунок 4. Структура видатків бюджету Чкаловської ОТГ

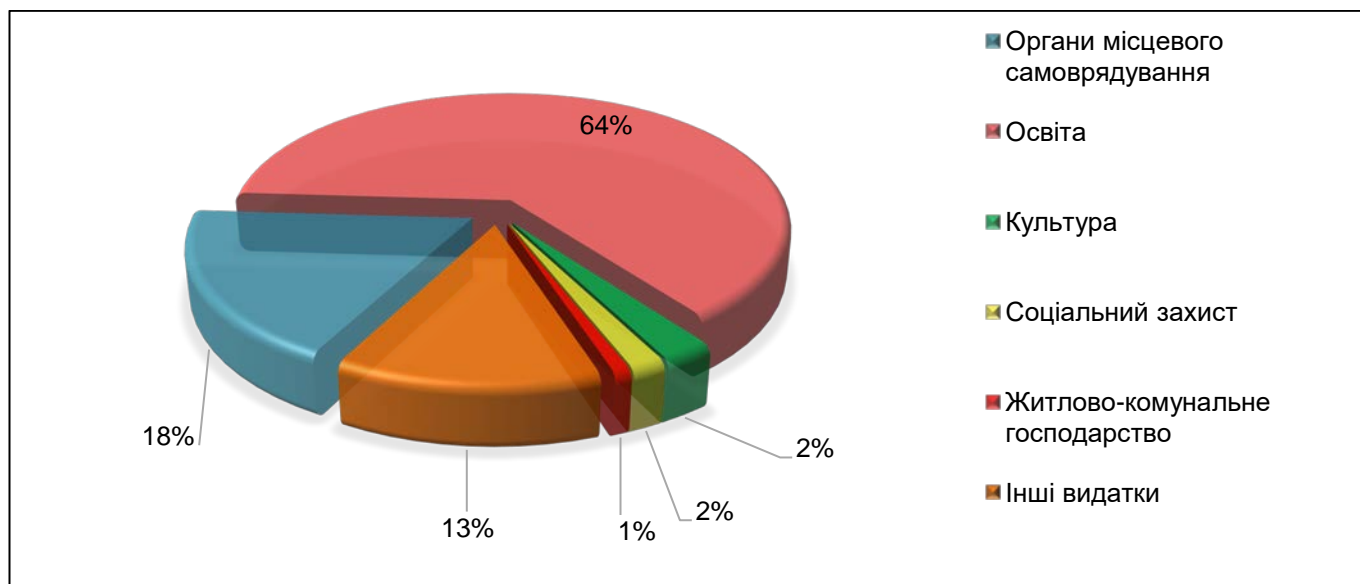

Рисунок 5. Структура видатків бюджету Новоуспенівської ОТГ

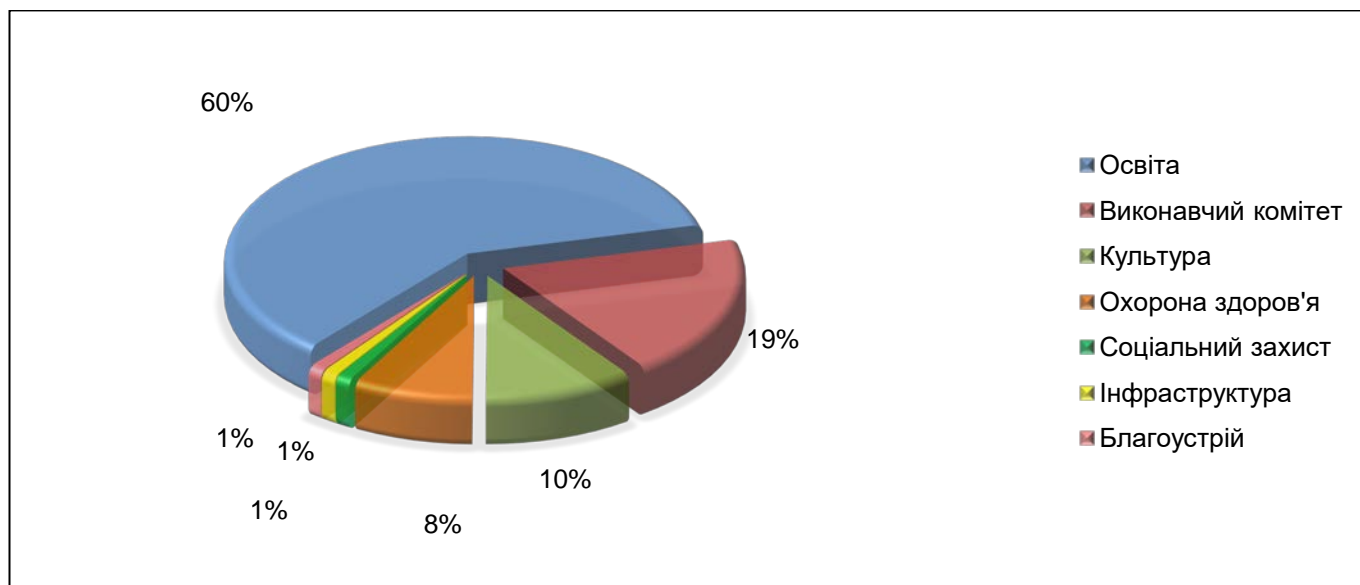

Рисунок 6. Структура видатків бюджету Гірсівської ОТГ

Якщо порівняти обсяги видатків у ОТГ з профіцитним фінансуванням (наприклад Берестівська та Комиш-Зорянська ОТГ), то освітні видатки у їх бюджеті становлять значно менше – 23% та 38% відповідно (рис. 7-8).

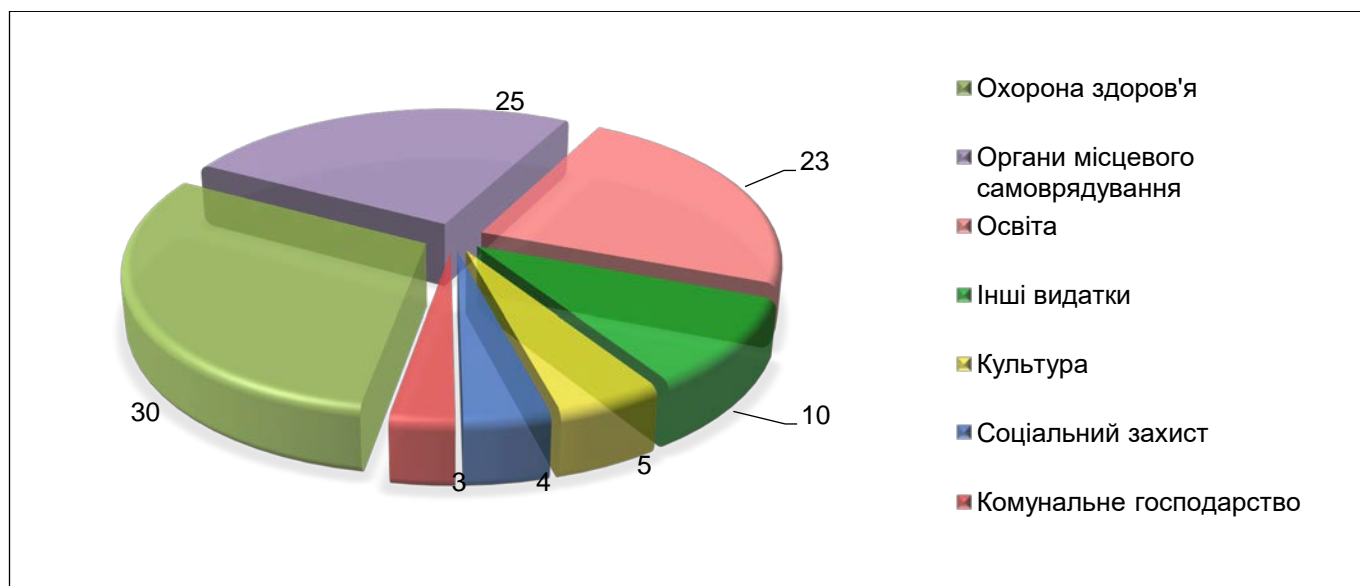

Рисунок 7. Структура видатків бюджету Берестівської ОТГ

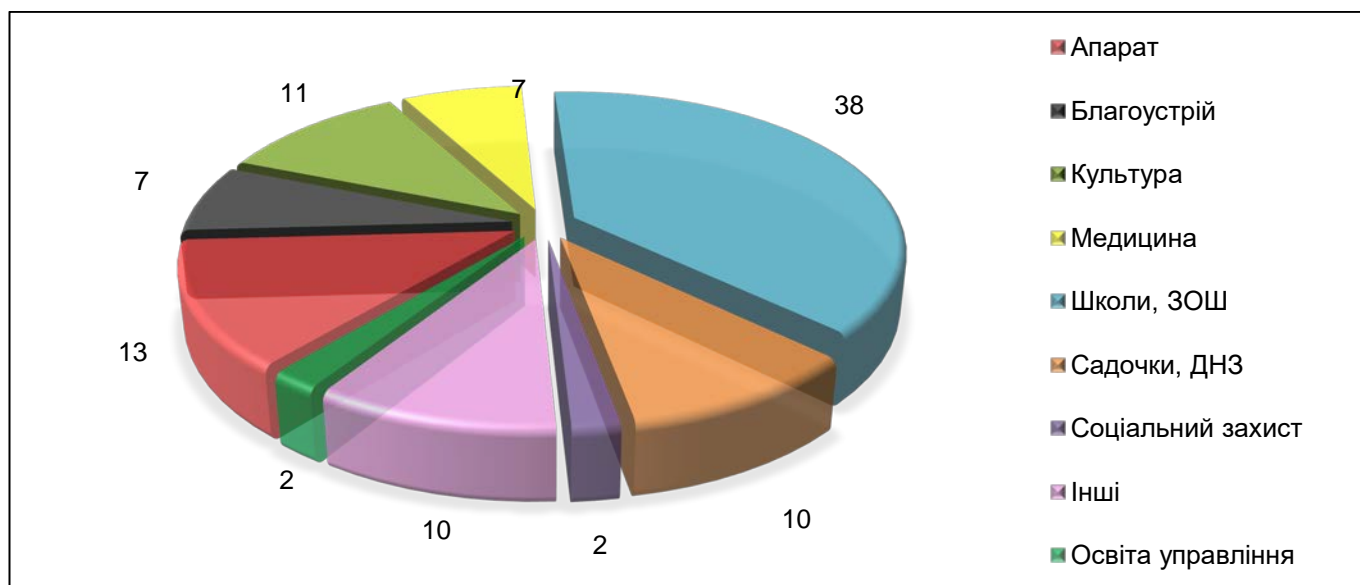

Рисунок 8. Структура видатків бюджету Комиш-Зорянської ОТГ

Отже внаслідок того, що обсягів освітньої субвенції достатньо для фінансування викладачів, більша частина видатків на освіти з власних доходів, витрачається на покращення якості матеріально-технічної бази закладів.

Результатами проведених нами раніше досліджень встановлено, що усі перераховані ОТГ, а саме: Берестівська, Комиш-Зорянська, Гірсівська, Чкаловська, Підгірненська, Остриківська, Павлівська є фінансово спроможними і мають одночасно найбільші серед ОТГ Запорізької області показники власних доходів на 1 особу та капітальних видатків на 1 особу. Новоуспенівська ОТГ за цими показниками їм незначно поступає. Отже завдяки наявності власних фінансових ресурсів зазначені ОТГ на достатньому рівні забезпечують якісні освітні послуги в ОТГ.

Відповідно до прийнятої Мінрегіоном класифікації ОТГ за чисельністю населення до третьої групи (з чисельністю населення від 5 до 10 тисяч осіб) належить Комиш-Зорянська ОТГ (6300 осіб), інші сім ОТГ належать до четвертої групи (з чисельністю населення до 5000 осіб): Берестівська (4700 осіб), Новоуспенівська (3615 осіб), Павлівська (3600 осіб), Чкаловська (3300 осіб), Остриківська (2900 осіб), Підгірненська (2200 осіб), Гірсівська (2000 осіб). Отже, в ОТГ, де чисельність населення є близькою до 5000 осіб і більше, вже наявні можливості щодо отримання достатнього рівня освітньої субвенції. Громади з чисельністю населення до 5000 осіб мають недостатній обсяг освітньої субвенції і завдяки власному фінансовому потенціалу забезпечують надання якісних освітніх послуг. Таким чином, це ще раз підтверджує неефективність чинної формули розрахунку обсягів освітньої

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

субвенції, оскільки вона не дозволяє враховувати особливості сільських ОТГ з невисокою чисельністю. Населенні і, як наслідок низькою наповнюваністю класів.

В той же час проаналізовані міські ОТГ з дефіцитним фінансуванням освіти належать до першої групи за чисельністю населення (більше 15000 осіб): Пологівська (24100 осіб), Оріхівська (18972 осіб) та Чернігівська (16545 осіб). Отже ці ОТГ також змушені витратити власні фінансові ресурси на утримання освіти у громадах. Серед міських ОТГ Запорізької області Гуляйпільська та Кам'янка-Дністровська мають достатній рівень фінансування освіти при приблизно такій самій чисельності населення. Бердянська ОТГ значно більша за переаховані ОТГ і також має достатній рівень фінансування освіти.

Отже проведений аналіз свідчить про те, що чинна формула розрахунку розмірів освітньої субвенції повинна враховувати, на нашу думку, низку додаткових факторів: тип ОТГ (сільська, селищна, міська), чисельність та густина населення та його вікова структура.

Висновки. Було проведене дослідження рівня фінансової достатності освітньої субвенції на прикладі Запорізької області та виявлена неефективність чинного механізму фінансування освіти в ОТГ.

Внаслідок внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів зроблено практичні кроки в напрямі бюджетної децентралізації, відбулися суттєві зміни у міжбюджетних відносинах та наповненні місцевих бюджетів за рахунок перерозподілу джерел податкових надходжень між різними рівнями системи. Але більш детальний аналіз можливих наслідків реалізації деяких механізмів вказує на те, що вони стримують розвиток ОТГ, створюють загрозу їх фінансовій спроможності та сприяють збереженню нерівності та диспропорцій у розвитку територій й унеможливають забезпечення сталого розвитку країні. Таким неефективним механізмом є, на нашу думку, чинний механізм надання освітньої субвенції (формула визначення її розмірів).

Встановлено, що однією з причин, що призводить до дефіциту освітньої субвенції, поряд з недостатньо оптимізованою мережею закладів і наявністю шкіл/класів з малою наповнюваністю, є недосконалість формули розподілу освітньої субвенції, яка не враховує частину передбачених нормативно-правовими актами МОН освітніх послуг у середній освіті. Отже потребує перегляду обсяги освітньої субвенції та вдосконалення формули розподілу.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Доцільним буде у подальших дослідженнях здійснити порівняльний аналіз показників фінансування та якості освітніх послуг в ОТГ України.

Список використаних джерел

1. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf (дата звернення 04.02.2018).
3. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. URL: http://www.dbuara.dp.ua/vidavnicтво/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf (дата звернення 04.02.2018).
4. Молодожен Ю. Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 128-136.
5. Horoshkova L. A., Volkov V. P., Karbivnychy I. O., Karbivnychy R. O., Horbova I. A. Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 2018. 190 с.
6. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations. International Journal of Engineering & Technology. 2018. № 7(4.8). P. 539-543.
7. Горошкова Л. А., Волков В. П., Хлобистов Є. В., Кутук В. В. Прогностичні моделі фінансового регулювання бюджетів територіальних громад. Економічний вісник університету. 2019. № 42. С. 179-190.
8. Horoshkova L., Khlobystov Ie., Filipishyna L., Bikulov D. Distribution of Local Expenditure for Sustainable Development of United Territorial Communities (economic and mathematical approach). Advances in Economics, Business and Management Research. 2019. Vol. 99. P.20-25.
9. Горошкова Л. А., Хлобистов Є. В. Соціально-економічний потенціал розвитку об'єднаних територіальних громад (на прикладі Запорізької області). Український географічний журнал. 2019. №4. С. 19-28.
10. Horoshkova L., Khlobystov Ie., Volkov V., Kutyk V. Kaizen technologies in natural and economic systems management: approaches to economic and mathematical modeling. Economics and Region. 2019. №2 (73). P. 116-122.
11. Горошкова Л. А., Лісовський С. А., Хлобистов Є. В. Потенціал ефективності реформування адміністративно-територіального устрою (на прикладі Запорізької області). Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2019. № 30. С. 32-42.
12. Заде Л. А. Понятие лингвистической переменной и его применение к принятию приближенных решений. М.: Мир, 1976. 165 с.

References

1. Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya [Territorial community as a base part of the administrative - territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report]. Kyiv.: NISI, 2016. 61 p. [in Ukr.].
2. Batanov O. V. (2008). Terytorialna hromada – pervynnyi subiekt munitsypalnoi vlady v Ukraini: poniattia ta oznaky [A territorial community - primary subject of municipal authority in Ukraine: concept and attribute]. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf. [in Ukr.].

3. Murkovich L. A. (2010). *Terytorialna hromada yak subiekt mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: teoretychni aspekty* [Territorial community as the subject of local self-management in Ukraine: theoretical aspects]. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnicтво/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf. [in Ukr.].
4. Molodozhen, Y. B. (2006). *Poniattia i sutnist terytorialnoi hromady v systemi mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy* [Concept and essence of a territorial community in system of local self-management of Ukraine]. *University scientific slip: a magazine of Khmelnytskyi university*, 2. 128-136. [in Ukr.].
5. Horoshkova L. A., Volkov V. P., Karbivnychy I. O., Karbivnychy R. O., Horbova I. A. (2018). *Conditions of the no-loss functioning of territorial formation*. Belostok: Belostok, 190 c.
6. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. (2018). *The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations*. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(4.8). 539-543.
7. Horoshkova, L. A., Volkov, V. P., Khlobystov, Ie. V., Kutyk, V. V. (2019). *Prohnostychni modeli finansovoho rehuliuвання biudzhetiv terytorialnykh hromad*. [Prognostic models of financial regulation of budgets of territorial communities]. *University Economic Bulletin*, 42. 179-190. [In Ukr.].
8. Horoshkova, L., Khlobystov, Ie., Filipishyna, L., Bikulov, D. (2019). *Distribution of Local Expenditure for Sustainable Development of United Territorial Communities (economic and mathematical approach)*. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 99. 20-25.
9. Horoshkova, L., Khlobystov, Ie. (2019). *Sotsialno-ekonomichnyi potentsial rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad (na prykladi Zaporizkoi oblasti)* [united territorial communities socio-economic development potential (the case of Zaporizhzhia region)]. *Ukrainian Geographical Journal*, 4. 19-28. [in Ukr.].
10. Horoshkova, L., Khlobystov, Ie., Volkov, V., Kutyk, V. (2019). *Kaizen technologies in natural and economic systems management: approaches to economic and mathematical modeling*. *Economics and Region*, 2 (73). 116-122.
11. Horoshkova, L., Lisovsky, S., Khlobystov, Ie. (2019). *Potentsial efektyvnosti reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu (na prykladi Zaporizkoi oblasti)* [Capacity of reforms efficiency of administrative and territorial structure (the case of Zaporizhzhia region)]. *Problems of continuous geographical education and cartography*, 30. 32-42. [in Ukr.].
12. Zade L. A. (1976). *Poniatye lynchvystycheskoi peremennoi y eho prymerenye k pyniatyi pryblzhennykh reshneniy* [The concept of a linguistic variable and its application to kicking approximate solutions]. *M.: Myr*, 165 s. [in Rus.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна
e-mail: goroshkova69@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>
Researcher ID: D-6527-2019

Хлобистов Євген Володимирович, д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна
e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9983-9062>

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Киево-Могилянская академия» ул. Григория Сковороды, 2, Киев 04655, Украина
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Хлобыстов Евгений Владимирович, д.э.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Киево-Могилянская академия» ул. Григория Сковороды, 2, Киев 04655, Украина
e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics
Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorody str., Kyiv 04070, Ukraine
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Khlobystov Ievhen, D. Sc. in Economics, professor
Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorody str., Kyiv 04070, Ukraine
e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ

Малишко В. В.

Предметом дослідження є державні фінанси.

Метою дослідження є аналіз сучасних реалій та тенденцій функціонування державних фінансів в Україні.

Методи, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, метод системно-структурного аналізу й синтезу, статистичний, загальнонаукові, спеціальні методи наукового пізнання та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано сутність та головне призначення державних фінансів. Вказано, що є концептуальним підґрунтям сучасного вчення про державні фінанси та недоліком чинної системи класифікації сектору державних фінансів в Україні. Зазначено найбільш гострі проблеми, які сконцентрувалися в сфері державних фінансів України; функції управління державними фінансами, які перебувають у центрі інноваційних процесів.

Галузь застосування результатів: Міністерство фінансів України, Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади.

Висновки. Становлення в Україні соціально орієнтованого ринкового суспільства та її інтеграція у світове співтовариство ведуть до системної модернізації в усіх сферах громадської життєдіяльності, включаючи управління державними фінансами. Все це відображується в зміні функціонального імперативу управління державними фінансами України в процесі переходу на інноваційну модель розвитку, детерміновану як соціальними трансформаціями українського суспільства, так і системними цивілізаційними процесами постіндустріального характеру.

Сьогодні більшість провідних країн одноставно визнають необхідність перезавантаження систем державних фінансів на інноваційних засадах для забезпечення фінансової стійкості та запобігання системним фінансовим кризам. Україна також обрала шлях інноваційного розвитку та рухається саме в цьому напрямі.

Ключові слова: державні фінанси, бюджетна система, соціально-економічний розвиток, децентралізація, управління фінансовими потоками, бюджетні ресурси.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ В УКРАИНЕ

Малышко В. В.

Предметом исследования являются государственные финансы.

Целью исследования является анализ современных реалий и тенденций функционирования государственных финансов в Украине.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: обобщения, метод сравнительного анализа, метод системно-структурного анализа и синтеза, статистический, общенаучные, специальные методы научного познания и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризовано сущность и главное назначение государственных финансов. Указано, что является концептуальным фундаментом современного учения о государственных финансах и недостатком действующей системы классификации сектора государственных финансов в Украине. Отмечено наиболее острые проблемы, которые сконцентрировались в сфере государственных финансов Украины; функции управления государственными финансами, которые находятся в центре инновационных процессов.

Область применения результатов: Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины, органы местного самоуправления, объединенные территориальные общины.

Выводы. Становление в Украине социально ориентированного рыночного общества и ее интеграция в мировое сообщество ведут к системной модернизации во всех сферах общественной жизнедеятельности, включая управление государственными финансами. Все это отражается в изменении функционального императива управления государственными финансами Украины в процессе перехода на инновационную модель развития, детерминированную как социальными трансформациями украинского общества, так и системными цивилизационными процессами постиндустриального характера.

Сегодня большинство ведущих стран единодушно признают необходимость перезагрузки систем государственных финансов на инновационных принципах для обеспечения финансовой устойчивости и предотвращения системным финансовым кризисам. Украина также выбрала путь инновационного развития и движется именно в этом направлении.

Ключевые слова: государственные финансы, бюджетная система, социально-экономическое развитие, децентрализация, управление финансовыми потоками, бюджетные ресурсы.

CURRENT REALITIES AND TRENDS IN THE FUNCTIONING OF PUBLIC FINANCE IN UKRAINE

Malysenko Vitalina

Subject of research is state finance.

The aim of the study is analysis of modern realities and trends in public finance in Ukraine.

The methods used during the study: generalization, method of comparative analysis, method of system-structural analysis and synthesis, statistical, general scientific, special methods of scientific knowledge and other research methods.

The results of the work. The essence and main purpose of public finances are described. It is stated that it is a conceptual basis of the modern doctrine of public finance and a shortcoming of the current classification system of the public finance sector in Ukraine. The most acute problems concentrated in the sphere of public finances of Ukraine are noted; public finance management functions that are at the center of innovation processes.

The scope of the results: Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, local self-government bodies, united territorial communities.

Conclusions. The formation of a socially oriented market society in Ukraine and its integration into the world community lead to systematic modernization in all spheres of public life, including public finance management. All this is reflected in the change of the functional imperative of public finance management in Ukraine in the process of transition to an innovative model of development, determined by both social transformations of Ukrainian society and systemic civilizational processes of post-industrial nature.

Today, most leading countries unanimously recognize the need to restart public finance systems on an innovative basis to ensure financial stability and prevent systemic financial crises. Ukraine has also chosen the path of innovative development and is moving in this direction.

Keywords: public finance, budget system, socio-economic development, decentralization, financial flow management, budget resources.

JEL Classification: R51, H72, O23

Постановка проблеми. Державні фінанси є фундаментом стабільного функціонування та запорукою економічного розвитку країни, її подальшого підвищення матеріального добробуту населення.

Питання визначення змісту і складових державних фінансів є дискусійними. Вони не мають однозначного трактування в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Нерідко їх розгляд зводиться до визначення підходів, які мають дещо загальний характер та потребують подальшої конкретизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даної теми займалося дуже багато як українських: Т. Боголіб, С. Гасанова, А. Даниленко, Т. Єфименко, Т. Затонацька, В. Кудряшов, І. Луніна, О. Лютий, О. Молдован, Ц. Огонь, В. Опарін, Л. Тарангул, В. Федосов, І. Чугунов та ін., так і зарубіжних вчених: Дж. М. Б'юкенен, Дж. Грубер, П. Джейн, Дж. Стігліц, Р. Майгрейв та ін.

Виклад основного матеріалу. У працях вітчизняних науковців містяться дещо спрощені визначення державних фінансів, мало пристосовані для використання на практиці. Державні фінанси не виділяються як окрема, порівняно самостійна сфера в рамках економічного сектору країни.

Недостатньо чіткою є класифікація основних складових державних фінансів і функцій, які покладаються на дану сферу в цілому та її окремі елементи.

Положення щодо змісту, призначення, класифікації й функцій державних фінансів недостатньо прописані в нормативних документах України, що стримує здійснення операцій із управління даною сферою в практичній площині. Відсутні нормативні документи стосовно управління формуванням, розподілом та використанням ресурсів сектору державних фінансів України. Законом України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 № 185-V навіть не передбачається регламентування управління сферою державних фінансів України.

У Бюджетному кодексі України (ст. 42) зазначено лише, що «Кабінет Міністрів України забезпечує виконання Державного бюджету України».

Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету».

Тому для практики є досить важливим удосконалення законодавчого регламентування розвитку сектору державних фінансів та чітке визначення суб'єктів, об'єктів, а також функцій органів управління сектором державних фінансів у цілому та його окремих складових.

Недоліком чинної системи класифікації сектору державних фінансів в Україні є її незіставність з діючими міжнародними нормами і стандартами. Зокрема, в нашій країні не повною мірою використовуються рекомендації МВФ щодо статистики державних фінансів.

Діяльність держави у фінансовій сфері здійснюється певними суб'єктами (інститутами), яким передаються (в порядку, регламентованому законодавством) відповідні повноваження від імені держави. Такі операції охоплюють діяльність суб'єктів із певними об'єктами. Суб'єкти сфери державних фінансів проводять операції із залучення, розподілу й використання фінансових ресурсів. Для виконання функцій управління державними фінансами залучається значна кількість суб'єктів. Це не тільки урядові структури, а й менеджмент державних цільових фондів, державних фінансових і нефінансових корпорацій. У виконанні функцій суб'єктів державних фінансів беруть участь також установи й уповноважені особи, котрі здійснюють функції власника (держави). Зокрема, вони чинять вплив на менеджмент шляхом використання як прямих, так і непрямих методів. До них належать призначення (або рекомендації до призначення) на посади провідних менеджерів, здійснення впливу на прийняття рішень зі стратегічних питань розвитку корпорацій, контроль їх фінансової діяльності тощо [1, с. 11-12].

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Як стверджує Василик О. Д.: «Головне призначення державних фінансів – сприяти через різноманітні фінансові інституції успішному економічному і соціальному розвитку держави, забезпеченню прав і свобод людини. Досягають цього через методи і форми мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження держави та використання їх на цілі розвитку економіки, забезпечення соціальних гарантій населенню, утримання армії, органів усіх ланок влади.

Сукупність зазначених форм і методів дістала назву фінансового механізму системи управління в державі. Від того, наскільки він досконалий, залежать темпи економічного і соціального розвитку, добробут громадян. Важливе значення має те, скільки фінансових ресурсів від загальної кількості їх, створюваних у державі, вона акумулює у своє розпорядження і на які цілі використовує. Проте ці загальні показники ще не забезпечують повної характеристики ефективності фінансового механізму.

Необхідність державних фінансів зумовлена тим, що за будь-якого типу економічних відносин основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути вирішені через ринковий механізм, тобто через попит і пропозицію, а також особисто кожним громадянином у зв'язку з відповідними об'єктивними причинами» [2, с. 132].

На думку Шушкової Ю. В.: «Розглядаючи державні фінанси у ширшому аспекті, вважаємо, що державні фінанси є головною підсистемою фінансової системи країни, через яку відбувається вплив на економічні та соціальні процеси, здійснюється розвиток країни тощо. Вони є сукупністю економічних і фінансових відносин щодо створення та розподілу валового внутрішнього продукту з метою формування відповідних центральних грошових фондів, які надалі використовуються державою для забезпечення виконання відповідних функцій, покладених на державу. Свої функції держава виконує через систему створених фінансових інститутів, які покликані як управляти державними фінансами, так і відповідно регулювати їхній розподіл і перерозподіл для ефективного розвитку країни і задоволення потреб населення» [3].

Кириленко О. П. у своїй праці зазначає: «Концептуальним підґрунтям сучасного вчення про державні фінанси є теорія суспільних благ, відповідно до якої держава, а отже й органи місцевого самоврядування, продукують певні суспільні блага або блага колективної необхідності, колективних потреб, які ринкові структури не можуть і не здатні виробляти (оборона, правоохоронна діяльність, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, охорона навколишнього природного середовища). Задовольняються колективні потреби за допомогою фіска і бюджету. При цьому суспільні блага обов'язково набувають окремих особливостей, характерних для товарного ринку, тобто вимагають визначення їх корисності і вартості як особливого підвиду товару. Все це, у свою чергу, потребує застосування принципово інших підходів до формування бюджету (особливо, визначення його видаткової частини), за рахунок якого і проводиться фінансування суспільних потреб. У контексті теорії суспільних благ стає очевидною помилковість розповсюдженого у вітчизняній науці поділу суспільного господарства на виробничу і невиробничу сфери і відповідно до цього – практичного застосування залишкового методу фінансування так званої невиробничої сфери, яка безпосередньо пов'язана із задоволенням саме колективних потреб.

Згадані вище концептуальні положення теорії державних фінансів набувають особливого значення у нинішній час, коли в Україні відбуваються широкомасштабні трансформаційні процеси, зумовлені переходом від однієї економічної системи до іншої – від командно-адміністративної економіки до ринкового господарювання. Власне цей перехід і визначає багато в чому складність процесу реформування державних фінансів у нашій країні.

Склалося так, що протягом усіх років незалежності саме в сфері державних фінансів України сконцентрувалися найбільш гострі проблеми, зокрема: забезпечення відповідними фінансовими ресурсами сталого розвитку країни; збільшення державних доходів та оптимізація державних видатків; скорочення державної заборгованості; здійснення ефективного перерозподілу бюджетних ресурсів між територіями країни, сферами діяльності, верствами населення; скорочення бюджетного дефіциту; проведення подальшої децентралізації бюджетної системи і встановлення партнерських взаємовідносин між рівнями влади тощо.

Необхідність вирішення згаданих проблем обумовила визначення центрального напрямку сучасної фінансової політики України – підвищення ефективності державних фінансів. Заходи, що проводяться у цій сфері, спрямовані на посилення впливу державних фінансів і зокрема бюджетної політики на соціально-економічний розвиток України. Найважливішими і невідкладними завданнями в урядових документах названо:

- запровадження середньострокового бюджетного планування;
- оптимізація кількості та підвищення результативності бюджетних програм, запровадження щорічної звітності головних розпорядників бюджетних коштів;
- удосконалення механізму застосування програмно-цільового підходу до складання і виконання бюджету шляхом упорядкування та оптимізації мережі бюджетних установ, реалізація принципу поступового переходу від утримання бюджетних установ до виділення їм коштів для надання суспільних послуг;
- підвищення якості казначейського обслуговування бюджетів усіх рівнів;
- посилення контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів за допомогою паспортів бюджетних програм;
- подальше зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів для забезпечення соціально-економічного розвитку територій;
- удосконалення міжбюджетних відносин у напрямку більш повного врахування динаміки фінансово-бюджетних та соціально-економічних показників розвитку адміністративно-територіальних одиниць;

- врегулювання міжбюджетних відносин на рівні районів, територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення та їхніх об'єднань;
- поетапне запровадження програмно-цільового методу планування місцевих бюджетів як складової їх середньострокового планування;
- оптимізація підтримки з державного бюджету виконання галузевих програм розвитку з урахуванням вимог СОТ.

Як бачимо, поставлені завдання з підвищення ефективності державних фінансів мають різноплановий характер. Вони торкаються багатьох аспектів акумуляції, аллокації та використання фінансових ресурсів країни» [4].

Становлення в Україні соціально орієнтованого ринкового суспільства та її інтеграція у світове співтовариство ведуть до системної модернізації в усіх сферах громадської життєдіяльності, включаючи управління державними фінансами. Все це відображується в зміні функціонального імперативу управління державними фінансами України в процесі переходу на інноваційну модель розвитку, детерміновану як соціальними трансформаціями українського суспільства, так і системними цивілізаційними процесами постіндустріального характеру.

Аналізуючи розвиток державних фінансів України в докризовий і кризовий періоди, відзначимо фрагментарність та несистемний характер їх побудови, що зумовило неможливість протистояння глобальним кризовим явищам на фінансових ринках, численні проблеми. Тому перезавантаження системи державних фінансів на основі застосування інноваційних механізмів є важливою складовою – фундаментом стійкого розвитку України, основою започаткованих реформ.

Інноваційний потенціал як сукупність ресурсної, результативної й внутрішньої складових визначається з допомогою інтегрального показника, складовими якого є обсяг упроваджених управлінських інновацій, ефективність управлінської діяльності щодо завдань розвитку суспільства та низки конкретних показників ефективності самого управління державними фінансами.

До функцій управління державними фінансами, які перебувають у центрі інноваційних процесів, передусім належать:

- функції цілепокладання, пов'язані з необхідністю планування, прогнозування й програмування фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку;
- функції регулювання, що реалізуються насамперед у системі ринкової економіки та соціальной сфері;
- функції стимулювання, котрі здійснюються як система заходів щодо диференційованого впливу державного управління на різні аспекти життєдіяльності суспільства. Сутність функції стимулювання полягає в цілеспрямованому впливі суб'єкта управління на соціально-економічні процеси в напрямі реалізації державних і соціальних інтересів [5, с. 439].

Для досягнення запланованих змін у результаті перезавантаження державних фінансів необхідно вжити низку заходів, серед яких:

- вивчення й упровадження міжнародного досвіду проведення управлінських інновацій;
- створення нормативно-правової бази інноваційних процесів у сфері управління державними фінансами;
- координація інноваційної діяльності органів управління державними фінансами;
- стимулювання інновацій;
- кадрове забезпечення інноваційної діяльності;
- формування науково-інноваційної інфраструктури;
- інституційне забезпечення інноваційних процесів;
- підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності;
- фінансування наукових досліджень та інновацій у достатньому обсязі [6, с. 71, с. 72].

Доцільно створити мережу стратегічних орієнтирів інноваційної діяльності в системі управління державними фінансами, яку можна інтерпретувати як комплекс завдань стратегічного характеру для становлення інноваційної моделі розвитку вітчизняного управління державними фінансами. До таких завдань входять:

- перехід на застосування нових методів управління державними фінансами (технологічні, організаційні, мережеві);
- фінансово-організаційна підтримка реалізації інноваційних програм і заходів, їх наукового обґрунтування;
- законодавче регулювання розвитку інноваційних структур та їх мережі;
- впровадження нових форм взаємодії управління державними фінансами із суміжними сферами соціальной діяльності для забезпечення системності інноваційних перетворень;
- розробка й реалізація цільових комплексних програм;
- створення системи інформаційно-аналітичного та аналітико-прогностичного забезпечення формування й реалізації інноваційної політики.

Особливого значення набуває використання самоорганізаційних механізмів інтерорганізаційних процесів, що є основним завданням впровадження інновацій [7, с. 25]. Запровадження проектного фінансування стає найважливішим напрямом управління інноваціями в системі державних фінансів. Такий підхід задає дві осі орієнтації інноваційного процесу у сфері управління державними фінансами. Перша – це орієнтація на децентралізацію й самостійність підрозділів, що забезпечують високу маневреність, оперативність, множинність форм організацій, різноманітність нових методів, технологій, послуг, гнучкість структур і методів управління.

Друга вісь системи орієнтована на зовнішнє середовище та пов'язана з реалізацією довготривалих тенденцій, зі стабільністю функціонування системи в зовнішньому середовищі. Ця друга тенденція розвитку організації ґрунтується на механізмі консолідації й інтеграції, який створює синергетичний ефект злиття маргінальних інновацій у єдиний інноваційний процес трансформації системи управління державними фінансами в контексті соціально-ринкової модернізації українського суспільства.

В Україні значний час триває реформа державних фінансів, було реалізовано низку заходів, проте результати проведених реформ є досить неоднозначними. Виконання окремих важливих завдань мало формальний характер, низку завдань так і не було реалізовано попри закінчення термінів, відведених на їх виконання. При цьому якість реалізації багатьох завдань була низькою, що нівелювало їх позитивний ефект. На нашу думку, нова стратегія реформ має базуватися на ідентифікації ключових проблем системи державних фінансів. Пріоритети реформи державних фінансів окреслюють її найважливіші напрями, а конкретні заходи дадуть змогу зменшити негативні наслідки. Робота над усуненням недоліків системи державних фінансів повинна тривати.

Реформування бюджетної системи має бути спрямоване на підвищення ефективності та продуктивності використання бюджетних коштів, децентралізацію фінансових ресурсів і зміну підходів до боргової політики держави. Кардинального реформування потребує архітектура бюджетної системи, яка має відповідати новим вимогам і завданням.

Особливо важливим завданням вже стало проведення бюджетної децентралізації. Децентралізація не є ознакою ослаблення центральної влади. Децентралізація – це, радше, ефективний інструмент поліпшення якості управління фінансовими потоками. Фіскальна децентралізація сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів та підвищує політичну відповідальність місцевих чиновників, що стимулює їх працювати результативніше.

Стратегічною метою податкової реформи має стати перехід від домінування фіскального принципу податкової політики, коли вона розглядається виключно як інструмент мобілізації доходів до бюджету, до формування нової моделі податкової політики, яка б забезпечувала необхідний для підтримки функціонування держави обсяг бюджетних надходжень, не пригнічуючи при цьому підприємницьку діяльність та втілювати на практиці принцип соціальної справедливості розподілу податкового тягаря в державі.

У межах реформування податкової системи необхідно забезпечити поліпшення податкового простору для підприємницької діяльності, модернізацію системи фіскальних інструментів підтримки господарської діяльності, модернізацію податкової системи в напрямі посилення її соціальної справедливості, збільшення доходів бюджету без додаткового посилення фіскального тиску на підприємницький сектор [8, с. 47].

На підставі узагальнення двох тенденцій розвитку виникають чотири основні функціональні категорії ознак успішності впровадження системи управлінських інновацій: адаптація системи управління державними фінансами до середовища, досягнення її цілей із позицій адекватності потребам об'єкта управління, інтеграція елементів та їх взаємовідносин, а також підтримка внутрішнього принципу самоорганізації – поступовість у запровадженні проектного фінансування в системі управління державними фінансами.

Важливим аспектом організації інноваційного процесу є делегування й передача владних повноважень. У жорстко централізованій системі управління з високою концентрацією повноважень у керівників вищого рівня координаційні процеси є неефективними. Інноваційні процеси стимулюють трансформацію механізмів взаємодії структурних елементів системи управління державними фінансами.

Інновації вимагають перерозподілу повноважень між вищими й нижчими рівнями системи управління державними фінансами, змінюючи співвідношення централізації й децентралізації управління.

Оптимальне поєднання останніх спостерігається при делегуванні повноважень нижчому рівню системи управління в межах передачі функцій задоволення потреб споживачів управлінських послуг.

Окремим аспектом здійснення організаційних інновацій у системі управління державними фінансами є їх підпорядкування принципу відповідності затрат результатам. У сучасних умовах цей принцип переважно інтерпретується як радикальне скорочення персоналу й організаційних структур. Однак при цьому потрібно мати на увазі, що основним напрямом організаційних інновацій є не здешевлення управління державними фінансами, а його оптимізація. «Не можна однозначно вітати заклики до скорочення обсягу управління державними фінансами, особливо якщо він не заміщується самоврядними механізмами громадянського суспільства» [9, с. 12]. Кадровий склад, організаційна структура, обсяги управління державними фінансами мають визначатися соціальними потребами, а не завданнями бюджетної економії.

Окремим напрямом управлінських інновацій є використання інформаційних технологій як нового матеріально-технічного базису інструментарію управління державними фінансами. До основних напрямів інноваційної перебудови системи взаємодії державних інститутів із суспільством належить також забезпечення прозорості системи управління державними фінансами, розширення участі громадян та їхніх організацій у процесі підготовки рішень, повне інформування громадськості щодо діяльності органів державної влади [9, с. 62].

Потреба в модернізації механізму управління державними фінансами зумовлює необхідність трансформації існуючих підходів до його регламентації. Крім того, цей механізм управління має ряд недоліків. Так, в Україні не повною мірою реалізовано принцип прозорості системи державних фінансів; не в усіх секторах управління державними фінансами застосовуються сучасні й ефективні способи взаємодії учасників

бюджетного процесу; не вирішено питання виключення дублювання операцій, виконання функцій та обробки даних, що актуалізує формування інтегрованої системи процесного управління; не проведено ідентифікації й моделювання всіх бізнес-процесів, які забезпечують управління державними фінансами; не впроваджено інформаційні технології, що забезпечують ув'язування інформації про виконання бюджету з результатами діяльності організацій сектору державного управління; потребує розробки й впровадження механізм дії адміністративних регламентів, які зумовлювали б надання державних послуг у сфері державних фінансів за окремими категоріями в електронній формі.

Важливим кроком у забезпеченні формування інноваційної моделі управління державними фінансами в Україні стало прийняття Бюджетного й Податкового кодексів. Їх положення спрямовані на поліпшення фінансової діяльності органів влади всіх рівнів та господарюючих суб'єктів. Інноваційність прийнятих нормативних документів (у частині зменшення податкового навантаження, виведення частини економічної діяльності з тіньового сектору, залучення до сплати податків більшого числа потенційних одержувачів доходів, скорочення пільг від оподаткування) полягає в їх спрямуванні на формування фінансової моделі ринкової економіки в Україні.

Висновки. Протягом останніх років досягнуто певних позитивних результатів у вдосконаленні системи управління видатками державного бюджету: впроваджено механізм казначейського обслуговування бюджету, всі платежі спрямовуються через єдиний казначейський рахунок, нормами чинного Бюджетного кодексу України вдосконалено процедури планування, виконання й проведення бюджетної звітності, посилено зв'язок бюджету й позабюджетних фондів, капітальні витрати враховуються в бюджеті належним чином, Міністерством фінансів України здійснюється значна кількість проектів технічної допомоги.

Водночас залишається чимало нерозв'язаних проблем. Серед причин низької ефективності управління бюджетними ресурсами передусім виокремлюються недоліки планування та неточність прогнозування динаміки показників державного бюджету. Наслідком є неможливість прийняття виважених (із урахуванням як стратегічних, так і поточних завдань), обґрунтованих управлінських рішень.

Державні фінанси є багатоаспектним об'єктом державного управління та ключовим фактором підвищення рівня конкурентоспроможності економіки.

Список використаних джерел

1. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014 : стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. / ДННУ «Акад. фін. управління» ; за ред. Ф. О. Ярошенка. Київ, 2011. Т. 1 : Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії реформ. 2011. 920 с.
2. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України : Підручник. Київ : НІОС. 2002. 608 с.
3. Шушкова Ю. В. Державні фінанси та їх місце у фінансовій системі України. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/nvnlitu_2012_22.14_60.pdf.
4. Кириленко О. П. Державні фінанси в умовах формування демократичного суспільства. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25780/1/Кириленко%20O..pdf>.
5. Кокорин Д. И. Инновационная деятельность. Изд. : Экзамен, 2001. С. 439.
6. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : учеб. 4-е изд. СПб. : Питер, 2004. С. 71, С. 72.
7. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества : Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире. Изд. : Наука, 1998. С. 25.
8. Бажал Ю. М. Національна інноваційна система : зарубіжний досвід, стан в Україні // Корпоративні структури в національній системі України : кол. моногр. / за ред. Л. І. Федулової. Київ : УкрІНТЕІ, 2008. С. 47.
9. Туленков Н. В. Особенности государственного управления в переходном обществе // Экономика та держава. 2005. № 2. С. 12, С. 62.

References

1. Derzhavnyj byudzhet i byudzhetna strategiya 2012–2014 : stabilizaciya ta stalij rozvytok v umovah reformuvannya ekonomiky Ukrayiny [State budget and budget strategy 2012-2014: stabilization and sustainable development in terms of reforming the economy of Ukraine] (2011) : u 4 t. / DNNU «Akad. fin. upravlinnya» ; za red. F. O. Yaroshenka. Kyiv, 2011. T. 1 : Stabilizaciya derzhavnyh finansiv u konteksti strategiyi reform.
2. Vasylyk, O. D., Pavliuk, K. V. (2002). Derzhavni finansy Ukrainy [Public Finance of Ukraine] : Pidruchnyk. Kyiv : NIOS.
3. Shushkova, Yu. V. (2012). Derzhavni finansy ta yikh mistse u finansovii systemi Ukrainy [Public finance and their place in the financial system of Ukraine]. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/nvnlitu_2012_22.14_60.pdf.
4. Kyrylenko, O. P. (2004). Derzhavni finansy v umovakh formuvannia demokratychnoho suspilstva [Public finance in the formation of a democratic society]. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25780/1/Kyrylenko%20O..pdf>.
5. Kokorin, D. I. (2001). Innovatsionnaya deyatelnost' [Innovative activity]. Izd. : Ekzamen.
6. Fatkhutdinov, R. A. (2004). Innovatsionnyy menedzhment [Innovation management] : ucheb. 4-e izd. SPb. : Piter.
7. Inozemtsev, V. L. (1998). Za predelami ekonomicheskogo obshchestva : Postindustrial'nye teorii i postekonomicheskie tendentsii v sovremennom mire [Beyond economic society: Post-industrial theories and post-economic trends in the modern world]. Izd. : Nauka.

8. Bazhal, Yu. M. (2008). *Natsionalna innovatsiina systema : zarubizhnyi dosvid, stan v Ukraini [National innovation system : foreign experience, the situation in Ukraine] // Korporatyvni struktury v natsionalnii systemi Ukrainy : kol. monohr. / za red. L. I. Fedulovoi. Kyiv : UkrINTEI.*

9. Tulenkov, N. V. (2005). *Osobennosti gosudarstvennogo upravleniya v perekhodnom obshchestve [Features of public administration in a transitional society]. Ekonomika ta derzhava, 2. 12.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8906-9060
Researcher ID: Y-4360-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Мальшко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения
Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

DATA ABOUT AUTHOR

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

УДК 336.1.

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-193-198>

ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Чорновол А. О.

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап соціально-економічного розвитку як країн з розвинутою так і трансформаційною економікою характеризується невизначеністю зовнішнього середовища, посиленням глобалізаційних процесів, що актуалізує питання обґрунтування фінансової стратегії, конкретизації її завдань та розробки інструментарію їх вирішення.

Постановка проблеми. В умовах посилення волатильності соціально-економічної динаміки, пандемії COVID-19 актуалізується необхідність розробки державної фінансової стратегії, яка надасть можливість для підвищення якісного рівня оцінки фіскальних ризиків, виробленню інструментарію щодо їх мінімізації, підвищенню координації діяльності органів державної влади, скороченню непродуктивних державних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування та реалізації фінансової стратегії в системі державного управління розкривається в багатьох наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, С. Кучеренко, Л. Леваєвої, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, Л. Мармуль, В. Макогон, В. Федосова, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Посилення волатильності соціально-економічної динаміки погіршує можливості швидкого відновлення економіки. У зв'язку з цим вагомим завданням є розробка державної фінансової стратегії спрямованої на реалізацію заходів щодо мінімізації фіскальних ризиків.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: обґрунтувати роль фінансової стратегії у системі державного управління в умовах посилення волатильності соціально-економічної динаміки, пандемії COVID-19; визначити особливості формування та реалізації фінансової стратегії у системі державного управління; здійснити аналіз та оцінку видатків державного бюджету. Метою дослідження є розкриття та обґрунтування підходів щодо формування і реалізації фінансової стратегії у системі державного управління.

Метод або методологія проведення дослідження. Для досягнення мети статті застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: теоретичного узагальнення і порівняння; системний; порівняльний аналіз; наукового абстрагування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито роль фінансової стратегії у системі державного управління в умовах посилення волатильності соціально-економічної динаміки,

пандемії COVID-19. Визначено особливості формування та реалізації фінансової стратегії у системі державного управління. Здійснено аналіз та оцінку видатків державного бюджету. Обґрунтовано підходи щодо формування і реалізації фінансової стратегії у системі державного управління.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі реформування фінансової системи та її складових.

Висновки відповідно до статті. Формування та реалізація обґрунтованої державної фінансової стратегії є передумовою забезпечення стабільності макроекономічної динаміки за рахунок синергії інструментарію складових системи державного управління, виробленню інструментарію щодо мінімізації фіскальних ризиків.

Ключові слова: фінансова стратегія, фінансово-бюджетна політика, система управління державними фінансами, фінансова система, державні фінанси, державні витрати.

ФИНАНСОВАЯ СТРАТЕГИЯ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Черновол А. А.

Актуальность темы исследования. Современный этап социально-экономического развития как стран с развитой так и трансформационной экономикой характеризуется неопределенностью внешней среды, усилением глобализационных процессов, актуализирует вопрос обоснования финансовой стратегии, конкретизации ее задач и разработки инструментария их решения.

Постановка проблемы. В условиях усиления волатильности социально-экономической динамики, пандемии COVID-19 актуализируется необходимость разработки государственной финансовой стратегии, которая предоставит возможность для повышения качественного уровня оценки фискальных рисков, выработке инструментария по их минимизации, повышению координации деятельности органов государственной власти, сокращению непроизводительных государственных расходов.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика формирования и реализации финансовой стратегии в системе государственного управления раскрывается во многих научных исследованиях отечественных и зарубежных ученых: Дж. Кейнса, П. Самуэльсона, Дж. Стиглица, С. Кучеренко, Л. Леваева, Л. Лысяк, И. Лукьяненко, Л. Мармуль, В. Макогон, В. Федосова, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Усиление волатильности социально-экономической динамики ухудшает возможность быстрого восстановления экономики. В связи с этим весомой задачей является разработка государственной финансовой стратегии направленной на реализацию мероприятий по минимизации фискальных рисков.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования являются: обосновать роль финансовой стратегии в системе государственного управления в условиях усиления волатильности социально-экономической динамики, пандемии COVID-19; определить особенности формирования и реализации финансовой стратегии в системе государственного управления; осуществить анализ и оценку расходов государственного бюджета по экономической и функциональной классификации. Целью исследования является раскрытие и обоснование подходов по формированию и реализации финансовой стратегии в системе государственного управления.

Метод или методология проведения исследования. Для достижения цели статьи применен комплекс общенаучных и специальных методов: теоретического обобщения и сравнения; системный; сравнительного анализа; научного абстрагирования.

Изложение основного материала (результаты работы). Раскрыта роль финансовой стратегии в системе государственного управления в условиях усиления волатильности социально-экономической динамики, пандемии COVID-19. Определены особенности формирования и реализации финансовой стратегии в системе государственного управления. Осуществлен анализ и оценка расходов государственного бюджета. Обоснованы подходы по формированию и реализации финансовой стратегии в системе государственного управления.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в процессе реформирования финансовой системы и ее составляющих.

Выводы. Формирование и реализация обоснованной государственной финансовой стратегии является предпосылкой обеспечения стабильности макроекономической динамики за счет синергии инструментария составляющих системы государственного управления, выработке инструментария по минимизации фискальных рисков.

Ключевые слова: финансовая стратегия, финансово-бюджетная политика, система управления государственными финансами, финансовая система, государственные финансы, государственные расходы.

FINANCIAL STRATEGY IN THE PUBLIC GOVERNANCE SYSTEM

Chornovol Alla

Relevance of the research topic. The current stage of socio-economic development of both countries with developed and transformational economies is characterized by uncertainty of the external environment, intensification of globalization processes, which raises the issue of substantiation of financial strategy, specification of its tasks and development of tools for their solution.

Formulation of the problem. *With increasing volatility of socio-economic dynamics, the COVID-19 pandemic raises the need to develop a public financial strategy that will improve the quality of fiscal risk assessment, develop tools to minimize them, increase coordination of public authorities, reduce unproductive government spending.*

Analysis of recent research and publications. *Problems of formation and implementation of financial strategy in the system of public administration are revealed in many scientific researches of domestic and foreign scientists: J. Keynes, P. Samuelson, J. Stiglitz, S. Kucherenko, L. Levaeva, L. Lysyak, I. Lukyanenko, L. Marmul, V. Makogon, V. Fedosova, I. Chugunova and others.*

Selection of unexplored parts of the general problem. *Increasing volatility of socio-economic dynamics impairs the chances of rapid economic recovery. In this regard, an important task is to develop a public financial strategy aimed at implementing measures to minimize fiscal risks.*

Problem statement, research goals. *The objectives of the study are: to substantiate the role of financial strategy in the system of public administration in conditions of increasing volatility of socio-economic dynamics, the COVID-19 pandemic; to determine the features of the formation and implementation of financial strategy in the system of public administration; to analyze and estimate state budget expenditures. The purpose of the study is to reveal and substantiate approaches to the formation and implementation of financial strategy in the public administration system.*

Method or methodology of the study. *To achieve the goal of the article, a set of general scientific and special methods was used: theoretical generalization and comparison; systemic; comparative analysis; scientific abstraction.*

Presentation of the main material (results of work). *The role of financial strategy in the system of public administration in the conditions of increasing volatility of socio-economic dynamics, pandemic COVID-19 is revealed. Peculiarities of formation and implementation of financial strategy in the system of public administration are determined. The analysis and estimation of state budget expenditures is carried out. Approaches to the formation and implementation of financial strategy in the public administration system are substantiated.*

Field of application of results. *The results of the study can be used in the process of reforming the financial system and its components.*

Conclusions in accordance with the article. *The formation and implementation of a sound public financial strategy is a prerequisite for ensuring the stability of macroeconomic dynamics through the synergy of tools of the components of the public administration system, the development of tools to minimize fiscal risks.*

Keywords: *financial strategy, financial and budgetary policy, public finance management system, financial system, public finance, public expenditures.*

JEL classification: *G18, H00, H60*

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап соціально-економічного розвитку як країн з розвинутою так і трансформаційною економікою характеризується невизначеністю зовнішнього середовища, посиленням глобалізаційних процесів, що актуалізує питання обґрунтування фінансової стратегії, конкретизації її завдань та розробки інструментарію їх вирішення.

Поняття «стратегія» спочатку використовувалося у військовій науці і означало напрямок руху до заданої мети. На даний час стратегія широко застосовується на всіх рівнях управління. Визначається, що відсутність обґрунтованої фінансової стратегії не дає можливість для ефективного функціонування. Стратегічна мета фінансової політики держави в переважній більшості країн визначається на середньострокову перспективу і може коригуватися в залежності від рівня впливу екзогенних та ендегенних факторів. Разом з цим, досягнення стратегічної мети визначає необхідність належного рівня фінансового забезпечення. Тому необхідність ефективного залучення раціонального використання та розподілу державних фінансових ресурсів є вагомими завданнями фінансової стратегії в системі державного управління. Разом з цим, на даному етапі теоретичне осмислення економічної сутності фінансової стратегії, принципів її формування та реалізації – одне з найвагоміших завдань сучасної економічної науки. У науково-практичному та методологічному плані залишаються недостатньо досліджені питання щодо інституційних змін складових фінансової стратегії, її інструментарію, що відбуваються внаслідок фінансово-економічних трансформації, а також формуванням нових підходів, які сприятимуть підвищенню якісного рівня фінансової архітектоники.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених щодо формування та реалізації фінансової стратегії слід назвати праці: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца [1-3]. Питанням формування фінансової стратегії у системі державного управління, взаємоузгодженості її складових присвячено праці вітчизняних вчених: С. Кучеренко [4], Л. Леваєвої [4-5], Л. Лисяк [6], І. Лук'яненко [7], Л. Мармуль [5], В. Макогон [8-9], В. Федосова [10], І. Чугунова [8] та інших. Разом з тим, на даному етапі, вагомим завданням є розробка нових підходів щодо формування та реалізації державної фінансової стратегії, посилення її ролі у регулюванні суспільних відносин.

Метою дослідження є розкриття та обґрунтування підходів щодо формування і реалізації фінансової стратегії у системі державного управління.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: обґрунтувати роль фінансової стратегії у системі державного управління в умовах посилення волатильності соціально-економічної динаміки, пандемії COVID-19; визначити особливості формування та реалізації фінансової стратегії у системі державного управління; здійснити аналіз та оцінку видатків державного бюджету.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети статті застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: методи теоретичного узагальнення і порівняння застосовано при

розкриті ролі фінансової стратегії у системі державного управління; системний метод використано при розкриті особливостей формування та реалізації державної фінансової стратегії; порівняльного аналізу – для аналізу та оцінки видатків державного бюджету; метод наукового абстрагування - розкриті та обґрунтуванні підходів щодо формування і реалізації фінансової стратегії у системі державного управління.

Результати дослідження. Фінансова стратегія виступає в якості ефективного інструменту довгострокового планування; є основою розробки дієвих заходів забезпечення фінансово-бюджетної стійкості, стабільності та збалансованості, що сприяє прискоренню темпів економічного зростання. При належному рівні фінансово-бюджетної стабільності рівень фіскального навантаження на економіку не зростає.

Розробка фінансової стратегії надає можливість: виходячи із ключових завдань соціально-економічного розвитку країни оцінити необхідні фінансові ресурси для їх вирішення та визначити основні джерела їх отримання; приймати обґрунтовані, раціональні рішення на основі оцінки їх наслідків у майбутньому; враховувати ймовірні траєкторії розвитку фінансово-бюджетних відносин виходячи із розробки нових програм, реформ, законодавчих актів; своєчасно визначити методи та інструменти фінансово-бюджетної політики необхідні для досягнення поставлених цілей; оцінити несприятливі тенденції та ризики порушення бюджетної стійкості, стабільності, збалансованості та обґрунтувати профілактичні заходи[8,9].

Одним з ключових завдань фінансової стратегії в системі державного управління на даному етапі є послаблення негативного впливу пандемії COVID-19 на соціально-економічний розвиток. Складовим державної фінансової стратегії притаманні тимчасові пом'якшення фіскальних правил. Разом з цим, вагомими постають завдання щодо забезпечення стратегічної скоординованості інструментарію державної фінансової стратегії. Оскільки пом'якшення фіскальних правил може зумовити загострення ризиків. З митою зниження рівня ризиків вагомими постають завдання: підвищення стійкості та стабільності системи державних фінансів; підвищення якісного рівня складових фінансової політики; впровадження системного моніторингу макроекономічних дисбалансів.

Незважаючи на необхідність притаманних тимчасових пом'якшень фіскальних правил вагомим завданням залишається підтримка на обґрунтованому рівні дефіциту бюджету та державного боргу. Доцільно відмітити, що в країнах з трансформаційною економікою здебільшого актуалізувалась необхідність поетапного зниження бюджетного дефіциту та державного боргу, удосконалення фінансово-бюджетного інструментарію з метою зниження вартості обслуговування державного боргу, розробки стратегічних програмних документів щодо підтримки економіки в умовах пандемії COVID-19 та подолання її наслідків. Зокрема відповідно до «Стратегії розвитку фінансового сектору України» визначено, що виклики спричинені поширенням пандемії COVID-19 визначають необхідність реалізації наступних заходів: підвищення результативності використання державних фінансових ресурсів; поліпшення фінансово-бюджетної дисципліни, зокрема в частині підвищення рівня відповідальності органів державної влади за несвоєчасну підготовку та подання відповідних нормативно-правових документів у фінансовій сфері; забезпечення чіткого взаємозв'язку між обсягами виділених державних фінансових ресурсів та результатами реалізації державної фінансової політики у відповідних сферах діяльності; повноцінне впровадження системи моніторингу державних витрат, що сприятиме забезпеченню якісної оцінки їх ефективності та доцільності; визначення державних потреб з урахуванням викликів зумовлених пандемією COVID-19.

Разом з цим, пандемія COVID-19 актуалізувала потребу підтримки бізнесу та вразливих верств населення зумовлюючи розробку нових підходів до державної підтримки економіки. Зокрема, у 2020 році в країнах з розвинутою економікою частка державних фінансових ресурсів спрямованих на підтримку економіки склала близько 5 % ВВП. Доцільно відмітити, що в Україні відповідний показник оцінюється на рівні 3 % ВВП, що вказує на помірність обсягів фіскального стимулювання темпів економічного зростання. Зважаючи на необхідність підвищення рівня соціальних витрат, посилюються ризики недофінансування капітальних витрат, які є основою стимулювання темпів економічного зростання. Зокрема, в Україні у 2020 році планові показники капітальних видатків щодо Державного бюджету України виконано на рівні 84,21%, щодо місцевих бюджетів – 82,89%. Частка капітальних видатків склала у загальній структурі 7,37%. (табл. 1).

Таблиця 1. Структура поточних та капітальних видатків Державного бюджету України, %

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
						план	факт
ПОТОЧНІ ВИДАТКИ	96,97	96,11	95,13	92,92	92,91	91,48	92,63
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	13,84	15,38	16,06	17,37	19,54	17,90	18,67
КАПІТАЛЬНІ ВИДАТКИ	3,03	3,89	4,87	7,08	7,09	8,32	7,37

Джерело: складено та розраховано за даними <https://www.minfin.gov.ua/>

Водночас в умовах пандемії посилюється потреба у видатках на розвиток системи охорони здоров'я та освіти. Зазначене вимагає розробки чіткого плану дій органів державного управління спрямованих на збільшення інвестицій у відповідні сфери, зміцнення системи соціального захисту, зокрема шляхом підвищення якості ідентифікації одержувачів пільг і надання їм допомоги, розширення охоплення найуразливіших верств населення. Частка видатків на охорону здоров'я Державного бюджету України у загальній структурі у 2020 році склала 9,70 %. Разом з цим, планові показники видатків на охорону здоров'я

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

виконано на рівні 93,81 %. Частка видатків на освіту Державного бюджету України у загальній структурі склала 4,10 %. Разом з цим, планові показники видатків на освіту виконано на рівні 88,61 % (табл. 2).

Таблиця 2. Структура видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією, %

Функціональна класифікація	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
						план	факт
Загальнодержавні функції	17,78	17,19	16,94	16,50	15,58	13,65	12,72
Оборона	8,97	8,65	8,83	9,82	9,88	9,03	9,34
Громадський порядок, безпека та судова влада	9,42	10,44	10,45	11,84	13,19	11,99	12,24
Економічна діяльність	6,88	4,78	5,74	6,44	6,94	13,19	13,12
Охорона навколишнього природного середовища	0,71	0,70	0,56	0,53	0,58	0,56	0,52
Житлово-комунальне господарство	0,03	0,03	0,06	0,19	0,15	0,02	0,01
Охорона здоров'я	1,98	1,82	1,99	2,29	3,58	9,82	9,70
Духовний та фізичний розвиток	1,14	0,73	0,94	1,02	0,93	0,80	0,76
Освіта	5,21	5,07	4,91	4,49	4,79	4,40	4,10
Соціальний захист та соціальне забезпечення	17,88	22,14	17,18	16,60	20,27	24,38	25,05

Джерело: складено та розраховано за даними <https://www.minfin.gov.ua/>

В країнах Європейського Союзу з метою підтримки вразливих верств населення передбачено поступове зростання соціальних витрат. Зокрема, на охорону здоров'я та державні пенсії. (табл. 3).

Таблиця 3. Прогнозні показники витрат на охорону здоров'я та державних пенсій в країнах ЄС (базовий сценарій у % до ВВП)

	2030	2040	2050	2060	2070
Витрати на охорону здоров'я	7,2	7,4	7,6	7,7	7,7
Державні пенсії	11,6	12,0	11,7	11,3	11,0

Джерело: складено за даними: *The 2018 Ageing Report (2018)*.

Розробка державних фінансових стратегій країн Європейського Союзу базується на оцінці ефективності та результативності державних витрат, їх впливу на соціально-економічні процеси. При розробці застосовуються економіко-математичні моделі, які базуються на чітко обґрунтованих фіскальних правилах. Разом з цим, розробляється декілька сценаріїв фінансово-бюджетних показників виходячи із передбачуваних темпів економічного розвитку. При передбачуваному від'ємному розриві валового внутрішнього продукту обґрунтованими вважаються стимулюючі заходи фінансової стратегії, при позитивному – стримуючі. Зазначене надає можливість для мінімізації негативного впливу низхідного економічного тренду.

Висновки. В умовах посилення волатильності соціально-економічної динаміки актуалізується необхідність оптимізації напрямів державних витрат, підвищення їх ефективності та результативності, запровадження інструментарію ранньої оцінки макроекономічних дисбалансів, оперативного механізму вироблення заходів щодо їх мінімізації, ефективної системи моніторингу фіскальних ризиків. Зазначене визначає важливість формування державної фінансової стратегії, яка зокрема сприятиме підвищенню якісного рівня оцінки фіскальних ризиків, виробленню інструментарію щодо їх мінімізації, підвищенню координації діяльності органів державної влади, скороченню непродуктивних державних витрат, вдосконаленню методів державного управління з метою отримання всіх переваг заходів державної фінансово-бюджетної підтримки, забезпечення балансу між наданням фінансово-бюджетної підтримки в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах. Цільовим орієнтиром фінансової стратегії в умовах пандемії COVID-19 має стати забезпечення стійкості системи державних фінансів, що визначає необхідність методологічного впорядкування цілісної системи державного стратегічного планування. Розкриття зазначених питань потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег*; пер. с англ. М.: Либроком, 2017. 352 с.
2. Самуэльсон П. Э., Нордхаус В. Д. *Экономика. 19-е изд.*; пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
3. Стиглиц Дж. *Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему*; пер. с англ. М.: Эксмо, 2016. 512 с.
4. Кучеренко С. Ю., Леваєва Л. Ю. *Аналіз доходів та видатків державного бюджету України. Економічний вісник університету. 2016. Вип. 31(1). С. 252-262.*
5. Мармуль Л. О., Леваєва Л. Ю. *Методологічні засади структурної модернізації регіональної економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 17-18. С. 5-9.*
6. Лисяк Л., Качула С., Абдін А. *Бюджетна політика у сфері видатків в координатах соціального розвитку. Світ фінансів. 2021. №4 (65). С. 39–55.*

7. Лук'яненко І. Г. Моделювання впливу змін фіскальної політики на економіку України. *Бізнес Інформ*. 2012. № 4. С. 201–204.
8. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. «*Baltic Journal of Economic Studies*». 2020. V. 6. N. 1. pp. 130-135.
9. Макогон В. Д. Бюджетна політика у країнах ЄС. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 6. С. 36–46.
10. Федосов В., Юхименко П. Інституціональне середовище та його вплив на формування і використання бюджетних ресурсів держави. *Ринок цінних паперів України*. 2018. N 1-2. С. 3-14.

References

1. Kejns, Dzh. M. (2017). *Obshhaya teoriya zanyatosti, procenta y' deneg* [The general theory of employment, interest and money]. Moscow: Ly'brokom. 352 p. [in Rus].
2. Samuel'son, P. E., Nordkhaus, V. D. (2015). *Ekonomyka* [Economics]. 19nd ed. (Trans.). Moscow: Vyl'yams [in Rus].
3. Sty'gly'cz, Dzh. (2016). *Cena neravenstva. Chem rassloeny'e obshhestva grozy't nashemu budushhemu* [The price of inequality. How does the stratification of society threaten our future]. (Trans.). Moscow: Éksmo. 512 p [in Rus.].
4. Kucherenko S. Yu., Levaieva L. Yu. (2016). *Analiz dokhodiv ta vydatkiv derzhavnogo biudzhetu Ukrainy* [Institutional environment and its impact on the formation and use of state budget resources]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, 31(1). 252-262. [in Ukr].
5. Marmul L. O., Levaieva L. Yu. (2020). *Metodolohichni zasady strukturnoi modernizatsii rehionalnoi ekonomiky* [Methodological principles of structural modernization of the regional economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 17-18. 5-9. [in Ukr].
6. Lysiak L., Kachula S., Abdin A. (2021). *Byudzhetna polity`ka u sferi vy`datkiv v koordy`natax social`nogo rozvy`tku* [Budget policy in the field of expenditures in the coordinates of social development]. *Svit finansiv*, 4 (65). 39–55. [in Ukr].
7. Lukianenko I. H. (2012). *Modeliuvannia vplyvu zmin fiskalnoi polityky na ekonomiku Ukrainy* [Modeling the impact of changes in fiscal policy on the economy of Ukraine]. *Bizness Inform*, 4. 201–204. [in Ukr].
8. Chugunov, I. Ya. Makohon V. D. (2020). Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6/1. 130-135. [in Eng.]
9. Makohon V. D. (2011). *Byudzhetna polity`ka u krayinax YS*. [Fiscal policy in EU countries]. *Visnyk KNTEU*, 6. 36–46. [in Ukr].
10. Fedosov V., Yukhymenko P. (2018). *Instytutsionalne seredovyshe ta yoho vplyv na formuvannia i vykorystannia biudzhethnykh resursiv derzhavy* [Institutional environment and its impact on the formation and use of state budget resources]. *Rynok tsinnykh paperv Ukrainy*, 1-2. 3-14. [in Ukr].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Чорновол Алла Олегівна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: alla_trufen@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5155-7317
Researcher ID: P-2941-2016

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Чорновол Алла Олеговна, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов и банковского дела Черновицкого торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета
e-mail: alla_trufen@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Alla Chornovol, Doctor of Economics, Full Professor, Chernivtsi Instistute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine
e-mail: alla_trufen@ukr.net

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

МАКАРЧУК І.М., КОЛОДИЧ Ю. М., ШЕВЧУК К. В. Редевелопмент промислових територій як спосіб створення нових засобів туристичної зацікавленості	7
РІЗНИК Н. А. Використання мультимедійних технологій під час дистанційного навчання у закладі вищої освіти	12
ТАНАНА С. М. Складові формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування та готельно-ресторанної справи	17

Економіка та управління

ГРУЗЬКИЙ Ю. О. Компаративний аналіз класифікацій публічних закупівель	24
ГОРОШКОВА Л. А., ХЛОБИСТОВ Є. В. Моделювання параметрів політики стійкого розвитку територіальних природно-господарських систем	32
ПАТОКА І. В. Наукові підходи до оцінювання екосистемних послуг природоохоронних територій громад	48
ІГНАТЕНКО М. М., РОМАНЮК І. А. Розвиток механізмів управління та здійснення соціальної відповідальності аграрних підприємств і корпорацій	57
КУШНІРЕНКО О. М., ЗАРУДНА О. С. Мінімізація ризиків для української промисловості при інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості	64
ПЕРЧУК О. В., ЯРЕМЕНКО Л. М., БОРОДІНА Т. Г. Обліково-аналітичне забезпечення управління монетарними активами на підприємствах лісового господарства	76
РИБАКОВА Т. О., СЕМЕНЕНКО О. Г., ЧЕРНЯЄВ О.С. Прикладні аспекти підвищення ефективності діяльності молокопереробних підприємств на основі комплексної економічної діагностики.	83
ШАЛУПАЄВА Н. С. Диверсифікація експорту як ключова складова зовнішньоторговельної стратегії Китаю	96

Економічна теорія

БАРАННИК Л. Б., КОРЯГІНА Т. В., ТАРАНЕНКО В. Є. Соціальне обслуговування в системі соціального захисту населення: теоретико-методологічний та фінансовий аспекти	106
ВАЙЛУНОВА Ю. Г., ЯШЕВА Г. А. Модель підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі неокластерного підходу.....	123
КАРПЕНКО О. М., РАССЕКО Ю. Ю. Валовий регіональний продукт: дослідження факторів впливу	129
ЛИТВИНЧУК А. А. Екологічні аспекти аграрної політики країн Європейського Союзу	136
СЛОНІМСЬКА М. А., ДУБКО Н. О, ВЕРЕТЕННИКОВА О. С. Регіональний розвиток: організаційно-економічний механізм в умовах четвертої промислової революції.....	144
ТЕТЕРИНЕЦЬ Т. А., ЧИЖ Д. А. Оцінка ризиків сталого розвитку регіонів Білорусі	155

Фінанси, грошовий обіг та кредит

ВИНОГРАДНЯ В. М., БУРДОНОС Л. І. Перспективна платоспроможність у забезпеченні фінансової стабільності підприємства	162
ГОРОДНІЧЕНКО Ю. В. Шляхи залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України	168
ГОРОШКОВА Л. А., ХЛОБИСТОВ Є. В. Фінансові механізми розвитку освіти в умовах децентралізації.....	174
МАЛИШКО В. В. Сучасний стан та тенденції функціонування державних фінансів в Україні	187
ЧОРНОВОЛ А. О. Фінансова стратегія в системі державного управління	193

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

МАКАРЧУК И. Н., КОЛОДИЧ Ю. Н., ШЕВЧУК Е. В. Редевелопмент промышленных территорий как способ создания новых средств туристической заинтересованности.....	7
РЕЗНИК Н. А. Использование мультимедийных технологий во время дистанционного обучения в высшем учебном заведении	12
ТАНАНА С. М. Составные формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов сферы обслуживания и гостинично-ресторанного дела	17

Экономика и управление

ГРУЗЬКИЙ Ю. А. Компаративный анализ классификаций публичных закупок.....	24
ГОРОШКОВА Л. А., ХЛОБЫСТОВ Е. В. Моделирование параметров политики устойчивого развития территориальных природно-хозяйственных систем	32
ПАТОКА И. В. Научные подходы к оценке экосистемных услуг природоохранных территорий общин	48
ИГНАТЕНКО Н. Н., РОМАНЮК И. А. Развитие механизмов управления и осуществления социальной ответственности аграрных предприятий и корпораций.....	57
КУШНИРЕНКО О. Н., ЗАРУДНАЯ О. С. Минимизация рисков для украинской промышленности при интеграции в глобальные цепочки добавленной стоимости	64
ПЕРЧУК О. В., ЯРЕМЕНКО Л. М., БОРОДИНА Т. Г. Учетно-аналитическое обеспечение управления монетарными активами на предприятиях лесного хозяйства	76
РЫБАКОВА Т. А., СЕМЕНЕНКО Е. Г., ЧЕРНЯЕВ А.С. Прикладные аспекты повышения эффективности деятельности молокоперерабатывающих предприятий на основе комплексной экономической диагностики	83
ШАЛУПАЕВА Н. С. Диверсификация экспорта как ключевая составляющая внешнеторговой стратегии Китая.....	96

Экономическая теория

БАРАННИК Л. Б., КОРЯГИНА Т. В., ТАРАНЕНКО В. Е. Социальное обслуживание в системе социальной защиты населения: теоретико-методологический и финансовый аспекты.....	106
ВАЙЛУНОВА Ю. Г., ЯШЕВА Г. А. Модель повышения конкурентоспособности национальной экономики на основе неокластерного подхода	123
КАРПЕНКО Е. М., РАССЕКО Ю. Ю. Валовой региональный продукт: исследование факторов влияния	129
ЛИТВИНЧУК А. А. Экологические аспекты аграрной политики стран Европейского Союза	136
СЛОНИМСКАЯ М. А., ДУБКО Н. А., ВЕРЕТЕННИКОВА Е. С. Региональное развитие: организационно-экономический механизм в условиях четвертой промышленной революции.....	144
ТЕТЕРИНЕЦ Т. А., ЧИЖ Д. А. Оценка рисков устойчивого развития регионов Беларуси.....	155

Финансы, денежное обращение и кредит

ВИНОГРАДНАЯ В. М., БУРДОНОС Л. И. Перспективная платежеспособность в обеспечении финансовой стабильности предприятия	162
ГОРОДНИЧЕНКО Ю. В. Пути привлечения прямых иностранных инвестиций в экономику Украины.....	168
ГОРОШКОВА Л. А., ХЛОБЫСТОВ Е. В. Финансовые механизмы развития образования в условиях децентрализации	174
МАЛЫШКО В. В. Современное состояние и тенденции функционирования государственных финансов в Украине	187
ЧЕРНОВОЛ А. А. Финансовая стратегия в системе государственного управления	193

CONTENTS

Knowledge Economy, Innovative Economy

MAKARCHUK INNA, KOLODICH JULIA, SHEVCHUK EKATERINA. Redevelopment of industrial territories as a way to create new means of tourist interest	7
RIZNYK NADYA. Use of multimedia technologies during distance learning in higher education institutions.....	12
TANANA SVITLANA. The components of formation of communicative competence of the future specialists of service sector and hotel-restaurant business	17

Economy and Management

HRUZKY YURIY. Comparative analysis of classifications of public procurement	24
HOROSHKOVA LIDIYA, KHLOBYSTOV IEVHEN. Modeling the parameters of the sustainable development policy of territorial natural and economic systems	32
PATOKA IRYNA. Scientific approaches to assessment of the ecosystem services of the nature protected areas	48
IHNATENKO MYKOLA, ROMANIUK IRYNA. Development of management mechanisms and implementation of social responsibility of agricultural enterprises and corporations.....	57
KUSHNIRENKO OKSANA, ZARUDNA OLGA. Minimizing risks of integrating Ukrainian industry into global value chains	64
PERCHUK OKSANA, YAREMENKO LYUDMILA, BORODINA TETYANA. Accounting and analytical support for the management of monetary assets in forestry enterprises	76
RYBAKOVA TETIANA, SEMENENKO OLENA, CHERNIAIEV OLEXANDR. Applied aspects of improving the efficiency of dair enterprises based on comprehensive economic diagnostics	83
SHALUPAYEVA NATALLIA. Exports diversification as a key point of China's trade strategy	96

Economic Theory

BARANNYK LILIA, KORIAHINA TETYANA, TARANENKO VICTORIA. Social service in the system of social protection of the population: theoretical, methodological and financial aspects	106
VAILUNOVA JULIA, YASHEVA GALINA. A model for increasing the competitiveness of the national economy based on a neocluster approach.....	123
KARPENKO ELENA, RASSEKO YULIYA. Gross regional product: study of influencers.....	129
LYTVYNCHUK ANNA. Environmental aspects of agricultural policies of the European Union countries	136
SLONIMSKA MARINA, DUBKO NADEZHDA, VERETENNIKOVA ELENA. Regional development: organizational and economic mechanism in the context of the fourth industrial revolution	144
TSETSIARYNETS TAT'IANA, CHYZH DMITRII. Assessment of the risks of sustainable development of the Regions of Belarus	155

Finance, Monetary Circulation and Credit

VYNOGRADNYA VITA, BURDONOS LYUDMILA. Prospective solvency in ensuring the financial stability of the enterprise	162
GORODNICHENKO JULIA. Ways of attracting foreign direct investment in the Ukrainian economy	168
HOROSHKOVA LIDIYA, KHLOBYSTOV IEVHEN. Financial mechanisms of education development in conditions of decentralization.....	174
MALYSHKO VITALINA. Current realities and trends in the functioning of public finance in Ukraine	187
CHORNOVOL ALLA. Financial strategy in the public governance system.....	193

До авторів збірника Шановні автори!

Університет Григорія Сковороди в Переяславі приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;

- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;

- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.

- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розмішувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;

- постановка проблеми;

- аналіз останніх досліджень і публікацій;

- виділення недосліджених частин загальної проблеми;

- постановка завдання, мети дослідження;

- метод або методологію проведення дослідження;

- викладення основного матеріалу (результати роботи);

- галузь застосування результатів;

- висновки відповідно до статті.

- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 11 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вичитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.
- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);
- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без переключень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без переключення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;
- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника Уважаемые авторы!

Университет Григория Сковороды в Переяславе принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - А4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
  - название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
  - актуальность темы исследования;
  - постановку проблемы;
  - анализ последних исследований и публикаций;
  - выделение неисследованных частей общей проблемы;
  - постановку задачи, цели исследования;
  - метод или методологию проведения исследования;
  - изложение основного материала (результаты работы);
  - область применения результатов;
  - выводы согласно статье.
  - ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
  - пустая строка (Arial, 11 пт.);
  - название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
  - ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - название статьи - большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
  - ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);
  - JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
- Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
  - постановку проблемы;
  - анализ последних исследований и публикаций;
  - выделение неисследованных частей общей проблемы;
  - постановку задачи, цели исследования;
  - метод или методологию проведения исследования;
  - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
  - выводы согласно статье;
  - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>. Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;

- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;

- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;

- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;

- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovyuk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing. Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category "B".

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 50

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50>

Головний редактор Л.О. Мармуль

Переяслав
2021

Підписано до друку 31 серпня 2021 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 20,14.
Ум.др. арк. 24,41. Наклад 50 примірників.

Министерство образования и науки Украины
Университет Григория Сковороды в Переяславе

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 50

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50>

Главный редактор Л. А. Мармуль

Переяслав
2021

Подписан к печати 31 августа 2021. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 20,14.
Ус.п.л. 24,41. Тираж 50 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 50

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav
2021

Signed for print on August 31, 2021. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 20,14.
Issued sheets 24,41. 50 copies.